

ทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิง : การศึกษาจากวรรณกรรม

ปริญาณิพนธ์
ของ
อัญชลี ภูษะกา

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
กุมภาพันธ์ 2546
ลิขสิทธิ์เป็นของ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

2546

๘๙๕ . ๑๙๙

๑๕๔๕๗

๘.๖

ทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิง : การศึกษาจากวรรณกรรม

บทคัดย่อ

ของ

อัญชลี ภูษะภา

30 ต.ค. 2547

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
กุมภาพันธ์ 2546

๑๕๔๕๗

อัญชลี ภูมิกา. (2546). ทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิง : การศึกษาจากวรรณกรรม. ปรินิพนธ์
ศศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
คณะกรรมการควบคุม : อาจารย์ วินัย ภูระหงษ์ , รองศาสตราจารย์ สุภา ปานเจริญ.

ปรินิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิง ความสัมพันธ์ของ
ทักษะกับผู้แต่งและกลวิธีในการเสนอทักษะ โดยเสนอผลการศึกษารูปแบบพรรณนาวิเคราะห์

การศึกษาทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิง จำแนกผู้หญิงได้ 3 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นผู้หญิงในชีวิตจริง
ซึ่งประกอบด้วยผู้หญิงที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน ผู้หญิงที่สุนทรภู่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องและผู้หญิงทั่วไป กลุ่มสอง
เป็นผู้หญิงในเรื่องแต่งและกลุ่มสามเป็นผู้หญิงในอุดมคติ โดยจำแนกทักษะเป็น 3 ประเด็น ได้แก่ รูปร่าง
หน้าตา ลักษณะนิสัย บทบาทและสถานภาพ

ผลการศึกษาสุนทรภู่แสดงทักษะด้านรูปร่างหน้าตาว่า ผู้หญิงต้องเพียบพร้อมด้วยรูปสมบัติ คือ
รูปโฉมงดงาม ด้านลักษณะนิสัย สุนทรภู่เห็นว่าผู้หญิงต้องมีกิริยามารยาทงดงาม พุดจาไพเราะ รักนวล
สงวนตัว มีสติปัญญา เด็ดเดี่ยวกล้าหาญ ไม่ใช้อารมณ์ ด้านสถานภาพและบทบาท สุนทรภู่แสดงทักษะว่า
ผู้หญิงที่เป็นภรรยาต้องรักเคารพยกย่องให้เกียรติและซื่อสัตย์ต่อสามี ไม่แสดงความหึงหวงจนเกินพอดี ใน
ฐานะแม่ต้องรักเอาใจใส่และดูแลลูก

ส่วนผู้หญิงในอุดมคติของสุนทรภู่ต้องเป็นผู้หญิงสูงศักดิ์ เพียบพร้อมด้วยรูปสมบัติและคุณสมบัติของ
กุลสตรีทุกประการ

ความสัมพันธ์ระหว่างทักษะกับผู้แต่ง แสดงให้เห็นว่าทักษะของสุนทรภู่ส่วนหนึ่งมีที่มาจาก บุคลิก
ภาพของสุนทรภู่ด้านอุปนิสัย ค่านิยมส่วนตัว ทักษะคติ และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ทั้งบริเวณที่พักอาศัย บุคคล
ใกล้ชิด ตลอดจนบุคคลและเหตุการณ์สำคัญ

กลวิธีในการเสนอทักษะ ทักษะที่มีต่อผู้หญิงในชีวิตจริงสุนทรภู่ใช้วิธีเสนอทักษะโดยการกล่าว
โดยตรง ใช้คำอธิษฐาน ใช้การเปรียบเทียบ ใช้ความเปรียบและใช้ความฝัน ส่วนทักษะที่มีต่อผู้หญิงในเรื่อง
แต่ง สุนทรภู่ใช้วิธีเสนอทักษะผ่านการพรรณนาตัวละคร พฤติกรรมตัวละคร สถานการณ์และคำพูดของ ตัว
ละคร

SUNTHORN PHU 'S VIEWS ON WOMEN : A STUDY OF LITERARY WORKS

AN ABSTRACT
BY
ANCHALEE PHUPHAKA

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Arts degree in Thai
at Sriakharinwirot University
February 2003

Anchalee Phuphaka. (2003). *Sunthorn Phu 's Views on Women : A Study of Literary Works*.
Master thesis, M.A. (Thai). Bangkok : Graduate School , Srinakharinwirot University.
Advisor Committee : Mr. Vinai Bhurahongse , Assoc.Prof. Supha Panjaroen.

The purpose of this thesis was to study Sunthorn Phu's views towards women as well as the relationship of the views and the poet himself, and the technique in presenting the views. The result of the study was presented through descriptive analysis method.

The study of Sunthorn Phu 's views towards women divided the women into 3 groups. The first group were women in real life; consisted of the women whom Sunthorn Phu lived together with, the women who associated with Sunthorn Phu, and the women in general. The second group were the women in fictions, and the third group were the women in ideal. The poet 's views were divided into 3 aspects including : physical appearances, dispositions, and roles and status of the women.

The result of the study revealed Sunthorn Phu 's views towards the physical appearances of the women that a woman must be perfect in the beauty of the body. As for the aspect of dispositions, the women must possess good manners, sweet and gentle speech, well behaved and conserve herself toward the opposite sex, full of wisdom, determined and fearless, and self-control. Concerning the roles and status of the women, Sunthorn Phu viewed that, as a wife, the women must love her husband, honor him and must not show out too much jealousy. As a mother, she must love and take good care of her children.

The woman in ideal of Sunthorn Phu must be from the high rank, a perfect in the beauty of the body and manners which good ladies are expected too.

The relationship of Sunthorn Phu 's views and the poet himself showed that his views derived partly from his own personality, including his disposition, personal value, attitude and circumstances such as the places where he lived, his close associated persons, as well as some important figures and events.

The technique in presenting the views. Sunthorn Phu presented his views towards women in real life directly, as well as through personification, comparison, illustration and in fancy. As for his views towards women in fictions he presented his views through description of the characters, including their behaviors, the situations and the characters dialogues..

ปริญญานิพนธ์

เรื่อง

ทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิง : การศึกษาจากวรรณกรรม

ของ

นางสาวอัญชลี ภูพะกา

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร.นภาพร หะวานนท์)

วันที่ 24 เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2546

คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์

..... ประธาน
(อาจารย์ วินัย ภูระหงษ์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ สุภา ปานเจริญ)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(รองศาสตราจารย์ สายทิพย์ นุกูลกิจ)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(อาจารย์ บรรพต ศิริชัย)

ประกาศคุณูปการ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณอาจารย์วินัย ภู่วะหงษ์ ประธานกรรมการควบคุมปริญญาโทและ
รองศาสตราจารย์สุภา ปานเจริญ กรรมการควบคุมปริญญาโท ที่ได้กรุณาให้แนวคิด คำแนะนำ
ตลอดจนตรวจแก้ไขข้อบกพร่องให้ปริญญาโทฉบับนี้สำเร็จลุล่วง และขอขอบพระคุณ
รองศาสตราจารย์สายทิพย์ นุกูลกิจ และ อาจารย์บรรพต ศิริชัย ที่กรุณาให้คำแนะนำและข้อเสนอแนะ
เพิ่มเติมที่เป็นประโยชน์ต่อปริญญาโทฉบับนี้

ผู้วิจัยซาบซึ้งในน้ำใจของบรรดาเพื่อนสาขาวิชาภาษาไทยทุกท่านที่คอยแนะนำและให้กำลังใจอยู่
เสมอ

ขอขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ พี่สาว ที่ให้การสนับสนุนและส่งเสริมในทุก ๆ ด้านมาโดยตลอด

อัญชลี ภู่วะกา

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
ความมุ่งหมายของการศึกษา.....	2
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า.....	2
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า.....	2
วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....	3
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า.....	3
2 ทักษะของสุนทรภูที่มีต่อผู้หญิง.....	10
ทักษะของสุนทรภูที่มีต่อผู้หญิงในชีวิตจริง.....	10
ทักษะของสุนทรภูที่มีต่อผู้หญิงที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน.....	10
ทักษะของสุนทรภูที่มีต่อผู้หญิงที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้อ.....	21
ทักษะของสุนทรภูที่มีต่อผู้หญิงทั่วไป.....	29
ทักษะของสุนทรภูที่มีต่อผู้หญิงในเรื่องที่แต่ง.....	40
นิทานเรื่องพระอภัยมณี.....	41
เสภาขุนช้างขุนแผน ตอน กำเนิดพลายงาม.....	75
นิทานเรื่องลักษณวงศ์.....	79
นิทานเรื่องสิงหไกรภพ.....	84
นิทานเรื่องโคบุตร.....	88
บทละครเรื่องอภัยนุราช.....	92
บทสอนอ่านเรื่องกาพย์พระไชยสุริยา.....	95
ทักษะของสุนทรภูที่มีต่อผู้หญิง.....	102
3 ความสัมพันธ์ระหว่างทักษะกับผู้แต่ง.....	106
ทักษะของสุนทรภูที่มีต่อผู้หญิงด้านรูปร่างหน้าตา.....	110
ทักษะของสุนทรภูที่มีต่อผู้หญิงด้านกิริยาท่าทาง.....	112
ทักษะของสุนทรภูที่มีต่อผู้หญิงด้านลักษณะนิสัย.....	113
ทักษะของสุนทรภูที่มีต่อผู้หญิงด้านความรู้.....	125
ทักษะของสุนทรภูที่มีต่อผู้หญิงด้านความสามารถ.....	129

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
ความมุ่งหมายของการศึกษา.....	2
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า.....	2
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า.....	2
วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....	3
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า.....	3
2 ทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิง.....	10
ทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงในชีวิตจริง.....	10
ทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน.....	10
ทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้อง.....	21
ทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงทั่วไป.....	29
ทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงในเรื่องที่แต่ง.....	40
นิทานเรื่องพระอภัยมณี.....	41
เสภาขุนช้างขุนแผน ตอน กำเนิดพลายงาม.....	75
นิทานเรื่องลักษณวงศ์.....	79
นิทานเรื่องสิงห์ไกรภพ.....	84
นิทานเรื่องโคบุตร.....	88
บทละครเรื่องอภัยนุราช.....	92
บทสอนอ่านเรื่องกาพย์พระไชยสุริยา.....	95
ทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิง.....	102
3 ความสัมพันธ์ระหว่างทักษะกับผู้แต่ง.....	106
ทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงด้านรูปร่างหน้าตา.....	110
ทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงด้านกิริยาท่าทาง.....	112
ทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงด้านลักษณะนิสัย.....	113
ทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงด้านความรู้.....	125
ทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงด้านความสามารถ.....	129

บทที่ ๑

บทนำ

ภูมิหลัง

สุนทรภู่เป็นกวีที่สร้างงานวรรณกรรมที่ทรงคุณค่า ผลงานของสุนทรภู่มีหลายประเภท ทั้งนิราศ นิทาน สุภาษิต บทเสภา บทละครและบทเห่กล่อม วรรณกรรมเหล่านี้มีเนื้อหาชวนติดตาม ทั้งนี้สุนทรภู่มีวิธีการทำให้ผู้อ่านสนใจติดตามโดยตลอด ทำให้ผลงานของท่านได้รับความนิยมมาจนถึงปัจจุบัน โดยเหตุที่สุนทรภู่มีผลงานดีเด่นเป็นที่ประจักษ์ องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ จึงประกาศยกย่องสุนทรภู่เป็นบุคคลสำคัญผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมเป็นกวีเอกของโลกเมื่อปี พ.ศ. 2529

ผลงานประเภทต่าง ๆ ของสุนทรภู่ได้สะท้อนให้เห็นอุปนิสัย บุคลิกภาพและทัศนะในเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะทัศนะที่มีต่อผู้หญิง ทั้งผู้หญิงที่มีตัวตนจริงและผู้หญิงที่สร้างขึ้นมาจากจินตนาการซึ่งสุนทรภู่ได้แสดงไว้อย่างน่าสนใจ

ทัศนะที่มีต่อผู้หญิงที่มีตัวตนจริงสุนทรภู่ได้แสดงไว้ในงานประเภตนิราศเรื่องต่าง ๆ ซึ่งได้กล่าวถึงผู้หญิงหลายคนที่มีความเกี่ยวข้องกับท่านในชีวิตจริง เช่น จัน นิม ม่วงและจิว สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร (2518 : 145) ได้กล่าวถึงผู้หญิงในนิราศของสุนทรภู่ไว้ว่า

ในนิราศเรื่องต่าง ๆ มีข้อความกล่าวถึงผู้หญิงหลายคนและสุนทรภู่ได้ระบุเอาไว้ชัดเจนผิดกับกับนิราศของกวีอื่นซึ่งมักจะกล่าวแต่เพียงลอย ๆ ไม่สามารถยืนยันได้ว่ามีตัวตนหรือไม่ แต่นิราศสุนทรภู่ระบุชื่อผู้หญิงจริง ๆ ทั้งสิ้น นอกจากระบุชื่อแล้วก็ยังได้กล่าวในทำนองที่ว่าเคยได้คบหามีความสัมพันธ์กับผู้หญิงมามาก

การกล่าวถึงผู้หญิง สุนทรภู่มิใช่จะพรรณนาคร่ำครวญถึงคนรักตามธรรมเนียมการแต่งนิราศเท่านั้น แต่ยังได้แทรกทัศนะต่าง ๆ ไว้ด้วย

นอกจากกล่าวถึงผู้หญิงที่เกี่ยวข้องกับตนโดยตรงแล้วสุนทรภู่ยังได้แสดงทัศนะต่อผู้หญิงทั่วไปที่ได้พบในระหว่างการเดินทางไปสถานที่ต่าง ๆ ทั้งผู้หญิงชาวบ้าน ผู้หญิงชาววังและผู้หญิงเชื้อชาติอื่น ๆ นอกเหนือจากผู้หญิงไทย

ส่วนทัศนะที่มีต่อผู้หญิงในจินตนาการนั้นปรากฏอยู่ในงานประเภตนิทาน ตัวละครหญิงที่สุนทรภู่สร้างขึ้นมาจากจินตนาการจะมีบทบาทและบุคลิกลักษณะที่แตกต่างไปจากตัวละครหญิงในเรื่องอื่น ๆ เช่น ในเรื่องพระอภัยมณี ทั้งสุวรรณมาลี ละเวงวันพาและเสาวคนธ์ต่างก็เป็นผู้หญิงที่มีความเข้มแข็งกล้าหาญและฉลาดหลักแหลมมีความรู้ในการทำศึก นอกจากนี้ตัวละครบางตัวยังสามารถปกครองบ้านเมืองทำหน้าที่ได้ทัดเทียมตัวละครชาย หรือแม้ว่าลิที่มีรูปชั่วแต่ก็เป็นผู้หญิงที่ฉลาดหลักแหลมสามารถใช้สติปัญญาเป็นอาวุธทำลายศัตรูได้ นอกเหนือไปจากตัวละครหญิงในพระอภัยมณีแล้วยังมีตัวละครหญิงอื่นอีกที่มีลักษณะแปลกไปกว่าตัวละครหญิงทั่ว ๆ ไปไปไม่ว่าจะเป็นทิวเกสรในเรื่องลักษณวงศ์ก็เป็นผู้หญิงที่ใจแข็งเด็ดเดี่ยว มีทิวมานะแม้ว่ากำลังจะถูกประหารชีวิตก็ยังไม่ยอมที่จะเปิดเผยตัวต่อลักษณวงศ์ หรือสร้อยสุตามเหสีของสิงห์ไกรภพ

ที่มีความกล้าหาญและไหวพริบสามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ช่วยให้ตนเองและสิ่งทไกรภพรอดพ้นจากอันตรายมาได้

จะเห็นว่าสุนทรภู่ได้สร้างตัวละครหญิงต่าง ๆ จากจินตนาการออกมาอย่างโดดเด่น ดังที่ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (2542 : 217) กล่าวว่า

ตัวละครหญิงในงานของสุนทรภู่เป็นตัวละครที่ค่อนข้างก้าวหน้า นอกจากจะมีความซื่อสัตย์และมีความจงรักภักดีต่อสามีเหมือนตัวละครในวรรณคดีทั่ว ๆ ไปแล้ว ยังมีสติปัญญาความรู้ความสามารถความกล้าหาญและความเป็นตัวของตัวเอง แสดงว่าสุนทรภู่เป็นกวีที่มีใจกว้างยอมรับความสามารถของผู้หญิงรวมทั้งส่งเสริมให้ผู้หญิงศึกษาวิชาการ เพื่อจะได้มีความรู้ที่จะช่วยเหลือตนเองให้พ้นจากอันตรายได้โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งผู้ชายแต่เพียงอย่างเดียว

ดังนั้นการศึกษาทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงจากวรรณกรรมก็จะช่วยให้เข้าใจถึงความคิดคำนิยมส่วนตัวของสุนทรภู่ที่เกี่ยวกับผู้หญิงได้อย่างชัดเจน

ความมุ่งหมายของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิง
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทัศนะกับผู้แต่ง
3. เพื่อศึกษากลวิธีในการเสนอทัศนะของสุนทรภู่

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ทำให้มองเห็นภาพลักษณ์ของผู้หญิงในอุดมคติของสุนทรภู่ อันเป็นทัศนะส่วนตัวที่มีลักษณะทั้งที่สอดคล้องและไม่สอดคล้องกับภาพลักษณ์ของผู้หญิงในสังคมขณะนั้น และแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงที่เป็นไปในทางยกย่อง ยอมรับความสามารถและสิทธิมากขึ้นกว่าเดิม

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ศึกษาจากวรรณกรรมของสุนทรภู่ประเภทนิราศ 8 เรื่องโดยยกเว้นนิราศอิเหนาซึ่งมีเนื้อเรื่องตามบทประพันธ์ที่มีอยู่เดิม และประเภทนิทาน 7 เรื่องโดยรวมบทเสภาและบทละครเข้าไว้ด้วย ดังนี้

1. นิราศเมืองแกลง
2. นิราศพระบาท
3. นิราศภูเขาทอง
4. นิราศวัดเจ้าฟ้า
5. นิราศสุพรรณ
6. รำพันพิลาป
7. นิราศพระปฐม
8. นิราศเมืองเพชร
9. นิทานเรื่องโคบุตร

10. นิทานเรื่องพระอภัยมณี
11. นิทานเรื่องสิงห์ไกรภพ
12. นิทานเรื่องลักษณวงศ์
13. เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลายงาม
14. บทสอนอ่านเรื่องภาพย์พระไชยสุริยา
15. บทละครเรื่องอภัยนุราช

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หึงมีวิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้าตามขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชีวประวัติและผลงานของสุนทรภู่
 2. ศึกษาผลงานวรรณกรรมของสุนทรภู่ออย่างละเอียดทั้ง 15 เรื่อง
 3. ศึกษาทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หึงจากวรรณกรรม โดยจำแนกออกเป็นทักษะที่มีต่อผู้หึงที่มีตัวตนจริงจากผลงานประเภทนิราศ และทักษะที่มีต่อผู้หึงในจินตนาการจากผลงานประเภทนิทาน โดยศึกษาจากคำบรรยาย คำพรรณนา น้ำเสียงของผู้แต่ง บทสนทนาของตัวละครที่สะท้อนให้เห็นถึงทักษะของผู้แต่งที่มีต่อผู้หึง
 4. ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทักษะกับตัวผู้แต่ง
- ศึกษาถึงสาเหตุที่สุนทรภู่แสดงทักษะออกมาเช่นนั้น โดยศึกษาควบคู่ไปกับชีวประวัติของสุนทรภู่
5. ศึกษากลวิธีการเสนอทักษะของสุนทรภู่
- ศึกษาว่าสุนทรภู่ใช้กลวิธีในการนำเสนอทักษะต่าง ๆ อย่างไร เช่น วิธีการเสนอทักษะโดยให้ผู้แต่งเป็นผู้เสนอเองโดยตรงหรือเสนอผ่านตัวละครที่เป็นบุรุษที่หนึ่ง หรือเสนอผ่านตัวละครที่เป็นบุรุษที่สาม ฯลฯ วิธีบรรยายแสดงความคิดเห็นของตนเองออกมาโดยตรงหรือแฝงไว้ในคำพูด พฤติกรรมของตัวละครและในเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเรื่อง
6. เสนอผลงานการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสุนทรภู่และผลงาน
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้แต่งกับผลงาน
3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทักษะ

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสุนทรภู่และผลงาน

1.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับสุนทรภู่และผลงาน

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารพบว่า มีผู้สนใจศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับชีวประวัติและผลงานของสุนทรภู่ไว้เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในเรื่องความสัมพันธ์ของสุนทรภู่กับผู้หญิง ดังนี้

อภิรดี อุดมมณีสุวัฒน์ (2532 : 48) ได้เสนอบทความเกี่ยวกับนางในนิราศของสุนทรภู่ในหนังสือ นานาทัศนะต่อชีวิตและผลงานสุนทรภู่ โดยกล่าวว่า “สุนทรภู่กวีเอกของไทยนอกจากจะมีความสามารถเป็นเลิศในการแต่งกลอนแล้ว ความสามารถอีกประการหนึ่งของสุนทรภู่ที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดจากนิราศทั้ง 8 เรื่องรวมทั้งรำพันพิลาปก็คือ การมีนางหรือหญิงคนรักเป็นจำนวนมากถึงสิบกว่าคน หญิงบางคนก็มีความสัมพันธ์กับสุนทรภู่จนสามีภรรยา บางคนก็เป็นเพียงหญิงที่สุนทรภู่ไฝฝืนถึงเท่านั้น ซึ่งการมีนางของสุนทรภู่นี้มีได้มีทีละคน แต่ถึงแม้ว่าสุนทรภู่จะมีความสัมพันธ์กับหญิงหลายคนก็มิได้อยู่กับใครยืดยาวเลยแม้แต่คนเดียว ”

การที่สุนทรภู่ได้ถ่ายทอดเรื่องราวของผู้หญิงเหล่านั้นเอาไว้ในนิราศเรื่องต่าง ๆ อีกทั้งนางในนิราศบางคนก็เป็นนางที่มีตัวตนจริงแสดงให้เห็นว่าสุนทรภู่มีความผูกพันกับผู้หญิงเป็นอย่างมากและผู้หญิงเหล่านั้นก็อาจเป็นแรงบันดาลใจให้กับสุนทรภู่ในการสร้างงานวรรณกรรมต่าง ๆ ดังที่ เจือ สตะเวทิน (2516 : 32) ได้เสนอความเห็นไว้ว่า “ผู้หญิงมีส่วนคลอใจให้สุนทรภู่มันในศิลปะแห่งการกวี ทั้งนี้เพราะในชีวิตสุนทรภู่ได้ผ่านผู้หญิงมามาก และเป็นผู้หญิงที่มีอัธยาศัยและฐานะต่าง ๆ กัน คุณข้อนี้จะเห็นได้จากการระบายความรัก ความหึง ความเจ้าชู้ ฯลฯ ในวรรณกรรมของสุนทรภู่บอกได้ว่าท่านถ่ายทอดความเจิดจ้าหรือประสบการณ์ของท่านเองลงไปไว้ในกวีนิพนธ์ อาจกล่าวได้นางเงือก ฝีเสื้อ และกนิษฐ คือสัญลักษณ์แห่งหญิงที่สุนทรภู่ประสบมาทั้งสิ้น”

ในงานประเพณีนิทาน สุนทรภู่ได้สร้างตัวละครหญิงให้มีบทบาทโดดเด่นกว่าผลงานของกวีท่านอื่น แสดงให้เห็นว่าสุนทรภู่เป็นผู้ที่ให้ความสำคัญกับผู้หญิง ดังที่ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2539 : 164) ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับเรื่องของสุนทรภู่กับผู้หญิงว่า “สุนทรภู่เป็นผู้ตระหนักในความสำคัญของผู้หญิง เป็นคนแรกที่น่าความสำคัญของผู้หญิงมาใส่ไว้ในวรรณกรรมไทย ในการอ่านพระอภัยมณีได้เปรียบเทียบลักษณะนิสัยของตัวละครหญิงทุกตัวที่สำคัญแก่เรื่อง ปรากฏว่าท่านสุนทรภู่ได้นำเอาผู้หญิงไทยแบบต่าง ๆ มาไว้เป็นตัวละครในเรื่องพระอภัยมณี ตัวละครของสุนทรภู่จึงเป็นตัวแทนผู้หญิงไทยแบบต่าง ๆ ที่ผู้อ่านหนังสือของสุนทรภู่รู้จักคุ้นเคยเพราะสุนทรภู่ไม่ได้แต่งพระอภัยมณีเพื่อจะแสดงให้เห็นคุณวิเศษในเชิงกวีแต่มุ่งให้ชาวบ้านชาวตลาดได้รับความบันเทิง”

ผลงานของสุนทรภู่จึงมีเรื่องราวของผู้หญิงเป็นจำนวนมาก รวมถึงทัศนะของตัวท่านเองที่มีต่อผู้หญิงในเรื่องต่าง ๆ อีกด้วย

1.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสุนทรภู่และผลงาน

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชีวประวัติและผลงานของสุนทรภู่ก็ได้มีการศึกษาในเรื่องของความสัมพันธ์ของสุนทรภู่กับผู้หญิงไว้ด้วยเช่นกัน

สุนีย์ แจ่มใจธรรม (2516 : 128) ศึกษาวิจัย เรื่องบุคคลและเหตุการณ์ที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมของสุนทรภู่ ได้เสนอว่าภรรยาเป็นบุคคลหนึ่งซึ่งเป็นผู้มีอิทธิพลในการสร้างสรรค์วรรณกรรมของสุนทรภู่ ทั้งผลงานประเภทนิราศที่ได้นำความรักความอาลัยถึงจันทน์ไว้เป็นจำนวนมาก และผลงานประเภทนิทานที่ได้นำลักษณะนิสัยของภรรยาไปสร้างเป็นลักษณะนิสัยของตัวละคร

วนิดา ลิขิตกันทิมา (2517 : 175) ได้ศึกษาวิจัยบุคลิกภาพของสุนทรภู่ตามหลักจิตวิทยา โดยสรุปในประเด็นที่เกี่ยวกับลักษณะเจ้าชู้ของสุนทรภู่ว่าเกิดจากการต้องการแสวงหาความรักที่ขาดหายไปในวัยเด็กของตัวเอง ดังนี้

การที่สุนทรภู่ต้องแสวงหาความรักจากหญิงคนแล้วคนเล่า ดูประหนึ่งว่าจะไม่มีที่สิ้นสุด โดยไม่คำนึงถึงศีลธรรม เหตุผล ความถูกต้องในสายตาของสังคมและค่าของคุณธรรมบางประการ และแม้หญิงที่สุนทรภู่รักและพอใจมาก เช่น แม่จัน ก็ยังไม่อาจหยุดยั้งความต้องการที่จะแสวงหาความรักของสุนทรภู่ได้ แสดงว่าพลังความปรารถนาจะต้องรุนแรงมาก อัดตาไม่สามารถควบคุมพลังนี้ให้เป็นไปตามที่ถูกที่ควรได้ ทำให้สุนทรภู่มีพฤติกรรมเด่นในการแสวงหาความรักอย่างเห็นได้ชัด แรงขับความปรารถนาความรักความอบอุ่นจากพ่อแม่ได้ซ่อนเร้นอยู่ในจิตไร้สำนึกของสุนทรภู่ทำให้สุนทรภู่มีอุปนิสัยเจ้าชู้หลายรักและได้สะท้อนอุปนิสัยนี้ออกมาในวรรณกรรม โดยกำหนดให้ตัวเอกฝ่ายชายแต่ละคนมีบทบาทพัวพันกับสตรีหลายคน

2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธระหว่างผู้แต่งกับผลงาน

2.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธระหว่างผู้แต่งกับผลงาน

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้แต่งกับผลงาน เป็นแนวทางในการวิจัยวรรณกรรมแนวทางหนึ่ง ซึ่งได้รับความสนใจจากผู้ศึกษาวรรณกรรมเป็นอย่างมาก จะเห็นได้จากการมีผู้เสนอให้เห็นถึงประโยชน์ของการศึกษาวรรณกรรมควบคู่ไปกับตัวผู้แต่ง ดังนี้

กุหลาบ มลลิกะมาส (2521 : 90) กล่าวถึงประโยชน์ของการศึกษาวรรณกรรมโดยพิจารณาประวัติของผู้แต่งประกอบว่า “การค้นคว้าประวัติของผู้แต่งสนับสนุนให้เข้าใจเรื่องได้เด่นชัดขึ้น ทำให้วรรณคดีน่าสนใจยิ่งขึ้น ผู้แต่งบางท่านกล่าวถึงตนเองไว้ในเรื่องที่แต่ง การรู้ประวัติผู้แต่งย่อมจะทำให้เข้าใจเรื่องดีขึ้น ”

ม.ล. ต้อย ชุมสาย ณ อยุธยา (2524 : 158) ได้กล่าวถึงการวิจารณ์วรรณกรรมในแนวพินิจเชิงชีววรรณซึ่งการพินิจวรรณกรรมในแนวนี้ ทำให้เห็นความสำคัญของการศึกษาวรรณกรรมให้สัมพันธ์กับตัวผู้แต่งไว้ว่า “วรรณกรรม คือ สิ่งสะท้อนให้เห็นถึงบุคลิกภาพของผู้แต่ง การจะเข้าถึงหรือการเข้าใจวรรณกรรมของเรื่องใดก็ตาม ก็ต้องรู้ชีวประวัติ ความคิดและบุคลิกภาพของผู้แต่งว่าเป็นอย่างไร”

ศรีสุดา จรียากุล (2532 : 291) ได้กล่าวถึงลักษณะวรรณคดีวิจารณ์แนวชีวประวัติไว้ว่า “การศึกษาชีวประวัติผู้แต่งมีคุณค่าต่อการวิจารณ์ผลงานของผู้แต่งแต่ละคน เพราะผู้วิจารณ์จะได้เห็นแง่คิดที่ซ่อนอยู่ภายในใจผู้แต่ง พื้นเพ รากฐานเดิมที่หล่อหลอมผู้แต่งขึ้นมา เมื่อนำมาวิจารณ์กับเนื้อเรื่องผู้วิจารณ์ก็จะทำได้ อย่างถูกต้อง เทียงตรงและไม่เกิดจากการตีความผิด ๆ จากผู้วิจารณ์เอง”

ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต (2542 : 1) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างผลงานและชีวประวัติของสุนทรภู่ไว้ว่า “สุนทรภู่อสร้างสรรผลงานไว้หลายประเภท หลายเรื่อง ผลงานเหล่านี้เป็นที่นิยมของนักอ่านในวงกว้าง ตั้งแต่สมัยอดีตกาลมาจนถึงสมัยปัจจุบัน ผลงานเหล่านี้มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับชีวประวัติ ผู้ศึกษางานของสุนทรภู่จึงไม่ควรละเลยที่จะศึกษาประวัติของสุนทรภู่ด้วย นอกจากนี้ชีวประวัติของกวีผู้นี้ยังน่าสนใจ เพราะเคยมีช่วงชีวิตที่รุ่งเรืองถึงขีดสุดรวมทั้งเคยตกต่ำจนถึงที่สุดด้วย”

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธระหว่างผู้แต่งกับผลงาน

สำหรับงานวิจัยที่มีลักษณะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้แต่งกับผลงานมีผู้ศึกษาไว้จำนวนมาก จึงได้นำมากล่าวเฉพาะที่มีความเกี่ยวข้องกับหัวข้อที่จะศึกษา ดังนี้

สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร (2513 : 203) ได้ศึกษาเรื่องพระอภัยมณีในเชิงวรรณคดีวิจารณ์ โดยได้สรุปไว้ว่า

แก่นเรื่อง ตัวละคร และสัญลักษณ์ในเรื่องพระอภัยมณีสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้แต่งกับงานประพันธ์อย่างชัดเจน แม้ว่าในการอ่านพระอภัยมณีนั้นผู้อ่านอาจจะได้รับรสของวรรณคดีอย่างสมบูรณ์โดยไม่จำเป็นต้องรู้ประวัติหรือความเป็นมาของผู้แต่ง แต่ถ้ามีความรู้ในเรื่องเหล่านี้เพิ่มเติมจะทำให้สามารถเข้าใจพื้นฐานอุปนิสัยของตัวละครและการขาดความอบอุ่นในครอบครัวอันเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของเรื่องนี้ซึ่งแตกต่างไปจากวรรณคดีอื่น ๆ และทำให้เห็นลักษณะของตัวละครเด่นชัดขึ้นด้วยว่า สุนทรภู่ได้สร้างตัวละครที่มีความเป็นตัวของตัวเอง มีชีวิตจิตใจ ไม่เป็นตัวละครตามรูปแบบที่ซ้ำ ๆ กัน เหมือนที่ปรากฏในเรื่องอื่น ๆ ลักษณะพิเศษที่สร้างขึ้นนี้มีลักษณะเฉพาะตัว เช่น พระอภัยมณี หรือลักษณะตัวละครทั้งกลุ่ม เช่น ตัวละครหญิงในเรื่อง จากการศึกษาตัวละครเหล่านี้พบว่าสุนทรภู่ได้แนวความคิดมาจากบุคคลที่ใกล้ชิดบ้าง บุคคลร่วมสมัยบ้าง แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดคือสุนทรภู่ได้สร้างตัวละครเหล่านั้นให้มีลักษณะเฉพาะตัวมิใช่ถอดแบบมาจากบุคคลหนึ่งบุคคลใด การที่สุนทรภู่สามารถสร้างตัวละครให้มีความสอดคล้องกับเรื่องและมีความเป็นไปในชีวิตเหมือนกับที่บุคคลจริงจะพึงเป็นไปนี้เป็นสิ่งที่ส่งเสริมคุณค่าของเรื่องพระอภัยมณีให้เด่นกว่าเรื่องอื่นในประเภทเดียวกัน

จิระวิภา ทวีสวัสดิ์ (2527 : 125) ได้ศึกษาแนวเปรียบเทียบตัวละครเอกหญิงกับผู้หญิงในชีวิตจริงของ ทมัส ฮาร์ดี และผู้หญิงในสมัยวิคตอเรียน ได้สรุปผลการศึกษาไว้ว่า

ตัวละครหญิงกับผู้หญิงในชีวิตจริงของฮาร์ดีสามารถเปรียบเทียบกันได้เป็น 2 แบบ คือ นำตัวละครไปเปรียบเทียบตามลักษณะและบุคลิกภาพของผู้หญิงในชีวิตจริงกับนำตัวละครไปเปรียบเทียบกับเหตุการณ์หรือเรื่องราวตอนใดตอนหนึ่งจากชีวิตของผู้หญิงในชีวิตจริง

ปรากฏว่า ตัวละครเอกหญิงของฮาร์ดีสะท้อนให้เห็นภาพของผู้หญิงในชีวิตจริงและผู้หญิงในสมัยวิคตอเรียนที่มีได้ตรงตามแบบฉบับที่เป็นที่ยอมรับกันในสังคมสมัยวิคตอเรียนนัก เธอส่วนใหญ่สะท้อนภาพของผู้หญิงที่แข็งแกร่ง มีความเป็นตัวของตัวเอง ตี้อารมณ์และเจ้าอารมณ์บ้างเป็นบางครั้งบางคราว ตัวละครที่สะท้อนภาพของผู้หญิงสมัยวิคตอเรียนได้อย่างสมบูรณ์ที่สุดจะเป็นตัวละครที่ไม่มีบทบาทที่สุดของนวนิยายของเขา ส่วนตัวละครที่มีลักษณะตรงข้ามกับผู้หญิงสมัยวิคตอเรียนมากที่สุดล้วนแต่เป็นตัวละครเอกของเรื่องเกือบทั้งสิ้น อาจจะสรุปได้ว่าลักษณะของผู้หญิงที่ประทับใจ ฮาร์ดี นั้น คือผู้หญิงที่มีบุคลิกภาพที่แข็งแกร่งเป็นของตัวเองและอาจไม่ต้องเหมือนแบบวิคตอเรียนก็ได้

กมล โพธิ์เย็น (2540 : 178) ได้วิเคราะห์ทัศนะเชิงทฤษฎีในเรื่องสั้นและนวนิยายของ วิมล ไทรนิมโนล โดยได้วิเคราะห์ถึงที่มาของทัศนะเหล่านั้นไว้ว่า

ที่มาของทัศนะทฤษฎีของ วิมล ไทรนิมโนล ซึ่งนำเสนอไว้ในวรรณกรรมนั้นมีความสัมพันธ์กับตัวเขาเป็นอย่างมาก การนำเสนอทัศนะทฤษฎีของเขานั้นเกิดจากความฝังใจต่อชีวิตที่ยากแค้นของผู้เขียนในวัยเด็ก และประสบการณ์ชีวิตที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนหาเลี้ยงตนเองและครอบครัวมาด้วยความเหนื่อยยาก นอกจากนี้ยังได้รับแนวคิดจากนักเขียนที่สะท้อนภาพความเลวร้ายของสังคมในงานวรรณกรรมอีก จึงมีผลทำให้วรรณกรรมของเขามีลักษณะเนื้อหาออกมาเป็นแนวเดียวกันหมด นั่นคือการสะท้อนและตีแผ่ความเลวร้ายของผู้คนในสังคมที่มีชีวิตความเป็นอยู่สุขสบายและเป็นผู้มีโอกาสมิอำนาจในสังคม ในขณะที่เดียวกันก็จะนำเสนอชีวิตความเป็นอยู่ที่ยากไร้ต้องดิ้นรนต่อสู้กับอุปสรรคและความยากลำบากต่าง ๆ ควบคู่กันไป

3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทัศนะ

3.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทัศนะ

จากการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทัศนะ ได้มีผู้อธิบายการศึกษาทัศนะในวรรณคดีไว้ดังนี้

วิภา กงกะนันทน์ (2522 : 70 -72) ได้กล่าวว่า ทัศนะ (View point) เป็นองค์ประกอบอีกส่วนหนึ่งของเนื้อหา คือ เป็นความคิดเห็นหรือปรัชญา สามารถแบ่งได้เป็นสามประการ

1. ทัศนะของกวี
2. ทัศนะของตัวละคร
3. ทัศนะของสังคม

ในวรรณคดีบางรูปแบบผู้อ่านสามารถมองเห็นทัศนะของกวีได้ชัดเจน เช่น ในบทวิจารณ์ บันทึกนิราศ แต่ในบทประพันธ์บางประเภทผู้อ่านอาจจะสังเกตเห็นทัศนะของกวีได้ไม่ถนัดนักเพราะผู้อ่านส่วนใหญ่ มักเข้าใจสับสนระหว่างทัศนะของกวีกับทัศนะของตัวละคร บางครั้งอาจทำให้เกิดการเข้าใจผิดว่าทัศนะของตัวละครคือทัศนะของกวี ในการศึกษาเรื่องทัศนะจึงต้องพิจารณาให้รอบคอบว่าทัศนะใดเป็นทัศนะของตัวละครและทัศนะใดเป็นของกวีหรือว่ากวีแสดงทัศนะของตนผ่านตัวละครใด

บทประพันธ์แต่ละบทนั้นกวีเขียนขึ้นจากอารมณ์เฉพาะกาลและทัศนะของกวีจึงเป็นทัศนะเฉพาะกาลด้วย เมื่อเวลาสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนไปทัศนะของกวีที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งอาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ เราจึงอาจเข้าใจผิดได้ว่ากวีมีความคิดเช่นนั้นเพียงเราศึกษางานของเขาเพียงชิ้นเดียว เราจะรู้ความคิดหรือปรัชญาของกวีอันเป็นส่วนรวมได้ ถ้าเราศึกษาจากงานทุกชิ้นของเขา

ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2539 : 72) ได้กล่าวไว้ว่า “ ทัศนะ หรือปรัชญาของผู้ประพันธ์ เป็นสิ่งที่ไม่ใช่สิ่งที่แลเห็นได้ง่ายนัก ยิ่งถ้าผู้ประพันธ์ไม่ค่อยมีความคิดเห็นของตนแน่นอนมีแต่พรั่น ๆ หรือมีไปตามความนึกคิดของผู้อื่นยิ่งทำให้แลเห็นทัศนะในนวนิยายของนักประพันธ์นั้นยากขึ้นไปอีก บางคราวนักประพันธ์บางคนมีทัศนะที่น่าสนใจอาจแสดงความคิดเห็นขัดแย้งกันไปในตัว แต่นักอ่านย่อมพยายามจับความคิดเห็นของนักประพันธ์ให้ได้ การอ่านจึงจะออกรส

ในการพิจารณาทัศนะของนักประพันธ์เราอาจพิจารณาจากคำพูดของตัวละคร จากวิธีการที่นักประพันธ์บรรยายแสดงความคิดของตนเองออกมาตรง ๆ หรืออาจแฝงไว้ในเหตุการณ์ต่าง ๆ เราอาจพิจารณาด้วยว่านักประพันธ์ใช้กลวิธีอะไร เช่น ให้ตัวละครสองตัวสนทนาโต้แย้งกันแล้วทำให้เหตุการณ์ในเรื่องเกิดขึ้น ให้ความเห็นของตัวละครที่มีความคิดนี้ตรงกับตนเป็นฝ่ายถูกหรืออาจทำให้ตัวเอกของเรื่องมีทัศนะตรงกับทัศนะของตนหรือทำให้ตัวที่ไม่สำคัญกล่าวถึงทัศนะของตนปรากฏให้แจ่มแจ้ง”

3.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทัศนะ

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทัศนะของผู้แต่งที่ปรากฏในวรรณกรรม มีผู้วิจัยไว้หลายท่าน แต่ในที่นี้ได้้นำงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเสนอทัศนะของผู้แต่งที่มีต่อผู้หญิงมากล่าวไว้เท่านั้น

เพ็ญแข งามดวงใจ (2541 : 284) ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์ผู้หญิงในนวนิยายของ วิมล ศิริไพบูลย์ โดยศึกษาทัศนะของผู้เขียนที่มีต่อผู้หญิง 3 ด้าน ดังนี้

ในด้านการศึกษา พบว่า ลูกผู้หญิงไม่ต้องเรียนสูงมากนักแต่ถ้ามีความสามารถแสวงหาความรู้ได้จากสิ่งแวดล้อมรอบตัวแล้วก็นับว่าเป็นคนรอบรู้เฉลียวฉลาดซึ่งมีคุณค่ายิ่งกว่าความสวยความงามมากนัก

ในด้านคู่ครอง ผู้เขียนมีทัศนะว่าการเลือกคู่ครองตามความเห็นชอบของผู้ใหญ่จำเป็นต้องอาศัยความเชื่อถือ ความศรัทธาต่อกันจึงจะทำให้การครองชีวิตคู่ประสบผลสำเร็จ ส่วนการเลือกคู่ครองตามความเห็นชอบของตน ความรักหรือวัตถุมิใช่สิ่งเดียวที่จะยึดเหนี่ยวชีวิตคู่ให้ยืนยาวแต่ต้องอาศัยสิ่งอื่นประกอบอีก ผู้เขียนยังเห็นว่าลูกผู้หญิงที่มีโอกาสแต่งงานให้ถูกต้องตามประเพณีและกฎหมายเป็นสิ่งที่ควรกระทำเพราะสร้างความภาคภูมิใจให้กับผู้หญิง สำหรับการดำเนินชีวิตคู่ผู้หญิงควรมีส่วนร่วมในการสร้างครอบครัวใหม่ ด้วยการช่วยสามีทำงานและถ้าต้องอยู่กับครอบครัวเดิมของฝ่ายชาย ผู้หญิงจะต้องปรับตัวให้เข้ากับทุกคนในครอบครัว ต้องอดทนเพื่อความสงบสุข

ในด้านสังคม ผู้เขียนมีทัศนะว่าผู้หญิงยังไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม ในขณะที่สังคมกำหนดค่านิยมของผู้หญิงให้ต้องรักษาความบริสุทธิ์เป็นกุลสตรี มีความอดทน อดกลั้นต่อปัญหาชีวิตครอบครัว เพื่อให้ชีวิตสมรสดำเนินไปตลอดรอดฝั่ง แต่สังคมไม่เคยกำหนดค่านิยมให้ผู้ชายซื้อสัตย์ต่อภรรยา รักเดียวใจเดียว เสียสละเพื่อครอบครัว นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้เสนอทัศนะว่าผู้หญิงควรมีสติที่จะตัดสินใจชีวิตของตนเองและมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์สังคมได้เช่นกัน สรีระทางร่างกายมิใช่สิ่งที่จะจำกัดให้ผู้หญิงหมดสิทธิอันพึงมีพึงได้ของตน

วีรวัฒน์ อินทรพร (2541 : 299) ได้ศึกษาแนวคิดสตรีนิยมในนวนิยายของโบทัน โดยได้ศึกษาทัศนะของโบทันที่มีต่อสตรีในเรื่องต่าง ๆ สืบประเด็น ดังนี้

1. สถานภาพและบทบาทสตรี

โบทันคิดว่าสตรียังคงถูกสังคมกำหนดสถานภาพและบทบาทไว้ให้เป็นรองบุรุษอยู่มาก ความลำเอียงและอคติทางเพศเป็นความคิดที่โบทันพยายามเสนอทัศนะโต้แย้งเพื่อให้ผู้อ่านนิยายของเธอได้ตระหนักถึงคุณค่าของผู้หญิง และสังคมควรที่จะเลิกวัดคุณค่าของความเป็นมนุษย์เพียงแค่ความเป็นหญิงหรือชายเท่านั้น นอกจากนี้ยังเสนอว่าผู้หญิงไม่ควรคิดแต่จะพึ่งพิงผู้ชายเท่านั้นควรตระหนักในความสามารถของตนเองและพัฒนาตนเองให้เป็นที่พักพิงของตนเองได้

2. คุณสมบัติของสตรี

โบทันเสนอตัวละครหญิงที่มีคุณสมบัติเด่นอยู่ที่ความเป็นตัวของตัวเอง ความมีสติปัญญาและความสามารถในการพึ่งตนเอง โบทันจะไม่มุ่งความสำคัญไปที่การบรรยายรูปร่างหน้าตาและความสวยงามของตัวละคร โดยมีทัศนะว่าความสวยงามของสตรีนั้นอาจนำอันตรายมาสู่ตนเอง และผู้หญิงที่สวยแต่ไม่รู้จักพัฒนาตนเอง มุ่งหวังแต่จะใช้ความสวยเป็นใบเบิกทางไปสู่จุดมุ่งหมายของชีวิตจะไม่มีวันพบกับความสำเร็จที่น่าภูมิใจ ส่วนคุณสมบัติอีกข้อที่โบทันกล่าวย้ำเสมอคือความบริสุทธิ์ที่สังคมใช้เป็นสิ่งวัดคุณค่าของผู้หญิง โบทันแสดงทัศนะว่าความบริสุทธิ์นั้นไม่ควรจะใช้เป็นเครื่องวัดคุณค่าของผู้หญิง แต่ก็ได้สนับสนุนให้ผู้หญิงมีความกล้าสอนทางเพศ

3. ความรู้และการแสวงหาความรู้

โบทันมีทัศนะว่า ความรู้เป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้หญิงเพราะความรู้จะช่วยให้ผู้หญิงพัฒนาตัวเองซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของตนได้ นอกจากนั้นความรู้ยังเป็นทรัพยากรที่ผู้หญิงสามารถแสวงหาได้ด้วยตนเองไม่ว่าจะอยู่ในระดับใดก็ตาม อย่างไรก็ตามการแสวงหาความรู้ของสตรีนั้นโบทันไม่ได้มุ่งเน้นไปที่การศึกษาในระบบเพียงอย่างเดียว สามารถแสวงหาความรู้จากการทำงานก็ได้ โบทันพยายามย้ำว่าความรู้นั้นนอกจากจะทำให้ผู้หญิงสามารถพึ่งตนเองได้แล้วยังจะช่วยให้รู้เท่าทันคนไม่เสียเปรียบใครได้ง่าย ๆ

4. ความรักและครอบครัว

โบทันมีทัศนะว่า ผู้หญิงมีสิทธิในการเลือกที่จะรักหรือไม่รักใครสักคน ไม่ใช่เป็นเพียงแต่ผู้รอคอยให้ถูกเลือกเท่านั้น ผู้หญิงต้องรู้จักเลือก การบอกรักผู้ชายก่อนไม่ใช่เรื่องน่าอับอาย เรื่องของความเหมาะสมของกลุ่มครองมีความสำคัญมากกว่าความรัก เพราะจะได้ช่วยกันประคับประคองชีวิตครอบครัวให้ยืนยาวไปได้ ในแง่พิธีการทางสังคม โบทันไม่ได้ให้ความสำคัญมากเพราะเชื่อว่าเรื่องของความรักและชีวิตคู่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับเรื่องนี้

สุภาพ วรโคตร (2542 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาสตรีทัศนในนวนิยายของศรีบูรพา ในด้านวิถีครอบครัว และด้านวิถีสังคม โดยได้เสนอว่า

ด้านวิถีครอบครัวนั้น ศรีบูรพาได้เสนอทัศนะว่า คุณสมบัติของสตรีไทยในอดีตเป็นสิ่งที่พึงปฏิบัติสำหรับสตรีในยุคสมัยใหม่ ได้แก่ ความผูกพันของสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะสตรีในฐานะมารดาต้องมีหน้าที่อบรม เลี้ยงดู ให้ความรัก ความห่วงใยและให้ความสำคัญกับการศึกษาของบุตร แต่มีทัศนะในเชิงที่ไม่เห็นด้วยกับการที่มารดาเข้ามามีบทบาทในการกำหนดพฤติกรรมและชีวิตของบุตร โดยเฉพาะในเรื่องความรักและการแต่งงาน ด้านสตรีในฐานะภรรยาพบว่ามีการขยายแบบสังคมเก่าและสังคมใหม่ ทัศนะที่แสดงออกมานั้นมีลักษณะประชดประชัน แดกดันและต่อต้าน ในขณะที่เดียวกันก็มีความรู้สึกเห็นใจ สงสารและเศร้าสลดต่อชะตากรรมที่ได้รับผลกระทบอันเนื่องมาจากครอบครัวและสังคม ส่วนสตรีในฐานะบุตรศรีบูรพามีทัศนะว่า ต้องเคารพ เชื่อฟังและกตัญญู และสนับสนุนให้กล้าแสดงความคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์

ด้านวิถีสังคม ศรีบูรพามีทัศนะที่ส่งเสริมให้สตรีมีโอกาสได้ร่วมกิจกรรมสังคมมากขึ้น ส่วนความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น สตรีควรมีเสรีภาพในการดำเนินชีวิต การคบหาเพื่อนต่างเพศและการเลือกคู่ครอง ในด้านการดำรงชีวิตอยู่ในกรอบวัฒนธรรมและประเพณีของสตรี ศรีบูรพาได้เสนอทัศนะในเชิงเปรียบเทียบให้เห็นถึงข้อดีและข้อเสียของชนบประเพณีแบบเดิมและแบบใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

ผลงานของสุนทรภู่ได้มีผู้ศึกษาในด้านต่าง ๆ ไว้เป็นจำนวนมาก ฉะนั้นในการศึกษาทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงจึงอาจต้องอ้างอิงข้อมูลหรือคาบเกี่ยวกับงานวิจัยอื่น ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

บทที่ 2

ทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิง

ผลงานวรรณกรรมของสุนทรภู่ได้สะท้อนให้เห็นทัศนะที่มีต่อผู้หญิงในแง่มุมต่าง ๆ ทั้งผู้หญิงในชีวิตจริงและผู้หญิงในเรื่องแต่ง ดังต่อไปนี้

1. ทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงในชีวิตจริง

สุนทรภู่ได้พรรณนาคร่ำครวญถึงผู้หญิงในชีวิตจริงหลายคนในผลงานประเภทนิราศ โดยได้ระบุชื่อไว้อย่างชัด ผู้หญิงที่สุนทรภู่กล่าวถึงมีทั้งผู้หญิงที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน ผู้หญิงที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้อและผู้หญิงทั่วไปที่ได้พบ ซึ่งนอกจากจะกล่าวแสดงความสัมพันธ์แล้วยังเป็นการแสดงทัศนะที่มีต่อผู้หญิงเหล่านั้นในแง่มุมต่าง ๆ อีกด้วย

การศึกษาทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงในชีวิตจริง ได้จำแนกเป็น 3 กลุ่ม คือทัศนะที่มีต่อผู้หญิงที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน ทัศนะที่มีต่อผู้หญิงที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้อและทัศนะที่มีต่อผู้หญิงทั่วไป โดยศึกษาจากวรรณกรรมประเภทนิราศในประเด็นต่อไปนี้

1. รูปร่างหน้าตา
2. ลักษณะนิสัย
3. บทบาทและสถานภาพ

1.1 ทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน

ในบรรดาผู้หญิงที่สุนทรภู่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้อ มีเพียงสามคนที่เป็นภรรยาที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันได้แก่ จัน นิ่มและม่วง ซึ่งสุนทรภู่ได้แสดงทัศนะต่อภรรยาทั้งสามคนต่อไปนี้

1.1.1 จัน

จันเป็นผู้หญิงคนแรกที่สุนทรภู่ใช้ชีวิตคู่ด้วย ความสัมพันธ์ของสุนทรภู่และจันเกิดขึ้นขณะที่สุนทรภู่อาศัยอยู่กับมารดาในบริเวณพระราชวังหลัง ทำให้ได้พบจันซึ่งเป็นนางข้าหลวงในกรมพระราชวังหลัง แต่สุนทรภู่กับจันไม่สามารถคบหากันได้อย่างเปิดเผยจึงต้องลอบพบปะกัน เมื่อความทราบถึงกรมพระราชวังหลังจึงถูกลงโทษจำคุกทั้งคู่ แต่ไม่นานเมื่อกรมพระราชวังหลังเสด็จทิวงคตก็ได้รับการปล่อยตัว

เมื่อพ้นโทษสุนทรภู่ได้เดินทางไปหาบิดาที่เมืองแกลงจึงต้องพลัดพรากจากกัน เมื่อเดินทางกลับมาจากเมืองแกลง สุนทรภู่ได้มาเป็นมหาดเล็กในพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ และในที่สุดก็ได้จันมาเป็นภรรยา สมเด็จพระบวรราชราชนุภาพ (2543 :7) ทรงสันนิษฐานว่า “เป็นเพราะพระอัครชายาในกรมพระราชวังหลัง (ทองอยู่) หรือที่เรียกกันว่าเจ้าครอกข้างใน ประทานให้”

สุนทรภู่ใช้ชีวิตอยู่กับจันได้ไม่นานก็มีเรื่องให้โกรธเคืองกัน ประจวบกับที่สุนทรภู่ต้องตามเสด็จพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ไปนมัสการพระพุทธบาท จึงทำให้ต้องจากกันอีกครั้งทั้งที่ยังโกรธเคืองกันอยู่ สุนทรภู่ได้แสดงความรักและความอาลัยอาวรณ์จัน ดังกล่าวไว้ในนิราศพระบาทว่า

◎ โอ้อาลัยใจหายไม่วายห่าง

ดั่งสรสักรักชำระกำหนด

เสียดายดวงจันทร์ทราพระงาม

เจ้าคุณแดนแสนโกรธพิโรธ

แต่เดือนยี่จนย่างถึงเดือนสาม

(“นิราศพระบาท” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 85)

จันโกรธเคืองเรื่องใดสุนทรภู่มิได้กล่าวไว้ แต่โกรธนานเป็นเดือนจนกระทั่งสุนทรภู่เดินทางไปพระพุทธบาท ระหว่างการเดินทางสุนทรภู่ได้พำพระภรรณาถึงแต่จันตลอดเห็นสิ่งใดก็หวนคิดถึงทั้งสิ้น โดยน้ำเสียงที่กล่าวถึงแสดงความเศร้าสร้อยอาลัยอาวรณ์รวมทั้งความกังวลถึงเรื่องที่โกรธเคืองกัน

เห็นจันทร์สูงลูกเหลืองตลบกลิ้ง

แมงภูบินร่อนร้องประคองหวง

พฤษภาต้องนามกานดาดวง

พี่ยลพวงผลจันทร์ให้หวนใจ

แมงภูเขยเหมือนพี่เคยประคองชิด

นั่งพินิจนิกน่าน้ำตาไหล

เห็นรกร่างผลผลิตสดไลบ

เหมือนรักใจขวัญเมืองที่เคืองเรา

พี่เวียนเดือนเหมือนอย่างน้ำค้างย้อย

ให้ชุ่มช้อยชื้อช่อเช่นกอแก้ว

โอ้รักต้นหรือมาต้องกับสองเรา

จึงใจเจ้าโกรธไปไม่ได้นาน

(“นิราศพระบาท” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 87)

ระกำปากกาหลงกะลึงจับ

ระกำกับเราระกำก็จำเหมือน

เห็นไม้จันทร์พี่ยั้งพันอารมณ์เพื่อน

เหมือนจันทร์เดือนใจตัวให้ตรอมใจ

โธ่ยามไม้หรือมาต้องกับน้องพี่

ขณะนี้ก็น่าน้ำตาไหล

เจ้าอยู่เรือนชื้อเชื่อนมาอยู่ไพร

เหมือนเดือนใจให้พี่ทุกข์ทุกอย่างเดิน

(“นิราศพระบาท” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 102)

เมื่อเดินทางกลับมาจากไปนมัสการพระบาทประมาณปลายปี พ.ศ.2350 ตามประวัติสุนทรภู่กับจันไม่ได้กลับมาใช้ชีวิตคู่ด้วยกันเหมือนเดิม ดังที่ จันท์ ขำวิไล (2489 : 138) ได้สันนิษฐานว่า

ทางฝ่ายญาติของทั้งสองคงยังรังเกียจพฤติกรรมที่เป็นอยู่ของสุนทรภู่ ฝ่ายแม่จันก็เชื่อฟังคำผู้ใหญ่คิดทรมาณ สุนทรภู่ให้สิ้นยศ แต่ด้วยสุนทรภู่อยู่ในวัยละเอง เจ้าทิจู จึงต่างคนต่างอยู่ ทั้ง ๆ ที่ต่างก็ยังรักและอาลัยกันอยู่มาก นอกจากนี้อาจเป็นเพราะยังไม่มีบุตรเป็นเครื่องผูกพันจึงห่างเหินกันไปได้ง่าย

จนกระทั่งปี พ.ศ.2359 ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีเหตุการณ์ที่งับตรสนเทห์ สุนทรภู่เป็นผู้หนึ่งที่ต้องสงสัยจึงหลบหนีไปอยู่เมืองเพชรโดยได้พาจันท์ที่ได้คืนดีกันแล้วไปด้วย เหตุการณ์ครั้งนี้สุนทรภู่ได้บันทึกไว้ในนิราศเมืองเพชรซึ่งแต่งภายหลังจากได้แยกทางกับจันอย่างเด็ดขาดและจันมีสามีใหม่แล้ว

๑ แล้วเดินดูภูผาศิลาลือม
เป็นห้องน้อยรอยหนังสือลายมือมี
ชมลูกจันกลั่นกลั่นระรินริน
เห็นห้องหินศิลาน้ำอาวรณ์
พอจวนรุ่งฝูงนกวีหกร้อง
คิดคะนึงถึงตัวกลัวต้องตี
ไ้อยามยากจากบุรินมาถิ่นเถื่อน
เดือนสว่างต่างไ้เมื่อไสยา
ยังรินรินกลั่นกลั่นจันทน์กระแจะ
เหลือรำลึกนึกน่าน้ำตากระเด็น
มาเห็นถ้ำน้ำตาหลงพรากพราก
จะไปเรือนเยียนเยียมก็เจียมใจ
อันถ้ำนี้ที่มนุษย์หยุดกินน้ำ
เขาช่วยเล่าเกิดว่าเขาไม่ล่อลวง
จึงเขียนกลอนนอนค้างไว้ต่างพักตร์
จงภิญโญโมทนาให้อภัย

บ้างงอกเงียมเงากระยับสลับสี
คิดถึงปีเมื่อเป็นบ้าเคยมานอน
จนเที่ยงคืนแขนซ้ายกลายเป็นหมอน
เคยกล่าวกลอนกล่อมข้าไ้อชาตรี
เรไร้องเสียงจิ้งหรีดดังติดสี
ต่อข้าปีจึงค่อยวายฟายน้ำตา
ไม่มีเรือนแรมอยู่ในคูหา
แผ่นศิลาต่างฟูกกระดุกเย็น
เหมือนจะแนะนำจิตให้คิดเห็น
ไ้อจำเป็นเป็นกรรมจึงจำไกล
แต่เพื่อนยากยังไม่เห็นว่าเป็นไอน
ขอสังไว้เกิดถ้ำที่ข้าทรง
มิใช่ถ้ำของอิเหนาถ้ำเขาหลวง
แต่เขาหวงเขาห้ามต้องขามใจ
หวังประจักษ์มิ่งมิตรพิสมัย
อย่าน้อยใจเลยถ้ำขออำลา

(“นิราศเมืองเพชร” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 340-341)

สุนทรภู่พาจันมาพักอยู่เมืองเพชรประมาณ 2 ปี เห็นว่าเรื่องเงียบลงจึงเดินทางกลับมากลางกรุงเทพฯ ซึ่ง
จันท์ ขำวิไล (2489 : 148-149) สันนิษฐานว่า การที่สุนทรภู่เดินทางกลับมาราวนี้มี 2 เหตุผลด้วยกัน คือ

ผลงานที่สุนทรภู่ได้สร้างเอาไว้เดิมเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายจนทำให้มีชื่อเสียงและประกอบกับแม่จันกำลังจะคลอด
หนูพุด จึงเดินทางกลับมาเพื่อเข้าหาผู้ใหญ่ขอความเมตตา ฝ่ายผู้ใหญ่เห็นว่าเรื่องผ่านมานานแล้วจึงให้กลับมาอาศัย
อยู่ที่เดิม และหนูพุดก็กำเนิดขึ้นในต้นปี พ.ศ.2363 ขณะนั้นสุนทรภู่มียายุ 35 ปี

ในปี พ.ศ.2363 สุนทรภู่พาจันกลับมาอยู่กรุงเทพฯ และมีบุตรชายชื่อพุด ในปีเดียวกันนั้นพระบาท
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดฯ ให้สุนทรภู่เข้ารับราชการในกรมพระอาลักษณ์มีบรรดาศักดิ์เป็น
ขุนสุนทรโวหาร พระราชทานที่ให้ปลูกเรือนอยู่บริเวณใต้ท่าช้าง และในปีถัดมาสุนทรภู่ก็ได้ขึ้นมาเป็นภรรยา
อีกคนหนึ่ง ทำให้จันโกรธมากจึงพาพุดบุตรชายไปอยู่กับญาติผู้ใหญ่บริเวณพระราชวังหลัง สุนทรภู่คิดขอลี้ภัย
จึงตามไปหาที่บ้านแต่มีเรื่องทะเลาะกัน ญาติผู้ใหญ่ออกมาห้ามปรามก็กลับถูกสุนทรภู่ทำร้ายจนได้รับบาดเจ็บ
จึงได้ถวายเป็นกฐินถวาย สุนทรภู่จึงถูกจำคุกอีกครั้งหนึ่งและเป็นเหตุให้จันตัดสินใจหย่าขาดกับสุนทรภู่
นับตั้งแต่นั้นมา ภายหลังได้มีสามีใหม่แต่ก็ต้องเลิกรากันไปเช่นเดิม

แม้จะเลิกรากันไปเป็นเวลานานและต่อมาสุนทรภู่จะมีภรรยาอีกหลายคน แต่สุนทรภู่ได้แสดงให้เห็น
ว่ารักและคิดถึงจันอยู่เสมอ ดังเนื้อความในนิราศเรื่องถัดมาที่สุนทรภู่มักจะกล่าวถึงจันในทำนองว่ายังคงรัก
อาลัยและมักจะระลึกถึงความหลังเมื่อครั้งอยู่ร่วมกัน เช่นโคลงนิราศสุพรรณที่ได้กล่าวถึงผู้หญิงไว้หลายคน
แต่ที่กล่าวถึงมากที่สุดก็คือจัน ดังนี้

◎ ทำช้างหว่างค่ายล้อม	แหล่งสถาน
ครึ่งพระโกฏไปรฐประทาน	ที่ให้
เคยอยู่คู่สำราญ	ร่วมเฝ้า เจ้าเอย
เหนแต่ที่หมีได้	ภวน้องครองสงวน

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 158)

◎ วังหลังครึ่งหนุ่มหน้า	เจ้าเอย
เคยอยู่ชูขึ้นเซย	คำเข้า
ยามนี้ที่เคยเลย	ลิมภัก พี่แฮ
ต่างขึ้นอื่นแอบเคล้า	กลาศแคล้วแล้วหนอ

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 158)

◎ ยนย่านบ้านบุต้ง	ดีขัน
บุกคิดเคยชมจรร	แจ่มฟ้า
ยามยากหากปันกัน	กินซึก ฦลิกแฮ
มีคู่ชูขึ้นหน้า	นุชปลื้มลื้มเดิม

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 159)

◎ เสียดายสายสวาดไ้อ์	อาวร
รักพี่มิโทษกร	กับน้อง
จำจากพราภพลัดสมร	เสมอชีพ เรียมเอย
เสียนชดจทรวงต้อง	แตกฟ้าผ่าสลาย

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 159)

◎ จันตันผลห้ามให้	หวนหอม
แมลงภู่วู่วิยรตอม	ไต่เกล้า
เพียงพี่ที่สุคสนอม	เสนห์แจ่ม จรรเอย
พร้องชื่อรือเสียวเศร้า	โศกร้างห่างจรร

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 165)

◎ ทางเปลี่ยวเลี้ยวสองค้ง	เขตตัน
ย้อมย่านบ้านกระจันจรร	ก้างฟ้า
เจียบเหงาเปล่าทรวงกระสัน	โศกสอื่น ออกเอย
จรรอื่นขึ้นแต่หน้า	ไช้เนื้อเจือจรร

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 168)

◎ รื่นรื่นชื่นชนน้ำ	อบหอม
หวานจิตคิดเคยสนอม	แนบน้อง
เจือจรรกลั่นกลั่นรอบ	รวบรื่น ชื่นเอย
เคยชื่นรื่นรศต้อง	ตกไรไกลสมร

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 203)

ทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อจัน

1.1.1.1 รูปร่างหน้าตา

สุนทรภู่ไม่ได้กล่าวถึงหรือบรรยายลักษณะรูปร่างหน้าตาของจันไว้แต่อย่างใด แม้กระนั้นสุนทรภู่น่าจะเห็นว่าจันเป็นผู้หญิงงามมีเสน่ห์ต้องตา ดังที่ได้ใช้สรรพนามเรียกจันว่า “เจ้างามขำ” ในนิราศเมืองแกลง และนิราศพระบาท ดังนี้

พี่อ้มทุกข์บุกป่ามหารณพ

มาหมายพบพุดความกับงามขำ

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 81)

ไอ้นกคู่ดูน่าจะผาสุก

พี่นี้ทุกข์เพราะจากเจ้างามขำ

(“นิราศพระบาท” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 96)

1.1.1.2 ลักษณะนิสัย

สุนทรภู่เห็นว่าจันเป็นผู้หญิงที่เจ้าอารมณ์มักแสดงอาการหงุดหงิด ดังที่สุนทรภู่ได้กล่าวขอร้องอย่าได้แสดงอารมณ์หงุดหงิดไว้ในนิราศเมืองแกลงว่า

อย่ารู้จักผลึกพลิกทั้งหิวกว่น
ให้แยมยัมพริ้มพร้อมน้อมวิญญาน์

แขนแต่ล้วนรอยเล็บเจ็บหน้าหนา
แล้วก็อย่าขี้หึงตะปึงตะบอน

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 79)

ถึงเจ็บไข้ไม่ตายไม่คลายรัก
ช่วยยัมแยมแซมชื่นอย่ามึนตึง
พี่อ้มทุกข์บุกป่ามหารณพ
อย่าบิดเบือนเชื่อน้ำทาระกำ

มีแต่ลักลอบนึกรำลึกถึง
ให้เหือดหึ่งลงเสียบ้างจงฟังคำ
มาหมายพบพุดความกับงามขำ
แต่อยู่กรำตรอมกายมาหลายเดือน

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 81)

นอกจากนี้สุนทรภู่ยังเห็นว่าจันเป็นคนเจ้าอารมณ์จึงได้ขอให้จันอย่าได้โกรธที่มีได้บอกลาเมื่อเดินทางไปเมืองแกลงว่า

พี่จากไปได้แต่รักมาฝากน้อง
พอเป็นคำผ้าห่มที่ชมแทน

มากกว่าของอื่นอื่นสักหมื่นแสน
อย่าเตือนแค้นเลยที่ฉันไม่ทันลา
(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 81)

สุนทรภู่รู้สึกวิตกกังวลและหวั่นใจว่าความรักความสัมพันธ์ชีวิตคู่ของท่านกับจันอาจจะต้องเลิกราจากกันไป. ดังพรรณนาไว้ในนิราศพระบาทว่า

☉ ที่พูดพูดเขาขาดแล้วหวาดจิต
นึกเฉลียวเสียวทรวงถึงดวงจันทร์

พี่ขาดมิตรมาไกลถึงไพรสณฑ์
จะขาดกันเสียเหมือนเขาพี่เศร้าใจ
(“นิราศพระบาท” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 102)

ในนิราศพระบาท สุนทรภู่เอ่ยย้ำหลายครั้งขอให้จันมีจิตใจที่หนักแน่น มั่นคงต่อตน ดังความว่า

☉ ถึงสามแสนจั่งความตามสำเหนียก
ประชุมจุดพุทธรูปในวาริ
จึงสถาปนามสามแสนเป็นชื่อคัง
นี้หรือรักจะมิน่าเป็นราดิน
ขอใจนุชที่ฉันสุจริตรัก
ถึงแสนคนจะมาวนชะอันคำ

เมื่อแรกเรียกสามแสนทั้งกรุงศรี
ไม่เคลื่อนที่ชลธารบาดาลดิน
เออชาวกรุงกลับเรียกสามแสนสิ้น
แต่ชื่อดินเจียวยังกลายเป็นหลายคำ
ให้แน่นหนักเหมือนพุทธรูปเลขาข้า
สักแสนคำอย่าให้เคลื่อนจงเหมือนใจ
(“นิราศพระบาท” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 86)

ถึงบางชื่อชื่อบางนี้สุจริต
มิตรจิตขอให้มิตรใจจร

เหมือนชื่อจิตที่พี่ตรงจ้านงสมร
ใจสมรขอให้ชื่อเหมือนชื่อบาง
(“นิราศพระบาท” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 86)

☉ พี่ดูใจค่ายนอกออกหนักแน่น
ไม่เห็นจริงใจนางในกลางทรวง
ขอเทเวศร์เขตสวรรค์ชั้นดุสิต
ให้เหมือนกรงเราทุกวันไม่พรั่นใคร

ดังเขตแดนวันคูขอบนครหลวง
ชายทะเลวงเข้ามาบ้างจะอย่างไร
ดลใจมิตรอย่าให้เหมือนกับกรงใหญ่
นั้นแลใจเห็นจะครองกับน้องนาน
(“นิราศพระบาท” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 91)

เห็นลมอ้อจะใคร่สื่อสาราสั่ง
ให้นิมน้องครองคักดีอย่าปลักปลอม

ถึงร้อยชั่งคู่เขยเคยถนอม
เรียมนี้ตรอมใจถึงคะนึ่งนาง
(“นิราศพระบาท” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 88)

1.1.1.3 สถานภาพและบทบาท

ในฐานะภรรยา จัน เป็นภรรยาที่รักและเป็นห่วงเอาใจใส่สามี แม้มีเรื่องที่ขัดแย้งหึงหวงกัน แต่จันก็ได้ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับสุนทรภู่ ดังจะเห็นได้จากเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ สุนทรภู่ต้องออกเดินทางไปอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรีเป็นเวลาหลายปี จันก็ได้เดินทางไปด้วย แต่สุดท้ายจันก็หย่าขาดจากสามี

1.1.2 นิ่ม

นิ่มภรรยาคนที่ 2 ของสุนทรภู่เป็นผู้หญิงชาวบ้านธรรมดา สุนทรภู่ได้นิ่มมาเป็นภรรยาในขณะที่รับราชการเป็นขุนสุนทรโวหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ราวปี พ.ศ.2364 ขณะนั้น สุนทรภู่อาศัยอยู่บ้านที่ได้รับพระราชทานบริเวณใต้ท่าช้างและใช้ชีวิตคู่อยู่กับจันมีบุตรชื่อพัด ซึ่งนับได้ว่าเป็นช่วงชีวิตที่รุ่งเรืองของสุนทรภู่ ทั้งหน้าที่การงานก็เจริญก้าวหน้าได้รับบรรดาศักดิ์ ชีวิตครอบครัวก็มีความสุขสมบูรณ์หลังจากต้องเร่ร่อนหลบซ่อนอยู่นาน แต่เมื่อสุนทรภู่ได้นิ่มมาเป็นภรรยาอีกคนหนึ่งก็เป็นสาเหตุให้จันพาพัดกลับไปอยู่บ้านเดิมและหย่าขาดจากกันไป

ในระหว่างที่สุนทรภู่ต้องโทษติดคุกครั้งที่ 2 นิ่มกำลังตั้งครรภ์และได้คอยดูแลส่งเสีย ในปี พ.ศ. 2365 นิ่มก็คลอดบุตรชายชื่อตาบ เป็นระยะเวลาเดียวกับที่สุนทรภู่พ้นโทษได้กลับมารับราชการตามเดิม และใช้ชีวิตคู่กับนิ่มมาตลอดจนสิ้นสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในปี พ.ศ. 2387

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ.2367 สุนทรภู่ออกจากราชการและออกบวช นิ่มจึงได้พาตาบกลับไปอยู่บ้านเดิมที่คลองบางกรวย จนกระทั่งปี พ.ศ.2377 นิ่มก็ถึงแก่กรรม ขณะนั้นสุนทรภู่ก็ยังออกบวชอยู่

สุนทรภู่กล่าวถึงนิ่มในโคลงนิราศสุพรรณซึ่งแต่งเมื่อปี พ.ศ.2384 นับเป็นเวลา 8 ปี ที่นิ่มจากไปว่า

๐ บางกรวยตรวดน้ำแบ่ง	บุญทาน
ส่งนิ่มนุชนิพพาน	ผ่องแผ้ว
จำจากพรากพลัดสถาน	ทิ้งพี่ หันเอย
เหินแต่คลองน้องแคล้ว	คลาศเคลื่อนเดือนปี

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 162)

นิราศพระประธมที่แต่งถัดมาอีก 1 ปี สุนทรภู่ได้กล่าวระลึกถึงความหลังเมื่อครั้งที่ได้ใช้ชีวิตคู่กับนิ่มไว้หลายตอน เช่น

๐ เห็นคลองขวางบางกรวยระทวยจิต	ไม่ลืมคตินิ่มน้องละห้อยหา
เคยร่วมสุขทุกข์ร้อนแต่ก่อนมา	ไอ้สิ้นอายุเจ้าได้เก่าปี
แต่ก่อนกรรมทำสัตว์ให้พลัดพราก	จึงจำจากนิ่มน้องให้หมองศรี
เคยไปมาหาน้องในคลองนี้	เห็นแต่ที่ท้องคลองน้องน้ำตา
สงสารบุตรสุดเศร้าทุกเช้าค่ำ	ด้วยเป็นกำพร้าแม่ชะแง้หา
เขม้นมองคลองบ้านคูมารดา	เช็ดน้ำตาโสมซาบลงกราบกราน

ยิ่งตรอมตรึงตึกตื่นสะอื้นอัน
เหมือนนิมน้องร้องเรียกสำเหนียกนาน

จนไถ่ขันเอื้อนเอกวิเวกหวาน
เจียนจะขานหลงแลชะงักคอย

(“นิราศพระประธม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 299)

สิ่งของที่สุนทรภู่เก็บไว้ดูต่างหน้า คือแพรสีชมพูและแหวนที่เก็บรักษาไว้ถึง 9 ปี โดยตั้งใจนำมาถวายพระประธมเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับนิม ระหว่างการเดินทางก็ได้ฝันเห็น

โอ้คิดอื่นหมิ่นแสนไม่แมนเหมือน
สวดเสียงเที่ยงคืนเคยขึ้นเซย
จวนจะหลับกลับฝันว่าขวัญอ่อน
พี่เคยเห็นเช่นเคยเซยฉันใด
พอพินกายหายรูปให้ง่วง
ยังมีคุ่นอุ้นจิตไม่บิดเบือน
ยังเหลือแต่แพรสีที่พี่ห่ม
แมนโฉมงามตามมาจะพาจร
ไฉนสามยามจากเคยฝากรัก
มาสู่ภูเขาดาวสนาน้ำตานอง

ที่ร่วมเรือนร่วมเตียงเคียงแขนง
เมื่อไรเลยจะคืนมาชื่นใจ
แนบจะอ่อนอุ้นจิตพิสมัย
จนชั้นไฟที่ริมปากไม่เอยากเพื่อน
กำสรดทรวงเสียใจใครจะเหมือน
มาเป็นเพื่อนทุกข์ยากเมื่อจากจร
ขึ้นประธมจะถวายให้สายสมร
เมื่อขวัญอ่อนขึ้นไปชมประธมทอง
ได้พุ่มพิกแฝงเฝ้าเป็นเจ้าของ
มิได้น้องแนบเซยเหมือนเคยเคียง

(“นิราศพระประธม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 308)

◎ โอ้คิดไปใจหายเสียดยนักร
มาวายวางกลางชาติถึงชาตรอน
ยังเหลือแต่แพรชมพูของคู่ขึ้น
พี่ยอมเหลือองเปลื้องปลดสู้อดอม
กับแหวนนางต่างหน้าบูชาพระ
ได้บรรจงทรงเครื่องให้เรืองรอง

ที่เคยรักเคยเคียงเคยเรียงหมอน
ให้ทุกข์ร้อนร่นร่ำระกำตรอม
ทุกคำคืนเคยชมได้ห่มหอม
เอาคลุมห้อมหุ้มห่มประธมทอง
สาธุสะถึงเขาผู้เจ้าของ
เหมือนรูปทองธรรมชาติสะอาดตา

(“นิราศพระประธม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 312)

◎ โอ้เอ็นดูหนูตาบจะกราบก้ม
ขึ้นห่มพระอธิฐานให้มารดา
แมนยังอยู่คู่เซยไม่เลยละ
โอ้ชาตินี้มีกรรมจึงจำเป็น
กราบพระเจ้าเฝ้าจิตคิดสังเวช
สารพัดตัดขาดประหลาดใจ

เปลื้องผ้าห่มนอบนบจบเกศา
พลอยน้ำตาตกพรากเพราะยากเย็น
มาไหว้พระก็จะพามาให้เห็น
มาแสนเข็ญขาดมิตรสนิทใน
ไฉนน้ำเนตรเอ๋ยกลืนก็ขึ้นไหล
ตัดอาลัยตัดสวาทไม่ขาดความ

(“นิราศพระประธม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 314)

ทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อนิม

1.1.2.1 รูปร่างหน้าตา

แม้สุนทรภู่จะไม่ได้กล่าวถึงความงามของนิมไว้อย่างใด แต่อาจกล่าวได้ว่าสุนทรภู่เห็นว่านิมเป็นผู้หญิงที่มีเสน่ห์ ดังที่กล่าวว่า

จวนจะหลับกลับฝันว่าขวัญอ่อน
พี่เคยเห็นเช่นเคยเชยฉันใด

แนบจะอ่อนอุ่นจิตพิสมัย
จนชั้นไผ่ที่ริมปากไม่ยากเพื่อน

(“นิราศพระประธม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 308)

1.1.2.2 ลักษณะนิสัย

สุนทรภู่คงเห็นนิมเป็นผู้หญิงที่พูดจาอ่อนหวานนิสัยเรียบร้อย ช่างเอาใจและคงซาบซึ้งในน้ำใจของนิมที่ร่วมทุกข์ร่วมสุขคอยดูแลเอาใจใส่ท่านเมื่อยามที่ถูกจำคุก ดังที่กล่าวว่า

☉ เห็นคลองขวางบางกรวยระทายจิต
เคยร่วมสุขทุกข์ร้อนแต่ก่อนมา
แต่ก่อนกรรมทำสัตว์ให้พลัดพราก

ไม่ลืมคิดนิมน้อยละห้อยหา
ไอลิ้นอายุเจ้าได้เก่าปี
จึงจำจากนิมน้องให้หมองศรี

(“นิราศพระประธม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 299)

1.1.2.3 สถานภาพและบทบาท

นิมเป็นภรรยาที่รักและคอยดูแลเอาใจใส่สุนทรภู่เป็นอย่างดีแม้ในตอนที่สุนทรภู่ติดคุก นิมไม่ทอดทิ้งยอมทนลำบากและใช้ชีวิตคู่ร่วมกับสุนทรภู่มาตลอดจนสุนทรภู่ออกบวช

1.1.3 ม่วง

ม่วงเป็นภรรยาคนที่ 3 ของสุนทรภู่ อยู่ร่วมกันจนมีบุตร 1 คน สุนทรภู่ใช้ชีวิตคู่กับม่วงในช่วงเวลาหลังจากที่สึกครั้งแรกในต้นปี พ.ศ.2378 ขณะนั้นสุนทรภู่มีอายุ 50 ปี และเป็นช่วงที่ชีวิตกำลังตกทุกข์ได้ยาก ไม่มีที่อยู่อาศัยต้องจอดเรืออาศัยนอนตามสถานที่ต่าง ๆ ม่วงอยู่กับสุนทรภู่จนมีบุตรชายคนหนึ่งเกิดในราวปี พ.ศ. 2380

ม่วงเป็นภรรยาที่สุนทรภู่เอ่ยถึงในนิราศน้อยที่สุดและไม่ได้กล่าวว่าม่วงเป็นใคร มาจากไหน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะมาใช้ชีวิตร่วมกันในขณะที่สุนทรภู่อายุมากและได้แต่งนิราศไปหลายเรื่องแล้ว นับตั้งแต่สุนทรภู่อยู่กับม่วงสุนทรภู่มีผลงานทางนิราศอีกเพียง 3 เรื่องเท่านั้น คือ โคลงนิราศสุพรรณ รำพันพิลาปและนิราศพระประธม โดยคร่ำครวญถึงม่วงในโคลงนิราศสุพรรณว่า

☉ บางม่วงทรวงเศร้าคิด

เคยชวน

ม่วงเกบมม่วงสวน

ศุกรย้า

ม่วงอื่นรื่นรันทวน

จิตไม่ ใครแฮ

ม่วงหม่อมหอมท่วนหน้า

เสน่ห์เอื้อจื่อจรร

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 164)

ขณะที่แต่งโคลงนิราศสุพรรณนี้สุนทรภู่อยู่ในสมณเพศ โดยออกบวชเป็นครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2383 และเมื่อสึกในปี พ.ศ.2385 ตามประวัติฉบับที่ สมเด็จพระยาตำรากรมราชานุภาพนิพนธ์ไว้กล่าวว่า สุนทรภู่ได้กลับมาอยู่กับม่วงอีกครั้งหนึ่งและมีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นกว่าช่วงแรกมากเพราะได้ถวายตัวแด่ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์และได้ย้ายกลับมาอยู่ที่พระราชวังเดิม เมื่อพิจารณาจากคำขึ้นต้นนิราศ พระประมที่สุนทรภู่แต่งขึ้นในปีเดียวกันภายหลังจากที่สึกแล้ว ที่ว่า

◎ ถวิลวันจันทร์ทิวาขึ้นห้าค่ำ

ลงนาวาศลาเคลื่อนออกเลื่อนล้า
น้ำค้างย้อยพรอปรรมเป็นลมว่าว
มาลับเหมือนเดือนดับพยับโพยม
โอ้หน้าหนาวคราวนี้เป็นที่สุด
พี่เห็นนางห่างเหียงเรรวน

พอเสียงย่ำยามสองกลองประโคม
อนาถหนาวนี้เคยได้เชยโฉม
ยิ่งทุกข์โศกมนัสในใจรัญจวน
ไม่มีนุชแนบชมเมื่อลมหนาว
มิได้ชวนเจ้าไปชมประมประโชน

(“นิราศพระประม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 295)

ใจความ 2 บาทสุดท้ายหากจะพิจารณาว่าสุนทรภู่จะจงหมายถึงผู้หญิงคนใด ถ้าเชื่อตามประวัติ ฉบับสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งกล่าวว่าขณะนั้นสุนทรภู่ได้กลับมาอยู่กับม่วงอีกครั้ง ผู้หญิงคนที่กล่าวถึงก็น่าที่จะหมายถึง ม่วง หมายความว่าการเดินทางคราวนี้สุนทรภู่มิได้ชวนม่วงไปด้วย ดังที่ ฉันทน์ ขำวิไล (2498 : 392) กล่าวอธิบายความตอนนีไว้ว่า

สุนทรภู่ออกเรือเดินทางไปในเวลาเที่ยงคืน วันจันทร์ ขึ้น 5 ค่ำ เดือน 12 ปีชวด พ.ศ.2385 ไม่ปรากฏว่าออกจาก สถานที่ใด เข้าใจว่าจะเป็นแถวพระราชวังเดิมหรือแห่งใดแห่งหนึ่งซึ่งอยู่ได้วัดระฆัง เพราะเมื่อออกเรือแล้วก็บอกระยะทางมาถึงวัดระฆังก่อนที่อื่น และเรื่องซึ่งกล่าวไว้ในกลอนนั้นปรากฏว่าเวลานี้มีภรรยาอยู่ด้วย แต่มิได้ชวนไปด้วย

ภรรยาที่ ฉันทน์ ขำวิไล กล่าวถึงก็น่าจะหมายถึงม่วง ส่วนสาเหตุที่ไม่ได้ชวนไปด้วยนั้นสุนทรภู่ไม่ได้กล่าวไว้ แต่ถ้าพิจารณาความวรรคแรกบาทสุดท้าย ที่กล่าวว่า “พี่เห็นนางห่างเหียงเรรวน” น่าจะหมายความว่าความสัมพันธ์ของสุนทรภู่กับม่วงคงไม่ราบรื่นนัก ซึ่งอาจเป็นเพราะห่างเหินกันไปนานตอนที่สุนทรภู่ออกบวช สุนทรภู่จึงไม่ได้ชวนม่วงไปด้วย ถ้าตีความตามนี้ก็สอดคล้องกับคำกลอนในสองบาทต่อมาที่สุนทรภู่กล่าวรำพันแสดงความคิดถึงและน้อยใจถึงผู้หญิงที่เคยรักกันมาว่าต่างก็จากไปกันหมด ซึ่งถ้ายังคงมีความสัมพันธ์ที่ดีและใช้ชีวิตร่วมกับม่วงอยู่ สุนทรภู่ก็ไม่่น่ากล่าวเช่นนั้น

◎ ที่ปลูกรักจักได้ขึ้นทุกดินค้ำ
ที่ขึ้นเชยเคยรักเหมือนหลักประโคน

ก็เตี้ยต่ำตายผอยกรองกร้อยโกรน
ก็หักโค่นขาดสูญประยูรวงศ์

(“นิราศพระประม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 295)

ชลดา เรื่องรักษลิขิต (2542 : 112) ได้กล่าวถึงเนื้อความตอนนี่ว่า “ตอนต้นเรื่องกล่าวถึงผู้หญิง เข้าใจว่าจะเป็นแม่ม่วง คงจะบาดหมางใจกันอยู่เพราะมีเนื้อความกล่าวถึงไว้” จึงพิจารณาได้อีกทางหนึ่งว่า ภายหลังจากที่สึกครั้งที่ 2 สุนทรภู่อาจจะไม่ได้กลับมาใช้ชีวิตคู่กับม่วงอีก

นอกจากนี้แล้วในนิราศพระประธมซึ่งสุนทรภู่ได้เอ่ยถึงผู้หญิงที่ท่านเคยมีความสัมพันธ์ด้วยไว้มากมายหลายคน สุนทรภู่ได้กล่าวถึงม่วงว่า

◎ ถึงบางม่วงวังจิตคิดถึงม่วง	ต้องจากทรวงเสียใจอาลัยเหลือ
มะม่วงงอมหอมหวานเหมือนนวลเนื้อ	มิรู้เบื่อบางม่วงเหมือนดวงใจ
เห็นต้นรักหักโค่นต้นสนได้	เป็นรอยตัดรักขาดให้หวาดไหว
เหมือนตัดรักหักสวาทขาดอาลัย	ด้วยเห็นใจเจ้าเสียแล้วเจ้าแก้วตา

(“นิราศพระประธม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 301)

จากความในสองบาทแรก สุนทรภู่คร่ำครวญถึงม่วงด้วยความคิดถึง แต่ความในสองบาทต่อมากล่าวถึงสัมพันธ์ในลักษณะที่ต้องตัดขาดเลิกรากัน อีกทั้งลักษณะการกล่าวถึงการตัดสัมพันธ์ก็มีลักษณะเหมือนกับการรำพันตอนที่สุนทรภู่เห็นเขาขาดแล้วรู้สึกท้อใจว่าความสัมพันธ์ของท่านกับจันจะขาดกันในนิราศพระบาท ที่กล่าวว่า

◎ ที่พูดพูดเขาขาดแล้วหวาดจิต	พี่ขาดมิตรมาไกลถึงไพรสณฑ์
นึกเจเลียวเลียวทรวงถึงดวงจันทร์	จะขาดกันเสียเหมือนเขาพี่เศร้าใจ

(“นิราศพระบาท” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 102)

จึงน่าจะกล่าวได้ว่าขณะนั้นม่วงได้เลิกรากับสุนทรภู่แล้ว

ความในตอนนี้ ชนิต อยู่โพธิ์ (2543 : 301) ซึ่งได้บันทึกเพิ่มเติมจากของ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตามหลักฐานที่ตรวจสอบได้ใหม่และกล่าวเป็นเชิงอรรถไว้ใน ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ฉบับกรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่ ได้อธิบายความว่า

ม่วงคนนี้ บางทีจะเป็นคนเดียวกับม่วงซึ่งเป็นหลานสาวชาวเมืองแกลงไปพบกันเมื่อคราวนิราศเมืองแกลง แต่อาจเป็นอีกคนหนึ่งหากมีชื่อพ้องกัน เช่นที่รำพันในโคลงนิราศสุพรรณก็ได้ ดูเหมือนมีลูกด้วยกันกับท่านสุนทรภู่ชื่อ นิล และเดินทางไปด้วยกันในนิราศนี้ แต่เวลาที่รำพันถึงนี้ได้ตัดรักหักสวาทขาดกับภรรยาชื่อม่วงแล้ว

ถ้าเชื่อตามความเห็นนี้ก็แสดงว่า ม่วงได้เลิกรากับสุนทรภู่ไปหลังจากศึกครั้งที่ 2 ใช้เวลาครองคู่กันประมาณ 5 ปี ในตอนที่สุนทรภู่ศึกครั้งแรก

ทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อม่วง

1.1.3.1 รูปร่างหน้าตา

สุนทรภู่เห็นว่าม่วงเป็นผู้หญิงมีผิวพรรณงามสะอาดหมดจด จากคำกลอนที่ว่า

มะม่วงงอมหอมหวานเหมือนนวลเนื้อ	มิรู้เบื่อบางม่วงเหมือนดวงใจ
--------------------------------	------------------------------

(“นิราศพระประธม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 301)

1.1.3.2 ลักษณะนิสัย

สุนทรภู่ไม่ได้กล่าวถึงไว้แต่อย่างใด

1.1.3.3 สถานภาพและบทบาท

สุนทรภู่ไม่ได้กล่าวถึงไว้แต่อย่างใด

1.2 ผู้หญิงที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้อง

นอกจากผู้หญิง 3 คนที่ถือได้ว่าเป็นภรรยา ในนิราศสุนทรภู่อยังได้เอ่ยถึงผู้หญิงอีกหลายคน ซึ่งคงจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องด้วยแต่ไม่ได้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน ดังจะได้กล่าวถึงต่อไปนี้

1.2.1 จีว

จีวเป็นผู้หญิงคนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับสุนทรภู่ ดังที่สุนทรภู่ได้พรรณนาถึงจีวทุกครั้งที่ต้องผ่านตำบลหมู่บ้านที่มีชื่อจีว หรือมองเห็นต้นจีว เช่น

◎ ถึงบ้านจีวจีวต้นแต่พันหนาม	ไม่ถอนงามเหมือนแม่จีวที่ผิวเหลือง
เมื่อแลพบหลบพักตร์ลักขำเลื่อง	ดูปลดเปลื้องเปล่งปลั่งกำลั้งโลม
มาลับนวลทวนให้เห็นไมจีว	เสียดายผิวพักตร์ผ่องจะหมองโฉม
เพราะเสียวรักหนักหน่วงน่าทรวงโตรม	ใครจะโลมเลียมรสช่วยชดเชอ

(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 126)

◎ บางสแกแลสะล่างจีว	ทิวราย
เรียมฝั่งตั้งฉัตรฉาย	แซมช้อย
จีวไมไซจีวสาย	สวาดิเช่น เหนเอย
จีวพีที่แน่นน้อย	นึกหน้าอาไโดย

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 176)

ทั้งนี้สุนทรภู่ได้กล่าวถึงจีวแต่ไม่ได้หมายถึงผู้หญิงที่ชื่อจีว ไว้ในนิราศภูเขาทองว่า

◎ ถึงบ้านจีวเห็นแต่จีวละลือสูง	ไม่มีฝูงสัตว์สิงกิ่งพฤษภา
ด้วยหนามดกรกดาษระตะตา	นึกก็น่ากลัวหนามขามขามใจ
จีวนรกลีบทงคุดีแหลม	ดังขวากแฉกเสียมแซกแตกไส
ใครทำชั่วคู่ทำนครันบรรลัย	ก็ต้องไปปีนต้นน้าขนพอง
เราเกิดมาอายุเพียงนี้แล้ว	ยังคลาดแคล้วครองตัวไม่มัวหมอง
ทุกวันนี้วิปริตผิดทำนอง	เจียนจะต้องปีนบ้างหรืออย่างไร

(“นิราศภูเขาทอง” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 112)

สุนทรภู่แต่งนิราศภูเขาทองในปี พ.ศ.2373 ขณะนั้นอายุได้ 45 ปี ออกบวชมาได้ประมาณ 7 พรรษา จากความที่กล่าวถึงนี้แสดงว่าสุนทรภู่คงได้พบกับจีวภายหลังจากที่ได้แต่งนิราศภูเขาทอง จึงได้กล่าวถึงจีวใน

ความหมายที่เป็นต้นไม้ในนรกที่มีหนามแหลมคม โดยสุนทรภู่ได้กล่าวในทำนองว่าตั้งแต่เกิดมาจนอายุเท่านี้
ท่านยังไม่เคยไปข้องเกี่ยวกับภรรยาของใคร แต่ในบาทสุดท้ายกลับแสดงความกังวลใจว่า อาจจะต้องไปเป็น
ต้นจ้าวบ้าง ตรงนี้ชวนให้คิดได้ว่าขณะนั้นท่านอาจไปชอบพอกับผู้หญิงที่มีเจ้าของแล้ว

ความสัมพันธ์ของสุนทรภู่กับจ้าวคงจะเป็นความสัมพันธ์ที่คบหากันอย่างหลบ ๆ ซ่อน ๆ ดังที่กล่าวถึง
จ้าวในนิราศพระประธมที่ว่า

◎ ถึงย่านน้ำลำประทวนรำจวนจิต
ไปลอบโลมโฉมเฉกที่เมฆบัง

เหมือนใจคิดทวนทบทลบหลัง
เปรียบเหมือนนั่งแอบอุ้มทุกทุ่มโมง

(“นิราศพระประธม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 304)

ความในบาทสุดท้ายที่กล่าวว่า “ไปลอบโลมโฉมเฉกที่เมฆบัง” น่าจะหมายถึงความสัมพันธ์ที่ต้อง
ปิดบังหลบซ่อน และในนิราศสุพรรณสุนทรภู่ก็ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์กับจ้าวในทำนองนี้เช่นกันว่า

◎ ยามยลต้นจ้าวป่า

หนาหนาม

นึกบาปวาทับหวม

วุ่นแล้ว

คงจะปะจิวทรม

สวาดีเมื่อ ม้วยแฮ

จ้าวกับพี่หมีแคล้ว

คืนจ้าวลิวสูง

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 177)

จากความตรงนี้น่าจะยืนยันได้ว่า ความสัมพันธ์ของจ้าวกับสุนทรภู่คงจะเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้องอย่าง
แน่นอน อาจเป็นเพราะจ้าวเป็นผู้หญิงที่มีสามีแล้วจึงได้กล่าวในทำนองหวาดหวั่นว่า เมื่อตายไปท่านคงจะต้อง
ไปเป็นต้นจ้าวในนรก

เมื่อนำความในตอนนี้นำไปเทียบกับความในตอนแรกที่สุนทรภู่เอ่ยถึงจ้าวในนิราศภูเขาทองแสดงให้เห็น
ว่า ความสัมพันธ์ของสุนทรภู่กับจ้าวคงจะเกิดขึ้นในช่วงเวลาภายหลังการแต่งนิราศภูเขาทองถึงช่วงเวลาที่แต่ง
นิราศวัดเจ้าฟ้า คือประมาณปี พ.ศ.2374-2377

อย่างไรก็ตาม สุนทรภู่จะพบหรือมีความสัมพันธ์กับจ้าวเมื่อใดเป็นความสัมพันธ์ที่ถูกต้องหรือไม่ สิ่งที่
ปรากฏชัดคือสุนทรภู่ชอบจ้าวมากจึงได้กล่าวแสดงความคิดถึง อาลัยอาวรณ์ไว้หลายแห่งดังนี้

◎ บางสแกแลสะลางจ้าว

ทิวราย

เรียบฝั่งดังฉัตรฉาย

แซมช้อย

จ้าวไม่ใช่จ้าวสาย

สวาดีเช่น เหนเอย

จ้าวพี่ที่แน่นน้อย

นึกหน้าอาไโดย

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 176)

◎ น้ำค้างพรหมลงเฉื่อยเรื่อยเรื่อยริว

หนาวดอกจ้าวจ้าวออกดอกไสว

เกสรจิวปลิวฟ้ามายาใจ

ให้ทราบในทรวงข้าสู่กล้ากลืน

ไ้อจิวป่าพาหนาวเมื่อคราวยาก

สุดจะฝากแฝงหน้าไม้ฝ่าฝืน

แม่นิจัวเป็นเซ่งงานเมื่อวานขึ้น
ไอ้ดูเดือนเหมือนได้ยลวิมลพัคตร์
กระจำงแจ่งแสงจันทร์ยั้งรัญจวน

จะชูขึ้นช่วยหนาวเมื่อคราวครวญ
ไม่ลืมิกรุปงามทราวมสงวน
คะนึ่งหวนนิ่งนอนอ่อนกำลัง
(“นิราศพระประชม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 307)

เห็นไรไรไม่จัวละลัวเมฆ
สูงสันโคะโสตสุดจิงครุฑา
เห็นไม้งามนามไม้อาลัยมิตร
ฉิมพลีปลื้ยนเกสรปลิว

ดังฉัตรเนกขึ้นชุ่มพุ่มพฤษภา
เชอแอบอาศัยสถานพิมานิจัว
รำคาญคิดเป็นขวยระหวะหวี
มาริ้วรื้อรื้อนร้อนชื้นชื้นใจ
(“นิราศพระประชม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 312-313)

ทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อจัว

1.2.1.1 รูปร่างหน้าตา

สุนทรภู่เห็นว่าจัวเป็นผู้หญิงที่มีหน้าตารูปร่างงดงามและมีผิวพรรณผุดผ่อง ดังที่กล่าวชมว่า

◎ ถึงบ้านจัวจัวตั้งแต่พันหนาม
เมื่อแลพบหลบพัคตร์ลักชำเลื่อง
มาลับนวลทวนให้เห็นไม้จัว
เพราะเสียวรักหนักหน่วงนำทรวงโถม

ไม่งอนงามเหมือนแม่จัวที่ผิวเหลือง
ดูปลดเปลื้องเปล่งปลั่งกัฉงโลม
เสียดายผิวพัคตร์ผ่องจะหมองโฉม
ใครจะโลมเลียมรสช่วยชดเชอ
(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 126)

ไอ้ดูเดือนเหมือนได้ยลวิมลพัคตร์
กระจำงแจ่งแสงจันทร์ยั้งรัญจวน

ไม่ลืมิกรุปงามทราวมสงวน
คะนึ่งหวนนิ่งนอนอ่อนกำลัง
(“นิราศพระประชม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 307)

และยังไว้เล็บนิ้วมียาว

จนตีกดินรื้นเรื้อยเฉื่อยเฉื่อยฉิว
แม่นิจัวงามนามจัวเล็บนิ้วยาว

หนาวดอกจัวจัวตันให้คนหนาว
จะอุ้นร่าวนามแนบนั่งแอบอิง
(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 135)

1.2.1.2 ลักษณะนิสัย

สุนทรภู่เห็นว่าจัวมีลักษณะนิสัยสุภาพเรียบร้อยเหมือนผู้หญิงชาววัง ดังกล่าวว่า

◎ ไอ้ฟังบุตรสุดสวาทฉลาดเปรียบ
ถึงแขวงแควแลลือชื่อจัวราย

ต้องทำเนียบนึกไปก็ใจหาย
ละอื้นอายออกความเหมือนนามจัว

งามเสียมเอี่ยมอ้อมเมื่อพริ้มพักตร์
แสนสุภาพกราบกับประนมนิ้ว

ดูน่ารักเรือนผมก็สมผิว
เหมือนโฉมจิวงามราวกับชาววัง
(“นิราศพระประธม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 304)

1.2.1.3 สถานภาพและบทบาท

ข้อมูลไม่เพียงพอที่จะสรุปได้

1.2.2 ศรีสาคร

ในนิราศพระประธมสุนทรภู่เอ่ยถึงผู้หญิงคนหนึ่งชื่อ ศรีสาคร โดยกล่าวเป็นนัยว่าเคยมีความสัมพันธ์กันมาก่อน และได้กล่าวว่าศรีสาครนี้มีพฤติกรรมที่ผิดปกตวิสัยกับผู้หญิงชื่อสาหงส์ ทำให้สุนทรภู่รำพันด้วยความรู้สึกผิดหวัง เสียหายและเสียหน้าว่า

☉ ที่ปลูกรักจักได้ขึ้นทุกคืนค่ำ
ที่ขึ้นเขยเคยรักเหมือนหลักประโคน
ยังเหลือแต่แม่ศรีสาครอยู่
จะเชิญเจ้าเท่าไรก็ไม่ลง

ก็เตี้ยต่ำตายฝอยกรองกร้อยไกร่น
ก็หักโค่นขาดสูญประยูรวงศ์
ไปสิงสู่เสน่หานางสาหงส์
ให้คนทรงเสียใจมิได้เขย

(“นิราศพระประธม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 295-296)

ทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อศรีสาคร

1.2.2.1 รูปร่างหน้าตา

สุนทรภู่เห็นว่าศรีสาครเป็นผู้หญิงที่มีรูปร่างสวยงามและมีผิวขาว ดังความว่า

☉ วัดประขาวขาวเหลือเชื่อไม่ได้
แม่หม้ายสาวขาวโคกโกลกมี

ด้วยดวงใจเจ้าคัล้าดำมิดหมี
เหมือนแม่ศรีสาครจะอ่อนแอ

(“นิราศพระประธม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 297)

1.2.2.2 ลักษณะนิสัย

สุนทรภู่เห็นว่าศรีสาครมีนิสัยที่ผิดปกตวิสัย ดังที่กล่าวว่า

เสียตายแต่แม่ศรีเจ้าพี่เอ๋ย
เหมือนดอกไม้งาแล่นเพราะแดนตอม

จะขาดเขยขาดชิดสนิทสนม
ใครแปลงปลอมปลิดสอยมันต้อยตาย

☉ บางบำหรุเหมือนบ่ารบ่ารุงรัก
ไม่เหมือนนีกตริกตรองเหมือนสองราย

จะพึงพักพิสวาสเหมือนมาตหมาย
เห็นฝึกฝายเพื่อนลงด้วยทรงโลม

(“นิราศพระประธม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 297)

1.2.2.3 สถานภาพและบทบาท

ข้อมูลไม่เพียงพอที่จะสรุปได้

1.2.3 บัวคำ

บัวคำ เป็นผู้หญิงอีกคนหนึ่งที่สุนทรภู่คงจะมีความสัมพันธ์ด้วย โดยได้กล่าวถึงในโคลงนิราศสุพรรณ และเอ่ยถึงบัวคำว่ามีพฤติกรรมที่ผิดปกติวิสัยเช่นเดียวกัน

ทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อบัวคำ

1.2.3.1 รูปร่างหน้าตา

สุนทรภู่ไม่ได้กล่าวไว้แต่อย่างใด

1.2.3.2 ลักษณะนิสัย

สุนทรภู่เห็นว่าบัวคำมีนิสัยที่ผิดปกติวิสัย ดังที่กล่าวไว้ในโคลงนิราศสุพรรณว่า

◎ บางบัวบ้านชื้อพริ้ง	สนองนำ
นึกเช่นเหนบัวคำ	คู่พริ้ง
เท่าเหนียวเกี่ยวมาทำ	แทนเท่า เจ้าเอย
คราวเคราะห์เพราะเกี่ยวข้อง	ขัดค้ำขวางเชิง

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 179)

1.2.3.3 สถานภาพและบทบาท

ข้อมูลไม่เพียงพอที่จะสรุปได้

1.2.4 ม่วง / คำ

ม่วงกับคำมีฐานะเป็นหลานของสุนทรภู่ตามคำที่อ้างไว้ในนิราศเมืองแกลงในคราวที่เดินทางไปพบบิดา ขณะที่พักอยู่ที่บ้านกร่ำสุนทรภู่ป่วยและได้ม่วงกับคำมาคอยช่วยดูแลพยาบาล ดังความว่า

ทุกเช้าเย็นเห็นแต่หลานที่บ้านกร่ำ	ม่วงกับคำกลอยจิตขนิษฐา
เห็นเจ็บปวดทรมานช่วยพยาบาล	ตามประสาชื้อตรงเป็นวงศ์วาน

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 80)

หลังจากที่สุนทรภู่หายป่วย ทั้งม่วงและคำต่างก็เก็บดอกไม้มาให้สุนทรภู่ จนเกิดความหมองใจกัน และเห็นห่างกันไปในที่สุด สุนทรภู่จึงได้ตัดสินใจกลับกรุงเทพฯ โดยไม่ได้บอกลา

ครั้นหายเจ็บเก็บดอกไม้มาให้บ้าง	กลับระคางเคืองข้องกันสองหลาน
จะว่ากล่าวนำวโนมโประโลมลาน	ไม่สมานสไมสรเหมือนก่อนมา
ก็จนจิตคิดเห็นว่าเป็นเคราะห์	จึงจำเพาะหึงหวงพวงบุปผา
ต้องคร่ำครวญรวนอยู่ดูเภา	ก็เลยลาบิดุรงค์ทั้งวงศ์วาน
ออกจากย่านบ้านกร่ำชั่ววิโยค	กำสรดโศกเศร้าหมองถึงสองหลาน
เมื่อใช้หนักรักษาพยาบาล	แต่นั้นนานจะได้มาเห็นหน้ากัน
ครั้นจะมีหนีมาจะลาเล่า	จะสร้อยเศร้าโศกาเพียงอาสัณ

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 80-81)

ระหว่างที่เดินทางกลับสุนทรภู่ได้พรรณนาอาลัยอาวรณ์ทั้ง 2 คนไว้ว่า

จึงพากเพียรเขียนคำเป็นสำคัญ
อย่าเศร้าสร้อยคอยพิพ้อปีหน้า
ไม่ทิ้งขว้างห่างให้เจ้าได้อาย

ให้สองขวัญเนตรนางไว้ต่างกาย
จึงจะมาทำขวัญเหมือนมันหมาย
จงครองกายแก้วตาอย่าอาวรณ์

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 81)

จากความในตอนนี้ ความสัมพันธ์ของสุนทรภู่กับม่วงและคำน่าจะเกินกว่าที่จะเป็นแค่การอาลัยญาติกรรมตาทั่วไป โดยเฉพาะความในบาทสุดท้าย “ไม่ทิ้งขว้างห่างให้เจ้าได้อาย จงครองกายแก้วตาอย่าอาวรณ์” อาจยืนยันได้ว่าสุนทรภู่มีความสัมพันธ์เชิงคู่สาวกับหลานคนใดคนหนึ่งหรือทั้ง 2 คน จึงสั่งกำชับให้ครองกาย

ทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อม่วง / คำ

1.2.4.1 รูปร่างหน้าตา

สุนทรภู่ไม่ได้กล่าวไว้อย่างใด

1.2.4.2 ลักษณะนิสัย

สุนทรภู่คงเห็นว่าม่วงและคำ เป็นผู้หญิงที่มีน้ำใจจากการที่คอยมาดูแลรักษาตอนที่ท่านไม่สบาย

ทุกเช้าเย็นเห็นแต่หลานที่บ้านกร่ำ

ม่วงกับคำกลอยจิตขนิษฐา

เห็นเจ็บปวดจนวัดพันช่วยฝนยา

ตามประสาชื่อตรงเป็นวงศ์วาน

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 80)

1.2.4.3 สถานภาพและบทบาท

ในฐานะหลาน ม่วงและคำทำหน้าที่ได้เหมาะสมที่สุดแลสุนทรภู่ในตอนที่ไม่สบาย

นอกจากผู้หญิงที่ได้กล่าวถึงข้างต้นแล้วนั้น สุนทรภู่ยังได้เอ่ยถึงชื่อผู้หญิงอีกหลายคนที่มีข้อความบ่งไว้ว่าน่าจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวของด้วยในระดับหนึ่ง แต่กล่าวถึงไว้น้อยมากจนไม่สามารถทราบได้ว่าสุนทรภู่มีทักษะต่อผู้หญิงเหล่านี้อย่างไร ดังจะกล่าวถึงต่อไปนี้

1.2.5 สร้อย

ในโคลงนิราศสุพรรณ สุนทรภู่อ้างถึงผู้หญิงชื่อสร้อยที่รู้จักตั้งแต่สมัยยังเรียนหนังสืออยู่ที่วัดชีปะขาว อายุราว 15 – 17 ปี สุนทรภู่เห็นว่าสร้อยเป็นผู้หญิงงามมีผิวขาวนวล ดังที่กล่าวไว้ในโคลงนิราศสุพรรณว่า

◎ วัดปขาวครารัฐ	เรียนเขียน
ทำสมุทสอนเสมียน	สมุทน้อย
เดินรวางรวงเวียน	หว่างวัด ปขาวเอย
เคยขึ้นกลิ้งกลิ้งสร้อย	สวาดิห้างกลางสวน

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ :160)

◎ สวรรหลวงแลส้างล้วน	พฤษภา
เคยเสดจวังหลังมา	เมื่อน้อย
ข้าหลวงเล่นปิดตา	ต้องอยู่ โยงเอย
เหนแต่ปลับกับสร้อย	ซ่อนซุ่มคลุมโปง

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและงานของสุนทรภู่:161)

◎ บ้านใหม่ไร่ฝ้ายสพรั่ง	ฝั่งชล
ฟ้ายออกดอกขาวดา	เด่นช้อย
เนือนุขสุดโสภา	เพียงฟ้าย ไร่เอย
ชมฟ้ายคล้ายผิวสร้อย	สวาดิเนื้อเหลืองนวล

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ :196)

1.2.6 สิททอง

ผู้หญิงอีกคนหนึ่งที่สุนทรภู่กล่าวถึงชื่อสิททอง เข้าใจว่าน่าจะเป็นหญิงที่มีอายุมากกว่าและเคยบอกดอกสร้อยสักรวาคู่กับสุนทรภู่ อาจมีความสัมพันธ์กับสุนทรภู่ แต่ภายหลังได้แต่งงานมีสามี ดังนี้

◎ บางศรีทองคลองบ้านเท่า	เจ้าคลอง
สีเพชผัวสิททอง	ถิ่นนี้
เลื่องภาชื่อเสียงสนอง	สำเหนียก นามเอย
คลองคดลดเลี้ยวชี้	เช่นไสรไสทอง

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ :163)

◎ บางศรีทองคลองบ้านน้ำตาลสด	อร้อยรสชาบชานหวานคอดอย
เหมือนปากผีสิททองของน้องน้อย	เป็นคู่บอกดอกสร้อยสักรว
ทุกวันนี้พี่ก็เฒ่าเราก็อม	เธอเป็นจอมเราเป็นจันต้องบ่หนา
โอ้อ้อมผีสิททองของน้องยา	เมื่อไรจะพาพินน้อยมากลอยใจ

(“นิราศพระประชม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ :299)

1.2.7 แต่ง

แตงน่าจะเป็นผู้หญิงอีกคนหนึ่งที่สุนทรภู่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องด้วย ดังที่ได้กล่าวแสดงความระลึกถึงว่า

◎ ถึงไฟแดงคิดถึงแดงที่แจ้งจัก มั่นลออยฟ้ามาเดี๋ยวนี้ที่ในเรือ	ไม่ลืมรักรสาชาติประหลาดเหลือ จะฉีกเนื้อนังกินให้ชื่นใจ
---	--

(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 126)

1.2.8 อิน

อินเป็นผู้หญิงอีกคนหนึ่งที่สุนทรภู่เอ่ยถึงว่ามีความงามเหมือนกับหม่อมห้ามในวัง

◎ ถึงเกาะเรียงเคียงคลองเป็นสองแฉก ได้นางห้ามงามพร้อมชื่อหม่อมอิน หวังถวิลอินน้องละอองเอี่ยม จะหายศอดสำหรับพยายาม	ป่าละแวกว้างราชประพาสนิษฐ์ จึงตั้งถิ่นที่เพราะเสนานาม แสนแสงงามพร้อมเหมือนหม่อมห้าม คงจะงามพักตร์พร้อมเหมือนหม่อมอิน
--	--

(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 128)

1.2.9 แก้ว

สุนทรภู่คงเคยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับแก้ว แต่ขณะที่กล่าวถึงนี้แก้วคงถึงแก่กรรมแล้ว

◎ บางบำรูบำรุงแก้ว แก้วเนตรเชษฐาชรา ถือบวดดรรชนีภา ชาตินี้พี่แคล้ว	กานดา ร่างแล้ว ภพชาติ อื่นเอย คลาคล้ำห่างสมร
--	--

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 161)

1.2.10 นกน้อย

สุนทรภู่คงเคยลักลอบมีความสัมพันธ์กับนกน้อย และในที่สุดก็ไม่ได้อยู่ร่วมกัน

◎ วัดแจ้งแต่งตึกตั้ง เคยปนนกน้อยคอน เคยลอบตอบสารสมร จำจากพราภานุชน้อง	เตียงนอน กุ้งพร้อง สมารสมัก รักเอย นกน้อยลอยลม
---	--

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 157)

1.2.11 ทองมี

สุนทรภู่คงเคยชอบพอกับทองมี แต่เมื่อมาพบหน้ากันอีก ทองมีมีสามีแล้วและสามีก็ขี้ทิ้ง สุนทรภู่จึงไม่กล้าเข้าไปทักทาย

เห็นหน้าน้องทองมีอารีรัก
ได้เคยเห็นเป็นฝีมือมักดีอดดึง

ครั้นจะทักเล่าก็กลัวผิวจะหึง
จะตมตึงแตกซำระยำเย็น
(“นิราศเมืองเพชร” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ :337)

1.2.12 เกษ

เกษ ก็คงเป็นผู้หญิงอีกคนหนึ่งที่สุนทรภู่เคยชอบพอกด้วย แต่ก็ไม่ได้อยู่ร่วมกัน

◎ ถึงวัดเกตเจตนาแต่การะเกด
เคยสบเนตรเกษน้อยกลอยฤทัย

ไม่สมเจตนาหน้าตาไหล
มาจำไกลกลืนกลืนที่รัญจวน
(“นิราศพระปฐม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ :298)

1.3 ทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงทั่วไป

สุนทรภู่มีโอกาสได้ใช้ชีวิตอยู่ทั้งในวัง ในเมืองหลวงและเดินทางไปตามสถานที่ต่าง ๆ ทำให้ได้พบกับผู้คนหลากหลาย รวมถึงได้พบกับผู้หญิงมากมายที่มีความแตกต่างกันทั้งชนชั้น วิถีชีวิตและเชื้อชาติ และโดยที่สุนทรภู่เป็นผู้ที่ให้ความสำคัญกับผู้หญิงเป็นอย่างมาก เมื่อได้พบเจอผู้หญิงซึ่งแม้จะไม่ได้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันเป็นการส่วนตัวจึงอดมิได้ที่จะแสดงความคิดเห็นออกมา โดยจำแนกตามอาชีพและเชื้อชาติ ดังต่อไปนี้

1.3.1 อาชีพ

1.3.1.1 แม่ค้า

สุนทรภู่เห็นว่าผู้หญิงแม่ค้ามีรูปร่างหน้าตาไม่สวยงาม ดังที่กล่าวว่า

ดูรูปร่างนางบรรดาแม่ค้าเคียง

เห็นเกลี้ยงเกลี้ยงกล้องแก้งเป็นอย่างกลาง

.....

ดูก็งามตามประสาพนาเวศ

ไม่นานลเนตรเหมือนหนึ่งในไศศรรย์

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :68)

สุนทรภู่ยังเห็นว่าพวกแม่ค้าหน้าตาผิวพรรณไม่ผุดผ่อง คุมขอขมไม่สะอาด

◎ ถึงไผ่รอบขอบเขื่อนดูเหมือนเขียน
ทางซ้ายมือซื้อบ้านใหม่ทำไร่นา

ชื่อวัดเทียนถวายอยู่ฝ่ายขวา
นางแม่ค้าขายเต่าสาวทิมทิก

ปิดขมับจับเขม่าเข้ามึนหม้อ

ไม่เหมือนเหล่าชาวสวนหวานรำลึก

ดมอชอสีสันเป็นมันหมึก

เมื่อไม่นึกแล้วก็ใจมิไคร่ฟุ้ง

(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :123)

แต่เมื่อพบพวกแม่ค้าบางคนก็รู้จักผิดหน้าตาแป้ง ดูแลแต่งตนให้สวยงามก็กล่าวในทำนองประหลาด
จะคนชั้นชม

◎ เมื่อกราบลงคลาเคลื่อนออกเลื่อนล่อง

ทั้งผิดหน้าทามันทรงกลิ้งฟุ้ง

ที่แพรยหลายนางสำอางโฉม

ขมื่นแอ้อยเคยใช้แต่ในเมือง

พวกโพงพางนางแม่ค้าขายปลาเต่า

เห็นหน้าน้องนามหุ่นนั่งขุนอุง

รู้บำรุงรูปงามอร่ามเรือง

งามประโลมเปล่งปลั่งอลังเหลืออง

มาฟุ้งเฟื่องฝ่ายเหนือทั้งเรือแพ

จับกระหม่อมมิได้เหลือชั้นเรือแห

(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :138)

สุนทรภู่เห็นว่าพวกแม่ค้าพูดจาไม่ไพเราะ มักจะใช้คำว่า “เอ็ง กู” นาน ๆ ทีถึงจะพูดคำลงท้าย “คะ
วา” สำเนียงก็เหน่อ ๆ ไม่ชวนฟัง

ถามราคาผ้าขาวจะวานซื้อ

ที่เคาะชาคำหวานนานนานมี

ล้วนออฮือเอ็งกูกะหนูกะหนี

เป็นว่าซื้อบ้านฟังแต่ซังตาย

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :77)

1.3.1.2 ชาวนา / ชาวสวน / ชาวไร่

สุนทรภู่เห็นว่าผู้หุงข้าวสวนมีรูปร่างหน้าตาไม่สวยงาม ผิวดำ ไม่ชวนให้มอง

◎ บางคูเวียงเสียงเจียบเขียบสัจ

ดูรูปนางบางคูเวียงเหมือนเหนียงนา

เป็นจังหวัดเวียงสวนล้วนพฤษา

ไม่เหมือนหน้านางนั่งในวังเวียง

(“นิราศพระปฐม” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :301)

เคยชมเมืองเรืองระยับจะลับแล้ว

เคยดูดีผีป่าหนานวลนวล

เคยชมชื่นรื่นรสแป้งสดสะอาด

โอ้ใจจิตมืดเหมือนเมื่อเดือนแรม

ไปชมแถวทุ่งท่าล้วนป่าสวน

จะว่างเว้นเห็นล้วนแต่มอมแมม

จะชมหาดเห็นแต่จอกกับดอกแหม

ไม่เยื่อนแถมกลีบกลิ้งให้ดินโดย

(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :120)

สุนทรภู่กล่าวเป็นเชิงตำหนิว่าผู้หุงข้าวนาชาวไร่ไม่ค่อยดูแลรักษาความสะอาดของร่างกาย
ปล่อยปละให้ร่างกายสกปรกมีคราบไคล

๑ ถึงกับนางวางเวงฤทัย
นางชานากิไม่น่าจะชื่นใจ
อันนางในนครถึงทาสี
ไอ้พลัดพรากจากบุรินแล้วสิ้นงาม

เห็นแต่กับชานาอยู่อาศัย
ตราบขี้ไคลคร่ำคร่าตั้งทาศราม
ดีกว่านางทั้งนี้สักสองสาม
ยิ่งคิดความขวัญหายเสียดาบกรง
(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :63)

เห็นสาวสาวชาวไร่เขาไถที่
แลขี้ไคลใส่ตาบเป็นตราบคอ

บางพาที่อือเอเสียงเหนอหนอ
ผ้าห่มห่อหมากแห้งตาแบ่งมาน
(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :75)

1.3.1.3 ชาวประมง

เมื่อได้พบผู้หญิงที่มีอาชีพทำประมง สุนทรภู่ก็กล่าวเป็นเชิงรังเกียจผู้หญิงเหล่านั้นที่เนื้อตัวสกปรก และมีกลิ่นเหม็นคาวปลาไปทั้งตัวว่า

๑ บางปลาจับปลาคน้ำ
คนเหล่าเขาปมมมอง
สุมซ่อนซ่อนนางปอง
เหม็นเน่าคาวปลาร้า

ลำคลอง
มุงฆ่า
ปิดเรือก เปือกแอส
เรียดคั่งคลั่งโขลง
ขอปลา

๑ รินน้ำทำที่ขึ้น
เกล็ดติดตัวดินทา
กิดคู่สู่เสนาหา
โคลนเช่นเป็นแป้งแถม

ตมูกแก้ม
หอมขึ้น รื่นเออย
ติดเนื้อเหลือหอม

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :176)

1.3.2 เชื้อชาติ

1.3.2.1 ผู้หญิงชาว

สุนทรภู่กล่าวตำหนิผู้หญิงชาวไว้ในร่ำพันพิลาปว่ามีรูปร่างใหญ่โตจุกโง้งและมีผิวคล้ำลักษณะคล้ายพวกเงาะป่า

ไปเกาะที่อิเหนาชาวชวา
จุกโง้งโง้งจุ่มทั้งหนุ่มสาว
ไม่เพริศพริ้งหญิงชายคล้ายคล้ายเงาะ
ไม่แงงอ่อนอ่อนแอ่นแอ่นไม่อ่อน

วงศ์อัญมณีนาคหน้าหัวเราะ
ไม่เหมือนกล่าวราวเรื่องหูเหืองเงาะ
ไม่มีเหมาะห่มดจดไม่งดงาม
ไม่เหมือนสมรเสมอภาษาสยาม
(“ร่ำพันพิลาป” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :288-289)

1.3.2.2 ผู้หญิงมอญ

สุนทรภู่เห็นว่าผู้หญิงมอญที่มีบุตรผิวพรรณไม่เปล่งปลั่ง ดังที่กล่าวว่า

มาถึงเตริดเขตมอญสลอนแล	ลูกอ่อนแออุ้มจุงพระรุงพะรัง
ดูเรือนไหนไม่เว้นเห็นลูกอ่อน	ไม่หยุดหย่อนอยู่ไฟจนไหม้หลัง
ไม่ยิ่งยอดปลอดเปล่าเหมือนชาววัง	ล้วนเปล่งปลั่งปลื้มใจมาไกลตา

(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :122)

นอกจากนี้สุนทรภู่ยังเห็นว่าผู้หญิงมอญแต่งกายไม่เรียบร้อย ซึ่งการแต่งกายของผู้หญิงมอญที่สุนทรภู่ได้พบในสมัยนั้นนิยมนุ่งผ้ายาวกรอมเท้า ไม่ได้นุ่งโจงกระเบนเหมือนผู้หญิงไทยและผ้าถุงก็คงจะไม่ได้เย็บปลายทั้งสองด้านให้ติดกัน เวลานุ่งก็เอาชายผ้าทั้งสองด้านมาทบกัน เมื่อเวลาก้าวเดินผ้าจะแยกออกมองเห็นขาอ่อน ทำให้สุนทรภู่ซึ่งอยู่ในสมณเพศเกือบจะครองสติไม่ได้

ให้รู้มร้อนอ่อนจิตระอิดแรง	เห็นมอญแต่งตัวเดินมาตามทาง
ดาโงงถุงนุ่งอ้อมลงกรอมสัน	เป็นแบบยลเมื่อยกขยับย่าง
เห็นขาวาววาววนอยู่หว่างกลาง	ใครยลนางก็เป็นน่าจะปราณี

(“นิราศพระบาท” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :88)

เห็นพวกชายฝ้ายมอญแต่ก่อนมา	ล้วนสักขาเขียนหมึกจารึกพุง
ฝ้ายสาวสาวเกล้ามวยสวดยสะอาด	แต่ขยาดอยู่ว่านุ่งผ้าถุง
ทั้งห่มผ้าตารีเหมือนสีรุ้ง	ทั้งผ้าถุงนั้นก็อ้อมลงกรอมดิน
เมื่อยกเท้าก้าวอย่างสว่างแวบ	เหมือนฟ้าแลบแลผาดแทบขาดศีล
นี้หากเห็นเป็นเด็กมันจักจิ้น	เจียนจะป็นชุ่มช้ำไปตามนาง

(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :126)

แต่เมื่อสุนทรภู่พบผู้หญิงมอญที่รู้จักแต่งตัวให้งามเหมือนผู้หญิงไทยก็กล่าวชม

๐ ถึงเกร็ดย่านบ้านมอญแต่ก่อนเก่า	ผู้หญิงเกล้ามวยงามตามภาษา
เดี๋ยวนี้มอญถอนไรจุกเหมือนตุ๊กตา	ทั้งผัดหน้าจับเขมาเหมือนชาวไทย

(“นิราศภูเขาทอง” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :111)

1.3.2.3 ผู้หญิงลาว

สุนทรภู่เห็นว่าผู้หญิงลาวแต่งกายไม่เรียบร้อยสวยงามเช่นกัน ดังที่กล่าวอธิบายถึงการแต่งกายไว้ว่า

๐ ถึงระยะสระไปยชหน้า	บ้านลาว
ผ้าถุงถุงทบยาว	ย่างย้าย
กลีบกลับวับแวมวาว	แวนแวน แทบแฮ
เด็กว่าฟ้าแลบจะม้าย	มุงค้อนงอนงาม

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :185)

นอกจากนี้สุนทรภู่ยังเห็นว่าผู้หญิงลาวชาวกรุงแต่งกายสวยงามกว่าผู้หญิงลาวชาวบ้านและไม่เห็นด้วยกับความนิยมเจาะหูของผู้หญิงลาวเพราะทำให้หูยานดูไม่สวยงาม

๐ ถึงบ้านลาวเห็นแต่ลาวพวกชาวบ้าน	ล้วนหูยานอย่างบัวเหมือนห้วงหวาย
ไม่เหมือนลาวชาวกรุงที่นุ่งลาย	ล้วนกรีดกรายหยิบหย่งทรงสำออง

(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :123)

๐ บ้านตั้งฝั่งน้ำที่	กดีทอง
ลาวอยู่รู้เสียงสนอง	เหนือช้า
ปลูกผักหักพื้ดอง	ตามเถื่อน เพื่อนแฮ
หูเจาะเหมาะแต่หน้า	แน่งน้อยกลอยใจ

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :184)

ถึงบ้านลาวเห็นแต่ลาวพวกชาวบ้าน	ล้วนหูยานอย่างบัวเหมือนห้วงหวาย
--------------------------------	---------------------------------

(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :123)

1.3.2.4 ผู้หญิงกระเหรี่ยง

สุนทรภู่เห็นว่าผู้หญิงกระเหรี่ยงเสียงไพเราะน่าฟัง มีหน้าตาดีแต่ขาไม่สวยและเจาะหูทำให้หูยาน

๐ นางเกรียงเสียงเพราะพร้อง	กหนองกแหง
สาวผูกผูกปัดแดง	ประดับพร้อย
คิ้วตานานวลแดง	ตลหม่อม จอมเอย
แคงหูยานย้อย	อย่างลว้าพาคลาย

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :204)

1.3.2.5 ผู้หญิงละว้า

สุนทรภู่เห็นว่าผู้หญิงละว้ามีหน้าตาสวยงาม ผิวพรรณผุดผ่องงามเหมือนนางห้ามในวังแต่ก็ตำหนิว่าขาไม่สวยอีกทั้งก็เจาะหูทำให้หูยาน

◎ สาวสาวเหล้าลูกวัว	หน้าชม
ยืมย่องผ่องผิวผม	ผูกเกล้า
คิ้วตาน่านวลสม	เสมอฮ่อม งามเอย
แค้นทุ้มเจาะเจ้า	จึงต้องหมองศรี

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :230)

1.3.1.6 ผู้หญิงกลุ่มอื่น ๆ

สุนทรภู่เห็นว่าผู้หญิงชาวบ้านมีกิริยาและท่าทางไม่เรียบร้อยดังที่ได้กล่าวคำทนิเมื่อเห็นผู้หญิงที่กำลังสานเสื่อมีกิริยาท่าทางไม่สำรวม พุดเพื่อเจ้า

ถึงบ้านแก่งลัดบ้านไปย่านกลาง	เห็นผูนางสานเสื่อนั้นเหลือใจ
แต่ปากพลอดมือสอดขยุยกยิก	จนมือหจิกองแงไม่แบได้

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :76)

แม้แต่ภรรยาของกรมการเมืองที่มานั่งปิ้งปลาให้ผู้อื่นเห็น สุนทรภู่ก็กล่าวเสียดสีเป็นทำนองว่าวางตัวไม่เหมาะสมกับสถานะของตน

ดูหนุ่มสาวชาวบ้านรำคาญจิต	ไม่น่าคิดเข้าในกลอนอักษรสนอง
ล้วนวงศ์วานวานเครือเป็นเชื้อของ	ไม่เห็นน้องนี้ก็น้ำตากระเด็น
แล้วไปชมกรมการเมืองจนเดจ	ล้วนเลี้ยงเปิดหมื่นเนื้อดูเหลือเชียว
ยกกระบัตร์จัดซ้อนทุกเข้าเย็น	เมียที่เป็นท่านผู้หญิงนั่งปิ้งปลา

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :78)

สุนทรภู่ได้กล่าวถึงผู้หญิงไทยที่มีอาการ “ขวาง” โดยได้นำไปเปรียบเทียบกับคำที่ใช้เรียกผู้หญิงมอญ ดังเช่น

◎ ถึงบางขวางปางก่อนว่ามอญขวาง	เตี้ยวนี้นางไทยสาวแก่สาวสลอน
ทำอย่างขวางแขวนแสนแสงอน	ถึงนางมอญก็ไม่ขวางเหมือนนางไทย

(“นิราศพระปฐม”ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :298)

คำว่า “มอญขวาง” มีที่มาจากลักษณะการปลูกบ้านของชาวมอญที่มีลักษณะแตกต่างไปจากบ้านคนไทยในด้านการก่อสร้าง เพราะมักปลูกริมน้ำในลักษณะขวางแม่น้ำหรือลำคลอง ลักษณะการปลูกบ้านขวางคลองเช่นนี้ของชาวมอญจึงทำให้คนไทยเมื่อจะพูดถึงมอญก็จะเติมคำว่า “ขวาง” ลงไปด้วย ต่อมาผู้ใดจะนำไปใช้ในความหมายที่เพี้ยนออกไป

สุนทรภู่เองก็นำคำว่า “มอญขวาง” มาใช้ในอีกความหมายหนึ่ง คำว่า “ขวาง” ที่สุนทรภู่ใช้เรียกผู้หญิงไทยนี้ สุนทรภู่ น่าจะหมายถึงกิริยาอาการของผู้หญิงที่มีท่าทางเจ้าศเจ้าอย่าง วางท่าปั้นปึ่ง ไม่ยอมตามใครหรือเจ้าแง่แสนงอน ซึ่งสุนทรภู่คงเห็นว่าผู้หญิงไทยที่ได้พบในขณะนั้นมีลักษณะเช่นนี้เป็นส่วนมากจึงนำไป

เปรียบกับผู้หญิงมอญที่มักจะถูกเรียกตามด้วยคำว่า “ขวาง” ซึ่งท่านเห็นว่าตอนนี้ผู้หญิงไทย “ขวาง” มากยิ่งกว่า มอญขวาง เสียอีก

นอกจากนี้สุนทรภู่เห็นว่าผู้หญิงไทยที่ยอมแต่งงานกับชาวจีนก็เพราะเห็นแก่ทรัพย์สินเงินทองและความมั่งมีของพวกชาวจีนที่มีฐานะร่ำรวยกว่าคนไทยชาวบ้านทั่วไป ดังความว่า

ถึงบางหลวงส่งส่งเข้าคลองเล็ก	ล้วนบ้านเจ๊กขายหมอยุ่อักโข
เมียขาวขาวสาวสวยล้วนรวไป	หัวอกไ้อายใจมิใช่เล็ก
ไทยเหมือนกันครั้นว่าขอเอาหอห้อง	ต้องขัดข้องแข็งกระด้างเหมือนอย่างเหล็ก
มีเงินจ้ดจ้ดจ้างเหมือนอย่างเจ๊ก	ถึงลวดเหล็กกลนร้อนอ่อนละไม

(“นิราศเมืองเพชร” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :325)

◎ ถึงปากน้ำลำคลองที่ท้องทุ่ง	เจ๊กเขาหุงเหล้ากลั่นคว้นโขมง
มีรางรองสองชั้นทำคันไผ่	ผูกเชือกโยงยี่นชักคอยตักเต็ม
นำชมบุญขุนพัฒน์ไม่ขัดข้อง	มีเงินทองทำทวิภาณีเสริม
เมียน้อยน้อยพลอยเป็นสุขไรจุกเจิม	ได้พูนเพิ่มวาสนาเสียกว่าไทย
ทุกวันนี้มีทรัพย์เขานับถือ	เหมือนเราหรือเขาจะรักมีผลักไส
สงสารจนอันอื่นให้ตันใจ	จนเข้าในปากน้ำลำประโชน

(“นิราศพระปฐม” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :304)

◎ ลุดชนบทบ้าน	ชนมจีน
โรงเจ๊กตั้งริมดิน	ทำน้ำ
นั่งนับทรัพย์สิ่งสิน	สยายเพ่า เล้าแธ
เมียช่างสาวสวยล้ำ	สลัมผู้ หูหนาง

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :182)

ทั้งนี้ สุนทรภู่คงไม่ได้เจาะจงที่จะหมายถึงผู้หญิงไทยที่ไปแต่งงานกับชาวจีนเท่านั้น แต่น่าจะรวมไปถึงผู้หญิงไม่ว่าคนใดก็ตามที่มีลักษณะนิสัยเห็นแก่ความมั่งมี ร่ำรวย หวังแต่ความสะดวกสบาย คือตัดสินใจที่จะเลือกคู่ครองโดยดูจากทรัพย์สินมากกว่าความรักหรือความจริงใจ

จากชีวประวัติและการดำเนินชีวิตของสุนทรภู่ที่ปรากฏอยู่ในนิราศแต่ละเรื่องนั้น เห็นได้ว่าตลอดชีวิต สุนทรภู่ได้มีความสัมพันธ์กับผู้หญิงมากมายหลายคนและผู้หญิงเหล่านั้นก็มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ดังจะเห็นได้จากผู้หญิงที่ท่านมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับแต่ละคนก็จะมีลักษณะเฉพาะตัว หรือจะเป็นผู้หญิงชาวบ้านทั่วไปที่ท่านได้พบก็จะมีวิถีการดำเนินชีวิต อาชีพ หรือเชื้อชาติแตกต่างกันไป จึงทำให้ทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงมีความหลากหลาย โดยอาจสรุปทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงในชีวิตจริงได้ดังต่อไปนี้

ด้านรูปร่างหน้าตา สุนทรภู่เห็นว่าผู้หญิงควรจะมีรูปร่างหน้าตาสวยงาม ผิวพรรณผุดผ่อง ขาวนวล และผู้หญิงที่สุนทรภู่เห็นว่าเป็นผู้หญิงที่มีสวยงามก็คือผู้หญิงชาววัง ดังที่กล่าวชม จี๊ว ซึ่งเป็นผู้หญิงที่สุนทรภู่ชมว่าสวยว่ามีความงามราวกับชาววัง ดังกล่าวว่า

งามเสีี่ยมเอี่ยมอ่อมเมื่อพริ้มพักตร์
แสนสุภาพกราบกำประนมนิ้ว

ดูน่ารักเรือนผมก็สมผิว
เหมือนโฉมจี๊วงามราวกับชาววัง

(“นิราศพระประธม” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :304)

นอกจากนี้ยังมักกล่าวเปรียบเทียบผู้หญิงชาวบ้านทั่วไปกับผู้หญิงชาววังอยู่เสมอ โดยสุนทรภู่เห็นว่าผู้หญิงชาววังมีความงามมากกว่า ดังที่กล่าวว่า

ดูก็งามตามประสาพนาเวศ

ไม่นานลเนตรเหมือนหนึ่งในไฉตวรรย์

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :68)

ดูรูปนางบางคูเวียงเหมือนเหนียงนา

ไม่เหมือนหน้านางนึ่งในวังเวียง

(“นิราศพระประธม” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :301)

ไม่ยิ่งยอดปลอดเปล่าเหมือนชาววัง

ล้วนเปล่งปลั่งปลื้มใจมาแต่ไกล

(“นิราศเจ้าฟ้า” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :122)

เคยชมเมืองเรืองระยับจะลับแล้ว

ไปชมแถวทุ่งท่าล้วนป่าสวน

เคยดูดีพี่ป่าหน้าลนวล

จะว่างเว้นเห็นล้วนแต่หอมแมม

(“นิราศเจ้าฟ้า” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :120)

นางชานากิไม่น่าจะชื่นใจ

คราบซีไคลคร่ำคร่ำดังทาดราม

อันนางในนครถึงทาสี

ดีกว่านางทั้งนี้สักสองสาม

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :63)

ด้านกิริยามารยาท การพูดจา สุนทรภู่เห็นว่าผู้หญิงควรมีกิริยาทำทางเรียบร้อย พูดจาไพเราะอ่อนหวาน ซึ่งสุนทรภู่ก็เห็นว่าผู้หญิงชาววังมีกิริยามารยาทงามชวนมอง และมีการวางตัวเหมาะสมกับสถานภาพ

ลูกมะม่วงร่วงกลาดดาษกระเด็น
อยู่ใกล้วังตั้งนี้นางสาวสาว

เสียดายเป็นกลางไพรมิได้การ
จะโน้มน้าวกึ่งเก็บเกษมศานต์

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :76)

☉ พอเย็นจวนต่วนเดินขึ้นเนินโซด
เที่ยวเลียบชมลมเย็นเห็นนกยูง

ถึงตาลโตนดหินปูนเนินมนสูง
เป็นฝูงฝูงพ่อนทางที่กลางทราย

ทำกรีดปีกหลักเสียงเข้าเคียงคู่
กระหวัดวาดบาตรเยื้องซ้ายเลื่องกราย

คอยแฝงดูตั้งระบำรำถวาย
เหมือนละม้ายหม่อมละครเมื่อฟ้อนรำ

(“นิราศเจ้าฟ้า” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :133)

สุนทรภู่ยังเห็นว่าผู้หญิงชาววังพูดจาไพเราะชวนฟังมากกว่าผู้หญิงชาวบ้านทั่วไป ดังที่ได้กล่าวเปรียบเสียงผู้หญิงชาววังว่าไพเราะเหมือนเสียงนกกาเหว่าร้อง

◎ พอจวนรุ่งฝุ่นนกวิหกร้อง
กระเหว่าหวานชวนเสียงสำเนียงดัง

ประสานซ้องเชิงแซ่ดังแตรสังข์
เหมือนชาววังหวีดเสียงสำเนียงนวล

(“นิราศพระปฐม” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :299)

ด้านการแต่งกาย สุนทรภู่เห็นว่าผู้หญิงควรแต่งกายเรียบร้อยสวยงาม ซึ่งสุนทรภู่เห็นว่าผู้หญิงชาวกรุงมีการแต่งกายที่สวยงาม ดังที่ได้ชมว่าผู้หญิงลาวชาวกรุงแต่งกายสวยงามมากกว่าผู้หญิงลาวชาวบ้าน

◎ ถึงบ้านลาวเห็นแต่ลาวพวกชาวบ้าน
ไม่เหมือนลาวชาวกรุงที่นุ่งลาย

ล้วนหุยานอย่างบ่วงเหมือนห่วงหวาย
ล้วนกริดกรายหีบหย่องทรงสำออง

(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :123)

ทั้งนี้สุนทรภู่ยังเห็นว่าผู้หญิงควรแต่งกายเรียบร้อย และเห็นว่าการแต่งกายของผู้หญิงไทยสวยงามเรียบร้อยมากกว่าของชาติอื่น ดังที่ได้ดำเนินการแต่งกายของผู้หญิงมอญว่าแม้จะพยายามแต่งกายให้เหมือนคนไทยอย่างไรก็ตามก็ยังไม่เรียบร้อยเท่าผู้หญิงไทย

◎ ถึงบางกระไนได้เห็นหน้าบรรดาพี่
ดูจริตติดจะจนเป็นมอญกลาย
แต่ไม่มีกิริยาด้วยผ้าห่ม
ฉันเตือนว่าผ้าแพรลงแช่น้ำ
เขารู้ตัวหวัร่อว่าพ่อน้อย
รู้กระนี้มียากบอกมิออกไย

พวกนารีเรืออ้อยเทียวลอยชาย
ล้วนแต่งกายกันไรเหมือนไทยทำ
กระพือลมแล้วไม่ป้องปิดของชำ
อ้อยสองสำนั้นจะเอาสักเท่าไร
มากินอ้อยแอบแฝงแฝงไช
น่าเจ็บใจจะต้องจำเป็นตำรา

(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :123)

นอกจากนี้สุนทรภู่ยังไม่เห็นด้วยกับคตินิยมเจาะหูของผู้หญิงมอญ กระเหรี่ยง ละว้า ลาว เพราะทำให้หุยานไม่สวยงาม

ด้านลักษณะนิสัย สุนทรภู่เห็นว่าผู้หญิงควรจะอารมณ์ดี หน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสไม่บึ้งตึง ไม่แสดงความหึงหวงมากเกินไป ดังที่ได้กล่าวอ้อนวอน จัน อยู่เสมอว่าอย่าหึงหวง ซึ่งสุนทรภู่ได้เอ่ยถึงอารมณ์หึงหวงของผู้หญิง โดยนำมาเปรียบกับพฤติกรรมของฝูงนกกระจาบที่ต่างส่งเสียงแข่งกันจนฟังไม่ได้ศัพท์และจิกตักกันจนวายทำให้คนรอบข้างรำคาญใจเหมือนผู้หญิงที่ทะเลาะกันเพราะความหึงหวง

จนเข้าตรู่ดูทางมากกลางเตียน
กระจาบจับนับหมื่นดูดีนดาษ
เหมือนโกรธชิงหึงหวงด้วยช่วงชิง
จนต้นไม้ใบงอกออกไม่รอด
ลมกระทั้งรักกระจาบระยาบโยน

ถึงป่าเกรียนเกรียวแซ่จ้อแจจริง
เหมือนตลาดเหลือหูเพราะผู้หญิง
ชุมจริงจริงจิกใจดกระโศกโจน
ดูกรองกรอดเกรียมกร่องกรองกรอยโกรน
ตัวมันโตนหวงคู่คอยชู้คน

(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :132)

ทั้งยังได้กล่าวถึงลักษณะของผู้หญิงที่ไม่พึงปรารถนาไว้ในคำอธิบายในนิราศพระบาทคือผู้หญิง
ขี้หึงและพูดจากลับกลอกที่ว่า

สตรีหึงหนึ่งแพศยาหญิง

ทั้งสองสิ่งอย่าได้ชิดพิศมัย

(“นิราศพระบาท” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :100)

จากคำอธิบายนี้จะเห็นได้ว่านอกจากสุนทรภู่จะเห็นว่าผู้หญิงไม่ควรแสดงความหึงหวงแล้ว ยังเห็น
ว่าผู้หญิงควรมีความซื่อสัตย์ต่อคนรักหรือสามี ดังนั้นในคำอธิบายในนิราศพระบาท สุนทรภู่ได้อธิบาย
ขออย่าให้ต้องเจอกับผู้หญิงไร้สัตย์หรือผู้หญิงที่โกหกหลอกลวง ขอเพียงแต่ผู้หญิงคนนั้นมีจิตใจที่ซื่อตรง แม้
จะมีหน้าตาไม่สวยงามก็ยินดีที่จะรักยกย่องเป็นคู่ชีวิตไปจนแก่เฒ่า ดังที่กล่าวว่า

◎ อนึ่งหญิงทั้งสัตย์เราตัดขาด
ข้างนอกนวลส่วนข้างในใจสุดา
ถึงรูปชั่วตัวดำระยำยาก
ถึงปากแหว่งข้างคอดไม่ทอดทิ้ง
จนแก่กกงกเงินเดินไม่รอด
อันหญิงถึงหญิงค่างหญิงอย่างนั้น

ถึงเนื้อน้ำธรรมชาติไม่ปรารถนา
เหมือนปลาร้าร้ายกาจอุจาดจริง
รู้รักปากรักหน้าประสาหญิง
จะรักยิ่งยอตรรกให้หนักครั้น
จะสู้กอดแก้วตาจนอาลัย
ไม่ผูกพันพิศวาสให้คลาดคลา

◎ แต่นารีขี้นิดได้หลดหลอก
ทั้งลิ้นน้องสองลิ้นเพราะหมื่นชาย

ให้ออกดอกทุกวันเหมือนมันหมาย
เป็นแม่ม่ายทั้งเต้งวังเวงใจ

(“นิราศพระบาท” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :310-312)

นอกจากนี้สุนทรภู่ยังเห็นว่าผู้หญิงไม่ควรประพฤติกรรมที่ผิดปกติวิสัยอย่างศรีสาครกับบัวคำ โดย
สุนทรภู่เห็นว่าเป็นพฤติกรรมที่ผิดปรกติและเป็นเรื่องที่น่าขบขัน ดังที่กล่าวว่า

◎ จำร้างห่างน้องนีก
สองฝ่ายชายหญิงยวน
หวังชายฝ่ายหญิงชวน
กลเช่นเล่นชักเสรำ

นำสรवल
ยั่วเย้า
ขึ้นเช่น เหนเอย
เสพผื่อนเพื่อนเกษม

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :156)

สุนทรภู่ยังได้เปรียบเทียบพฤติกรรมที่ผิดปกติวิสัยของผู้หญิงว่าเหมือนกับลักษณะนิสัยการ
รับประทานข้าวของคนไทยที่เปลี่ยนไปรับประทานข้าวเหนียวแทน

◎ สงสารแต่แม่มายสายสวาท
อ่านหนังสือหรือน้องจะลงใน
มันยอมใจให้สัจจะนัดน้อง
นี่หลงเพื่อนเหมือนเคี้ยวข้าวเหนียวลาว
ไอ้คิดอื่นหมิ่นแสนไม่มันเหมือน
สัจเสียงเที่ยงคืนเคยขึ้นเขย

นอนอนาถหนาวน้ำตาไหล
เสียดายใจจางจิตไม่ยืดยาว
จะร่วมห้อยหามายทั้งหายหนาว
ลืมข้าวเจ้าเจ้าประคุณที่คุ้นเคย
ที่ร่วมเรือนร่วมเตียงเคียงเขนย
เมื่อไรเลยจะคืนมาชื่นใจ

(“นิราศพระปฐม” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :308)

นอกจากนี้สุนทรภู่ยังกล่าวว่าเป็นการกระทำที่หลงผิดโดยได้นำมาเปรียบเทียบกับเรื่องของความเชื่อ
การบวงสรวงผี คนทรงเจ้า ที่ชาวบ้านทั่วไปเชื่อถือกันอย่างมกมายว่าเป็นเรื่องจริง

◎ ที่ท้ายบ้านศาลเจ้าของชาวบ้าน
เห็นคนทรงปลงจิตอนิจจัง
ซึ่งคำปดมดท้าวว่าเจ้าช่วย
อันเจ้าผีนี้ถึงรับก็กลับกลาย
แต่บ้านนอกขอกนาอยู่ป่าเขา
เหมือนถึงเพื่อนเพื่อนหลงว่าทรงดี

บวงสรวงศาลเจ้าผีบายศรีตั้ง
ให้คนทั้งปวงหลงลงอบาย
ไม่เห็นด้วยที่จะได้ตั้งใจหมาย
ถือเจ้านายที่ได้ฟังจึงจะดี
ไม่มีเจ้านายจึงต้องฟังผี
ไม่สู้ผีได้แล้วเจ้าแก้วตา

(“นิราศพระปฐม” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :305)

นอกจากนี้ สุนทรภู่เห็นว่าผู้หญิงไม่ควรมีนิสัยโลกเห็นแก่ทรัพย์สินเงินทอง ดังที่ได้กล่าวเสียดสี
ผู้หญิงไทยที่ไปแต่งงานกับผู้ชายชาวจีน

2. ทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงในเรื่องแต่ง

สุนทรภู่แต่งนิทานไว้หลายเรื่อง แต่ละเรื่องได้สร้างตัวละครหญิงให้มีบทบาทแตกต่างกันไป เช่น เรื่องพระอภัยมณี ตัวละครหญิงมีบทบาทที่โดดเด่นมากขึ้น มีสติปัญญา มีความสามารถทัดเทียมตัวละครชาย ในเรื่องลักษณวงศ์ ทิพเกสรก็เป็นผู้หญิงที่มีความมอดทนและมีจิตมานะสูง ในเรื่องสิงหไกรภพ สร้อยสุดาก็เป็นผู้หญิงที่มีจิตใจกล้าหาญ เป็นการสะท้อนภาพของผู้หญิงอีกแง่มุมหนึ่งที่แตกต่างไปจากเรื่องจักรี ๑ วงศ์ ๑ ของกวีท่านอื่น ๆ

ถึงแม้ว่าวรรณกรรมประเภทนิทานจะเป็นผลงานที่สุนทรภู่ใช้จินตนาการแต่งขึ้นมาเป็นเรื่องราวต่าง ๆ มีโครงเรื่อง ตัวละคร ไม่ได้เป็นวรรณกรรมที่สุนทรภู่มุ่งจะแสดงทัศนคติของตนเด่นชัดอย่างวรรณกรรมประเภทนิราศ แต่ก็สามารถพิจารณาทักษะของสุนทรภู่จากวรรณกรรมประเภทนี้ได้ เนื่องจากวรรณกรรมทุกเรื่องย่อมต้องมีทักษะของกวีสอดแทรกอยู่เสมอ ดังที่ วิทย์ ศิวะศรียานนท์ (2531 : 30-31) ได้กล่าวไว้ว่า

ทักษะของกวีเป็นสิ่งที่คู่วรรณกรรม ถ้ากวีเห็นชีวิตเป็นทุกข์ก็ย่อมแต่งเรื่องซึ่งทำให้ผู้อ่านมีความรู้สึกที่ชีวิตเป็นทุกข์ กวีมีทักษะว่าชีวิตนี้หอมหวานไปด้วยความลุ่มพุ่มเชิงพิศวาสักจะแต่งเรื่องไปทำนองนั้นเราอาจพูดได้ว่าวรรณคดีทั่ว ๆ ไปจะขาดลักษณะสำคัญนี้เสียไม่ได้ แม้นิพนธ์ซึ่งผู้แต่งไม่ได้เอาใจใส่เสนอทัศนะของตน ถ้าผู้อ่านใคร่ครวญดูให้ลึกก็จะเห็นได้โดยไม่ยากนัก ทั้งนี้เพราะทุกสิ่งทุกอย่างในนิพนธ์ เช่น การผูกโครงเรื่อง การจัดตัวละคร บทเจรจา ตลอดจนการตัดขยายเลือกเฟ้นส่วนประกอบของเรื่องย่อมบ่งทักษะของกวี

นอกจากนี้ วิภา กงกะนันท์ (2522 : 70-72) ได้กล่าวถึง การแสดงทัศนะของกวีในงานวรรณกรรม ไว้ว่า

ทัศนะ เป็นองค์ประกอบอีกส่วนหนึ่งของเนื้อหา คือ เป็นความคิดเห็นหรือปรัชญา สามารถแบ่งได้เป็น ทัศนะของกวี ทัศนะของตัวละครและทัศนะของสังคม ในวรรณคดีบางรูปแบบผู้อ่านสามารถมองเห็นทัศนะของกวีได้ชัดเจน เช่น ในบทวิจารณ์ บันทึกร นิราศ แต่ในบทประพันธ์บางประเภทผู้อ่านอาจจะสังเกตเห็นทัศนะของกวีได้ไม่ถนัดนักเพราะผู้อ่านส่วนใหญ่มักเข้าใจสับสนระหว่างทัศนะของกวีกับทัศนะของตัวละคร บางครั้งอาจทำให้เกิดการเข้าใจผิดว่า ทัศนะของตัวละครคือทัศนะของกวี ในการศึกษาเรื่องทัศนะจึงต้องพิจารณาให้รอบคอบว่าทัศนะใดเป็นทัศนะของตัวละครและทัศนะใดเป็นของกวีหรือว่ากวีแสดงทัศนะของตนผ่านตัวละครใด

ดังนั้นจึงสามารถศึกษาทักษะของสุนทรภู่จากวรรณกรรมประเภทจินตนาการได้ ซึ่งการพิจารณาทัศนะจำเป็นต้องพิจารณาสวนประกอบทุกอย่างของวรรณกรรมนั้น ๆ เข้าด้วยกัน ทั้งโครงเรื่อง ลักษณะนิสัย บทบาท บทสนทนา บทบรรยายความรู้สึกนึกคิดของตัวละคร

การศึกษาทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงในเรื่องแต่งนี้ จะพิจารณาจากตัวละครหญิงที่มีบทบาทโดดเด่นในแต่ละเรื่อง จาก 7 เรื่อง โดยจะศึกษาตามประเด็นดังต่อไปนี้

1. รูปร่างหน้าตา
2. ลักษณะนิสัย
3. สถานภาพและบทบาท

2.1 นิทานเรื่องพระอภัยมณี

พระอภัยมณีเป็นนิทานคำกลอนที่สุนทรภู่สร้างตัวละครหญิงให้มีลักษณะโดดเด่นแปลกจากนิทานทั่วไป กล่าวคือตัวละครเอกฝ่ายหญิงมีจำนวนหลายตัวและแต่ละตัวมีความสามารถในการรบ มีสติปัญญา ความสามารถ เฉลียวฉลาดและมีความเข้มแข็งเป็นผู้นำ ในวารสารภาษาและหนังสือฉบับภาษาและบทบาทสตรีในวรรณกรรมไทย (2535 : 77) ได้กล่าวถึงตัวละครหญิงในเรื่องพระอภัยมณีว่า

ตัวละครฝ่ายหญิงในเรื่องพระอภัยมณีนี้มีลักษณะแตกต่างจากตัวละครฝ่ายหญิงในวรรณกรรมดั้งเดิมของไทยหลายเรื่อง นั่นคือ มีลักษณะแข็งแกร่ง ฉลาดหลักแหลม เด็ดเดี่ยวและกล้าหาญ ตัวละครหญิงเหล่านี้มีลักษณะเท่าเทียมกับผู้ชาย นั่นคือ เป็นผู้ปกครองประเทศ บัญชาการรบและออกศึกจริง ๆ ในบางกรณีตัวละครเหล่านี้มีลักษณะเหนือกว่าผู้ชายด้วยซ้ำ

ตัวละครฝ่ายหญิงในเรื่องพระอภัยมณีมีบุคลิกลักษณะแตกต่างกันไป ดังจะได้ศึกษาลักษณะและบทบาทของตัวละครหญิงเหล่านั้นดังต่อไปนี้

2.1.1 ผีเสื้อสมุทร

ผีเสื้อสมุทรเป็นเมียคนแรกของพระอภัยมณี นางเป็นยักษ์มีกำเนิดมาจากก้อนหิน อาศัยอยู่ในทะเล นางได้พบกับพระอภัยมณีขณะเป่าปี่ให้สามพราหมณ์คือวิเชียร โมรา สานนและศรีสุวรรณฟังจนหลับไปทั้งหมด พอนางเห็นหน้าพระอภัยมณีก็หลงรักและได้ลักพาไปอยู่ที่ถ้ำ

.....
วิเวกแว่ววังเวงด้วยเพลงปี่
เสน่หาอาวรณ์อ่อนกำลัง
แล้วลุกขึ้นเท้าแขนแหงนชะงัด
เห็นพระองค์ทรงโฉมประโลมใจ
ทั้งทรวงทรวงองค์เอยก็อ่อนแอ
ถ้ามันได้กัณฑ์กับกูเป็นคู่ครอง
น้อยหรือแถมซ้ายขวาก็หน้าจวบ
ทั้งลมปากเป่าปี่ไม่มีเครื่อ
ยิ่งปั้นปั้นรวนเรเสน่หารัก
อุตุลุดมุดทะเลขึ้นตึงตึง
ซุลมุนหมุนกลมดังลมพัด
กลับกระโดดลงน้ำเสียงต่ำโครม

พอนางได้ยินเสียงสำเนียงดัง
ป่วนฤดีดาลดินถวิลหวัง
เข้าเกยฝั่งหาดทรายสบายใจ
ชำเลื่องแลหลากจิตคิดสงสัย
นั่งเป่าปี่อยู่ใต้พระไทรทอง
เป็นหนุ่มแน่นหน้าชมประสมสอง
จะประคองกอดแอบไว้แนบเนื้อ
ช่างสมรูปนี้กระไรวิไลเหลือ
นางผีเสื้อตาตู่ทั้งหูปัง
สุดจะหักวิญญณ์เหมือนบ้าหลัง
โดยกำลังโลดโผนใจนกระโจม
กอดกระหวัดอุ้มองค์พระทรงโฉม
กระทุ้มโถมถีบดำไปถ้ำทอง
(พระอภัยมณีคำกลอน : 13)

ผีเสื้อสมุทรแปลงร่างตนเองให้เป็นหญิงงามและขู่ว่าจับจนในที่สุดพระอภัยมณีต้องจำยอมอยู่ด้วยจนมีบุตรชายหนึ่งคนชื่อ สินสมุทร เมื่อสินสมุทรอายุได้ 8 ขวบ ได้รู้เรื่องราวของพ่อและแม่ ประกอบกับสบโอกาส พระอภัยมณีจึงลงให้ผีเสื้อสมุทรไปถือศีลและพาสินสมุทรหลบหนีไปยังเกาะแก้วพิสดารโดยการช่วยเหลือของเงือกสามพ่อแม่ลูก เมื่อผีเสื้อสมุทรทราบเรื่องก็บังเกิดความโกรธแค้นอย่างรุนแรงมากรีบออกติดตาม

อย่างไรก็ตาม ผีเสื้อสมุทรไม่สามารถพาพระอภัยมณีกลับมาได้เพราะพระอภัยมณีไปอาศัยอยู่กับ พระฤาษีที่เกาะแก้วพิสดารนางจึงได้แต่คอยเฝ้าไว้ ครั้นเมื่อทราบข่าวว่าพระอภัยมณีโดยสารเรือของ สุวรรณมาลีออกมาจากเกาะ ผีเสื้อสมุทรจึงสำแดงอิทธิฤทธิ์จนทำให้เรือแตกและติดตามพระอภัยมณีไปที่เกาะ แห่งหนึ่ง นางพยายามอ้อนวอนให้พระอภัยมณีกลับมาอยู่ด้วยแต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ จนในที่สุดพระอภัยมณีก็ จำใจเป่าปี่สังหารนาง

2.1.1.1 รูปร่างหน้าตา

ผีเสื้อสมุทรเป็นยักษ์จึงมีรูปร่างหน้าตาน่ากลัวซึ่งทำให้พระอภัยมณีกลัวและรังเกียจ

◎ จะกล่าวถึงอสุรีผีเสื้อน้ำ
ได้เป็นใหญ่ในพวกปีศาจพราย

อยู่ห้องถ้ำวังวนชลสาย
สแกนร่างกายใหญ่เท่าไอยรา
(พระอภัยมณีคำกลอน :13)

เมื่อเห็นว่าพระอภัยมณีหวาดกลัว นางจึงแปลงร่างเป็นหญิงงามตลอดเวลาที่อยู่กับพระอภัยมณีในถ้ำ

พ่อทูนหัวกลัวน้องนี้มันคง
จำจะแสวงแปลงร่างเป็นนางมนุษย์
เห็นพระองค์ทรงโฉมประโลมลาน
แล้วอ่านเวทเพศยักษ์ก็สูญหาย

ด้วยรูปทรงอัปลักษณ์เป็นยักษ์มาร
ให้ผาดผุดทรวดทรงส่งสัญญาณ
จะเกี่ยวพานรักใคร่ตั้งใจจง
สแกนร่างกายดั่งกินนรนวาลหง
(พระอภัยมณีคำกลอน :14)

2.1.1.2 ลักษณะนิสัย

ผีเสื้อสมุทรมีนิสัยเอาแต่ใจตนเองบังคับจะให้พระอภัยมณียอมเป็นสามีให้ได้ ถึงแม้ว่าพระอภัยมณีจะ พุดจาอ้อนวอนขอร้องไห้ปล่อยพระองค์ไปหรือด่าว่าอย่างรุนแรงนางก็ไม่ยอมรับฟังเหตุผล ภายหลังเมื่อ พระอภัยมณีโดยสารเรือของสุวรรณมาลีออกมาจากเกาะแก้วพิสดาร นางก็ทำให้เรือล่มและตามพระอภัยมณี ไปถึงเชิงเขา พระอภัยมณีเกลี้ยกล่อมอย่างไรก็ไม่ยอมรับฟัง แม้พระอภัยมณีจะบอกว่าตนกำลังบวชอยู่ แต่ นางก็ยังยืนยันที่จะให้พระอภัยมณีกลับไปอยู่กับนางให้ได้ ดังที่นางได้กล่าวว่า

ไม่นับถือฤาษีนี้ผู้หญิง
เร่งสึกหากจะได้ไปด้วยกัน
เป็นดาบสฤาษีก็มีรู้
จะขึ้นจากบถกบ้นตันทุรัง

จะทอดทิ้งเมียไว้ช่างไม่ขัน
อย่าเทศน์ธรรมเลยไม่พอใจฟัง
พระเป็นคู่ของข้ามาแต่หลัง
ก็ไม่ฟังคงจะเฝ้าอยู่เอาตัว
(พระอภัยมณีคำกลอน :204)

ผีเสื้อสมุทรมีนิสัยเจ้าโทสะ เมื่อนางทราบว่าพระอภัยมณีกับสินสมุทรได้หนีไป นางก็บังเกิดความ โกรธแค้นและรีบออกติดตามหา

๐ นางผีเสื้อเหลิ้อโกรธโลดทะลึ่ง
ลุยทะเลโครมครามออกตามไป
เหล่าละเมาะเกาะขวางหนทางยักษ์
เสียงกรีกกรีนคลิ่นคลุ้มขึ้นกลุ้มกาย

โตตั้งหนึ่งยุคนุรฐุนไศล
สมุทรไท่แทบจะล่มถล่มทลาย
ภูเขากหักหินหลุดทรุดสลาย
ผีเสื้อร้ายรีบรุดไม่หยุดยั้ง
(พระอภัยมณีคำกลอน :145)

ผีเสื้อสมุทรมีนิสัยอาฆาตแค้น เมื่อพบเงือกสองตัวเมียที่ช่วยเหลือพระอภัยมณีให้หลบหนีจึงจับกินด้วยความแค้น และเมื่อพระฤาษีที่เกาะแก้วพิสดารสั่งสอนให้สติก็ถูกนางด่าและขู่อาฆาต

๐ นางผีเสื้อเหลิ้อโกรธพิโรธร้อง
ช่างเงโกโยคีหนีเขาไซ้
เขว่ากันตัวเมียกับแม่ลูก
แม่นคบคู่กูไว้มิให้นอน

มาตั้งช่องศีลจะมีอยู่ที่ไหน
ไม่อยู่ในศีลสัตย์มาตัดรอน
ยื่นจุมูกเข้ามาบ้างช่วยสั่งสอน
จะราญรอนรบเร้าเฝ้าตอแย
(พระอภัยมณีคำกลอน :154-155)

นอกจากนั้นผีเสื้อสมุทรยังคิดว่าเงือกลูกสาวจะมาแย่งพระอภัยมณีไปจากนาง ก็แสดงอารมณ์หึงหวงและด่าว่าเงือก

แล้วชี้หน้าด่าอึงหึงนางเงือก
เห็นตัวรักยกคอทำท้อแท้
ทำปิ่นเจ้อเย้อหยิ่งมาชิงตัว
พลางเข่นเขี้ยวเคี้ยวกรามคำรามร้อง

ทำซบเสือกสอพลอติดต่อแหล
พอกับแม่มึงเข้าไปอยู่ในท้อง
ระวังตัวมึงให้ดีอีจ้องทอง
เสียงก็ก้องไกลลูกดาโพล่ง
(พระอภัยมณีคำกลอน :155)

2.1.1.3 สถานภาพและบทบาท

ในฐานะภรรยา ผีเสื้อสมุทรทำหน้าที่ดูแลปรนนิบัติพระอภัยมณี นางรักและลุ่มหลงแม้พระอภัยมณีออกอุบายให้นางไปถือศีลเพื่อที่จะหลบหนี นางก็หลงเชื่อ

๐ ฝ่ายว่านางผีเสื้อก็เชื่อถือ
จึงตอบว่าถ้ากระนั้นฉันจะไป
พระโณมยงจงอยู่ในคฤหา
จะอดใจให้เหมือนคำที่รำพัน

คิดว่าชื่อสุจริตพิสมัย
อยู่เขาใหญ่ในป่าพนาวัน
เลี้ยงรักษาลูกน้อยคอยหม่อมฉัน
ถ้วนสามวันก็จะมาอย่าอ้าวรณ
(พระอภัยมณีคำกลอน :140)

เมื่อตอนผีเสื้อสมุทรตาย พระอภัยมณีก็รำพันถึงความดีของนางขณะที่อยู่ด้วยกันว่า

พิโรธว่าด้วยอาลัย
นิจจาเอ๋ยเคยอยู่ในอุหา

.....

สงสารนักภักดีเจ้าพี่เอ๋ย
ถึงรูปชั่วตัวดำแต่น้ำใจ

สะอื้นให้ใจหายเสียดายนาง
เจ้าอุตส่าห์ปรนนิบัติไม่ขัดขวาง

.....

เป็นคู่เซยเคียงชิดพิสมัย
จะหาไหนได้เหมือนเยาวมลาย
(พระอภัยมณีคำกลอน :205)

แต่ในขณะเดียวกัน ผีเสื้อสมุทรเป็นภรรยาที่ชอบข่มขู่และบังคับสามี ดังที่บังคับให้พระอภัยมณีอยู่แต่ในถ้ำ หรือข่มขู่บังคับพระอภัยมณีแม้ขณะออกบวชอยู่ให้กลับไปอยู่กับนาง ทำให้พระอภัยมณีไม่พอใจมาก ดังที่กล่าวว่า

นี่แน่นางผีเสื้อเจ้าเหลือแสน
มาตามติดคิดอ่านผลาญชีวิ
ทั้งลูกน้อยพลอยพรากไปจากอก
เพราะหมองหมางนางงามตามประจัญ
ทุกวันนี้พี่รักษาสิกขาบท
อันอินทรีย์ชีวิตอุทิศทาน
จะสุขเลือดเชื้อเนื้อหรือเถื่อแล
อันชีวาตม้อาตมาไม่อาลัย

เฝ้าคุมคันขึ้นแก้งว่าแห่งหนี
จะฆ่าตีพี่ชายให้วายชนม์
แสนวิตกตายเป็นไม่เห็นผล
จึงทุกข์ทนแทบกายจะวายปราณ
สู้เปลื้องปลดห่วงใยในสงสาร
เจ้าต้องการกินบ้างหรืออย่างไร
ก็ตามแต่ปรารถนาอัชฌาสัย
อย่ากวนใจจุใจเลยสิกา
(พระอภัยมณีคำกลอน :202)

ในฐานะแม่ ผีเสื้อสมุทรเป็นแม่ที่ไม่ค่อยใส่ใจและผูกพันกับลูกมากนัก อีกทั้งด้วยนิสัยของยักษ์จึงทำให้มีนิสัยดุร้ายและมักจะขู่เข็ญดุสินสมุทรอยู่เสมอ ทำให้สินสมุทรไม่ชอบแม่และการที่พระอภัยมณีเป็นฝ่ายเลี้ยงดูลูกอยู่ในถ้ำ ทำให้สินสมุทรสนิทสนมกับพ่อมากกว่า

☉ ฝ่ายกุมารสินสมุทรสุดสวาท
ความรักพ่อยิ่งกว่าแม่มาแต่ไร

ไม่ห่างบาทบิดาอัชฌาสัย
ด้วยมิได้ขู่เข็ญเช่นมารดา
(พระอภัยมณีคำกลอน :134)

แล้ววันทาลองค์พระทรงโฉม
อย่าแข็งนักรักตัวกลัวบิดร

ปลอบประโลมลูกแก้วแล้วสั่งสอน
แม่นไม่นอนมารดาจะมาตี
(พระอภัยมณีคำกลอน :140)

นอกจากนี้ระหว่างที่พระอภัยมณีกำลังหลบหนีแล้วสินสมุทรมาหลอกล่อผีเสื้อสมุทรเพื่อคอยถ่วงเวลาให้นั้น ทำให้นางโกรธลูกชายมากถึงกับกล่าวว่าถ้าจับได้จะฆ่าให้ตาย

๑ อสุรีผีเสื้อเหือดจะอด
ช่างหลอกหลอนผอนผันจันรรจา
จะจับไว้ให้พาไปหาพ่อ
โกรธทวาดผาดเสียวสำเนียงดัง

แค้นโอรสราวกับไฟไหม้มังสา
มันจะว่าโดยดีแต่มีฟัง
แล้วหักคอเสียให้ตายเมื่อภายหลัง
น้อยหรือยังโหยกเหยกเด็กเกร
(พระอภัยมณีคำกลอน :148)

พระอภัยมณีไม่ชอบผีเสื้อสมุทรเพราะนางเป็นยักษ์มีรูปร่างหน้าตาน่าเกลียดน่ากลัว ชอบขู่เข็ญบังคับ ดึงเห็นได้จากที่พระอภัยมณีไม่พอใจที่ถูกผีเสื้อสมุทรบังคับให้เป็นสามีและยังขังตนไว้ในถ้ำ เมื่อพระอภัยมณีหนีไปบวชนางก็ยังติดตามมาบังคับจะให้กลับไปอยู่ด้วยกันอีก นอกจากนี้พระอภัยมณียังเห็นว่าตนเองกับผีเสื้อสมุทรมีความแตกต่างกันที่เผ่าพันธุ์จึงไม่สามารถที่จะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันได้

2.1.2 เจือก

เจือกเป็นเมียคนที่ 2 ของพระอภัยมณี นางกับพ่อแม่ช่วยกันพาพระอภัยมณีหนีผีเสื้อสมุทรไปที่เกาะแก้วพิสดาร ระหว่างทางพ่อแม่ของนางถูกผีเสื้อสมุทรฆ่าตาย เจือกจึงเป็นกำพร้าและอาศัยอยู่ที่เกาะแก้วพิสดารและได้เป็นเมียของพระอภัยมณี ครั้นนางตั้งครรภ์ก็ประจวบกับที่พระอภัยมณีเดินทางออกจากเกาะแก้วพิสดาร ต่อมาเจือกคลอดลูกออกมาเป็นชายให้ชื่อว่าสุดสาครและฝากให้พระฤาษีช่วยเลี้ยงดูและสั่งสอนจนในที่สุดสุดสาครออกเดินทางตามหาพระอภัยมณี ฝ่ายเจือกก็อาศัยอยู่กับพระฤาษีที่เกาะแก้วพิสดารเรื่อยมา

2.1.2.1 รูปร่างหน้าตา

เจือกมีรูปร่างงดงามไม่แพ้มนุษย์ผู้หญิงเช่นกัน ดังที่พระอภัยมณีพิจารณารูปร่างนางในครั้งแรกที่พบกันว่า

๑ พงศ์กษัตริย์ทัศนนางเจือกน้อย
ประไพพิศตรลักษณะล้ำล้วนขำคม
ขนนงเนตรเกศกร่อนสะอาด

ดูแซมซ้อยโฉมฉายทั้งเผ้าผม
ทั้งเนียนมนวลเปล่งออกเต่งทรวง
ดังสุรางค์นางนาฏในวังหลวง
(พระอภัยมณีคำกลอน :141)

2.1.2.2 ลักษณะนิสัย

เจือกมีนิสัยเจียมตัว นางรู้ตัวว่ามีฐานะต่ำต้อย ดังจะเห็นได้จากเมื่อครั้งที่พระอภัยมณีมาเกี้ยวพาถึงแม้ว่านางจะหลงรักพระอภัยมณีเช่นกัน แต่ด้วยความอายตามวิสัยหญิง อีกทั้งตระหนักถึงความแตกต่างของเผ่าพันธุ์ระหว่างนางที่เป็นเจือกกับพระอภัยมณีที่เป็นมนุษย์ นางจึงกล่าวปฏิเสธว่า

๑ นางเจือกน้ำคำนับอภิวาท
จึงตอบคำทำกระบวนแกลังชวนเชื่อน
เหมือนบิดามารดามาให้เห็น
ขอเป็นข้ากว่าชีวันจะบรรลย์
ซึ่งทรงฤทธิ์คิดปองจะครองคู่
วิสัยสัตว์มัจฉาอยู่วาริ

เชิงฉลาดเหมือนมนุษย์นั้นสุดเหมือน
พระมาเยือนเยียมนี้น้องดีใจ
จะวายเว้นเวลาน้ำตาไหล
ไม่ไปไกลบาทาฝารูลี
แสนอดสูสารพัดจะบัสสี
จะยินดีด้วยมนุษย์นั้นสุดกลัว

เพราะต่างชาติต่างวาทสนาห้องน้อยนัก
จะพลอยพาฝ่าละอองให้หมองมัว

อย่ารักอนุกุลเลยทูนหัว
ขอฝากตัวตามประสาเป็นข้าไท
(พระอภัยมณีคำกลอน :158)

เงือกเป็นผู้หญิงที่หัวอ่อน เมื่อพระอภัยมณีมาลาเพื่อเดินทางไปกับเรือของสุวรรณมาลี แม้จะทำให้ นางเศร้าเสียใจ เพราะพ่อแม่นางก็ตายหมดขาดที่พึ่ง สามีก็จะมาจากไป อีกทั้งกำลังตั้งครรภ์และยังกลัวว่า ผีเสื้อสมุทรจะมาทำร้าย แต่เงือกก็ยอมรับฟังเหตุผลและไม่ห้ามพระอภัยมณี แม้จะรู้ว่าการจากไปในคราวนี้ ของพระอภัยมณีคงนานกว่าที่จะได้มีโอกาสกลับมาพบกันอีก

☉ นางเงือกน้อยสร้อยเศร้าให้เหงาหงิม
สะอื้นอ้อนวอนว่ากับสามี
ด้วยธุระพระก็มีเป็นที่ยิ่ง
แต่จะห้ามความรักหักอาลัย
ถึงใครอื่นหมั่นแสนไม่มั่นคงเหมือน
เคยปกเกล้าเข้าคำได้สำราญ
ในทรงของน้องนี้มีแต่โศก
เป็นสองทุกข์ทั้งที่มีครรภ์
อีกทุกข์หนึ่งถึงตัวที่ผัวร้าง
ฝูงมัจฉานาคินทรในสินธุ

น้ำตาปรึ้มเปี่ยมตามารศรี
ว่าน้องนี้ไม่ห้ามตามพระทัย
น้องเห็นจริงของพระองค์ไม่สงสัย
มิใคร่ได้ด้วยจะกลับไปนับนาน
พระผู้เพื่อนยากไร้ไกลสถาน
แต่นั่นนานจะได้มาเห็นหน้ากัน
แสนวิโยคญาติกาภิอาลัย
จะเป็นฉันใดไปก็ไม่รู้
เปรียบเหมือนอย่างหญิงร้ายอายอดสู
ที่ล่วงรู้ก็จะว่าเป็นราตรี
(พระอภัยมณีคำกลอน :189)

2.1.2.3 สถานภาพและบทบาท

ในฐานะภรรยา เงือกไม่ได้แสดงบทบาทภรรยาที่ต้องคอยดูแลเอาใจใส่ปรนนิบัติสามีเท่าใดนัก เนื่องจากนางอาศัยอยู่ในน้ำ พระอภัยมณีอาศัยอยู่บนบก

ในฐานะแม่ เงือกแสดงบทบาทของแม่ที่รักห่วงใยและเอาใจใส่ลูก นางรู้ตัวว่าเป็นเงือกคงเลี้ยงดูลูกไม่ได้ จึงได้ฝากให้พระฤาษีช่วยเลี้ยงดูและอบรมสอนสั่งวิชาต่าง ๆ ให้

☉ นางเงือกนำคำรพอภิวาท
จะกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงมนุษย์สุดปัญญา
ช่วยเลี้ยงดูกุมารเหมือนหลานเกิด
อันข้านี้วิสัยอยู่ไกลกัน

ข้าเป็นชาติเชื้อสัตว์เหมือนมัจฉา
ขอฝากผ่านบาทบงสุพระทรงธรรม
เสียแรงเกิดกายมาจะอาลัย
เช้ากลางวันเย็นลงจะส่งนม
(พระอภัยมณีคำกลอน :370)

เมื่อสุดสาครตัดสินใจไปตามหาพระอภัยมณี นางก็แสดงความเป็นห่วง

☉ นางเงือกนำกำสรดสลดจิต
จะทานทัดขัดไว้มิให้จร

สุดจะคิดกับทรวงดวงสมร
สุดสาครของแม่จะแตกดาล

นางดูหน้าอาลัยใจจะขาด
 สะอื้นอันตันใจอาลัยลาน
 โอ้ทูลหัวตัวแม่ไม่ห้าม
 แต่ปราณีที่ไม่แจ้งรู้แห่งทาง
 เคยกินนมชมชื่นระรินรส
 ทั้งยอมเยาว์เบาความได้สามปี

ดังฟ้าฟาดทรวงแยกให้แตกฉาน
 แสนสงสารโศกาแล้วว่าพลาง
 สุดแต่ตามใจปองอย่าหมองหมาง
 จะอ้างว้างวิญญานในวารี
 พ่อจะอดนมหมองละอองศรี
 เล็กเท่านี้จะไปกระไรเลย
 (พระอภัยมณีคำกลอน :377)

เงือกเป็นแม่ที่มีความรักและหวังดีกับลูก เมื่อนางไม่สามารถทัดทานความตั้งใจของสุดสาครได้ อีกทั้งเห็นว่าสุดสาครได้เล่าเรียนวิชาจากพระฤๅษี จึงคลายความเป็นห่วงและไม่คิดเหนี่ยวรั้งให้ลูก เนื่องจากนางเห็นว่าถ้าสุดสาครไปอยู่กับพระอภัยมณีจะมีความสุขมากกว่าอยู่กับนาง จึงได้บอกสุดสาครให้ไปอยู่กับพระอภัยมณีและไม่ต้องกลับมาหานางอีก

๐ นางรู้ว่าอาจารย์บอกหลานน้อย
 ฤๅษีช่วยด้วยแล้วเห็นไม่เป็นไร
 พ่อไปปะพระบิดาแล้วอย่ากลับ
 มั่นลูกยามาสุกสนุกสบาย
 ถ้าเที่ยวไปไม่พบตลบหลัง
 แม่อยู่นี่มิเป็นไรดอกไม่กลัว
 พ่อไปถึงจึงทูลมูลเหตุ
 ว่าชาตินี้มีได้ปะกับพระองค์
 แล้วเงือกน้ำอำนวยอวยสวัสดิ์
 ให้พบปะพระบิดาดังอาลัย

ที่เตร้าสร้อยสร้างเลื่อมเพราะเลื่อมใส
 ค่อยวางใจจึงว่าแม่ก็แก่กาย
 จงอยู่กับภวนาทเหมือนมดหมาย
 ถึงแม่ตายเสียก็ไม่อาลัยตัว
 มาเหมือนสั่งอย่าให้สูญนะทูนหัว
 จะฝากตัวดาบสจนปลดปลง
 ให้ทรงเดชทราบความตามประสงค์
 ขอดำรงรองบาททุกชาติไป
 อย่าเคืองขัดขุนช่องให้ผ่องใส
 อรินทร์ภัยคลาดแคล้วอย่าแผ้วพาน
 (พระอภัยมณีคำกลอน :378)

พระอภัยมณีชอบเงือกก็เพราะนางมีรูปร่างหน้าตาสวยงามและมีลักษณะนิสัยอ่อนหวาน อ่อนโยน ไม่ดื้อดึง ถึงแม้ว่าเงือกจะมีความแตกต่างกันในเรื่องของเผ่าพันธุ์เหมือนกับผีเสื้อสมุทรแต่พระอภัยมณีก็ไม่ได้คำนึงถึง ซึ่งน่าจะมีสาเหตุมาจากพระอภัยมณีพึงพอใจผู้หญิงที่มีลักษณะหน้าตาและลักษณะนิสัยเช่นนี้และด้วยความที่มินิสัยเจ้าชู้จึงทำให้มองข้ามเรื่องนี้ไป

2.1.3 วาสิ

วาสิเป็นสนมเอกของพระอภัยมณี แต่เดิมนางเป็นเพียงผู้หญิงชาวบ้านอาศัยอยู่ที่เมืองผลึกและมีหน้าตาซีเห่ ไม่มีสามีจนมีอายุถึง 34 ปี

วาสิมีเชื้อสายพราหมณ์จึงมีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนในศาสตร์ต่าง ๆ จนมีความรู้ มีสติปัญญาที่เฉลียวฉลาดและได้ใช้วิชาเหล่านี้เลี้ยงตนเองจนเป็นที่นับถือของชาวบ้าน ดังความว่า

เป็นเชื้อพราหมณ์ความรู้ของผู้เฒ่า
เป็นมรดกตกต่อกันมา
รู้ฤทธิ์พาฬาคินสำแดงเหตุ
ครั้นเจนแจ้งแก้งเอาเข้าเผาไฟ
ถึงหน้าพาฬจะชุกแล้ง
จนได้ผลคนลือนางวาลี
ใครไปมาหาของกำนัลฝาก

แต่ก่อนเก่าเดิมบุราณนานหนักหนา
นางอุตส่าห์เรียนเล่าจนเข้าใจ
ทั้งไตรเพทพิริคัมภีร์ไสย
มิให้ใครพบปะพระคัมภีร์
ช่วยบอกแจ้งตายายให้ย้ายที่
เป็นหมอดิฉันแสนสุดใจ
พอเลี้ยงปากตามประสาอัชฌาสัย
(พระอภัยมณีคำกลอน :344)

วาลีมีความปรารถนาอยากจะได้คู่ครองที่มีรูปร่างหน้าตาดีมียศศักดิ์ เมื่อพระอภัยมณีได้ครองเมือง
ผลึกและประกาศหาคนดีมีความรู้ไปรับราชการ นางซึ่งหลงใหลในรูปโฉมของพระอภัยมณีจึงได้เสนอตัวเอง
ไปรับราชการ

ถึงรูปชั่วตัวดำแต่หน้าใจ
ทั้งทรงทององค์เอวให้อ่อนแอ้น
มั่นผิวไพร่ไม่เลยแล้วพ่อคุณ
พอรู้ข่าวเจ้าเมืองผลึกใหม่
งามประโลมโฉมเฉิดเลศโลกีย์
ครั้นรู้ว่าหาทหารชำนาญศึก
อันสงครามความรู้เล่าเรียนไว้

จะใคร่ได้ผัวดีที่มีบุญ
เป็นหนุ่มแน่นหน้าจวบเหมือนรูปหุ่น
แต่คร่ำครุ่นครวญหาทุกราตรี
พระอภัยพูนสวัสดิ์รัศมี
นางวาลีลุ่มหลงปลงฤทัย
ก็สมนึกยินดีจะมีไหน
จะเข้าไปเป็นห้ามพระทราชมเชย
(พระอภัยมณีคำกลอน :344)

พระอภัยมณีรับวาลีเป็นสนมก็เพราะเห็นว่านางมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดและมีการมคธมาย และวาลีกี
แสดงให้เห็นสติปัญญาของนาง โดยการวางแผนให้สุวรรณมาลีรับสีกออกมาอภิเษกกับพระอภัยมณี ต่อมา
เมื่ออุศเรนยกทัพมาทำศึกถึงเมืองผลึก นางทำหน้าที่วางแผนรบ ผลของสงครามทำให้เมืองผลึกเป็นฝ่ายชนะศึก
เจ้าเมืองลังกาถูกลูกของวาลีได้รับบาดเจ็บสาหัสและพระอภัยมณีสามารถจับอุศเรนได้

อย่างไรก็ตาม วาลีรู้ดีว่าพระอภัยมณีเป็นคนใจอ่อนคงจะต้องปล่อยตัวอุศเรนกลับไปแน่นอนเพราะ
ถือว่าเคยมีบุญคุณกันมา และอุศเรนก็จะต้องกลับมาทำสงครามแก้แค้นอีก นางจึงคิดที่จะกำจัดอุศเรน โดย
การพุดจาเยาะเย้ย

◎ ฝ่ายวาลีปรีชาปัญญาแหลม
ว่าพระจะส่งองค์อุศเรนไป
พระผ่านเกล้าเรานี้อาร์เหลือ
พระทัยชื้อถือว่าคุณเขามีมา
ทั้งองค์มเหสีก็มีห้าม
ด้วยเป็นมิตรบิดรค์ของนางเยาว์
ประเพณีติงให้หลังหัก

คนสอดแนมเข้าไปแจ้งแถลงไข
จึงตรึงไตร่ตรองความตามปัญญา
เหมือนดูถูกลูกเสือเบื้อหนักหนา
ถึงจะว่าเห็นไม่ฟังกำลังเมา
เพราะมีความการุญคิดคุณเขา
เว้นแต่เราจะต้องทำแต่ลำพัง
มันก็มักทำร้ายเมื่อภายหลัง

จะเซ่ใหญ่ไปถึงน้ำมีกำลัง
อันแม่ทัพจับได้แล้วไม่ฆ่า
ต้องตำรับจับให้มันคั้นให้ตาย
จะพลิกพลั้วชีวหาเป็นอาวุธ
ต้องตัดศึกเล็กสำคัญ
จึงกลับแก่งแต่งกายเป็นนายทัพ
ถือธนูคูที่ตะลิตะลาน
ว่าองค์ท้าวเจ้าเกาะลังกานั้น
คงบรลล์ไม่ข้ามสามราตรี
พระทรงฟังสั่งว่าอย่าเพื่อยก
สงสารสุดอุเรนพระน้องยา
นางวาลีปรีชาปัญญาเขย
แล้วทำว่าถ้าจะโปรดยกโทษไว้

เหมือนเสอซังเข้าถึงดงก็คงร้าย
ไปข้างหน้าศึกจะใหญ่ขึ้นใจหาย
จะทำภายหลังยากลำบากครัน
ประหารบุตรเจ้าลังกาให้อาสัญ
นายหมายมั่นมุ่งเห็นจะเป็นการ
เหินบกริชคร่ำด้ามประดับสำหรับทหาร
มาราบกรานทูลพระอภัยมณี
ถูกเกาทัณฑ์สามดอกแล้วออกหนี
ขอตามดีให้กระทั้งเมืองลังกา
ยังวิตกอยู่ด้วยรักกันนักหนา
จะรบราฆ่าฟันกันไปไย
ทำเงยเงยเหมือนจะคว้าอยู่ไหน
ก็ปล่อยให้ไปรักษาบิดาเธอ
(พระอภัยมณีคำกลอน :414-415)

ในที่สุดวาลีก็สามารถใช้วาลาเป็นอาวุธกล้าวเฆาะเขยให้อุเรนเจ็บแค้นใจเป็นที่สุดถึงกับอาเจียนเป็นเลือดถึงแก่ความตาย

แสนระกำซ้ำอกเหมือนตอกเหว
ยิ่งคิดคิดพิษสมระดมกัน

อิหยังเลวแลเหมือนเงาะมาเหาะหยัน
สะอื้นอันนอกแยกแตกทำลาย
(พระอภัยมณีคำกลอน :415)

แต่ตัวนางเองก็ถูกปีศาจอุเรนฆ่าตายไปด้วย

2.1.3.1 รูปร่างหน้าตา

วาลีมีรูปร่างหน้าตาไม่สวย กล่าวได้ว่าเป็นผู้หญิงที่มีหน้าตาซีเห่ร์ จนผู้ชายไม่สนใจที่จะมอง

◎ อยู่ภายหลังยังมีสตรีหนึ่ง
ชื่อวาลีสีนื่อนั้นคล้ายัว
ทั้งกายาหางามไม่พบเห็น
เป็นกำพร้ามาแต่หล่อนยังอ่อนแอ

อายุถึงสามสิบสี่ไม่มีผัว
รูปก็ชั่วช่ายไม่อาลัยแล
หน้านั้นเป็นรอยมีมีแต่แผล
ได้ฟังแต่ตายายอยู่ปลายนา
(พระอภัยมณีคำกลอน :344)

2.1.3.2 ลักษณะนิสัย

วาลีเป็นผู้ที่มีไหวพริบสติปัญญาดีและกล้าแสดงออก เมื่อนางถูกเสนาเมืองผลึกดูถูกว่าเป็นเพียงผู้หญิงจะมีกำลังไปสู้รบกับใครได้ นางก็กล้าโต้แย้งโดยแสดงความคิดเห็นว่าการต่อสู้โดยใช้สติปัญญานั้นดีกว่า แตกต่างไปจากการต่อสู้ด้วยกำลังซึ่งเป็นลักษณะของไพร่

นางฟังคำทำหัวเราะเยาะอำมาตย์
วิสัยคนทนคงเข้าสงคราม
อันวิชาข้านี้ดีกว่านั้น
แม้พระองค์ทรงศักดิ์จักแสดง

ว่าท่านหาปัญญาอย่ามาถาม
เป็นแต่ความรู้ไพร่เขาใช้แรง
ของสำคัญใครเขาจะเล่าแถลง
มิควรแพร่พรายให้ไพร่ไพร่ฟัง
(พระอภัยมณีคำกลอน :346)

เมื่อพบกับพระอภัยมณี วาสิกล่าวย้าให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการใช้กำลังกับการใช้สติปัญญา นางไม่ได้โอ้อวดว่ามีความเก่งกล้า เมื่อพระอภัยมณีถามว่าจะเอาชนะศัตรูด้วยวิธีใด นางก็ตอบเพียงว่าต้องรอให้ถึงสถานการณ์นั้นก่อนจึงจะบอกวิธีการได้ ยิ่งทำให้พระอภัยมณีชื่นชมในสติปัญญาที่เฉลียวฉลาดและยอมให้นางรับราชการเป็นที่ปรึกษา

◎ นางวาสิปริชาวันทาแถลง
แม้ผ่านเกล้าเอาแต่ที่ให้มีชัย
พระฟังคำร่ำว่าค่อยน่ารัก
จึงตรัสว่าถ้าจะให้มิชยนั้น
นางนบตอบสนองต้องทำเนียบ
ศึกไม่มีที่จะว่าล่วงหน้าไป
แม้เมื่อไรไพร่มีมาบ้าง
จึงปราบปรามตามกระบวนพอควรการ

อันเรียวแรงวิ่งเด่นเห็นไม่ไหว
เห็นจะได้ตั้งประสงค์พระทรงธรรม
ล้วนแหลกหลักสิ้นลมคมขยัน
จะผ่อนผันคิดอ่านประการใด
ก็ปรายเปรียบด้วยปัญญาอัชฌาสัย
ก็ยังไม่ต้องตำราวิชาการ
ดูกำลังข้าศึกซึ่งอีกหาญ
จะคิดอ่านเอาแต่ใจก็ไม่เคย
(พระอภัยมณีคำกลอน :347-348)

วาสิเป็นคนเจ้าคารม นางมีความสามารถในการใช้คำพูดทำให้คนอื่นยอมรับในตัวนางและแผนการต่าง ๆ ก็สำเร็จลุล่วง ดังเช่นที่นางปรารถนาให้พระอภัยมณีรับนางเป็นมเหสี ทำให้ใคร ๆ ต่างพากันหัวเราะเยาะ ซึ่งนางก็ได้กล่าวว่ นางรู้ตัวว่าเป็นผู้หญิงที่หน้าตาไม่สวยงามแต่ความงามของนางอยู่ที่สติปัญญาความรู้ ซึ่งมีค่ามากกว่าความสวยงามของหน้าตาภายนอกมากนัก อีกทั้งพระอภัยมณีก็มีนางห้ามสวย ๆ มากมายอยู่แล้ว การที่นางขอเป็นมเหสีนั้นก็เพื่อที่จะทำให้เกิดเกียรติของพระอภัยมณีแพร่กระจายไปว่าสนับสนุนผู้มีความรู้ความสามารถ ผู้มีความรู้คนอื่น ๆ ก็จะได้พากันมาอาสาช่วยงานราชการ แต่ถ้าพระอภัยมณีไม่รับนางก็จะเป็นการแสดงให้เห็นว่าพระอภัยมณีนั้นหลงใหลและมองคุณค่าของผู้หญิงแต่เพียงรูปร่างภายนอกเท่านั้น ซึ่งทำให้พระอภัยมณีต้องรับนางเป็นสนมเอก

◎ นางทูลว่าข้าน้อยนี้รูปชั่ว
แต่แสนงามความรู้อยู่ในใจ
แล้วหมายว่าฝ่าพระบาทก็มีห้าม
แต่หญิงมีวิชาเช่นข้านี้
จึงอุตส่าห์มายอมน้อมประณต
บรรดาผู้รู้วิชาสารพัน
แม้ทรงศักดิ์รักโฉมประโลมสวาท

ก็รู้ตัวมันคงไม่สงสัย
เหมือนเพชรไพฑูรย์ฝ่าไม่ราศี
ล้วนงามงามเคยประณตบทศรี
ยังไม่มีไม่เคยเลยทั้งนั้น
ให้พระยศใหญ่ยิ่งทุกสิ่งสรรพ
จะหมายมั่นพึงพาบารมี
ไม่เลียงปราชญ์ไว้บำรุงซึ่งกรุงศรี

ก็ผิดอย่างทางทำเนียบประเวณี
ขอพระองค์ทรงตรึงให้ลึกซึ้ง
อันรูปหญิงพริ้งเพริศล้ำเลิศลักษณ์

เห็นคนดีจะไม่มาสาพิภักดิ์
เป็นที่พึงแผ่ไปทั้งไตรจักร
ดีแต่รักรอนราญการโลภภัย
(พระอภัยมณีคำกลอน :349)

ความสามารถของวาสิอยู่ที่ใช้สติปัญญาและการใช้คำพูดให้เหมาะสมกับบุคคลและสถานการณ์ รวมถึงการรู้จักธรรมชาติของคนเป็นอย่างดี สิ่งที่น่าทำจึงประสบความสำเร็จได้ไม่ยากด้วยคำพูดไม่กี่ประโยคเท่านั้น ดังที่พระอภัยมณีต้องยอมรับนางเป็นสนมเอก มิฉะนั้นก็จะกลายเป็นว่าพระอภัยมณีไม่คิดจะอุปถัมภ์ผู้มีความรู้ หรือสุวรรณมาลีที่ต้องลี้กมาอภิเษก หรือการแสดงสติปัญญาข่มเหล่าเสนาจนนยอมให้นางเข้าเฝ้าพระอภัยมณี ตลอดจนใช้คำพูดเป็นอาวุธทำร้ายอุศเรนได้นั้น เพราะนางเห็นว่าอุศเรนนั้นเป็นกษัตริย์วิสัยของกษัตริย์นั้นต้องถือเกียรติของตนเป็นสำคัญ เมื่อถูกวาสิซึ่งตนถือว่าเป็นผู้หญิงชาวบ้านธรรมดาพูดจาเยาะเย้ยทำให้อุศเรนรู้สึกเจ็บใจและอับอายจนอาเจียนเป็นเลือดตาย ส่งผลทำให้เจ้าเมืองลังกาเสียใจตายตามลูกชายไปอีกด้วย

3.1.3.3 สถานภาพและบทบาท

ตอนแรกวาสิมีฐานะเป็นเพียงชาวบ้านธรรมดาแต่เมื่อพระอภัยมณียอมรับในความสามารถและสติปัญญาที่เฉลียวฉลาดของนาง ทำให้ฐานะทางสังคมของวาสิเปลี่ยนไปกลายเป็นสนมเอกของพระอภัยมณีและได้เป็นผู้นำคอยวางแผนทำสงครามรบกับเมืองลังกา

ในฐานะภรรยา วาสิเป็นภรรยาที่ซื่อสัตย์จงรักภักดีรักต่อพระอภัยมณี คอยให้คำแนะนำและช่วยวางแผนการต่าง ๆ จนทำให้พระอภัยมณีได้อภิเษกกับสุวรรณมาลี และเมืองผลึกสามารถเอาชนะศึกกับเมืองลังกาได้

ในฐานะผู้นำ วาสิมีบทบาทในการนำกองทัพสู้กับศัตรู คอยคิดวางแผนการต่าง ๆ ซึ่งนางก็สามารถทำได้เป็นอย่างดีจนทำให้กองทัพเมืองผลึกได้รับชัยชนะ นอกจากนี้นางยังเป็นผู้นำที่กล้าหาญดังที่ได้ออกไปต่อสู้กับข้าศึกด้วยตนเอง

การที่พระอภัยมณียอมรับวาสิเป็นสนมเอกนั้นเป็นเพราะเห็นว่านางมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดมีความสามารถที่จะช่วยเหลือพระองค์ได้จึงได้มองข้ามเรื่องของรูปร่างหน้าตา ดังที่พระอภัยมณีกล่าวว่า

ดูผิวพรรณสรรพางค์อย่างคลา

แต่วิชาพางามขึ้นครามครัน

(พระอภัยมณีคำกลอน :357)

พระอภัยมณีเห็นว่าการมีวิชาความรู้ มีสติปัญญารู้จักใช้ความคิดเป็นสิ่งที่จะช่วยเพิ่มคุณค่าให้กับผู้หญิงมากขึ้น

2.1.4 สุวรรณมาลี

สุวรรณมาลีเป็นมเหสีของพระอภัยมณี นางเป็นธิดาของท้าวสิลราชกับนางมณฑาแห่งเมืองผลึก นางมีโอกาสเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ เนื่องจากไม่มีพี่น้องที่เป็นชายจึงต้องศึกษาหาความรู้ เพื่อจะได้ช่วยเหลือตนเองได้ในคราวที่จำเป็น ดังที่นางกล่าวกับสินสมุทรว่า

แล้วว่าแม่นี้เป็นหญิงก็จริงอยู่
จะไปด้วยช่วยกันรบกับลูกยา

แต่ได้รู้กลศึกกลนักหนา
จะน้อยหน้าพระอภัยทำไมมี
(พระอภัยมณีคำกลอน :300)

๐ นางกอดจูบลูบหลังสินสมุทร
จึงว่าแม่แต่อยู่กับอัยกา
ด้วยไม่มีพี่น้องเป็นชายชาติ
จึงเรียนเมื่อเมื่อจะจำเป็น

ช่างแสดงสุดซื่อตามภาษา
อ่านตำราช่างที่มีได้วัน
จะหมายมาดช่วยทุกข์เมื่อขุกเข็ญ
พอพบเห็นเข้าก็ได้แก้ไขกัน
(พระอภัยมณีคำกลอน :306)

สุวรรณมาลีมีคู่หมั้นอยู่แล้วคือ อุตเรน โอรสเจ้าเมืองลังกา แต่เมื่อใกล้กำหนดอภิเษกสุวรรณมาลีฝันว่าได้ดวงแก้วจากเกาะกลางทะเลทำให้นางไม่สบายใจ ท้าวสิลราชจึงได้พานางออกท่องเที่ยวทะเล แต่เรือถูกพายุพัดออกนอกเส้นทางจนไปถึงเกาะแก้วพิสดารทำให้นางได้พบกับพระอภัยมณี ต่างฝ่ายต่างก็รู้สึกพึงพอใจกันและหลังจากผ่านอุปสรรคต่าง ๆ พระอภัยมณีกับสุวรรณมาลีก็ได้อภิเษกกัน มีธิดาฝาแฝดชื่อสร้อยสุวรรณกับจันทร์สุดา ต่อมาเมื่อพระอภัยมณีที่เดินทางไปทำศึกที่เมืองลังกาเกิดไปหลงเสน่ห์ของละเวงวันพา นางจึงยกทัพตามไปทำศึกกับละเวงวันพาที่เมืองลังกาเพื่อแย่งชิงพระอภัยมณีคืน แต่เมื่อพระฤาษีมาห้ามทัพทุกฝ่ายยอมสงบศึกพระอภัยมณีกับสุวรรณมาลีจึงเดินทางกลับเมืองผลึก ในตอนท้ายสุดนางก็ออกบวชตามพระอภัยมณี

2.1.4.1 รูปร่างหน้าตา

สุวรรณมาลีมีรูปโฉมที่งดงามมาก ดังจะเห็นได้จากที่พระอภัยมณีลอบชมโฉมนางเมื่อพบกันครั้งแรกที่เกาะแก้วพิสดาร ว่า

พระเพ่งพิศธิดายุพาพัคตร์
ช่างเปล่งปลั่งยังไม่มีราตีพาน
.....
พระโอษฐ์เอี่ยมเทียมสีลันจีจัม
ขนงเนตรเกศกรกัลยา

ดูน่ารักรูปทรงสงัดฐาน
.....
.....
เป็นลักยิ้มแยมหมายทั้งซ้ายขวา
ดั่งเลขาผุดผ่องละอองนวล
(พระอภัยมณีคำกลอน :177)

2.1.4.2 ลักษณะนิสัย

สุวรรณมาลีเป็นผู้หญิงที่มีไหวพริบ เมื่อตอนที่เรือของนางถูกยักษ์ผีเสื้อสมุทรทำลายจนล่ม สุวรรณมาลีได้อาศัยเรือของโจรสลัดที่มา ระหว่างทางโจรสลัดคิดที่จะรังแกนางแต่สุวรรณมาลีก็สามารถใช้ไหวพริบพดลวงโจรสลัดจนสามารถเอาตัวรอดมาได้

◎ ยุกยงทรงฟังอ้ายอังกฤษ

มีตอบตามความอายเห็นหลายทาง
ซึ่งเมตตาวางจะเลี้ยงไว้เคียงคู่
แต่อย่าให้ได้อายชายทั้งปวง
ทั้งเดินทางกลางชลเป็นพาณิช
ถ้าถึงฝั่งยังหยุดสุดแต่งาม
ทั้งลูกน่อยกลอยใจจะได้ฟัง
ไซ้จะคืนสินชีพอ้ายรีบร้อน

ดั่งพันพิชพุดสำราญทั้งถากถาง

นี้กล้านางแสร้งเสดด้วยเสน่ห์ลวง
พระคุณอยู่ข้าพเจ้าเท่าเขาหลวง
ค่อยหนักหน่วงอย่าเพื่อด่วนทำลวนลาม
สมสนิทเสนหาตำราห้าม
จะผ่อนตามสารพัดไม่ตัดรอน
ไม่คื้อคึงดอกจะฟังท่านสั่งสอน
นางฝันผ่อนเพทุบายให้ตายใจ
(พระอภัยมณีคำกลอน :216)

สุวรรณมาลีมีนิสัยกล้าหาญ เมื่อคราวที่อุศเรนรบกับสินสมุทรเพื่อจะชิงตัวนางคืนกลับไป สุวรรณมาลีแต่งตัวเป็นผู้ชายออกไปช่วยสินสมุทรรบอย่างไม่กลัวเกรงและนางก็สามารถรบชนะอุศเรนได้

แล้วโฉมยงทรงเครื่องพิชัยยุทธ์
ใส่เสื้อกลีบจีบเอวสำอางกาย
คาดเข็มขัดรัดแน่นเหน็บกระบี่
เสียบพระแสงกริชสั้นกลเม็ด

อย่างบุรุษรัดกระสันให้ถันหาย
สังวาลสายสร้อยสลับประดับเพชร
โครงมณีเนาวรัตน์ดูตรัสเตร็จ
ใส่เกราะเพชรโพกผ้าเหมือนมลายู
(พระอภัยมณีคำกลอน :301)

สุวรรณมาลียังออกบัญชาการรบกับศัตรูถึง 9 ทักษะพระอภัยมณีโดยไม่ได้หวั่นเกรงแต่อย่างใด แม้ว่าระหว่างการรบนางได้รับบาดเจ็บก็ยังมีความกล้าแสดงออกถึงความเข้มแข็ง

◎ ฝ่ายโฉมยงองค์มีงมเหสี

ถูกเกาทัณฑ์กลั่นแกล้งแข็งพระทัย
ต่างหยุดครถลดองค์ดำรงนั่ง
ให้เสียวซาบอาบจิตด้วยพิษยา
แม้จะถูกถูกรุนอยู่ไม่ได้
สักครู่หนึ่งจึงจะมาไม่ช้านาน
แล้วเอียงไหล่ให้แลดูแผลเจ็บ
สุดสาครถอนสะอื้นกลืนน้ำตา

เมื่อไพร่รุมจับรับไม่ไหว

เอาสไบพันทับให้ลืบลตา
โลหิตหลังไหลซาบอาบอังสา
ยังอุตส่าห์สั่งความสามกุมาร
จะไปใส่ยาแก้แผลสมาน
พอช่วยต้านตั้งมั่นกันพารา
ยังเมื่อยเหน็บจนกระทั่งถึงอังสา
แล้ววันทาทุลงคั่นางนงคราญ
(พระอภัยมณีคำกลอน :484)

สุวรรณมาลียังมีจิตใจมั่นคงต่อความรัก นางรักพระอภัยมณีเมื่ออุศเรนมารับนางคืนจากพระอภัยมณี นางก็ไม่ยอมกลับไปหาอุศเรน

สุวรรณมาลีมีความเด็ดเดี่ยว เมื่อนางมณฑาหมอบราชสมบัติให้พระอภัยมณีครอบครอง นางยังคงโกรธและน้อยใจพระอภัยมณีอยู่ จึงปฏิเสธการอภิเษกกับพระอภัยมณีและได้หลบเลี่ยงด้วยการออกบวชโดยอ้างเหตุผลว่าเพื่อเป็นการทำบุญให้กับท้าวสิลราช ระหว่างที่บวชพระอภัยมณีไปอ้อนวอนให้สึกอยู่หลายครั้ง แต่นางทำใจแข็งไม่ยอมสึก

◎ พระอภัยไม่ฟังเผ้านั่งเกี้ยว

เครื่องประดับกับวอกก็เอามา

ถวายสาวดาวบสให้อดสู

ยัมละไมในหน้าว่าเช่นนั้น

แต่ไม่งามความอายอยู่ภายหน้า

นานนานน้อยคอยทำพาฤกษ์ดี

อย่างเลื่องเลี้ยวเลยฉันรักคุณหนักหนา

นิมนต์ลาพรตจะได้ไปด้วยกัน

เป็นไมรู้ที่จะคิดทำบิดผัน

จะสักวันนี้ก็ให้เป็นโรมี

เขาจะว่าเจ้าเมืองผลึกสักฤกษ์

อย่าให้มีมลทินที่นินทา

(พระอภัยมณีคำกลอน :354)

แต่เมื่ออภิเษกกับพระอภัยมณีแล้วนางก็มีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามี

น้องจะขอต่ออยู่ทุกข์จนสุดฤทธิ์

ขอพระคุณบุญญาฝ่าธุลี

แม้สิ้นบุญทูลกระหม่อมจอมกษัตริย์

ขอช่วยมรณก่อนกษัตริย์ภัสดา

เอาชีวิตแทนทดบาศรี

ให้ไพร่ย่อยยับอัปรา

จะสูญชาติดิยราชพระศาสนา

พลางโศกกาทอดบาทไม่คลาดคลาย

(พระอภัยมณีคำกลอน :476)

สุวรรณมาลีมีนิสัยชอบพูดจาประชดประชัน ดังในตอนที่พระอภัยมณีมาจ้างอน

◎ ขอบังคมสมเด็จพระเชษฐา

ไม่กลับกลอกตะคอกขู่รู้ชื่อตรง

ไม่ลืมคุณทูลกระหม่อมถนอมจิต

น้องนึกหวังดังมีสมเด็จพระบิดา

จงคิดว่าข้าน้อยนี้เหมือนบุตร

ถ้าทำสัตย์เสียด้วยกันแล้ววันไร

เป็นอันขาดชาตินี้ไม่มีผัว

จงออกโอษฐ์โปรดตรัสสัตย์สัญญา

ซึ่งซักถามตามระบอบให้ตอบถ้อย

ช่วยเฉลี่ยเกลี่ยไกล่เกลี่ยให้มิด

แต่ยามยากปากน้องนี้น้ำท่วม

ถึงลดเลี้ยวเกี้ยวพาราสีประการใด

ซึ่งเมตตาตามทำนองต้องประสงค์

จะช่วยส่งปลุกฝังไปลังกา

มิได้คิดโหยกเหยกอุเบกขา

ด้วยสัจจาจนชีวั้นจะบรรลย์

ให้ชื่อสุจริตจิตอย่าคิดไฉน

จะได้ไปเฝ้าแหนแทนบิดา

แม้ทำชั่วเชิญพระองค์ลงโทษา

ที่พูดจาไว้แต่หลังอย่าหวังคิด

เหมือนพื้นผอยหาตะเข็บให้เจ็บจิต

ด้วยชอบผิดพระก็รู้อยู่แก่ใจ

ไม่ได้ร่วมเรียงซัดพิสมัย

ก็ไม่ได้ดอกพระองค์อย่าสงกา

น้องตั้งสัตย์ตัดขาดแล้วชาตินี้
จะขออยู่ผู้เดียวด้วยลูกยา

อันสามีชั่วฉลาดไม่ปรารถนา
เป็นสัจจาใจจริงทุกสิ่งเอย
(พระอภัยมณีคำกลอน :317-318)

สุวรรณมาลียังมีนิสัยแสนงอน ดังที่พระอภัยมณีกล่าวว่า

.....

เจ้ากระบวนนี้กระไรใครจะเหมือน
(พระอภัยมณีคำกลอน :351)

ถึงเฒ่าแก่แม่ลูกอ่อนยังงอนซ่อน

สาวน้อยน้อยก็ไม่เปรียบประเทียบถึง
(พระอภัยมณีคำกลอน :896)

นอกจากนี้ สุวรรณมาลียังมีนิสัยที่ขี้หึงมากจนเป็นที่เลื่องลือไปทั่ว ดังคำกล่าวที่ว่า

☉ ฝ่ายองค์พระอภัยวิไลลักษณะ
แมนฝรั่งลึงกามาประจัญ
แล้วพระองค์ทรงสำราญผ่านสมบัติ
เห็นโปรดใครใหญ่ขึ้นก็มีนตึง

ปล่อยคนรักรายแผลงทุกแห่งหน
จะซ่อนกลการศึกษาให้ลึกซึ้ง
แต่นางกษัตริย์มเหสีนั้นขี้หึง
จึงทรงครรภ์ไม่ทันถึงในครรภ์
(พระอภัยมณีคำกลอน :405)

ดังนั้นเมื่อสุวรรณมาลีเดินทางไปตามพระอภัยมณีที่เมืองลังกาแล้วพบว่าพระอภัยมณีหลงไหล
ละเวงวันหา อีกทั้งศรีสุวรรณและสินสมุทรต่างก็หลงผู้หญิงชาวลังกากันทั้งหมด นางเกิดความหึงหวงมาก

☉ นางฟังเรื่องเคืองขัดให้อัดอัน
โมโหหึงรังรำดังสุมไฟ
อยู่ที่นี้ผู้หญิงชิงกันเกี้ยว
ประเดี๋ยวนี้ฝรั่งชาวลังกา
ซิชะพระอนุชาก็น่าแค้น
ยังสอนหลานว่านเครือเอาเชื้อวงศ์

น้ำเนตรนั้นครั้นจะกลืนก็ขึ้นไหล
ยิ่งแค้นใจสินสมุทรเหมือนบุตรา
ยังโกรธเกรี้ยวกร้าวกราดไม่ปรารถนา
มันชักพาเอาไปติดกับบิตูรงค์
ทำหนุ่มแน่นลองเชิงละเลิงหลง
จะบอกองค์อัคเรศเกษรา
(พระอภัยมณีคำกลอน :729)

☉ ครั้นพี่น้องน้องลักษณะอัคเรศ
เหมือนสิ้นเหล่าเผ่าพงศ์อยู่องค์เดียว
ดูเวียงวังลังกาถึงพาแค้น
ถึงชิววันบรรลักษ์ก็ไม่เกรง
ถึงแม้ว่าสามีจะมีเลี้ยง

พูนท้าวห้วนไหวอาลัยเหลือยว
ยิ่งเปล่าเปลี่ยวในใจให้วังเวง
จะทดแทนเสียให้สมที่ข่มเหง
อิสระจะให้ยับลงกับมือ
ให้แท้เที่ยงเกิดไม่พึงแต่หนังสือ

จะสู้ตายวายชนม์ให้คนลือ

คงจะดีเขาไปถึงในวัง
(พระอภัยมณีคำกลอน :760)

อันโศกอันหมั่นแสนในแดนโลก
ถึงเสียทองของรักสักเท่าตัว
ถึงสมบัติวิฤตภาพรรคาคักดี
ทั้งแสนแค้นแสนรักคอยดักเตือน

มันไม่โศกลึกซึ้งเหมือนหึงผัว
ค่อยยังชั่วไม่เสียตายเท่าชายเขื่อน
ลูกที่รักร่วมใจก็ไม่เหมือน
จนแฟนเพื่อนไผ่ฝันถึงวันพา
(พระอภัยมณีคำกลอน :795)

อีกทั้งนางยังได้สั่งสอนให้นางข้าหลวงหึงสามมี

◎ ฝ่ายสุวรรณมาลียินดีด้วย
โปรดประทานสำนุชรัศแล้วตรัสชม
จงคอยฟังครั้งนี้เฝ้า
นางนี้แค้นแสนขัดหัดสาวไซ้

ข้าหลวงช่วยค่าว่าให้สาสม
เจ้ากรรมรู้หึงให้ถึงใจ
มันจะตั้งปิ้งชาว่าโฉน
ให้เข้าใจหึงผัวทุกตัวตน
(พระอภัยมณีคำกลอน :754)

สุวรรณมาลีมีอารมณ์หึงหวงมากแม้ใครห้ามก็ไม่ฟัง อีกทั้งเมื่อเห็นว่าเกษราชายาของศรีสุวรรณไม่
หึงสามมีเลยนางก็ยิ่งโกรธและโมโหหึงมากขึ้น

◎ สุมาลีชี้หึงว่าถึงหาย
แต่ถึงทรงลงยันต์ไว้กันภัย

เธอเดียวตายอีวันพาไม่มาได้
ยังนิ่งได้ให้มันหักเพราะรักมัน

.....

.....

.....

.....

แต่สุวรรณมาลีว่านี่อะไร
จะยอมเป็นทาสีอีฝรั่ง
แม้มีตายหมายมันอีวันพา

เฝ้าร้องให้สมเพศแม่เกษรา
ไม่ขอฟังแล้วฉันแค้นมันแสนสา
จะแกล้งเนื้อเกลือกทำให้สาใจ
(พระอภัยมณีคำกลอน :832-833)

เมื่อสุวรรณมาลีได้มาพบกับละเวงวันพาในสนามรบและถูกละเวงวันพาพูดจาถากถางเยาะเย้ย
จนทนไม่ได้ เกิดอารมณ์โมโหหึงจึงคำดอและทำร้ายละเวงวันพา

◎ ฝ่ายสุวรรณมาลีอยู่ที่รถ
จะฆ่าเราเอาโทษตัวโปรดปราน
จะตายร้ายตายดีก็ทีหนึ่ง
จึงแต่งองค์นางเยาว์ถือเกาทัณฑ์
แล้วร้องว่าฉาฉีฝรั่ง

ได้ยินหมดเมื่อวันพรุ่งร้องว่าขาน
มันคิดอ่านแอบรับสั่งสิ้นทั้งนั้น
โมโหหึงหมกมุ่นให้หุ่นหัน
ออกยืนยันหนารถไม่ลดละ
ขึ้นเสียงดังข่มขู่กูหรือหวะ

มาแต่งกลปล้นค่ายหมายชนะ

จะให้กูผู้ใหญ่นี้ไหวกราบ

ถึงชั้นไพร่ในจังหวัดปัตตานี

มึงอย่าพักยกยกออกตะคอกขู่

เห็นเอนเอียงเพี้ยงพล้ามาซ้ำพลอย

แม้มึงกล้าก็มาสู้ตามผู้หญิง

เห็นแม่มนั่นสันทัดเคยหัดปรีอ

ถูกที่ถันวันหาผวาหวีด

เห็นว่าพระหลงไหลแล้วได้ที

ช่างหยามหยาบยิ่งกว่ากะลาสี

ก็ไม่มีผู้ใดไหวเมียน้อย

ถึงม้วยสู่ไวยศไม่ถดถอย

อীগัก้อยก็จะแปรเป็นแม่มือ

พลาญหมายยิ่งเยื้องคั่นเกาทัณฑ์ถือ

ขยับมือขวาขวับจับไว

แต่เกราะก็คิดขีดเชือดพอเลียดไหล

(พระอภัยมณีคำกลอน :864-865)

2.1.4.3 สถานภาพและบทบาท

สุวรรณมาลีมีสถานภาพทางสังคมสูงเพราะเป็นธิดาของเจ้าเมืองผลึกและต่อมาได้เป็นมเหสีของพระอภัยมณี นอกจากนี้นางยังมีบทบาทเป็นผู้นำโดยการนำกองทัพไปทำศึกกับฝ่ายศัตรู

ฐานะภรรยา นางเป็นภรรยาที่รักเคารพและซื่อสัตย์ต่อสามี ได้ดูแลเอาใจใส่ปรนนิบัติพระอภัยมณี แม้กระทั่งเมื่อพระอภัยมณีตัดสินใจออกบวช สุวรรณมาลีก็ตัดสินใจออกบวชด้วยเพื่อไปคอยดูแลปรนนิบัติ แต่นางเป็นภรรยาที่แสดงอารมณ์หึงหวงและแง่งอนมากจนทำให้พระอภัยมณีไม่พอใจ

ฐานะแม่ สุวรรณมาลีแม้จะมีฐานะเป็นแม่บุญธรรม นางก็รักและห่วงใยสินสมุทรและสุดสาครเหมือนกับเป็นแม่แท้ ๆ โดยเฉพาะกับสินสมุทรที่นางให้ความรักใคร่สนิทสนมมาตั้งแต่ตอนต้น ไม่เคยนี้กรังเกียดเดียวจันท์ ส่วนลูกแท้ ๆ อย่างสร้อยสุวรรณกับจันทร์สุดา นางรักลูกและอบรมสั่งสอนลูกให้เป็นกุลสตรี

ฐานะผู้ปกครอง สุวรรณมาลีได้แสดงให้เห็นว่านางเป็นผู้นำที่มีความกล้าหาญและเก่งกล้า นางต้องทำหน้าที่ปกครองบ้านเมืองแทนพระอภัยมณีช่วงหนึ่ง แม้จะต้องเผชิญหน้ากับศึกสงครามตามลำพัง ตั้งแต่รบกับอีกเก้าเมืองหรือรบกับเมืองลังกา นางก็สามารถนำทหารเมืองผลึกเอาชนะศัตรูได้หลายครั้ง

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าพระอภัยมณีชอบสุวรรณมาลีเพราะนางมีรูปโฉมงาม มีฐานะทางสังคมที่เท่าเทียมกันและชื่นชมที่นางมีไหวพริบสติปัญญา มีความกล้าหาญ นอกจากนี้พระอภัยมณียังเห็นว่าสุวรรณมาลีนั้นมีนิสัยมีนิสัยแง่งอนและหึงหวงมาก จึงเกิดความน้อยใจและรำคาญใจจนตัดสินใจออกบวช

2.1.5 ละเวงวันหา

ละเวงวันหา เป็นชายาของพระอภัยมณีอีกผู้หนึ่ง นางเป็นธิดาของเจ้าเมืองลังกาและเป็นน้องสาวของอุตุเรนคู่หมั้นของสุวรรณมาลี ภายหลังจากที่พ่อและพี่ชายตายเพราะแพ้สงครามกับเมืองผลึกของพระอภัยมณีกับสุวรรณมาลี ละเวงวันหาจึงต้องขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมืองลังกาตั้งแต่นางมีอายุแค่ 16 ปี ตามที่เหล่าเสนาเชิฐ ทั้ง ๆ ที่นางไม่ได้เตรียมตัวและเต็มใจ ด้วยคิดว่าเรื่องของการดูแลปกครองบ้านเมืองเป็นเรื่องของผู้ชาย ดังที่นางกล่าวว่า

◎ ฝ่ายโฉมยงองค์ละเวงวันหาน้อย

จึงตรัสตอบขอบคำที่ร้าวอน

เราเป็นหญิงยิ่งเป็นเจ้าชาวสิงหล

จงจัดกันบรรดาเสนานาย

ให้เสราสร้อยโตทรวงดวงสมร

การนครควรคู่กับผู้ชาย

ทุกตำบลจะบังอาจประมาทหมาย

ช่วยสืบสายสมบัติกษัตรา

อันเรานี้มิขอยู่จะสู้ม้วย
นางตรัสพลางทางสะอื้นกลืนน้ำตา

ไปเกิดด้วยบิดุเรศกับเชษฐา
พวกเสนาน้อยใหญ่พิโรธ
(พระอภัยมณีคำกลอน :422)

แต่เมื่อเหล่าเสนาทั้งหลายช่วยกันพูดเกลี้ยกล่อมให้นางเป็นภักตริย์โดยอาสาจะช่วยนาง อีกทั้งเมืองลังกาก็มีศรรากูที่ป้องกันอันตรายต่าง ๆ ได้ นอกจากนี้ยังได้บอกย้าว่าพ่อกับพี่ชายของนางตายเพราะฝีมือผู้หญิงเมืองผลึกที่เก่งกล้า ทำให้นางเกิดทิวามานะที่จะต้องแก้แค้นเมืองผลึกและแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงเมืองลังกาไม่ใช่คนชั่วลาดเช่นกัน

หญิงผลึกตีกกล้าเสียกว่าชาย
☉ ฝ่ายละเวงวันหาลูกฝรั่ง
จึงตรัสตอบขอบคุณพวกขุนนาง
จะถือศรรากูคู่ชีวิต
อนึ่งเราเขาวพาปัญญาคลาย

เชิญพระแม่แก่ยายอย่าวายวาง
ครั้นได้ฟังข้าเฝ้าเขากากถาง
ช่วยคิดล้างไพรินให้สิ้นอาย
อาชญาสิทธิ์สุดแค่บทตามกฎหมาย
ท่านทั้งหลายแหลมหลักช่วยดักเตือน
(พระอภัยมณีคำกลอน :423)

ละเวงวันหาจึงต้องดูแลปกครองบ้านเมืองด้วยตนเอง ซึ่งเป็นเรื่องที่สร้างความลำบากใจให้นางมาก เพราะไม่มีความรู้ทางด้านการปกครองและการทำศึก แต่เหล่าเสนาคอยย้ำเตือนว่าพ่อกับพี่ชายนางถูกชาวผลึกฆ่าตายทำให้นางยิ่งเกิดความแค้นและมีมานะขึ้นเรื่อย ๆ และตั้งใจศึกษาหาความรู้ในด้านต่าง ๆ จนมีความเชี่ยวชาญ

นางจดจำคำนับรับตำรา
เอาใส่หีบจิบจับระดับกระดาน
ให้คนหามตามหลังเข้าวังใน
รู้วิสัยไตรเพทประเทศถิ่น

ทั้งผินผ้าแผนทีด้วยดีใจ
ดำรงราชสงครามตามวิสัย
นางตั้งใจพากเพียรเรียนตำรา
ภูมิแผ่นดินแดนทะเลพระเวหา
(“พระอภัยมณีคำกลอน” :429-430)

เมื่อศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมและหาผู้ช่วยเหลือได้แล้ว ละเวงวันหา ก็วางแผนให้เจ้าเมืองอื่น ๆ ยกทัพไปรบกับเมืองผลึกแทนแต่ก็ไม่สำเร็จ ฝ่ายพระอภัยมณีจึงยกทัพมาเมืองลังกา เมื่อละเวงวันหาได้พบกับพระอภัยมณีต่างฝ่ายต่างก็หลงรักกัน นางจึงทำเสน่ห์ลวงให้พวกพระอภัยมณีมาอยู่ฝ่ายเดียวกันและทำให้เกิดศึกแย่งชิงสามัคคีกับสุวรรณมาลีที่ยกทัพมาตามพระอภัยมณี แต่เมื่อพระฤาษีมาห้ามศึก ละเวงวันหา ก็รักใคร่ปรองดองกับสุวรรณมาลีและดูแลเมืองลังกาต่อไปโดยมีลูกชายกับพระอภัยมณีชื่อ มังคลา และในที่สุดนางก็ออกบวชตามพระอภัยมณี

2.1.5.1 รูปร่างหน้าตา

ละเวงวันหาเป็นผู้หญิงที่มีรูปโฉมงดงามมาก ดังที่เจ้าเมืองละมานได้เห็นเพียงรูปวาดเท่านั้นก็หลงเสน่ห์นางจนถอนตัวไม่ขึ้น

งามเสี่ยมเอี่ยมอ้อมคูพริ้มพัทตร์
 นี้นิดนิดชิดแฉ่มแฉ่มกมล
 นวลละอองสองแก้มเหมือนแยมยัม
 พระโอษฐ์อ้อมพริ้มพรายขม้ายมา
 แล้วลืมนงค์ทรงกระแอมแล้วแยมเยื่อน
 ดังลอยฟ้ามมาให้ชมเหมือนลมปลิว

พระเกศปักปันทองใส่ช่องผม
 แต่ทรวงหม่นส่านพยับนัยลับตา
 ดูจิ้มลิ้มหลงเสน่ห์ในเลขา
 พอประดาเต็มรักพระยักคิ้ว
 แ่มงามเหมือนเดือนเพ็ญข้างเปล่งผิว
 แล้วลอยลี้ลับไปเสียไกลคา
 (พระอภัยมณีคำกลอน :432)

พระอภัยมณีเองเพียงแต่มองภาพวาดก็หลงใหลรูปนางและเมื่อได้มาเจอตัวจริงในสนามรบก็หลงใหล
 ในรูปโฉมของนางยิ่งขึ้น

.....
 สวาทหวังคลั่งคลุ้มไกรอุ้มองค์
 จะพิศไหนให้เห็นเหมือนเช่นรัก
 ขนงเนตรเกศแก้มแฉ่มอำพัน

พอสบเนตรทราชมสงวนนวลหง
 ตะลึงหลงแลเปล่งดังเพ็งจันทร์
 วิไลลักษณะล้ำสรวงค์นางสวรรค์
 เหมือนลูกจันทร์แจ่มผ่องละอองนวล
 ("พระอภัยมณีคำกลอน" :616)

2.1.5.2 ลักษณะนิสัย

ละเวงวัฒนาเป็นกษัตริย์ที่ไม่ถือตน ทะนงตน ยอมรับว่าตัวเองยังไม่พร้อมที่จะเป็นกษัตริย์และมีความรู้
 น้อยในการปกครองหรือการทำศึกสงคราม เมื่อต้องมาเป็นแม่ทัพนางก็รับฟังคำแนะนำและปรึกษา
 ทหารกับผู้รู้ซึ่งแสดงให้เห็นว่านางจะมีฐานะสูงศักดิ์แต่ก็ไม่ได้ทะนงตนหรือหยิ่งในศักดิ์ศรียอมรับฟังผู้อื่น
 เมื่อไม่มีความชำนาญไม่มีความรู้ในเรื่องใดก็ขอคำปรึกษาจากคนอื่นแม้จะมีสถานะต่ำกว่าก็ตาม

เราขอบคุณขุนนางต่างตำแหน่ง
 อายุเราพึ่งได้สิบหกปี
 แต่สุดแสนแค้นเคืองเมืองผลึก
 ขอปัญญาข้าเฝ้าอย่าเบาความ

ช่วยดบแต่งให้บำรุงซึ่งกรุงศรี
 เป็นสตรีไม่ชำนาญการสงคราม
 จะทำศึกสิ้นชีวิตไม่คิดขาม
 จะปราบปรามเมืองผลึกช่วยตรีภคตรา
 (พระอภัยมณีคำกลอน :425)

ละเวงวัฒนามีสติปัญญาเฉลียวฉลาดรู้จักการผูกใจคน อย่างเช่น การที่นางให้ความเคารพต่อ
 พระสังฆราชอยู่เสมอแม้ภายหลังนางจะมีความเห็นต่างออกไปและไม่พอใจพระสังฆราชหลายประการแต่ก็
 สามารถผูกใจพระสังฆราชให้อยู่ช่วยนางต่อไป หรือในกรณีที่รับร่ำภาสะหรือซึ่งเป็นหญิงที่มีฝีมือมายกย่อง
 ให้เป็นเหมือนพี่น้องนั้นก็ทำให้ร่ำภาสะหรือจึงรักภักดีกับนางตลอดมา

๑ ฝ่ายโคมยงองค์ละเวงวัฒนา
 จึงเสแสร้งแกล้งตรัสให้จัดพล
 แล้วพิศพัทตร์ลักษณะร่ำภาสะหรือ

แสนฉลาดล้ำหญิงในสิงหล
 คอยประจัญประจัญรอบขอบเวียงชัย
 ดังล่ำลือล่ายองคูผ่องใส

รู้รบศึกฝักฝนท่ากลไก
จึงให้ทามาโกสัปรดียบพลบ
จะรักใคร่กันให้เหมือนเพื่อนชีวิต

จะกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงไว้เป็นไมตรี
เจ้าทำชอบช่วยบำรุงซึ่งกรุงศรี
นึกว่าพี่น้องกันจนวันตาย
(พระอภัยมณีคำกลอน :591)

ละเวงวันหาที่มีความรอบคอบได้ฝึกทหารหญิงไว้มากมาย ก่อสร้างเมืองใหม่พร้อมป้อมปราการ และค่ายกลต่าง ๆ ด้วยความมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดนางจึงเป็นกษัตริย์หญิงที่พัฒนาตนเองจนกลายเป็น นักปกครองและนักรบที่เก่งกล้ามีกองทัพที่แข็งแกร่ง

นอกจากนี้ละเวงวันหาเมื่อนิสัยกล้าหาญดังจะเห็นได้จากตอนที่นางต่อสู้กับพวกโจรป่า ดังกล่าวว่า

๐ นางกษัตริย์กวัดแกว่งพระแสง
ลงรวนเรเทหันทวัน
แล้วเลี้ยวกลับขับม้าจะล่าหนี
นางสู้พลางหนีพลางมากลางไพร
อ้ายตัวนายหลายคนขึ้นขี่ม้า
ถือหอกจ้าวหลาวทวนเข้าสวนทาง
พอออกห่างนางสิ้นเกาทัณฑ์ถูก
ลูกธนูคนหล่นตายวายชีวา
โจรมันไล่หลามทางมาข้างหลัง
ลูกเกาทัณฑ์นั้นก็หมดสติใจ
นางแกว่งหอกกลอกกลับคอยรับรบ
จะหักไปไม่พ้นวนอยู่กลาง

ถูกต้องหมู่โจรป่าแทบอาสัญ
นางข้าฟันฟาดตายกระจายไป
มันตามตีติดพันเสียงหวั่นไหว
พวกโจรไล่หลามทางมากลางแปลง
บ้างชีลาอุฐอาจชาติกำแหง
ก็พลาดพลางเพื่องมิตด้วยฤทธิ์ตรา
ตรงจุมูกแม่นยำทั้งซ้ายขวา
จนเวลาแดดดับพยับไฟ
เหลือกำลังที่จะดันไปหนไหน
มันล้อมไล่เลียวลัดสกัดทาง
ทั้งม้าขบโขกคิดคนก็คขวาง
ตั้งหนึ่งนางโฉมฉายจะวายปรารถ
(“พระอภัยมณีคำกลอน” : 548-549)

ละเวงวันหายังมีนิสัยเด็ดเดี่ยว เมื่อได้พบกับพระอภัยมณีแม้นางจะรักพระอภัยมณีก็ตาม ด้วยหน้าที่ที่ต้องดูแลปกครองบ้านเมืองทำให้ละเวงวันหาต้องห้ามใจ แม้กระทั่งได้วางอุบายพาพระอภัยมณีเข้ามาอยู่ในวังแล้วก็ตามนางก็ยังไม่ยอมให้พระอภัยมณีล่วงเกิน พระอภัยมณีพูดจาฝากรักอย่างไรนางก็แสดงถึงจิตใจที่เข้มแข็ง ไม่หวั่นไหวไปกับถ้อยคำเกี้ยวพาและหาทางเลี่ยงหลบไปได้

๐ พระว่าพลางทางทรงครองกอด
นางว่าพระจะมารุกทำบุกบัน
น้องชอบห้อยอยู่แต่พลบไม่ชอบปล้ำ
จงยังหยุดพูดจาประสาเคย
ที่เมืองใหม่ได้พบได้รับรับ
ที่ดินลึกปรีษาค่อยหาหรือ
พระรักใคร่ใจน้องยังครองสัตย์
จงร้องรอพอให้รุ่งขึ้นพรั่งนี้

เยาวยอดชวนหยิกผลักพลิกผัน
เถิดเช่นนั้นแล้วก็ลืกลอย่านึกเลย
ถ้าขึ้นทำเจ็บปวดแล้วชวดเสวย
อย่าคิดเลยว่าจะได้ด้วยไม่มีมือ
พระยังจับน้องไม่ได้ลืมนไปหรือ
ไม่ตั้งคือดอกแต่ว่าต้องซ้ำที่
ไซ้จะขัดคิดอาจขนางหนี
ศึกจะตีมากระทั้งถึงลังกา

แม้ไปรดปราบห้ามทัพให้สรรพเสร็จ
แม้เลี้ยงหลีกอีกที่นี้พระพี่ยา
จงผ่อนผันวันเดียวค่อยเหนียวหน่วง
สืบสนองรบบาทไม่คลาดคลาย

ศึกสำเร็จแล้วจะรักให้หนักหนา
จึงเช่นฆ่าน้องเสียบ้างให้วางวาย
ไม่ล่อลวงเลยน้องจะกองถวาย
อย่าให้อายอัปยศจงอดออม
(พระอภัยมณีคำกลอน :660)

๐ นางฟังคำรำเพราะเสนาะสไต
ขึ้นขู่เข็ญเห็นไม่รอดคงวอดวาย
ถึงรักใคร่ใจจริงไม่ทิ้งสัจย์
ยังเจ็บไข้ใจเปรียบข้าวเกรียบเกรียม
น้องหมายมาดชาตินี้ไม่มีคู่
พระก็ได้ไถ่ถอนน้องถูกต้องตัว
ถึงอินทราหน้าเขี้ยวมาเกี่ยวน้อง
ยังรบสู้อยู่แต่พระอภัยมณี
มเหสีซึ่งเหมือนหนึ่งเสื่อ
จะเจ็บซ้ำคำการมชาวมพู่
คนทั้งปวงล่วงรู้จะดูหมิ่น
ทั้งต่างจริตก็คขวางยังไม่เคย

ชะอ้อนโอษฐ์อาลัยมิใคร่หาย
จึงภิปรายเปรียบเทียบตามธรรมเนียม
ขอผ่อนผันพอให้หายที่อายเหนียม
อย่าและเลียมลอบต้องให้หมองมัว
แม้มีคู่ก็ให้เห็นว่าเป็นผิว
โดยชั้นชั้วก็ยังรักศักดิ์ศรี
มิให้ต้องตัวอีกจะหลีกหนี
จะร้ายคืออย่างไรก็ไม่รู้
จะฉีกเนื้อน้องกินเหมือนชิ้นหมู
เพราะชิงชู้ของเขาเอามาเซย
เหมือนแผ่นดินไร้หญ้าโน้จจาเอ๋ย
มิรู้เลยจะคิดอ่านประการใด
(พระอภัยมณีคำกลอน :640-641)

ละเวงวันพามีนิสัยหึงหวงตามวิสัยหญิงเช่นกันแต่น้อยกว่าสุวรรณมาลี ดังที่ศรีสุวรรณได้กล่าวเปรียบเทียบไว้ว่า

๐ พอบจบคำรำพันเหลือกลิ่นสรวล
พระอนุชาว่าถึงหึงก็ดี

ฟังสำนวนรู้เล่ห์เหลี่ยม
ไม่เหมือนพี่นางผลึกเหลือครึกโครม
(พระอภัยมณีคำกลอน :1219)

ละเวงวันพามีความรับผิดชอบ เมื่อสงบศึกพระอภัยมณีกับสุวรรณมาลีชวนนางไปเมืองผลึก แต่นางไม่ไปเพราะนึกถึงหน้าที่ที่จะต้องดูแลปกครองบ้านเมือง

๐ นางละเวงเกรงตอบให้ชอบสไต
แม้มีก็ดริตฝรั่งในลังกา
ด้วยบรรดาฝรั่งสิ้นทั้งหลาย
เผือกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงรักษาด้วยการบุญ
ฝ่ายลูกเจ้าเอาศพไปกลบฝัง
ถ้าทิ้งไว้ไปบุรุษกับพี่ยา

ซึ่งทรงโปรดน้องรักคุณหนักหนา
จะอุตส่าห์ตามปองสนองคุณ
ทั้งหญิงชายมีบุตรได้อุดหนุน
ครั้นสิ้นบุญพ่อแม่มรณา
คอยระวังเวียนพิทักษ์อยู่รักษา
จะนิินทาทั่วจังหวัดปัตตานี

ว่าท้าวทศานาพวกรั้ว
นิคมคามพราหมณ์หมู่กระฎุมพี

จะรุมขั้วรพุงเอากรุงศรี
ไม่มีที่พึ่งพาจะอาดูร
(พระอภัยมณีคำกลอน :892)

2.1.5.3 สถานภาพและบทบาท

ละเวงวันพามีสถานภาพทางสังคมสูง นอกจากนางจะเป็นธิดาเจ้าเมืองลังกา ต่อมานางยังเป็น กษัตริย์ปกครองเมืองลังกาและเป็นชายาของพระอภัยมณี

ในฐานะกษัตริย์ ละเวงวันพาทำหน้าที่ปกครองดูแลบ้านเมืองประชาชนอีกทั้งยังเป็นแม่ทัพนำ กองทัพทำศึกกับเมืองมลิคนางมีลักษณะของผู้นำ คือมีความฉลาดเฉลียว เข้มแข็ง กล้าหาญและมีความ เสียสละเห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าความสุขส่วนตัว

ในฐานะภรรยา ละเวงวันพามีความรักและซื่อสัตย์ต่อสามี ถึงแม้พระอภัยมณีจะเป็นศัตรูแต่เมื่อนางเป็นภรรยาก็เคารพยกย่องให้เกียรติสามี แม้จะห่างเหินกันไปเป็นเวลานาน นางก็ยังคงซื่อสัตย์และเคารพ ยกย่องต่อพระอภัยมณีอยู่เสมอ เพียงแต่นางไม่ค่อยได้แสดงบทบาทที่ต้องทำหน้าที่ดูแลปรนนิบัติสามี เนื่องจากนางไม่ได้ไปอยู่กับพระอภัยมณีที่เมืองมลิคนางมีความแง่ฮองหึงหวงตามวิสัยผู้หญิงทั่วไปแต่ไม่มากนัก

ในฐานะแม่ ละเวงวันพามีไม่ค่อยได้แสดงบทบาทแม่เท่าใดนัก เนื่องจากนางให้บาทหลวงเป็นผู้ดูแล อบรมสั่งสอนลูกจึงไม่ได้สนิทสนมกับลูก อย่างไรก็ตามนางรักลูกแต่ก็ไม่ยอมตามใจลูกในทางที่ผิด เมื่อมั่งคลา ทำผิดนางก็ไม่ได้เข้าข้างและยอมให้ลูกได้รับโทษ

ละเวงวันพามีเป็นผู้หญิงอีกคนหนึ่งที่ทำให้เห็นลักษณะนิสัยของพระอภัยมณีว่าเป็นผู้ที่หลงใหลใน รูปโฉมภายนอกของผู้หญิงได้อย่างชัดเจน เนื่องจากนางมีรูปโฉมที่งดงามอย่างยิ่ง เพราะแม้แต่รูปวาดของ นางก็ทำให้พระอภัยมณีถึงกับพรวดเพื่อ ดังนั้นเมื่อได้พบกันในสนามรบก็ยิ่งทำให้เกิดความรักอย่างจับใจถึงกับ เอ่ยวาจาฝากรักว่า

พระน้องหรือชื่อละเวงวันพาราชา
จงหยุดยั้งรั้งราจะพาที
พี่จงจิตคิดตามข้ามสมุทร
จะถนอมชลจนกระทั่งถึงลังกา
จงแจ้งความตามในน้ำใจพี่
อย่าเคลื่อนบดกลองแหงนจิตคิดประวิง

อย่าหวั่นหวาดวิญญูณมารศรี
ไม่ฆ่าดีศรีสวัสดิ์เป็นสัจจา
มาด้วยสุดแสนสวาทปรารถนา
เป็นสุชาแผ่นเดียวเจียวจริงจริง
ไม่ราเคีเคื่องข้องแม่น้องหญิง
สมรมึงแม่วันพาจงปรานี
(พระอภัยมณีคำกลอน :532)

ทั้งนี้การที่ละเวงวันพามีไม่ได้อยู่ร่วมกับพระอภัยมณี แม้ว่านางจะมีเผ่าพันธุ์เดียวกันคือเป็นมนุษย์ มี ฐานะที่เท่าเทียมกับพระอภัยมณีคือเป็นกษัตริย์เช่นกัน แต่เนื่องจากนางมีความแตกต่างในเรื่องของเชื้อชาติ ทำให้มีสังคมและวัฒนธรรมที่ไม่เหมือนกัน จึงทำให้ไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้

2.1.6 เสาวคนธ์

เสาวคนธ์เป็นชายาของสุตสาคร นางเป็นธิดาของท้าวสุริโยทัยกับนางจันทวดีแห่งเมืองการะเวก เมื่อสุตสาครออกจากเกาะแก้วพิสดารเพื่อตามหาพระอภัยมณีและได้เดินทางมาถึงเมืองการะเวก ท้าวสุริโยทัยกับพระมเหสีเกิดความเอ็นดูสุตสาครจึงรับเป็นบุตรบุญธรรม เสาวคนธ์กับสุตสาครจึงถูกเลี้ยงให้เติบโตมาพร้อมกันทำให้มีความสนิทสนมกันมาก เมื่อสุตสาครรำเรียนฝึกปรีชาทางด้านใด นางก็เรียนด้วยทุกอย่าง จึงทำให้มีความรู้ความสามารถไม่แพ้ผู้ชาย

☉ พระหน่อน้อยพลอยเพลีนเจริญจิต	กับน้องหญิงมิ่งมิตรขนิษฐา
พระไปไหนไปด้วยกันจ่านรจา	เสียงจะจ่าจ้อจ๋อไม่แงงอน
หน่อกษัตริย์หัดอะไรก็หัดบ้าง	เป็นคู่สร้างเรียนรูด้วยครูสอน
กระบวนศึกฝึกฝนชนกฤษ	ต่างราญรอนเรียนครูให้รู้ครบ
รำกระบี่ดีกระบองดาบสองข้าง	ทั้งจักรวาลโล่เช่นได้เจนจบ
ถึงลางที่พี่น้องเล่นลองรบ	ดีกระทบแทงฟันประจัญทัพ
	(พระอภัยมณีคำกลอน :401-402)

ต่อมาสุตสาครขอเดินทางออกติดตามหาพระอภัยมณี เสาวคนธ์และหัสไชยน้องชายก็ได้ร่วมเดินทางมาด้วยจนได้มาช่วยเมืองผลึกรบกับทัพเจ้าเมืองอื่น ๆ ที่ละแวกวันหาสงมา หลังจากนั้นนางก็เดินทางกลับไปเมืองการะเวกพร้อมสุตสาครและหัสไชย

เมื่อสุตสาครไปช่วยพระอภัยมณีที่เมืองลังกาและไปหลงเสน่ห์สุลาลีวัน เสาวคนธ์จึงเดินทางไปทำศึกกับเมืองลังกา ภายหลังที่ทุกฝ่ายปรองดองกัน เสาวคนธ์ยังคงโกรธสุตสาครอยู่จึงได้หนีพิธีอภิเษกและได้ครองเมืองวาหุโลม แต่ในที่สุดเมื่อสุตสาครตามไปพบก็คืนดีกันและเดินทางกลับมาช่วยพระอภัยมณีทำศึกกับมังคลา ในที่สุดก็ได้อยู่ร่วมกับสุตสาครดูแลปกครองเมืองลังกา

2.1.6.1 รูปร่างหน้าตา

เสาวคนธ์ถึงแม้จะมีอายุน้อยแต่ก็เป็นผู้หญิงที่มีความงามมากเช่นกัน ดังคำพรรณนาว่า

☉ ฝ่ายนางเยาว์เสาวคนธ์วิมลโฉม	งามประโลมรุ่มราวดังสาวสวรรค์
ลิบเอ็ดปีศรีเปด่งเพียงเพ็งจันทร์	ไม่วั้นวันเล่นสนุกคึกคาก
	(พระอภัยมณีคำกลอน :734)
แล้วเพ่งพิศธิดาเจ้าการะเวก	เป็นองค์เองเอี่ยมอ่องดูผ่องใส
นรลักษณ์อัศจรรย์เรศกรุงไกร	แต่เป็นไฟแผ่ไอระอุจะโกรธร้าย
	(พระอภัยมณีคำกลอน :807)
☉ ฝ่ายนางเยาว์เสาวคนธ์วิมลโฉม	งามประโลมเลิศสตรีไม่มีสอง
	(พระอภัยมณีคำกลอน :809)

2.1.6.2 ลักษณะนิสัย

เสาวคนธ์เป็นผู้หญิงที่มีนิสัยกล้าหาญ จะเห็นได้ว่าตั้งแต่เด็กนางก็ไม่มีนิสัยขี้อายหรือเกรงกลัวใครเหมือนเด็กผู้หญิงทั่วไป ประกอบกับได้ร่ำเรียนวิชามาไม่น้อย ทำให้เสาวคนธ์เป็นผู้หญิงที่กล้าหาญไม่แพ้ผู้ชาย ดังที่นางไปช่วยสุดสาครรบหลายครั้ง นับตั้งแต่ช่วยเมืองผลึกทำศึกกับอีก 9 เมือง แต่ด้วยความที่เป็นเด็กผู้หญิงเสาวคนธ์ก็อดไม่ได้ที่จะหวาดผวา

กุมารี่พี่น้องขวางน้องชาย
ถูกพระขมองค์ท้าวเจ้ามะหุ้ง
เจ้ากรุงเตนแผ่นโผนโชนทะยาน
นางแพงกักขักริชโลหิตฉัด

ต่างสิ้นสายสร้อยด้วยขานาญ
ดกม้าผลงผลุนวิ่งทิ้งทหาร
เข้าตีด้านติดพันไม่ทันยิง
ผวาหวีดเวทนาประสาหญิง
(พระอภัยมณีคำกลอน :483)

ต่อมาในคราวศึกที่เมืองลังกาเสาวคนธ์แสดงให้เห็นความกล้าหาญและมีฝีมือในการสู้รบ

นางเสาวคนธ์เร่งกษัตริย์หัสไชย
แล้วโถมยงทรงสิงห์หญิงน้อยน้อย
ออกรับรองป้องกันประจัญต์

พอรีบไปช่วยรักษาแม่มาลี
ทั้งห้าวร่อยเจนจบไม่หลบหนี
เสียงโยรอีกรั้วเป็นโกลา
(พระอภัยมณีคำกลอน :853)

ส่วนโถมยงนงเยาว์เสาวคนธ์
จึงขับสิงห์วิ่งออกมานอกค่าย
แล้วร้องว่านางผกาเรามาพบ
แต่ฆ่าฟันกันตายเสียหลายหมื่น
มาเราสองลองกันประจัญบาน
เราเด็กกว่าอายุก็ยังอ่อน
เร่งออกมาราวีทั้งมีตรรร

เห็นนายพลนางผกาออกมารบ
ห้ามไพร่นายน้อยใหญ่ให้สงบ
ให้พลรบกันทำไมมิใช่การ
มิได้คิดเคหาหน้าสงสาร
ให้ทหารเห็นทั่วไม่กลัวกัน
เจ้าฝึกสอนมาแต่ผิวตัวขยัน
ไม่ควรพรั่นดอกอุตสำหรับเอาผ้ารัด
(พระอภัยมณีคำกลอน :855)

เสาวคนธ์มีนิสัยใจร้อน ตัดสินใจทำอะไรรวดเร็วโดยไม่ได้คิดให้รอบคอบ ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ที่สุลาลีวันได้เขียนสารหยามตักศิตรี ทำให้นางโกรธมากจึงวางแผนจะไปฆ่าสุลาลีวันโดยไม่ได้ปรึกษาใคร ซึ่งผลของการกระทำในครั้งนี้ของเสาวคนธ์ ทำให้ฝ่ายสุวรรณมาลีกับละเวงวันพาต้องทำศึกสงครามกัน

◎ พอจบค่านางรำพึงคะเนคิด
ชะรอยอีลีวันมันมารยา
แต่มิใช่ลายมือหนังสือฝรั่ง
ดูคล้ายคล้ายลายพระหัตถ์จัดประจง
ยิ่งแค้นคั่งคั่งชีวิตจะปลิดปลอด

ความนี้ผิดทรงเดชพระเชษฐา
มาแกลถึงจะให้ขาดญาติวงศ์
สำนวนทั้งลายลิขิตน่าพิศวง
เห็นมันคงเชษฐาสุดสาคร
โศกกำสรดเศร้าทรวงดวงสมร

คิดเหมือนพี่ที่กำเนิดร่วมอุทร
แต่เด็กมาอายุถึงเพียงนี้
มาตามพี่มิได้คิดชีวิตตัว
กรรมเอ๋ยกรรมชั่วร้ายอายอดสู
เพราะตามติดผิดพลั้งเสียครั้งนี้
เป็นสาวแสร้งวิ่งมาชิงผ้า
ถึงจะคิดปิดหน้าสิ้นฟ้าดิน
มิขอยู่สู่ตายวายชีวิต
คิดจะแหงนที่คอแล้วรอมือ
สงสารพระชนนีที่ปกเกศ
จะพรายแพร่งแจ้งกระจัดกับหัสไชย
จำจะปิดกิดคิณหิให้ลับลี
ให้เห็นจริงสิ่งสัตย์ปฏิญาณ
คำริพนางนางซ่อนหนังสือไว้
ยังคิดถึงเชษฐาที่ยังจำบัลย์

ควรหรือก่อนขอذنองให้หมองมัว
ก็ยังมิได้รู้จักรักชูผ้า
กลับเป็นชั่วเชษฐาว่ากาลิ
แม้ใครรู้สารพัดจะบัดสี
ถึงจะดีก็เหมือนชั่วมัวมลทิน
อันความชั่วดังเอาเม็ดเข้ากริดหิน
ก็ไม่สิ้นสุดอายุเป็นลายมือ
นางชักกริชข้างองค์มาทรงถือ
อารมณ์รื้อรักน้องเป็นสองใจ
ไม่ทราบเหตุเคื่องเข็ญเป็นไฉน
จะเสียใจพระน้องไม่ต้องการ
พบพระพี่กายหน้าจึงว่าขาน
แล้วจะผลาญชีวิตอีลวัน
ให้เจ็บใจดังชีวาจะอาสัญ
ละอันอันมิได้ออกนอกพลับพลา
(พระอภัยมณีคำกลอน :846-847)

◎ ฝ่ายนางเยาว์สาวคนรั้งหม่นหมอง
คิดบอกป่วยด้วยจะกลับไปพารา
พอรู้ว่าเจ้านายฝ่ายฝรั่ง
จะปลอมแปลงแต่งกายเป็นชายชาวบุรี
อีฝรั่งครั้งนี้แล้วศรีษะ
ไทนก็ขาดญาตึงจะสงคราม
ด้วยแรก grunn ญะไม่เหนียวท่นวง
เราธุระจะไปดูชาวบุรี
แล้วทรงคำสำหรับสัประยุทธ์
แล้วลัดแลงแฝงออกนอกพลับพลา

แต่ตรีภตรองตรอมจิตขนิษฐา
แต่รอร้งหวังจะฆ่าอีลาลี
จะออกนั้ยังพลับพลาหลังคาสี
ไปดูที่เมื่อจะพาเมียมาตาม
ภูจะณะเสียให้เด็ดไม้เข็ดขาม
เราจะข้ามค้งไปทำไม้มี
สั่งข้าหลวงเหล่านางอยู่ข้างที่
อยู่ที่นี่ะอย่าให้ใครสงกา
เหน็บอาวุธไว้กับกายทั้งซ้ายขวา
แขกกะลาลีตามสองสามคน
(พระอภัยมณีคำกลอน :849-850)

สาวคนรั้งยังมีนิสัยเจ้าคิดเจ้าแค้น หลังจากที่โยติมาสงบศึกแล้ว พระอภัยมณีตั้งใจจะอภิเษกสุตสาคร กับสาวคนรั้ง เมื่อนางทราบเรื่องก็คิดหาทางหลบหนี ทั้งนี้เพราะยังแค้นเคื่องที่สุตสาครมีเมียแล้ว อีกทั้งยัง ผังใจกับความในหนังสือที่สุลาลีวันเขียน

◎ ฝ่ายนางนางเยาว์สาวคนรั้งมลสมร
ฟังปรึกษาว่าจะกลับกองทัพไป
เห็นที่พระจะไปขอต่อบิดุเรศ
แค้นพระพี่ที่ไม่รักพระพักตรา

อนาถนอนนึ่งตรับไม้หลับไหล
สองกรงไกรเริ่มงานการวิวาห์
ให้สมสองครองนิเวศน์กับเชษฐา
น้อยหรือมามีเมียจนเสียตัว

จนลูกเต้าเล่าก็มีกับอีฝรั่ง
 ยิ่งนั่งนึกตรึกตรองยิ่งหมองมัว
 แม้มิพ้นจนใจจะให้อยู่
 พรุ่งนี้เช้าเราจะลาไปธานี

มันก็หวังว่าเราวิ่งมาชิงผ้า
 จะหลีกตัวออกได้ฉันทดี
 คงจะสู้ชอกซอนสัญจรหนี
 อยู่ที่นี้อีหมีพจะนิินทา
 (พระอภัยมณีคำกลอน :899)

เมื่อเดินทางกลับมาเมืองการเวกแล้ว เสาวคนธ์จึงหาทางหลบหนีการอภิเษก โดยวางแผนหนีไป
 จากเมือง

◎ ฝ่ายนางเยาว์เสาวคนธ์วิมลโฉม
 แต่ทว่าทือหนังสือมาถึงธานีนทร์
 ครั้นจะอยู่สู้คือด้วยถือสัตย์
 วิบากกรรมจำหนีพระพี่ยา
 คิดความลับกับกระเทยที่เคยใช้
 อยู่ในวังทั้งสองพี่น้องกัน
 ให้ลอบทำสำเภายาวเก่าเส้น
 เลือกลำคำตนาหนพวกคณงาน
 พวคนารีที่เป็นข้าทั้งห้าร้อย
 จะไปด้วยช่วยเจ้าเมื่อคราวจน
 ขนข้าวน้ำสำเลียงเสบียงไพร
 กำหนดนัดจัดแจงไม่แปร่งพราย

เป็นทุกข์โศกในฤทัยถวิล
 นางทราบสิ้นศุภสารการวิวาห์
 สุดจะขัดบิตุรงค์พระวงศา
 นางศรีกตราเตรียมการมานานครั้น
 ชื่อมัลลยาสาปัญญาขยัน
 เลี้ยงเป็นชั้นคนสนิทช่วยคิดการ
 สำหรับเล่นทะเลลึกฝึกทหาร
 ล้วนชำนาญนาวาในสาชล
 เคยใช้สอยการศึกได้ฝึกฝน
 ทั้งพวกพลขอเฝ้าตามเจ้านาย
 บรรทุกไว้ในเรือนั้นเหลือหลาย
 ทั้งไพร่นายพันร้อยรอกอยฟัง
 (พระอภัยมณีคำกลอน :963)

2.1.6.3 สถานภาพและบทบาท

เสาวคนธ์มีฐานะทางสังคมสูงเพราะเป็นธิดาภักษัตริย์เมืองการเวกและเป็นชายาของสุตสาคร นอก
 จากนี้นางยังเป็นผู้หญิงที่มีสถานภาพเป็นผู้นำโดยนำเหล่าทหารเข้าสู้รบกับเมืองลังกา ต่อมาภายหลังนางยัง
 ได้ครอบครองเมืองวาหุโลมอีกด้วย

ในฐานะผู้นำ เสาวคนธ์มีลักษณะของผู้นำที่ดี คือนางมีความเฉลียวฉลาด กล้าหาญและมีฝีมือในการ
 สู้รบ และแสดงบทบาทของผู้นำโดยการนำเหล่าทหารไปสู้รบกับศัตรูจนได้รับชัยชนะหลายครั้ง และยังได้เป็น
 ภักษัตริย์ทำหน้าที่ปกครองเมืองวาหุโลมเป็นที่เคารพยกย่องของชาวเมือง

ในฐานะภรรยา เสาวคนธ์รักและคอยช่วยเหลือสามี ดังที่ได้ติดตามสุตสาครไปทำศึกกับมังคลา
 ที่เมืองลังกา

จากที่กล่าวมาทั้งหมด เสาวคนธ์เป็นผู้หญิงสาวที่มีความสามารถ เฉลียวฉลาด กล้าหาญและมีฝีมือ
 ในการรบที่ไม่แพ้ผู้ชาย แต่ทั้งนี้นางเป็นคนวู่วามใจร้อนตัดสินใจทำอะไรด้วยอารมณ์ทำให้เกิดเรื่องยุ่งยาก
 ตามมาภายหลัง รวมถึงเรื่องที่น่าไปขุดคุ้ยโครงเพชฌฆาตจากเมืองลังกาซึ่งภายหลังเป็นสาเหตุให้มังคลาและ
 พรรคพวกมาทำศึกกับเมืองการเวก

2.1.7 เกษรา

เกษราเป็นชายาของศรีสุวรรณ นางเป็นธิดาของท้าวทศวงศ์แห่งเมืองรมจักร คำรำลือเกี่ยวกับความงามของนางทำให้มีบรรดากษัตริย์เมืองต่าง ๆ ส่งทูตมาเจรจาขอนางแต่ถูกท้าวทศวงศ์ปฏิเสธหมด ในบรรดานั้นมีท้าวอุเทนรวมอยู่ด้วย ซึ่งท้าวอุเทนได้ขู่ว่าถ้ามิยอมยกนางให้ก็จะยกทัพมาทำสงครามด้วย

ขณะนั้นศรีสุวรรณซึ่งพลัดกับพระอภัยมณีก็เดินทางมาถึงเมืองรมจักรพร้อมกับสามพราหมณ์ มีโอกาสได้พบกับเกษราและกัณหารักนาง ฝ่ายเกษราเองก็มีความพึงพอใจศรีสุวรรณเช่นเดียวกัน เมื่อท้าวอุเทนยกทัพมาศรีสุวรรณจึงอาสาออกรบป้องกันเมืองรมจักรและรบชนะท้าวอุเทนและทั้งสองคนก็ได้อภิเษกกัน มีธิดาด้วยกันชื่อ อรุณรัศมี

ต่อมาเมื่อศรีสุวรรณได้พบกับพระอภัยมณีและได้เดินทางไปทำศึกที่เมืองลังกาจนหลงเสน่ห์รำภาสหรื เกษราก็ได้เดินทางไปตามสามีและในที่สุดเมื่อทุกฝ่ายสามัคคีกันนางเกษราก็ได้อยู่กับศรีสุวรรณอย่างมีความสุข

2.1.7.1 รูปร่างหน้าตา

เกษราเป็นผู้ที่มีความงามมากจนเป็นที่เลื่องลือไปทั่ว ดังที่กล่าวกันว่า

มีโฉมยงองค์ราชธิดา
ด้วยเนืองนางอย่างกลิ่นสุคนธ์ริน

ชื่อนางแก้วเกษราวิลาวัณย์
เป็นที่ชื่นชมโฉมประโลมขวัญ
(พระอภัยมณีคำกลอน :24)

.....
ดุจิมลิ้มพริ้มเพราดังเหลาหล่อ
นวลละอองสองปรางอย่างลูกอิน

เหมือนนางในดุสิตาลงมาดิน
พระทรวงสอดส่องขงดังวงศ์ศิลป์
ช่างงามสิ้นสารพวงค์สำอางองค์
(พระอภัยมณีคำกลอน :48)

2.1.7.2 ลักษณะนิสัย

เกษราเป็นผู้ที่มีลักษณะนิสัย อ่อนโยน อ่อนน้อม เชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ตามแบบกุลสตรี นางมีความรักนวลสงวนตัวไม่ยอมทำผิดประเพณี นางมีโอกาสอยู่ตามลำพังกับศรีสุวรรณ แต่ก็ยังไม่ยอมให้ศรีสุวรรณล่วงเกิน โดยขอให้ทำให้อยู่ถูกต้องตามประเพณี แม้ในใจของจะรักศรีสุวรรณมากเพียงใดก็ตาม ดังที่นางกล่าวว่า

ที่ข้อนั้นครั้นจะเชื่อก็เหลือใจ
ถ้ารักนักมักหน่ายคล้ายอิเหนา
แม้พระองค์ทรงเดชเจตนา
เสด็จกลับกรุงไกรโอศวรรย์
มาทูลองค์ทรงศักดิ์จักรพาล
ซึ่งจะลอบชอบชิตพิสมัย
ทูลแถลงแจ้งความแต่ตามตรง

เขาว่าไว้หวานนักก็มักรา
ต้องจากเยาว์ยุพินจินตะหรา
จงตรึกตราตรงความตามบุราณ
จึงจัดสรรทูตถือหนังสือสาร
โปรดประทานก็จะได้ดังใจจง
เห็นจะไม่เหมือนจิตคิดประสงค์
พระโฉมยงอย่าได้อางนางเอย
(พระอภัยมณีคำกลอน :67)

เกษราเป็นผู้หญิงที่ไม่มีนิสัยหึงหวงสามี แม้ศรีสุวรรณจะไปหลงเสน่ห์รำภาสะหรืออยู่ที่เมืองลังกา เมื่อทราบเรื่องนางก็ไม่ได้เกิดความหึงหวงหรือโกรธแค้น สิ่งที่นางวิตกกังวลคือเป็นห่วงว่าศรีสุวรรณอยู่ที่เมืองลังกาจะไม่มีใครคอยดูแลปรนนิบัติ จนมารดาของนางโกรธแค้นและหึงหวงแทนลูกสาว

มเหสีมิรู้หึงหวงสิ่งนัก
นางฝรั่งยังจะรู้จักอยู่งาน
ไอ้พระคุณทูลกระหม่อมต้องต่อมศักดิ์
จะมัวมอมหมอบซุบซิบรูปทรง
◎ พระชนนีหึงเหมือนหนึ่งเสือ
เขาชิงผ้ากั้วเขาเฝ้าโศกา
อีฝรั่งลังกาอีหน้าด่าน
หน่ออินทรสินสมุทรเหมือนบุตรเรา
แม่มาลีพี่สะใภ้หล่อออกไปแล้ว
แล้วทูลท้าวคราวนี้มันดีครว

ชนะศึกเสียองค์นำสงสาร
ให้สำราญหรือจะยากลำบากองค์
เพราะผีชักผูกไว้จึงไหลหลง
ให้แสนสงสารสะอื้นกลืนน้ำตา
จึงว่าเปื้อนเสียแล้วรักนั้นหนักหนา
ไม่รู้ค่ามันให้มั่งมานั่งเขา
มันคิดอ่านพันพัวลูกผ้าเขา
ลั่นพวงศักราชเจ้าอย่ากลัว
พาลูกแก้วไปกับแม่ได้แก่ผ้า
ลูกเขยมัวเมียฝรั่งคิดอย่างไร
(พระอภัยมณีคำกลอน :798-799)

เมื่อเกษราเดินทางไปถึงเมืองลังกาและพบกับสุวรรณมาลีที่กำลังมีอาการไมโหว่ หึง นางก็ไม่ได้พลอยไมโหว่หึงตามไปด้วย อีกทั้งก็ไม่ได้โทษว่าเป็นความผิดของศรีสุวรรณ

◎ ฝ่ายสุวรรณมาลีกับสีกษัตริย์
แต่โฉมแก้วเกษรานั่นว่าตรง
เขาทำถูกหยูกยานิจจาเอ๋ย
จะหิวหอบบอบซ้ำประซ้ำประชน
◎ พระมารดาว่าผ้าของตัวรัก
ชอบซัหน้าค่ามันให้ทันแค้น
แม่มาลีดีจริงใครชิงผ้า

ยังนั่งตรัสความเมืองด้วยเรื่องหลง
จะโทษองค์ภูวนายนั้นไม่ควร
จึงหลงเลยลืมอารมณ์ดังสมหวน
น้องใคร่ครวญให้สงสารรำคาญแทน
มันหาญหักชิงช่วงไม่หวงแทน
มาทดแทนจึงจะถูกสิลูกรัก
มันถือตัวดบมันให้พันหัก
(พระอภัยมณีคำกลอน :827)

เกษรามีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามี นางคงยกย่องเทิดทูนสามี แม้จะให้นางเป็นรองรำภาสะหรือนางกียอม เมื่อพบศรีสุวรรณซึ่งถูกทำเสน่ห์อยู่ด่าว่าอย่างไรนางก็ไม่โกรธหรือน้อยใจ

นางเกษราว่าสงสารพระผ่านเกล้า
ถึงกระไรได้ขงที่ลงยันต์
ประเดี๋ยวนี้อีฝรั่งมันขังไว้
เสียแรงตามข้ามฝั่งมาลังกา
มันไม่เลี้ยงเคียงองค์พระทรงศักดิ์
วิบากกรรมถึงรำภาจะค่าดี

ไอ้ใครเล่าจะช่วยแก้ไขแปรผัน
พอทรงธรรมรุ่งองค์แล้วคงมา
จะได้ใครลอบลักไปรักษา
ถึงกระไรได้วันทาพระสามี
จะสมัครอยู่เป็นข้าเหมือนทาสี
ก็ตามที่เกิดสุทนไปจนตาย

สนองคุณมุสิกาฝ้าพระบาท
ถึงชาติอื่นหมิ่นชาติไม่คลาดคลาย

จนสิ้นชาติชาตินี้ไม่หนีหาย
พลงพุ่มพ่ายชลนาคด้วยอาลัย
(พระอภัยมณีคำกลอน :832-833)

พระอัศเรศเกษราโตกาลัย
จงโปรดเกล้าเจ้าประคุณทูลกระหม่อม
ไม่ล่วงราชอาญาฝ้าธุลี

แล้วทราวม้วยวันทาทูลสามี
น้องจะยอมเป็นข้ารำภาสหรือ
อย่าฝ่าตีชีวิตให้บรรลัย
(พระอภัยมณีคำกลอน :877)

นอกจากนี้นางยังมีจิตใจดีไม่ถือโทษโกรธใคร ไม่อาฆาตพยายบาท ดังเมื่อเหตุการณ์สงบเรียบร้อย
ทุกฝ่ายเข้าใจกันดี รำภาสหรือได้ขอขมา เกษราก็ให้อภัยและชวนให้ไปอยู่ด้วยกันที่เมืองรมจักร

◎ มเหสีดีใจปราศรัยทัก
ได้ร่วมคู่รู้จักจะรักกัน
เจ้าเป็นหญิงจริงอยู่แต่สู้รบ
เมื่อเธอมีโอรสยศไกร
แล้วถอดหมั้นรงค์เพชรเจ็ดกระรัต

สงสารนักชั้นษาอ่อนกว่าฉัน
เหมือนหงส์พันธุ์พี่น้องอย่าหมองใจ
หากว่าพบคู่ชีวิตพิสมัย
ก็จะได้เป็นน้องของบุตร
จากพระหัตถ์ให้รำภาमारศรี

◎ นางรับคำร่ำว่าประสาชื้อ
ไม่ดูถูกถูกผู้หญิงอย่างกริ่งใจ

มิได้ถือทำสงครามตามวิสัย
จะรักใครให้เหมือนเพื่อนชีวิต
(พระอภัยมณีคำกลอน :916-917)

2.1.7.3 สถานภาพและบทบาท

เกษรา มีสถานภาพทางสังคมสูงเพราะนางเป็นธิดากษัตริย์มีผู้เคารพยกย่องและเป็นชายาของ
ศรีสุวรรณ

ในฐานะภรรยา เกษรา รัก ซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อสามีและมีบทบาทเป็นเพียงผู้ตามเท่านั้น นางดูแล
เอาใจใส่ปรนนิบัติ เคารพ เชื่อฟังและยอมรับทุกอย่างที่สามีเป็นผู้กำหนด ดังจะเห็นได้จากการที่นางไม่โกรธ
ศรีสุวรรณแม้แต่น้อยที่ได้รำภาสหรือมาเป็นชายาอีกคนหนึ่ง เมื่อศรีสุวรรณมาขอโทษและร้องอนเรื่องที่ได้
ทำผิดและทำให้นางต้องมาลำบากที่เมืองลังกา เกษราก็มิได้แสดงอาการแค้นแต่อย่างใดมีแต่เพียงความ
เป็นห่วงสามีเท่านั้น ดังที่ตอบศรีสุวรรณว่า

◎ นางฟังตรัสมธุรสพจนารถ
สู่กลิ่นกลิ่นน้ำเนตรเวทนา
ขึ้นแท่นรัตนหัตถ์ประนมบังคมบาท
สะอื้นร่ำกำสรดแล้วพจมาน
น้องก็รู้ถือว่าขำมาทำศึก

แสนสวาทหวันจิตกนิษฐา
ขอสมามอบเมียงถ้อยเคียงคลาน
ภูวนาทอบบองค์นำสงสาร
โปรดประทานโทษาฝ้าธุลี
ไซ้จะนีกเสนหารำภาสหรือ

แต่ฤทธิ์เดชเวทมนต์ดลชาติ
ได้ทราบความตามมาว่าจะช่วย
นี้หากมีพี่พราหมณ์ทั้งสามคน
เดชะบุญทูลกระหม่อมอยู่พร้อมพรั่ง
ไม่หึงหวงจ้วงจาบให้หยาบคาย
ซึ่งร้องให้ไซ้จะเคื่องที่เร่องร้าง
เคยผูกผ่องหมองคล้ำคิดรำคาญ

จึงเสียที่ถูกเสน่ห์หลงเสน่ห์กล
เจียนจะม้วยเสียวันละพันหน
จึงได้พันภัยตลอดไม่วอดวาย
คิดความหลังแล้วก็ให้จิตใจหาย
ขอถวายความสัตย์ปฎิญาณ
ด้วยเห็นท่างพระองค์ก็สงสาร
จะอยู่งานนวดพันให้บรรทม
(พระอภัยมณีคำกลอน :898)

ศรีสุวรรณก็เห็นว่าเกษราเป็นภรรยาที่ดีเพราะแม้ว่าตนจะทำผิดไปหลงใหลรำภาสหรือแต่นางก็ไม่ได้
แสดงความโกรธเคืองต่อว่าแต่อย่างใด ซึ่งทำให้ศรีสุวรรณรู้สึกสงสารและเห็นว่านางเป็นคู่ครองที่ดีดังที่กล่าว
ว่า

โฉมเนลาเจ้าก็เหมือนเพื่อนชีวิต
แม้ขัดเคืองเรื่องไรอย่าได้นิ่ง
ด้วยครั้งนี้พี่ก็ผิดคิดก็ควร
จะหาไหนได้เหมือนเจ้าเพื่อนยาก
จะกลับไปใครจักให้พรักพร้อม

อย่าควรคิดขุ่นข้องจะหมองนวล
แม้แจ้งจริงเจ้าจงห้ามเกิดทรมสงวน
เจ้าจงชวนเสียให้สมที่ตรมตรอง
สู้ลำบากตามผัวจนตัวผอม
งามละม่อมม่ออย่าหมางระคายความ
(พระอภัยมณีคำกลอน :898)

เกษรามีลักษณะของกุลสตรีที่เพียบพร้อมทั้งรูปสมบัติและคุณสมบัติ คือมีหน้าตา รูปร่างที่สวยงาม
และมีลักษณะนิสัยที่เรียบร้อย อ่อนหวาน ในฐานะภรรยา นางก็ทั้งรักและเคารพยกย่องให้เกียรติสามีอยู่เสมอ
รักทั้งปรนนิบัติดูแลเอาใจใส่ไม่หึงหวงถึงแม้สามีจะมีภรรยาใหม่

2.1.8 รำภาสหรือ

รำภาสหรือเป็นชายาอีกคนหนึ่งของศรีสุวรรณ นางเป็นผู้หญิงชาวลังกาเป็นลูกสาวของอิเรนนายด่าน
คงตาลเมืองด่านสำคัญของลังกา มีความสามารถทางด้านการต่อสู้เพราะได้รำเรียนฝึกฝนมา

ท่านเจ้าเมืองเลื่องชื่อนั้นถือขวาน
มีลูกสาวชาวล้างดังสำลี
ไม่มีผัวกลัวที่จะมีลูก
อยากทำศึกฝึกหัดเพลงศัสตรา

เป็นทหารเอกอาจตั้งราชสีห์
มีอายุยี่สิบสรวายสวโยโสภา
ต้องกินหยูกยาฝาดไม่ปรารถนา
จนปรีชาเชิงรบรู้ครบครัน
(พระอภัยมณีคำกลอน :576)

ด้วยฝีมือที่เก่งกล้านี้เองเมื่ออิเรนพ่อของนางถูกฆ่าตาย ละเวงวันพาจึงแต่งตั้งให้รำภาสหรือเป็น
นายด่านแทนพ่อ

๑ นางทรงพึงสรวลเสริญว่าเกินหญิง
ให้ตั้งนางต่างบิดาบัญชาการ

ขยันยิ่งเสียกว่าชายนายทหาร
เป็นผู้ผ่านพารักษาเมือง
(พระอภัยมณีคำกลอน :585)

รำภาสะหรีจึงคอยรับใช้ใกล้ชิดละเวงวันพาและร่วมกันวางแผนทำศึกกับฝ่ายพระอภัยมณี โดย
รำภาสะหรีทำเสน่ห์ให้ศรีสุวรรณหลงใหลและยอมเป็นชายาของศรีสุวรรณเพื่อย่วยให้เกษราหึงหวง แต่เมื่อ
ทุกฝ่ายตื่นตัวกัน รำภาสะหรีก็มอบน้องนางเกษราแต่ไม่ยอมติดตามศรีสุวรรณกลับเมืองรมจักร โดยนางขอ
อยู่รับใช้ละเวงวันพาต่อไป รำภาสะหรีมีบุตรชายกับศรีสุวรรณชื่อ วลายูดา

2.1.8.1 รูปร่างหน้าตา

ในเรื่องพระอภัยมณีไม่ได้บรรยายว่านางรำภาสะหรีมีรูปร่างหน้าตาอย่างไร แต่จากคำชมของ
ศรีสุวรรณตอนถูกทำเสน่ห์ก็แสดงให้เห็นว่านางรำภาสะหรีมีความงามเช่นกัน

ตะลึงจิตพิศดูเป็นกรูพัก
ดูคมขำสำอองทุกอย่างไป
ขนนงเนตรเกศแก้มเมื่อแยมยืม

ยิ่งนี้กรูรูปทรงจนหลงใหล
จะดูไหนงามนั้นเป็นขวัญตา
ดูจิ้มลิ้มเหลือเอือกเมขลา
(พระอภัยมณีคำกลอน :695)

2.1.8.2 ลักษณะนิสัย

รำภาสะหรีมีฝีมือและมีความกล้าหาญ เมื่อศรีสุวรรณกับสินสมุทรมาติด้านดงตาล นางก็ออกไปช่วย
พ่อของนางรบกับศัตรู ดังที่กล่าวว่า

๑ ฝ่ายลูกสาวคราวนั้นอยู่หน้าป้อม
ทอดกระบี่ตีม้าวิ่งมาเห็น

เห็นเข้าล้อมบิดาจะอาสัญ
เข้าฟาดฟันพลแยกแตกกระจาย
(พระอภัยมณีคำกลอน :578)

รำภาสะหรีมีนิสัยที่ซื่อสัตย์และซื่อตรง พุดจาตรงไปตรงมาตามที่คิด ดังที่ละเวงวันพาขอคำปรึกษา
ในเรื่องสงครามและเรื่องความรักที่นางไม่รู้ว่าจะตัดสินใจทำอะไรเมื่อพระอภัยมณีเป็นทั้งศัตรูและคนรัก ซึ่ง
รำภาสะหรีได้แสดงความเห็นว่า เมื่อเป็นหญิงมีชายมาถูกเนื้อต้องตัวก็ต้องถือว่าชายคนนั้นเป็นสามีถึงจะรัก
หรือไม่รักก็ตามก็ต้องซื่อสัตย์จงรักภักดีตลอดไปเหมือนที่นางรู้สึกต่อศรีสุวรรณ แต่ถ้าวางวันพาต้องการให้
ไปฆ่าศรีสุวรรณนางก็ยอมทำตามและจะฆ่าตัวตายตามไปด้วย แสดงให้เห็นว่ารำภาสะหรีเป็นคนที่มีความ
ซื่อสัตย์และต่อสามีและเจ้านาย

๑ ฝ่ายรำภานารีคนมีสัตย์
ต้องทูลความตามจริงทุกสิ่งไป
เมื่อเคราะห์กรรมจำเป็นเหมือนเช่นว่า
เขามาขอพ่อจะให้ไม่ไยดี
เมื่อต่อตีศรีสุวรรณประจัญปล้ำ

สุดจะขัดสุดจะขืนผืนนิตย
ถึงใจไม่ปรารถนามีสามี
ต้องชั่วช้ำชายต้องให้หมองศรี
ประเดี๋ยวนี้ชั่วร้ายเสียตายตัว
แสนระยำยังเว้นแต่เป็นผิว

จะมีไหมให้เป็นสองกัหมองมัว
 เหมม้วยมอดวอดวายจะตายด้วย
 แมตริสใช้ให้ประหารผลาญชีวา

จึงครองตัวตั้งสัตย์ว่าภัสดา
 แม้ไม่ม้วยหมายจะรบไม่คบหา
 จะเชือดคอมรณากับสามี
 (พระอภัยมณีคำกลอน :612-613)

รำภาสะหรีมีความจงรักภักดีต่อละเวงวันพามากตามที่พ่อของนางได้สั่งไว้ อีกทั้งได้เห็นน้ำใจของ
 ละเวงวันพาก็ยกย่องให้นางเป็นเหมือนพี่น้อง ก็ยิ่งเพิ่มความรักเคารพและจงรักภักดีมากขึ้น

◎ นางรำภาฝรั้งฟังประภาษ
 ทูลฉลองพร้องเพราะด้วยเราะราย
 ถึงเลือดเนื้อเมื่อเป็นของต้องประสงค์
 พระปิ่นเกล้าเจ้าจังหวัดบุรี

แสนสวาทหวานหูไม่รู้หาย
 ขอถวายชีวาฝ่าธุลี
 จะปลดปลงเปลื้องถวายไม่หน่ายหนี
 ยอราศีคิดทรงแคลงพระทัย
 (พระอภัยมณีคำกลอน :591-592)

นอกจากนี้รำภาสะหรียังมีความกตัญญูรู้คุณ ดังที่นางไม่ยอมไปอยู่เมืองมัจจุรตามคำชวนของ
 ตรีสุวรรณและเกษรา ถึงแม้ว่าจะรักสามีมากเพียงใดแต่สิ่งที่อยู่ในสำนึกของนางคือ ความซื่อสัตย์และความ
 จงรักภักดีต่อนางละเวงวันพาอย่างไม่เสื่อมคลาย

นางนบนอบตบรสาพจนารถ
 แด่ข้าบาทชาติฝรั้งเกาะลังกา
 อนึ่งเล่าเจ้าลังกาเมตดาเลี้ยง
 แม้นชาตินี้ชีวันมิบรรลย์
 เชิญพระองค์นงลักษณ์ไปนัคร
 แด่หนหลังพลั้งผิดกิจกการ

โปรดประภาษเพียงนี้ดีหนักหนา
 จะพูดจาก็ไม่ขัดสันทัดไทย
 พระคุณเพียงผ่านภพจบสมัย
 ก็ตั้งใจจะเป็นข้ายุพาพาล
 คินประเทศธานีทร่ถิ่นสถาน
 โปรดประทานโทษอาอย่าราศี
 (พระอภัยมณีคำกลอน :917)

รำภาสะหรีมีนิสัยรอบคอบ คอยให้คำปรึกษาและแนะนำละเวงวันพาในการศึกอยู่เสมอ

พระแม่เจ้าเล่าก็ยังกำลังสาว
 ฉวยเสียเมืองเบื่องหน้าจะราศี
 พระอภัยให้สัตย์จะตัดศึก
 แม้ดวงหลอกคลอกเฝ้าเขาไม่ตาย
 อันหนังสือมือเสือคงเชื่อได้
 คำโบราณท่านว่าคิดผิดตำรา

ทุกไทท้าวเธอนิยมประสมศรี
 เป็นสตรีสำหรับจะอับอาย
 จงทรงดริ่ดรองการประมาณหมาย
 จะฉิบหายสิ้นทั้งเกาะลังกา
 ด้วยเขียนไว้ก่อนกาลนานหนักหนา
 ไปเบื่องหน้าจะลำบากได้ยากเย็น
 (พระอภัยมณีคำกลอน :612-613)

นอกจากนี้นางยังเป็นคนที่รักศักดิ์ศรีของตนเอง

๐ นางลืมหายกกล้วยมีผิวลูก
เฝ้าหมอบเมียงเคียงชิดด้วยติดไว้
อย่าถือโทษโปรดน้องขอรอบบาท
แม้ทิ้งขว้างห่างเหินให้เกรา

เหมือนเพชรถูกน้ำค้างสว่างไสว
ขอรักได้ผิดพลั้งแต่หลังมา
จนสิ้นชาติสิ้นชีวิตรังสับสาร
ต้องนอยหน้าน้องจะขอเช็ดคอยตาย
(พระอภัยมณีคำกลอน :723)

2.1.8.3 สถานภาพและบทบาท

ในตอนแรกรำภาสหรือจะมีสถานภาพทางสังคมเป็นชาวบ้านธรรมดา แต่เมื่อได้รับความไว้วางใจจากละเวงวันพา ทำให้นางมีสถานภาพเปลี่ยนแปลงไปมีฐานะเป็นผู้นำเหล่าทหารและเป็นชายาของศรีสุวรรณ

ในฐานะภรรยา รำภาสหรือรัก ชื่อสัตย์ เคารพยกย่องให้เกียรติสามีและไม่แบ่งอนเกินไป

ในฐานะแม่ นางรักลูก แต่เนื่องจากนางไม่ค่อยได้มีโอกาสในการเลี้ยงดูใกล้ชิดลูก เพราะวลายูดาอยู่กับบาทหลวง และเมื่อลูกทำผิดนางก็ไม่ได้เข้าข้างยอมลงโทษลูกด้วยตนเอง

ในฐานะผู้นำ นางแสดงบทบาทผู้นำทัพที่มีความเก่งกล้า นำทหารออกรบกับข้าศึกศัตรูอย่างไม่กลัวเกรง

ในฐานะเป็นข้าของละเวงวันพา รำภาสหรือทำหน้าที่เป็นคู่คิด คอยให้คำแนะนำ คำปรึกษา จงรักภักดี กตัญญูรู้คุณและทำงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความเต็มใจ

รำภาสหรือจึงเป็นผู้หญิงที่มีความกล้าหาญและมีฝีมือในการรบอีกทั้งยังมีความซื่อสัตย์มากทั้งต่อสามีและเจ้านาย ดังที่ศรีสุวรรณเคยเอ่ยถึงนางว่า “ใจซื่อฝีมือดี”

2.1.9 ยุพาผกา / สุลาลีวัน

ยุพาผกาเป็นชายาของสินสมุทร สุลาลีวันเป็นชายาของสุตสาคร นางเป็นพี่น้องกันอาศัยอยู่ที่หมู่บ้านกัศณนาเมืองลังกา บาทหลวงปีโปเป็นผู้เลี้ยงดูเนื่องจากเป็นเด็กกำพร้า เมื่อละเวงวันพาเดินทางมาถึงหมู่บ้านนี้ บาทหลวงปีโปจึงให้นางทั้งสองคนมาคอยรับใช้

ส่วนนารีพี่น้องสองระดับ
ข้าเป็นพี่น้องชื่อยุพาผกา
ไม่มีญาติขาดสูญประยูรศักดิ์
ข้าสิบสี่ปีปลายข้างฝ่ายน้อง

น้อมคำนับทูลความตามภาษา
นางสุลาลีวันนั้นเป็นน้อง
บาทหลวงรักเลี้ยงไว้มิให้หมอง
ได้สิบสองปีเศษสังเกตใจ
(พระอภัยมณีคำกลอน :553)

ละเวงวันพาเห็นนางทั้งสองคนมีกิริยามารยาทที่เรียบร้อย แสดงว่าได้รับการอบรมมาดี จึงขอให้ทั้งสองคนมาเป็นลูกบุญธรรม นางทั้งสองคนจึงได้ติดตามละเวงวันพากลับไปเมืองลังกาและเป็นผู้ช่วยดำเนินแผนการรบกับพวกเมืองผลึก ทั้งนี้ยุพาผกาและสุลาลีวันต่างมีความรู้เพราะบาทหลวงปีโปได้สอนสั่งไว้

๐ พระบาลีดีใจให้อนุญาต
 แล้วยกพานาริทั้งพี่น้อง
 กุลสตรีวิสัยในมนุษย์
 แล้วเขียนหนังสือลับพับเหล็กถวาน
 ให้สองนางพลางวาทักษาไว้
 ดูหนังสือมือเสือที่ใส่นั้น

พลางโอวาทฝากฝังนางทั้งสอง
 เข้าในห้องให้ตำราวิชาการ
 ให้สิ้นสุดสอนสั่งเหมือนดังหลาน
 กลการลึกล้ำที่สำคัญ
 ต่อเมื่อไรบรรจบถึงชั้น
 จึงผ่อนผันคิดความตามอุบาย
 (พระอภัยมณีคำกลอน :556-557)

นางทั้งสองคนชำนาญในเรื่องการวางแผนกลจึงได้ช่วยละเวงวันหาวางแผนการต่าง ๆ จนเป็นที่
 ไวใจและอยู่รับใช้เรื่อยมาแม้กระทั่งละเวงวันหาออกบวช ยูพาผกาผู้มีโอรสกับสินสมุทรชื่อ วายุพัฒน์ ส่วน
 สุลาลีวันมีโอรสกับสุตสาครชื่อ หัสกัน

2.1.9.1 รูปร่างหน้าตา

ในเรื่องพระอภัยมณีได้กล่าวบรรยายรูปร่างหน้าตาของยูพาผกาและสุลาลีวันไว้สั้น ๆ ว่ารูปร่าง
 ลำอังกา คราวเมื่อละเวงวันหาพบนางทั้งสองเป็นครั้งแรก

.....

เจ้าชื่อไรรูปร่างลำอังกา
 (พระอภัยมณีคำกลอน :553)

2.1.9.2 ลักษณะนิสัย

ยูพาผกาและสุลาลีวันต่างก็เป็นผู้หญิงที่มีไหวพริบและเฉลียวฉลาดจึงทำหน้าที่เป็นคู่คิดให้
 ละเวงวันหา ช่วยวางแผนการในการทำศึกกับเมืองผลึก จนสามารถลักพาพระอภัยมณีเข้ามาอยู่ในเมืองลังกา
 ได้สำเร็จ

นอกจากนี้ทั้งยูพาผกาและสุลาลีวันต่างก็มีความจงรักภักดีซื่อสัตย์ต่อละเวงวันหาเป็นอย่างมาก
 เมื่อละเวงวันหาให้ยูพาผกาทำเสน่ห์ใส่สินสมุทรให้หลงใหล แม้ในตอนแรกนางจะลำบากใจมากเพราะไม่ชอบ
 สินสมุทร เนื่องจากสินสมุทรมีลักษณะบางอย่างเหมือนยักษ์นางจึงปฏิเสธ แต่เมื่อละเวงวันหาแสดงความ
 ไม่พอใจ ด้วยความจงรักภักดียูพาผกาก็รีบทำตามความต้องการทันที ดังที่นางกล่าวว่า

นางยูพาสารภาพทราบพรมบาท
 ซึ่งทูลความตามซึ่งไม่หวังใจ
 เมื่อไม่เห็นเช่นว่าแล้วข้าบาท
 ถึงเสียตัวชั่วช้ายิ่งกว่านี้
 นี่เหล่ากอหน่อเนื้อเป็นเชื้อแถว
 ถึงจะเถื่อนเนื้อกินให้นินทา

อย่ากริ้วกราดกริ่งจิดคิดใจ
 คิดจะใคร่สังหารผลาญชีวิ
 ก็ไม่อาจขัดข้องให้หมองศรี
 ก็ตามที่เกิดไม่ขัดพระอัชฌา
 ไม่เลือกแล้วลูกจะรักให้หนักหนา
 พระเมื่อย่าเคืองขัดถึงดัดรอน
 (พระอภัยมณีคำกลอน :703)

ส่วนนางสุลาลีวันเมื่อละเวงให้ทำเสน่ห์สุดสาคร นางจึงรับคำด้วยความเต็มใจ

๐ ฝ่ายสุลาลีวันนั้นก็รู้
ด้วยอยู่ใกล้ได้เห็นทุกเย็นเช้า

พระมารดาพาให้มิ้ว
แต่ซ่อนเงื่อนเหมือนรังเกียจเกลียดผู้ชาย
พระขุบเลี้ยงเพียงบุตรสุจริต
แต่จะให้ไปเป็นเหมือนเช่นนี้

เห็นเขาอ่อนแอบ้วนแต่ตัวเหงา
จึงพลอยเมาเหมือนหนึ่งฝันได้กลิ่นอาย
หน้าเหมือนบัวบังร่มด้วยสมหมาย
กราบถวายวันทาแล้วพาที
ถึงชีวิตอดวายไม่หน่ายหนี
มีรู้ที่คิดอ่านประการใด

(พระอภัยมณีคำกลอน : 766-767)

ยุพามภาและสุลาลีวันมีความกตัญญูรู้คุณ ในตอนสุดท้ายเมื่อละเวงวันทาตัดสินใจออกบวชพร้อม
พระอภัยมณีและสุวรรณมาลี ยุพามภาสุลาลีวันและรำภาสหรือที่อยู่คอยตามรับใช้ต่อไปไม่ยอมไปอยู่กับสามี

๐ พระอภัยไปตั้งหลังบรรพต
รำภาสหรือลีวันยุพามภา
เก็บส้มสุกสุกไม้เผือกมันมั่ง

ศึกษาพรตพรหมจรรย์ด้วยหรรษา
คุมโยธาฝรั่งอยู่ทั้งพัน
ถวายทั้งสามองค์ให้ทรงฉัน

(พระอภัยมณีคำกลอน : 1279)

2.1.9.3 สถานภาพและบทบาท

เดิมทียุพามภาและสุลาลีวันมีฐานะทางสังคมเป็นเพียงชาวบ้านธรรมดา แต่ฐานะทางสังคมเปลี่ยนไป
เมื่อได้รับความไว้วางใจจากละเวงวันทาให้เป็นลูกบุญธรรมได้คอยรับใช้ใกล้ชิด และเป็นชายาของสินสมุทร
และสุดสาคร

ในฐานะภรรยา ยุพามภาและสุลาลีวันไม่ค่อยได้แสดงบทบาทภรรยามากนัก เพราะนางทั้งสองไม่ได้
อยู่กับสามีจึงไม่ค่อยได้ดูแลปรนนิบัติ

ในฐานะแม่ ยุพามภาและสุลาลีวันไม่ค่อยได้ใกล้ชิดลูก เพราะบาทหลวงเป็นผู้เลี้ยงดู แต่ก็แม่ที่
รักลูกและไม่ยอมเข้าข้างลูกเมื่อลูกทำผิด

ในฐานะข้าของละเวงวันทา ยุพามภาและสุลาลีวันมีความจงรักภักดี ซื่อสัตย์ต่อเจ้านายเป็นอย่างมาก
ช่วยวางแผนการและดำเนินการต่าง ๆ ตามคำสั่งของละเวงวันทา

ยุพามภาและสุลาลีวันต่างก็เป็นผู้หญิงที่เก่งกล้า มีสติปัญญาดีและมีความจงรักภักดีซื่อสัตย์ต่อสามี
และเจ้านายเป็นอย่างยิ่ง

2.2 เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลายงาม

สุนทรภู่แต่งเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนกำเนิดพลายงาม มีความยาวประมาณ 1 เล่มสมุดไทย ใน
ระหว่างปี พ.ศ.2365-2367 ภายหลังจากที่พันโทช่อออกมาแล้ว ตัวละครหญิงในเรื่องของตอนนี้ คือ วันทอง ซึ่ง
ขณะนั้นต้องพลัดพรากจากขุนแผนมาอยู่กับขุนช้างกำลังตั้งครรภ์และให้กำเนิดลูกชายคือพลายงาม

วันทอง

วันทองหรือพิมพิลาไลยเป็นเพื่อนเล่นกับพลายแก้วและขุนช้างมาตั้งแต่เด็ก เมื่อโตขึ้นมาก็ได้แต่งงานกับพลายแก้ว แต่เมื่อพลายแก้วต้องไปทำศึก ขุนช้างซึ่งหลงรักวันทองมาตั้งแต่เด็กก็ได้ทำกลลวงหลอกว่าพลายแก้วตายแล้ว แม่ของนางจึงบังคับให้แต่งงานกับขุนช้าง ต่อมาขุนแผนหรือพลายแก้วได้มาชิงตัววันทองกลับไปทำให้มีความผิดต้องได้รับโทษจำคุก ระหว่างนั้นขุนช้างจึงกลับมารับวันทองไปอยู่ด้วยซึ่งขณะนั้นนางกำลังตั้งครรภ์ลูกของขุนแผนอยู่ เมื่อมาถึงตอนกำเนิดพลายงาม วันทองก็ให้กำเนิดลูกชายและตั้งชื่อว่าพลายงามตามอย่างชื่อของขุนแผนคือพลายแก้ว ขุนช้างเกลียดพลายงามมากแต่ก็จำทนเลี้ยงดูมาวันหนึ่งเมื่อสบโอกาสขุนช้างจึงได้ทำอุบายหลอกพาพลายงามจะไปทำร้ายในป่าโดยหวังจะฆ่าเสียให้ตาย แต่ผีพรายของขุนแผนได้ไปบอกให้วันทองทราบ นางจึงมาตามหาลูกและเล่าความจริงเกี่ยวกับพ่อให้ฟังและตัดสินใจให้พลายงามเดินทางไปอยู่กับทองประศรีซึ่งเป็นย่าที่จังหวัดกาญจนบุรี

2.2.1 รูปร่างหน้าตา

เนื่องจากศึกษาเสภาขุนช้างขุนแผนเฉพาะตอนกำเนิดพลายงาม ซึ่งสุนทรภู่ไม่ได้กล่าวถึงลักษณะรูปร่างหน้าตาของวันทองเอาไว้แต่อย่างใด

2.2.2 ลักษณะนิสัย

วันทองมีนิสัยความรอบคอบ ดังจะเห็นได้จากการที่เมื่อพบพลายงามแล้วไม่พากลับมาบ้านแต่พาไปฝากเอาไว้ที่วัด เนื่องจากถ้าพากลับมาบ้านพลายงามอาจถูกขุนช้างทำร้ายอีก

๐ จนน่าน้ำค้างลงพร่างพราย	ปลอบลูกชายพลายน้อยเสนาหา
อ้ายศัตรูรู้ความจะตามมา	แม่จะพาเจ้าไปฝากขรวันากไว้
แล้วพากันเดินดัดไปวัดเขา	เห็นสมภารคลานเข้าไปกราบไหว้
แล้วเล่าความตามจริงทุกสิ่งไป	เจ้าคุณได้โปรดด้วยช่วยธุระ
เอาลูกอ่อนซ่อนไว้เสียในห้อง	เมื่อพวกพ้องเขามาหาอย่าให้ปะ
ท่านขรัวครุผู้เฒ่าว่าเอวระ	ไว้ธุระเถิดอย่ากลัวที่ผิวเลย
ถ้าหากว่ามาค้นจนถึงห้อง	กูมิถองก็จงว่าสีกาเอ๋ย
ฆ่าลูกเลี้ยงเอี้ยงกูไม่เคย	อย่าทุกข์เลยลุงจะช่วยลูกอ่อนไว้

(“เสภาขุนช้างขุนแผน” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :103)

นอกจากนี้นางยังมีไหวพริบลองให้ขุนช้างเข้าใจผิดคิดว่าพลายงามตายไปแล้วจริง ๆ ด้วยการทำเป็นเศร้าโศกเสียใจ ดีโพลีดีพาย ตามหาลูก เมื่อขุนช้างเมาหลับไปก็เก็บของหาเสบียงให้ลูกเอาไว้เดินทาง

๐ นวลนางวันทองค่อยย่องย่าง	เห็นขุนช้างหลับสมอารมณ์หมาย
สะอื้นอันพันผูกกับลูกชาย	จนพลัดพรายเพราะผิวเป็นตัวมาร
จึงเย็บใต้เสื้อนมกับสมลิ้ม	ทั้งแซ่ฮิมจันอัปลุกปลับหวาน
แหวนราคาห้าซังทองบางตะพาน	ล้วนต้องการเก็บใส่ในไถน้อย
ไปอยู่บ้านท่านยายจะหายาก	เมื่ออดอยากอย่างไรได้ใช้สอย
แล้วนั่งนึกตรึกตรำน้ำตาหย้อย	รำคาญคอยสุริยาจะคลาไคล

(“เสภาขุนช้างขุนแผน” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :104)

2.2.3 สถานภาพและบทบาท

ในฐานะแม่ วันทองเป็นแม่ที่มีความรักความห่วงใยลูก โดยจะเห็นว่าด้วยความที่วันทองรักและเป็นห่วงพलयางงามนางเกิดกลางสังหรณ์ไม่ดีขึ้นมาขณะที่ขุนช้างทำร้ายพलयางงาม จึงรีบออกมาหาลูกชาย

.....

ลูกออกมาหาจบไม่พบเห็น
แต่อีจุกลูกครอกมันบอกความ
นางแกล้งผัวกลัวจะพาไปฆ่าเสีย
ออกนอกครัวตัวคนเดียวเที่ยวเดินไป
เห็นคุ่มคุ่มพุ่มไม้ใจจะขาด
เจ้าไปไหนไม่มาหาแม่เลย
ฤาล้มตายกายขวัญพิชชบ
ยิ่งเย็นย่ำค่ำคลุ้มชอุ่มมัว

.....

.....

นางวันทองมองหาละล้าละล้ง
จะบนหมูสุรารำว่าครบ
แล้วลดเลี้ยวเที่ยวแลชะงั้งเงย
ตะโกนเรียกพलयางงามทราวมสวาท
สะอื้นไอ้โพล่พลัดเดินเอกรา
เห็นฝูงนกกกบุตรยิ่งสุดเศร้า
ชะนีโหยวโหยวหวนรัญจวนใจ
พอแว่วแว่วแจ้วเสียงสำเนียงเรียก
ตรงเชิงชุ่มคุ่มเตียนนางเมียงมอง
ความดีใจไปทอดเอาลูกแก้ว
เป็นไรไม่ไปเรือนเที่ยวเชื่อนแนช

รำลึกถึงลูกชายเจ้าพलयาง
ที่เคยเล่นอยู่กับใครเที่ยวไต่ถาม
ว่าเห็นตามพ่อขุนช้างไปกลางไพร
น้ำตาเรี่ยเรียดกชกชกไหล
ไอ้อาลัยเหลียวแลชะงั้งเงย
พ่อพलयางมทราวมสวาทของแม่เอ๋ย
ที่โคกเคยวิ่งเล่นไม่เห็นตัว
ไฉนศพสาบสูญพ่อทูนหัว
ยิ่งเริ่มร่ำเรียกรำระกำใจ

.....

.....

ฤาผีบังซ่อนเร้นไม่เห็นเลย
ขอให้พบลูกตัวทูนหัวเอ๋ย
ไอ้ทราบเซยหลากแล้วพ่อแก้วดา
ใจจะขาดคนเดียวเที่ยวตามหา
สกุณานอนรังสะพรั่งไพร
ไอ้ลูกเราไม่รู้ว่าอยู่ไหน
ยิ่งอาลัยแลหาน้ำตานอง
นึกสำเหนียกหลายหนขนสยอง
เห็นลูกร้องไห้สะอื้นยืนเหลียวแล
แม่มาแล้วอย่ากลัวทูนหัวแม่
แม่ตามแต่ตะวันบ้ายเห็นหายไป

(“เสภาขุนช้างขุนแผน” รวมนิทานสุภาพและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :101-102)

เมื่อพलयางงามขอลาไปหาย่าที่กาญจนบุรี วันทองก็โศกเศร้ามาก อีกทั้งเป็นห่วงที่พलयางงามต้องเดินทางในป่าเพียงลำพังทั้งที่ยังเป็นเด็ก แต่ถ้าไม่ไปขุนช้างก็ต้องทำร้ายอีกนางจึงต้องตัดใจ สุนทรภู่บรรยายความรักความอาลัยและความห่วงใยของแม่ที่มีต่อลูกไว้ ดังกล่าวว่า

◎ นางวันทองร้องไห้จิตใจหาย
ไอ้ลูกแก้วแววตาจะลาไป
จะเลี้ยวหลงวงวกระหกระเหิน
ไต่ยากเย็นเชียวใจกระไรเลย

ทอดเจ้าพलयางน้อยละห้อยให้
หนทางป่าค้ำไม้พ่อไม่เคย
เจ้าจะเดินไปถูกฤาสุกเอ๋ย
เพราะกรรมเคยพรากรัสต์ไว้ให้พลัดพราย

เดี๋ยวนี้เล่าเจ้าจะพราดไปจากแม่
พลงสรวมสอดกอดแอบไว้แนบกาย

แม่จะแลเห็นใครหน้าใจหาย
สะอื้นให้ไม่วายฟายน้ำตา

(“เสภาขุนช้างขุนแผน” รวมนิทานสุภาภิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 103)

ถึงวัดเขาเข้าตรู่ดูลูกน้อย
จะนั่งหยุดพูดจาจะช้าการ
ให้ขนมสั้มสุกแก่ลูกรัก
หนทางบ้านกาญจน์บุรีตรงนี้แล
อดล้าให้ไปถึงเหมือนหนึ่งว่า
จงหมายมุ่งทุ่งกว้างตามทางเกวียน
แล้วเกล้าจุกผูกไถ่ที่ใส่ของ
แล้วกอดลูกผูกใจจะไกลกัน
ขอเดชะพระไพร่ข้าไทวักราบ
ทั้งปู่เจ้าเขาเขินขอเชิญพา
ทั้งพ่อคุณขุนแผนแสนวิเศษ
ช่วยลูกชายพลายงามเมื่อยามจน
นางกรรณคร่ำร่ำว่าน้ำตาตก
แม่อุ้มท้องครองเลี้ยงถึงเพียงนี้
เคยกินนอนนอนแม่ไม่แหห่าง
ทั้งจุกไรใครเล่าจะเกล้าพัน
นับปีมิได้มาเห็นหน้าแม่
ไอ้เสียชาติวาสนาแม่อาภัพ
จะมีผัวผัวก็พลัดกำจัดจาก
มามีลูกลูกก็จากวิบากกรรม

เห็นมากอยนั่งทำน้าสงสาร
ลาสมภารพามาป่าสะแก
สงสารนักจะร้างไปห่างแม่
จำให้แน่นะอย่าหลงเที่ยววงเวียน
ให้คุณยาเป็นอาจารย์สอนอ่านเขียน
ที่โล่งเตียนลัดไปในไพรวัน
ให้แหวนทองทุกสิ่งทำมิ่งขวัญ
สะอื้นอันออกปากฝากเทวา
ช่วยกำหราบเสือสิงห์มึงสา
ไปถึงยาอย่าให้หลงเที่ยววงเวียน
บังเกิดเกตแก้วตาสตาผล
ให้รอดพ้นภัยพาลถึงกาญจน์บุรี
เหมือนหนึ่งอกพุพองเป็นหนองผี
ได้สิบปีเศษแล้วจะแคล้วกัน
จะอ้างว้างเปล่าใจในไพรสณฑ์
จะนับวันนับเดือนไปเลื่อนลับ
จะห่างเหินหายเหมือนเมื่อเดือนดับ
ให้ย่อยยับยากแค้นแสนระยา
จนแสนยากอย่างนี้แล้วมิหน้า
สะอื้นร่ำรันทดสลดใจ

(“เสภาขุนช้างขุนแผน” รวมนิทานสุภาภิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 105)

นอกจากนั้นวันทองยังได้อบรมสั่งสอนพลายงามให้ตั้งใจศึกษาหาความรู้

◎ นางกอดจูบลูกหลังแล้วสั่งสอน
พ่อไปตีศรีสวัสดิ์กำจัดภัย
ลูกผู้ชายลายมือนั้นคือยศ
แล้วพาลูกออกมาข้างท่าเกวียน
ลูกก็แลดูแม่แม่ดูลูก
สะอื้นร่ำอาลาด้วยอาลัย
เหลียวหลังยังเห็นแม่แลเขม้น
แต่เหลียวเหลียวเลี้ยวลับวับวิญญาน

อำนวยพรพลายน้อยละห้อยให้
จนเติบโตใหญ่ยิ่งยวดได้บวชเรียน
เจ้าจงอดล้าทำสมาธิสมาธิ
จะจากเจียนใจขาดอนาถใจ
ต่างพันผูกเพียงว่าเลือดตาไหล
แล้วแข็งใจจากนางตามทางมา
แมกก็เห็นลูกน้อยละห้อยหา
ไอ้เปล่าตาต่างสะอื้นย็นตะลึง

(“เสภาขุนช้างขุนแผน” รวมนิทานสุภาภิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 106)

เมื่อลูกจากไปวันทองก็กินไม่ได้นอนไม่หลับด้วยความเป็นห่วง ดังความว่า

ทุกเย็นเข้าเต้าหมองเฝ้าร้องไห้	ด้วยอาลัยพลายงามทราบนอม
ถึงยามกินสิ้นรสสู้อดอม	จนชুবอมผิวพรรณทุกวันคืน

(“เสภาขุนช้างขุนแผน” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :106)

ในฐานะภรรยา วันทองไม่ได้เต็มใจอยู่กับขุนช้าง แต่เพราะขุนแผนติดคุกทำให้นางไม่มีที่พึ่งพา จึงต้องจำใจอยู่กับขุนช้างเรื่อยมาโดยดูแลปรนนิบัติขุนช้างไปตามหน้าที่ ดังที่นางกล่าวกับพลายงามว่า

◎ นางวันทองร้องไห้จะขาด	ไอ้ชาตินี้มีกรรมจะทำไฉน
แล้วเล่าความตามจริงทุกสิ่งไป	เจ้ามิใช่ลูกเต้าเขาจึงชัง
พ่อของเจ้านั้นฤาชื่อขุนแผน	เป็นคนแค้นกับขุนช้างแต่ปางหลัง
เอาทุกข์ร้อนก่อนเก่าเล่าให้ฟัง	เดี๋ยวนี้ยังอยู่ในคุกเป็นทุกข์ทน
จึงจนใจไม่มีที่จะพึ่ง	มันทำถึงสาหัสก็ขัดสน
ครั้นจะฟ้องร้องเล่าเราก็จน	มันไม่พินมือมันจะอันตราย

(“เสภาขุนช้างขุนแผน” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :102)

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าวันทองจะโกรธขุนช้างเพียงใด แต่นางก็ยังคงมีความเกรงใจและกลัวขุนช้าง ในฐานะสามีอยู่ จึงไม่ได้เดินทางไปกับพลายงาม

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าวันทองเป็นแม่ที่มีความรักความผูกพันและมีความห่วงใยลูก สุนทรภู่ได้บรรยายความรู้สึกของแม่ที่มีต่อลูกเมื่อยามจะต้องจากกันไว้ได้อย่างไพเราะกินใจมากนัก ดังที่ ประสิทธิ์ กาพย์กลอน (2538:110) ได้กล่าวไว้ใน สุนทรภู่รอบรู้วัฒนธรรม ในเรื่องของคุณค่าทางวรรณศิลป์ ของเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ว่า

สุนทรภู่สามารถจุดอารมณ์สะเทือนใจของผู้อ่านได้ดียิ่ง โดยเฉพาะตอนที่กล่าวถึงความรักความผูกพันระหว่างแม่กับลูก ซึ่งไม่มีความรักผู้ใดเสมอเหมือนความห่วงหาอาลัยของแม่กับลูกนั้นจัดว่าเป็นความผูกพันที่แน่นแฟ้นมากของปวงชน สุนทรภู่สามารถหยิบเอาจุดความผูกพันนี้มาบรรยายได้อย่างซาบซึ้ง ซึ่งในที่นี้วันทองคือตัวแทนของแม่ทั่วไปและเลือดในอกคือพลายงามเป็นตัวแทนของลูก ๆ ทั้งหลายที่ผู้อ่านพบได้เสมอในชีวิตจริง

2.3 นิทานเรื่องลักษณวงศ์

ตัวละครหญิงในเรื่องลักษณวงศ์มีสุวรรณอำภาซึ่งเป็นมารดาของลักษณวงศ์ ทิพเกสร กิณรีทั้งห้าและ ยี่สุนซึ่งล้วนแต่เป็นเมียของลักษณวงศ์ทั้งสิ้น แต่ตัวละครหญิงที่มีบทบาทโดดเด่นมากที่สุดคือทิพเกสร

ทิพเกสร

ทิพเกสรเป็นชายาของลักษณวงศ์ นางมีกำเนิดมาจากดอกบัว ฤาษีมหาเมฆเอานางมาเลี้ยงดูอยู่ที่อาศรม นางจึงอาศัยอยู่กับฤาษีตลอดมาจนกระทั่งลักษณวงศ์ซึ่งพลัดพรากกับพระมารดาได้เดินทางมาพบ ทิพเกสรทราบเรื่องก็ชักชวนให้อยู่ด้วยกันที่อาศรมกับฤาษีและได้ศึกษาเล่าเรียนด้วยกันมาจนโต ทิพเกสรจึงมีความผูกพันกับลักษณวงศ์ เมื่อลักษณวงศ์ตัดสินใจเดินทางไปตามหาพระมารดาทำให้นางเศร้าเสียใจที่ต้อง

พราจากกันและก็เฝ้ารอให้ลักษณวงศ์กลับมา ระหว่างนั้นพระฤาษีก็อาพาธและมรณภาพไป ทำให้นางยิ่งเศร้าเพราะเหลือตัวคนเดียวและหมดที่พึ่ง ดังกล่าวว่

โอ้อกรรมแอ้ยได้กระทำแต่ปางใด	มาจำให้เคืองแค้นแสนทวี
เสียแรงเกิดกับเขชาติอนาถเนตร	แสนสมเพศสารพัดจะบัดสี
ทั้งบิดามารดาก็ไม่มี	อยู่พงพีมีแต่พระอัยกา
บุญมาได้เชษฐาประสาชาก	หวังจะฝากชีวิตจันทรขาร์
ก็หนีไปไกลกลับไม่กลับมา	ได้ฟังบุญอัยกาก็มาตาย
จะพึ่งบุญใครเล่าครั้งนี้	จะพึ่งผีเห็นผิดอย่าคิดหมาย
จะอยู่ไยให้ยากลำบากกาย	ผูกคอตายตายเสียให้รู้แล้ว

(“ลักษณวงศ์” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :440)

หลังจากนั้นทิพเกสรได้ไปอาศัยอยู่กับนางกนิรีทั้ง 5 ลักษณวงศ์ติดตามมาจนได้พบและใช้ชีวิตคู่ด้วยกัน ขณะเดียวกันลักษณวงศ์ก็ได้กนิรีทั้ง 5 คนเป็นเมียอีกด้วย ต่อมาลักษณวงศ์พาทิพเกสรเดินทางกลับบ้านเมือง ระหว่างทางมีเหตุให้ทั้งคู่ต้องพลัดพราจากกันต่างฝ่ายต่างก็ออกติดตามหา โดยทิพเกสรได้รับความช่วยเหลือจากเทวดาให้ปลอมเป็นพราหมณ์เดินทางตามหาจนไปพบลักษณวงศ์ซึ่งขณะนั้นมีชายาใหม่คือ ยี่สุ่น ทิพเกสรเสียใจมากแต่ก็ยอมเข้าไปรับใช้ใกล้ชิดแต่ถูกนางยี่สุ่นใส่ความจึงถูกลักษณวงศ์ลงโทษและประหารชีวิต

2.3.1 รูปร่างหน้าตา

ทิพเกสรมีรูปร่างหน้าตาสวยงาม เมื่อพบกันครั้งแรกแม้จะยังเป็นเด็กอยู่ ลักษณวงศ์ก็นึกชมว่านางเป็นคนสวย

ถึงกฤติยาธิรมสังขร	เห็นนางทิพเกสรสาวสวรรค์
กุมารศรีสวัสดิ์โลววรรณ	อยู่หน้าบรรณศาลาเอกกาย

(“ลักษณวงศ์” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :375)

เมื่อน้อยน้อยนวลล้ำเจ้าข้าขาว	ครั้นรุ่งสาวเรื่องสิ่งงามที่สุด
ตั้งนางแก้วรุ่งเรืองเมืองมนุษย์	สมเป็นมิ่งมงคลสมนาง

(“ลักษณวงศ์” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :451)

.....	แม่สมศักดิ์อัคเรศเทศนาม
ทั้งตรีโลกจะมาเรียงไม่เคียงงาม	ทราชมสาวทศวรรณอมเป็นจอมมิตร

(“ลักษณวงศ์” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 446)

เมื่อทิพเกสรโตเป็นสาวก็ยิ่งมีความงามมาก ดังที่วีชาธรได้กล่าวชมโฉมนางว่า

แม้งามสุดผุดผ่องละอองเอี่ยม

ไม่มีเทียมอรไททั้งไตรจักร

หลับก็ยิ้มงามเหมือนจะเยื่อนทัก

วรพักตร์ผ่องเพียงพระจันทร์

(“ลักษณะวงศ์” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 460)

2.3.2 ลักษณะนิสัย

ทิพเกสรมีนิสัยกตัญญูรู้คุณ แม้นางจะหึงหวงสามีแต่ก็ไม่แสดงอารมณ์กับกนิรีทั้ง 5 ด้วยสำนึกในบุญคุณของกนิรี

นางเกสรสุดแสนให้แน่นอก

น้ำตาตกทรวงตรมอารมณ์หมาง

จะหวงหึงคิดถึงพระคุณนาง

เป็นสุขอย่างที่จะคิดให้มิคลาย

(“ลักษณะวงศ์” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 454)

.....

นางเกสรก้มหน้าไม่ฝ่าฝืน

ให้อัดอั้นกลั้นกล้าน้ำตากลืน

ไม่มีขึ้นนอกซ้าระกำใจ

ทั้งห้านางกนิราสามีกักดี

ได้ร่วมรักทรงฤทธิ์พิสมัย

ต่างนางต่างก็แจ้งประจักษ์ใจ

ดีกันไปมิได้เคยตรึงเกียจกัน

(“ลักษณะวงศ์” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 455)

ทิพเกสรมีอาการหึงหวง เมื่อมาพบว่าลักษณะวงศ์ได้ยี่สิบเป็นชายาอีกคนทำให้นางเกิดความหึงหวงสามีอีกทั้งเสียใจและแค้นใจที่นางอุตส่าห์ลำบากติดตามหาด้วยความคิดถึงและเป็นห่วง แต่สามีกลับมาได้ผู้หญิงอื่นเป็นภรรยาอีกคนและมีความสุข

.....

ยังคิดคิดก็ยิ่งแค้นพระโฉมศรี

โอ้อ่อนนิจจาพระสามี

ไม่เห็นทีที่จะขาดสวาทเลย

เสียแรงน้องติดตามด้วยความยาก

หวังจะฝากชีวานิจจาเอ๋ย

ชะน้อยหรือน้ำพระทัยกระไรเลย

เมื่อยามเซยมิให้ซ้ำด้วยคำคม

แต่ล้วนว่าถึงจะตายไม่วายรัก

ทั้งไตรจักรพี่ไม่ปองเป็นสองสม

มิทันไรได้คู่ไว้ชชุม

เกสรเอ๋ยอกจะกรมจะกรอมตาย

รู้กระนั้นก็อยู่ในอุหา

ถึงวอนว่าก็ไม่รักจะพิกหมาย

เพราะหลงลมจึงต้องยากลำบากกาย

แสนเสียตายพิสวาสจะขาดกัน

เสียแรงมาจะให้พบประสบพักตร์

จะสิ้นรักหรืออย่างไรในนั้น

เข้าถวายเป็นด้วยได้รู้กัน

เมื่อทรงธรรมลืมนแล้วจะลาตาย

เจ้าน้อยจิตคิดแค้นแสนทเวษ

ชลดานองเนตรไม่ขาดสาย

กันแสงแล้วโศกสะอื้นให้มีใครคลาย

ข้างฝ่ายนายพรานปากก็ปราณี

(“ลักษณะวงศ์” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 487)

เจ้าพราหมณ์แค้นแสนเคืองซ้ำเลื่องค้อน
แล้วซ้ำเลื่องแลดูพระภูมิ

อุระร้อนหวงหึงมเหสี
แสนทวิทรวงข้าระกำใจ

(“ลักษณะวงศ์” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :491)

ทิพเกสรมีความรอบคอบ แม้จะหึงหวงลักษณะวงศ์มากเพียงใดก็ตาม แต่คิดว่าตัวมีเพียงคนเดียวไม่มี
พวกพ้องทำให้ไม่ยอมเปิดเผยตัวให้สามีทราบ

เจ้าพราหมณ์ก้มพักตราแล้วจาบัลย์
คิดจะใคร่แจ้งความเสียตามสัตย์
ทั้งเจียมตัวเอกาอิงอาศูร
มาดกอยู่ธานีบุรีเขา
ถึงพระจอมภูวนาทสวาทจริง

ให้อัดอั้นอยู่ในอกไม่อาจทูล
ให้เคืองขัดคั่งแค้นไม่เสื่อมสูญ
ไร้ประยูรวงศ์ญาติจะพาดพิง
เหมือนโคเข้าฝูงราชสีห์สิงห์
อันเมียมึงมันจะทำให้รำคาญ

(“ลักษณะวงศ์” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :490)

ทิพเกสรเป็นผู้หญิงที่มีทฐิ นางเข้าใจว่าลักษณะวงศ์มีความสุขดีโดยไม่ได้คิดที่จะติดตามหานางเลย
ทำให้นางยิ่งเกิดทฐิไม่ยอมแสดงตัว แม้กระทั่งถูกยี่สุ่นที่เกิดความหึงหวงแก้งใส่ความจนทำให้ลักษณะวงศ์
โกรธสั่งลงโทษประหารพราหมณ์เกสรโดยไม่ฟังคำอธิบายใด ๆ ทิพเกสรนั้นมีความน้อยใจอยู่แล้วที่เห็นว่า
ลักษณะวงศ์ไม่รักไม่เป็นห่วงตน ประกอบกันที่นางเป็นคนที่รักศักดิ์ศรีเมื่อเห็นว่าตนเองไม่ได้ผิดก็เลยไม่คิดที่
จะแก้ตัว ยอมที่จะรับโทษแม้จะถูกเขี่ยนตีเจ็บปวดอย่างไรก็ไม่ยอมเปิดเผยตัว

☉ แสนสงสารเจ้าพราหมณ์ผู้งามขึ้น
ซ้ำเลื่องคู่สาวสวรรค์กำนัลใน
เจ้าน้อยจิตคิดไปใจจะขาด
อันข้อความเมียมไม่มีราศีมัว
ถ้าท้าวชกจะทูลสิ้นกระบิลเรื่อง
ไม่ทันทูลสิ้นเรื่องก็เคืองไป
ดัดสวาทขาดกันเสียวันนี้
แต่สู้กินชลาด้วยอาวรณ์
เพราะรักท่านตามท่านจึงพันฆ่า
ถึงจะกลับกายาเป็นนารี
เหมือนนยามยากฝากผีไม่มีญาติ
มีวันใดก็วันหนึ่งพึงบรรลย์
ผลกรรมก่อนนางได้สร้างสนอง
มานะนี้ก็น้อยใจพิโรครวญ

เดินสะอื้นไต่กาน้ำตาไหล
ไม่เห็นใครที่จะมาเมตตาตัว
ไอ้อนาถเจ้าประคุณทูนหม่อมมัว
จะดีชั่วยังมีแจ้งประจักษ์ใจ
ถึงจะเคืองเล่าก็ควรอชฌาสัย
พระต่วนได้ฟังความอิงามงอน
ไม่ขึ้นดีร่วมรักสโมส
มาติดตามภรรยาถึงธานี
จะก้มหน้าสู้ม้วยไปเมืองผี
ก็เห็นทีที่จะตรมระบมใจ
ฝ่าพระบาทท่านจะเลี้ยงสักเพียงไหน
ด้วยอีกาปักไขมันคอยกวาน
จึงตรีกตรองเห็นผิดให้คิดหวน
ทรมสงวนไต่กเพียงพระทรวงพัง

(“ลักษณะวงศ์” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 495)

เจ้าพราหมณ์น้อยค่อยพินได้คืนชนม์
 ให้น้อยจิตคิดแค้นแสนทวษ
 แต่ล้นเลือดไหลซาบลงอาบกาย
 อนิจจาพระจอมกระหม่อมเอ๋ย
 เมื่อยามขอบสารพัดจะตรัสชวน
 แต่แรกกรุ่นร่วมสนิทพิสมัย
 ย่อมแน่อนอนตริภคความนี้ครามครัน
 มาเห็นใจทรงธรรมเสียวันนี้
 เสียตายตัวที่ได้ชดสนิทนาน
 โอ้จะม้วยครั้งนี้ไม่มีผิด
 เพราะรักเขยนี้แหละชั่วจนตัวตาย
 จะผืนฟุ้งพ่อแม่ก็แลหาย
 จะฟุ้งผัวข้าตัวระยำยับ
 วิบัติเป็นเห็นแปลกแต่แรกรัก
 แต่แรกกรุ่นร่วมห้องกันสองคน
 กลับภิรมย์สมสู่ในคูหา
 วิชารรพาไปให้ไกลกัน
 ได้พบผัวยินดีเป็นที่ยิ่ง
 โอ้อ้อเจ้าประคุณพระมุณี
 พระปรีชาสารพัดจะเห็นเหตุ
 แต่ล้นว่าจะให้สุขสำราญบาน

ระทมทนเจ็บช้ำระกำกาย
 ชลเนตรฟุ้งฟองลงนองสาย
 สะอื้นให้มิได้วายทวษครวญ
 กระไรเลยทรงศักดิ์มาหักทวน
 ไม่เห็นควรที่จะเคืองถึงฆ่าฟัน
 ดูพระทัยนั้นมิควรจะทวนหัน
 สารพันสุนทรไม่รอนราน
 ตั้งอัคติใหม่ป่าพฤษาสาร
 ต่อเกิดการณดอกจึงนี้กรูสึกกาย
 นำน้อยจิตคิดไปก็ใจหาย
 สงสารกายเกิดมาก็อาภัพ
 จะฟุ้งกายไ้ออกก็ตกอับ
 ให้อาบวิบรูงสายจะวายชนม์
 ก็ประจักษ์อยู่กับกายเป็นหลายหน
 กรรมประจัญพาพรากไปจากกัน
 แล้วกลับมาพลัดไปในไพรสณฑ์
 เป็นบุญครันรอดมาถึงธานี
 เป็นกรรมจริงเกิดเข็ญจนเป็นผี
 ช่างยินดียกให้ไม่เล็งญาณ
 หรือปิ่นเกศจะมีแจ้งแสดงสาร
 มายกหลานให้เขาจนฆ่าฟัน

(“ลักษณะวงศ์” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :497)

2.3.3 สถานภาพและบทบาท

ในฐานะภรรยา ทิพเกสรเป็นภรรยาที่รักและซื่อสัตย์ต่อสามีไม่ทำให้สามีรำคาญใจ อดทนอดกลั้นต่อความรู้สึกหึงหวงของตนที่มีต่อผู้หญิงคนอื่น ๆ ของสามี เมื่อพลัดพรากจากกันก็ออกติดตามหา แต่ทิพเกสรมีเป็นภรรยาที่มีทิวและรักศักดิ์ศรี เมื่อเข้าใจว่าสามีไม่ได้รับรัก เกิดความน้อยใจและมีทิวจึงทำให้ไม่ยอมแสดงตัวให้สามีได้รู้จนกระทั่งตัวตาย

ส่วนลักษณะวงศ์เมื่อได้รู้ความจริงว่าพราหมณ์เกสรคือทิพเกสรชายาที่เดินทางติดตามหาตนเองมาตลอดจนมาถูกตนสั่งประหาร ทำให้ลักษณะวงศ์เสียใจมากและเห็นว่าทิพเกสรเป็นผู้หญิงที่มีจิตใจซื่อสัตย์ต่อสามียากที่จะหาใครเหมือน

น้ำพระทัยแก้วดาสุดาจันทร์
 จะหางามสามภพตลบหา
 จะหาจิตเหมือนนุชนี่สุดใจ

สารพันมิได้ช้ำระกำใจ
 จะหาเหมือนแก้วดาพอหาได้
 หาทั้งไตรโลกก็ไม่มีปาน

(“ลักษณะวงศ์” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :507)

2.4 นิทานเรื่องสิงหไกรภพ

ตัวละครหญิงในเรื่องนี้มีจำนวนหลายตัว เช่น สร้อยสุดา มณฑาวดีมารดาเลี้ยงของสร้อยสุดา จันทรมารดาของสิงหไกรภพ เทพกนิกรแม่เลี้ยงของท้าวเทพาสูร แต่ตัวละครหญิงที่จะนำมาศึกษาคือสร้อยสุดาซึ่งเป็นชายาของสิงหไกรภพเพราะสร้อยสุดามีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินเรื่องเป็นอย่างมาก

สร้อยสุดา

สร้อยสุดาเป็นชายาของสิงหไกรภพ นางเป็นลูกเลี้ยงของท้าวจตุรพักตร์ซึ่งเป็นยักษ์กับนางมณฑาวดี เมืองมวริน ท้าวจตุรพักตร์ได้นางมาจากดงกบัว

◎ จะกลับกล่าวถึงท้าวจตุรพักตร์	พระยายักษ์ปราบสันดินสวรรค์
ได้ครอบครองนครชื่อมวริน	พลงกุมภัณฑ์นับแสนแสนนคร
มีโสมยงองค์เอกมเหสี	ชื่อมณฑาวดีดวงสมร
อเนกแสนแสนสร้างค่านางนิกร	ตั้งดวงเทพอัปสรอันโสกา
อันโอรสบุตรหาไม่	ท้าวเธอได้นางเกิดในบุปผา
เลี้ยงเป็นบุตรสุดสวาทตั้งดวงดา	ให้ชื่อนางสร้อยสุดาวิลาวัณย์
ทนอมไว้ในเขตนิเวศน์สถาน	จัดทหารล้อมกำแพงแข็งขยัน
ให้ล้อมปราสาทเพชรไว้เจ็ดชั้น	ช่วยป้องกันพระริดาอุพาพาส

(“สิงหไกรภพ” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 162)

สร้อยสุดาได้พบกับสิงหไกรภพที่แปลงตัวเป็นนกแก้วพูดได้มาอาศัยอยู่กับนาง ทั้งสองต่างก็รักกันและแอบอยู่ด้วยกันจนกระทั่งสร้อยสุดาตั้งครรภ์ สิงหไกรภพจึงชวนให้นางหนีไปจากเมืองมวริน ทั้งสองคนต้องหนีการติดตามของท้าวจตุรพักตร์แต่สร้อยสุดาถูกพาตัวกลับไปได้และคลอดลูกชายชื่อรามวงศ์ ต่อมาสิงหไกรภพยกทัพไปช่วยสร้อยสุดากลับมาอยู่ที่เมืองโกญจาด้วยกันและมีธิดาอีกสองคน คือเหมวรรณกับรัตมี

เวลาผ่านไปสิบกว่าปี สิงหไกรภพต้องยกทัพไปช่วยรามวงศ์บุตรชายที่ถูกจับตัวไว้ที่เมืองกาลวาด และกลับมาพร้อมชายาอีกคนคือเทพกนิกรแต่สิงหไกรภพก็ยังรักและยกย่องสร้อยสุดา ต่อมาเทพกนิกรทำเสน่ห์สิงหไกรภพทำให้สร้อยสุดาไม่พอใจและทิ้งหวง แต่เมื่อพราหมณ์เทพจินดาแก้เสน่ห์ได้สร้อยสุดาก็ได้อยู่ครองคู่กับสิงหไกรภพอย่างมีความสุข

2.4.1 รูปร่างหน้าตา

สร้อยสุดาเป็นผู้หญิงที่มีรูปโฉมงดงามมาก เมื่อสิงหไกรภพเห็นนางครั้งแรกก็หลงรักนางทันที ดังความว่า

พลงเขม้นเห็นสร้อยสุดาสมร	ละอออ่อนเอยองค์ทรงสถฐาน
พื้งแรกกรุ่นรูปโฉมประโลมลาญ	เขาวมาลย์นั่งเลือกมาลากรอง
ตั้งดวงจันทร์วันเพ็ญเปล่งจรัส	เป็นนวลผัดผิวนวี่ไม่มีหมอง
พระเต้าตั้งดังดอกปทุมทอง	ดูขาวผ่องครีตเคร่งเต่งอุรา
เนตรขนงวงพักตร์ประไพพริ้ม	เป็นยักยัมนำรักนั้นนักหนา

(“สิงหไกรภพ” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 165)

สิงห์ไกรภพได้แปลงกายเป็นนกแก้วลอบเข้าไปโอบของนางที่ในวัง

๐ นกแก้วแปลงแฝงพฤษภาดาชะม้อย	เห็นนางสร้อยสุดารำนาสนม
ประไพพัศตร์ลักษณะล้ำทั้งขำคม	สมที่ห่มดาดปิดข้างบิตเบือน
พระกรเกศเนตรขนงวงนลาฏ	มารยาทยอดสตรีไม่มีเหมือน
พระปรางค์ทองผ่องพวงดั่งดวงเดือน	เหมือนจะเยื้อนแยมย้มให้ชิดเชย

(“สิงห์ไกรภพ” รวมนิทานสุภาสิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 166)

2.4.2 ลักษณะนิสัย

สร้อยสุดาเป็นผู้หญิงที่ซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามี เมื่อยามพลัดพรากจากกันนางก็ครองตัวรอสิงห์ไกรภพมารับโดยไม่คิดที่จะมีสามีใหม่

แม้ครั้งนี้มีโปรดทำโทษผ้า	เหมือนฆ่าตัวลูกรักให้ตกขย
จะวอดวายตายตามเจ้าพราหมณ์ไป	จงโปรดไว้ชีวิตอย่าฆ่าดี

(“สิงห์ไกรภพ” รวมนิทานสุภาสิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 183)

ไอ้คราวนี้มีชู้ก็เหมือนชู้	เพราะมีผัวมิได้อยู่เป็นคู่สอง
ละอื่นรำรำลึกเหลือดรีกตรอง	พระเนตรนองชลนาทุกราตรี
นางยอกรวอนไหว้ไทเทเวศ	อมรเมศเมืองฟ้าทุกราตรี
ถ้ามันสิ้นบุญญาพระสามี	ให้น้องนี้มอดม้วยไปด้วยกัน
จะเกิดไหนให้รองละอองบาท	อย่าแคล้วคลาดเคลื่อนคลาจนอาสัญ
แสนวิโยคโศกสะอื่นทุกคืนวัน	อุตส่าห์กลั่นกลืนกล้ำระกำทรวง
ทั้งทรงครรภ์พรั่งจิตคิดวิตก	เหมือนอย่างยกเมรุไกรไศลหลวง
สู้ซ่อนกายอายสุรางค์นางทั้งปวง	ให้หิม่วงเงียบเหงาเศร้าโศกา

(“สิงห์ไกรภพ” รวมนิทานสุภาสิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 188)

สร้อยสุดายังเป็นผู้หญิงที่มีสติปัญญาไหวพริบสามารถเอาตัวรอดได้ในสถานการณ์ที่คับขันและยังได้ช่วยชีวิตสิงห์ไกรภพไว้อีกด้วย ดังที่เพชรพระยาธรรได้สะกดให้สิงห์ไกรภพหลับไปเพื่อหวังจะพานางไปเป็นคู่ นางก็หาอุบายลวงเพชรพระยาธรรว่าสิงห์ไกรภพเป็นพี่ชายและฆ่าเพชรพระยาธรรในที่สุด

นางตกใจไหวหวาดประหลาดจิต	นี่นักสิทธิ์หรือคนธรรพ์พระขรรค์ถือ
พลางปลุกผัวมัวละเมอเสียงเอออ	จุดข้อมือก็ไม่พินตื่นพระกาย
รู้ว่าถูกหยูกยาน้ำดาดก	ละอื่นนอกองค์สิ้นมิ่งขวัญหาย
บอกว่าผัวกลัวจะล้างให้วางวาย	คิดอุบายบอกความตามปัญญา
เจ้าพราหมณ์นี้พี่ชายมิใช่ผัว	เสียเมืองตัวมาในไพรพฤษภา
ลูกไม้ขึ้นมีนเมื่อยเหน็ดเหนื่อยมา	จึงอุตส่าห์ปรนนิบัตินั่งพัลวิ

(“สิงห์ไกรภพ” รวมนิทานสุภาสิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 179)

นางแสนสร้างแกลังว่ามีอาวุธ
ถือศีลตราหาผู้หญิงชั้นจริงจัง
แม้รักจริงทั้งขว้างวางอาวุธ
พระยาทรร้อนจิตทั้งคิดอาย
ความรักนางวางมหาเทพาวุธ
นางแกลังสอพอให้ได้นิยม
หยิบพระขรรค์กัลเม็ดตรีเพชรได้
แล้วแอบองค์นี้ลักษณะชบพักตรา
ค่อยแอบองค์ทรงฟันด้วยพระขรรค์เพชร
เข้าสับทอนกรกายขาดรายเรียง

ฉันทกลัวสุดที่จะถือเอาเนื้อหนึ่ง
จะให้มันไถ่ตัวฉันทกลัวตาย
จึงจะหยุดอย่างประสงค์จำนงหมาย
จึงว่าสายสุดชีวาอย่าปรารมภ์
ให้นางหยุดจะได้ชีวิตสนิทสนม
ไปถึงร่มไม้ชฎเลี้ยวลัดมา
ค่อยดีใจโฉมฉายถือชายขวา
พอพระยาทรเดินเมืงมาเคียง
ถูกคอเคียดกระเด็นดินสุดสิ้นเสียง
ก็สุดเสียงลงดินสิ้นชีวัน

(“สิงหไกรภพ” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :180)

สร้อยสุดามีความหึงหวงตามวิสัยของผู้หญิงทั่วไป เมื่อสิงหไกรภพเดินทางไปช่วยลูกคือรามวงศ์ที่เมืองยักษเป็นเวลานาน นางก็ระแวงคิดว่าสิงหไกรภพต้องติดใจผู้หญิงที่เมืองนั้นอยู่จึงไม่รีบกลับมา

คิดคะเนถึงองค์พระทรงเดช
เชือกินนรพื่อนรำทั้งขำคม
จนแรมปีมิได้กลับกองทัพบ้าง
ยิ่งหวงหึงรังชุมกลัดกลุ้มใจ

ได้นิเวศน์เมืองยักษนักสนม
จะเพลิ้นชมโฉมนางหรืออย่างไร
หรือได้นางมเหสีดีโฉน
จึงเรียกชัษสุริยามาว้าวอน

(“สิงหไกรภพ” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :288)

เมื่อสิงหไกรภพกลับมาพร้อมกับเทพกษินรา ทำให้สร้อยสุดาน้อยใจและเสียใจถึงกับตัดพ้อต่อว่าด้วยความหึงหวง ดังที่นางกล่าวว่า

☉ พระฟังคำทำเฉยแกลังเลยหลับ
ยิ่งเข้าขีมิได้ตรัสยิ่งขัดใจ
นี่หรือพระอนุกุลพระทูนเกล้า
จึงเพลิตเพลิ้นเนิ่นช้าอยู่กว่าปี
คิดว่ายังตั้งสงครามปราบปรามยักษ
ให้เสร้างสร้อยคอยหาระอาอาย
พระลืมหามรามวงศ์เพราะหลงรัก
ตั้งแต่มีแต่จะแหห่าง
นางกษินรหสอนจะปลิวขึ้นลิ่วลอย

นางยังจับพิรุณสุดสงสัย
นางพิไรรู้ว่าพระสามี
ไปหลงเฝ้าพุ่มพิกเมืองยักษ
เพราะมีที่พิศวาสไม่คลาดคลาย
มิรู้รักรัศมีนกระสันสาย
นึกเสียดายน้ำตาหนักหนานัก
เห็นประจักษ์แล้วว่าวาสนาน้อย
เปรียบเหมือนอย่างน้ำลตต้องถดถอย
จะต้องน้อยหน้ารับแต่อัปอาย

(“สิงหไกรภพ” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :298)

เมื่อเทพกษินราทำเสน่ห์ให้สิงหไกรภพหลงใหลจนลืมนางและงานราชการบ้านเมือง ทำให้สร้อยสุดาเกิดความหึงหวงมาก

๐ นางฟังคำรำพันให้อันอัถ
ยิ่งแค้นคั่งดังจะพาเลือดตากระเด็น
น้อยหรือพระจะให้ร่วมสุพรรณภาชน์
ให้เคียงนั่งตั่งปึงชิงหน้าตา
จะไปดูภูวไนยจะได้รู้
หรือต้องมนตร์คลเสน่ห์ประเหวประวิง

เกิดวิบัติบ้านเมืองจะเคืองเข็ญ
มันกลับเป็นสิทธิ์ขาดไม่ตลาดดลา
เหลือประหลาดหลงรักมันหนักหนา
อิกกึ่งกำไ้ทองจงทองจริง
ไปหลงอยู่อย่างนี้หรือผีสิง
จึงทอดทิ้งเวียงวังไม่กังวล

(“สิงห์ไกรภพ” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :310)

๐ ฝ่ายโฉมยงองค์สร้อยสุดาสมร
ทั้งเมียน้อยพลอยทำให้เข้าใจ
มันลบหลู่ดูถูกผู้หญิง
หนึ่งเดียวนี้อะลยจะเคยตัว
จะแก้แค้นแทนทดไม่สลดละ
คอยรั้งรอพอให้มาพ้นสามี
ถึงแม้พระจะไม่เลี้ยงจะเลี้ยงสับ
พยายามมาดหมายมาหลายวัน

เป็นทุกข์ร้อนด้วยพระองค์ลุ่มหลงไหล
จะแก้ไขขัดข้องคิดหมองมัว
มาช่วงชิงผิวเราเป็นเจ้าผิว
หมายความว่ากลัวก็จะกลับทับทวิ
ต่อยศริจะเสียให้ยับเป็นสับสี
จะรุมตีตบให้สาใจมัน
จะสู้รับอาชญาถึงอาสัญ
ให้กำนัลข้าหลวงคอยทวงที่

(“สิงห์ไกรภพ” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :315)

2.4.3 สถานภาพและบทบาท

ในฐานะภรรยา สร้อยสุดาปฏิบัติตนเป็นภรรยาที่ดีทำหน้าที่คอยดูแลปรนนิบัติสามีทั้งที่นางเป็นลูกกษัตริย์ไม่เคยลำบาก แต่ระหว่างทางที่หนีในป่าสร้อยสุดาก็ดูแลปรนนิบัติสิ่งใดที่ไกรภพตามหน้าที่ของภรรยา

๐ สร้อยสุดานารีศรีสวัสดิ์
คอยเลือนองค์นั่งลักษณะหักกิ่งไม้
หวนระลึกนึกถึงถึงนิเวศน์
ไอ้ออกเอยเคยอยู่ในไพชยนต์
ไอ้เสียดายไร้ศักดิ์ด้วยรักผิว
เห็นไม้พันพลสะกิดทั้งปัดผี
ไอ้เจ้าพราหมณ์ความรักน้องหนักยิ่ง
สะอื้นพลงนางประณตบทมาลัย

นางกษัตริย์ขัดติยาอัชฌาสัย
มาบอกให้ภัสดาประสาจน
พระชลเนตรหยดย่อยดังฝอยฝน
มาต้องทนแดดดลมะรุมทวิ
เพราะเสียตัวมัวหมองจนต้องหนี
แม้สามีม้วยหมายจะวายปราณ
ไม่ทอดทิ้งท่างองค์นำสงสาร
ทั้งอยู่งานบอกปิดคอยพัคดี

(“สิงห์ไกรภพ” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :178-179)

นอกจากนี้นางยังมีความซื่อสัตย์ต่อสามี แม้จะถูกแยกจากกันแต่นางก็ครองตัวไม่ยอมมีสามีใหม่ ในฐานะแม่ สร้อยสุดาไม่ได้แสดงบทบาทไม่มากนัก เพราะรามวงศ์อาศัยอยู่กับยาย และในเรื่องก็ไม่ได้กล่าวถึงบทบาทแม่ของสร้อยสุดากับลูกสาวอีกสองคน

สร้อยสุดามีพร้อมทั้งรูปสมบัติคือมีความงามและมีคุณสมบัติของกุลสตรี อีกทั้งยังรักเคารพและมีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามี แต่ลักษณะที่โดดเด่นขึ้นมาคือ ในสถานการณ์ตบขันจากผู้หญิงที่เรียวร้อยก็

กลายเป็นผู้หญิงที่มีความกล้าหาญและมีสติ สามารถติดหาอุบายช่วยให้สิงห์ไกรภพรอดชีวิตมาได้และทำให้ตนเองไม่ต้องตกไปเป็นเมียของเพชรพระยาธร

สิงห์ไกรภพหลงรักสร้อยสุดาเพราะว่านางเป็นหญิงที่มีความงามมากนักและยังชื่นชมที่นางมีปฏิภาณไหวพริบจนสามารถช่วยเหลือตนเองให้รอดพ้นจากอันตรายมาได้

2.5 นิทานเรื่องโคบุตร

เรื่องโคบุตรมีตัวละครหญิงสองตัว คือมณีสากรและอำพันมาลาซึ่งทั้งคู่เป็นมเหสีของโคบุตรต่างก็เป็นตัวละครหญิงที่มีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินเรื่อง

2.5.1 มณีสากร

มณีสากรเป็นมเหสีฝ่ายขวาของโคบุตร นางเป็นพระธิดาของท้าวพรหมทัตและนางประทุมทัต แห่งเมืองพาราณสี มีพระอนุชาชื่อ พระอรุณ

◎ จะกล่าวถึงขัตติยวงศ์พงศ์กษัตริย์

ครองพาราณสีบุรีรมย์

มีเอกองค์ทรงนามประทุมทัต

มีพระราชธิดาล้านาริ

มีพระราชกุมารเสนาหา

ชื่ออรุณกุมารชาญณรงค์

พระพี่ยาชันษาได้สิบทัต

บิตุรงค์ทรงรักดังชีวิต

พรหมทัตชิบดินทร์ปิ่นสนม

มีเมืองขึ้นมาบังคมไม่ขาดปี

เสวยราชย์สมบัติเกษมศรี

ชื่อมณีสากรจะอันนงค์

อนุชาน้องถัดนวลหง

ทั้งสององค์ลูกเจ้ายังเยาว์ครัน

กุมารถัดเจ็ดขวบเกษมสันต์

สารพันมิได้ขัดเคืองระคาย

(“โคบุตร” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :7)

เมืองของมณีสากรเกิดกบฏขึ้นโดยพราหมณ์ปุโรหิตซึ่งเมืองไปได้และจับท้าวพรหมทัตประหาร นางประทุมทัตจึงฆ่าตัวตายตามสามี ส่วนมณีสากรและพระอรุณได้หนีออกไปจากเมืองเข้าไปในป่า ระหว่างทางถูกยักษ์จะทำร้าย พอดีกับโคบุตรเดินทางผ่านมาจึงได้ช่วยทั้งสองพี่น้องไว้และได้ทราบเรื่องราวต่าง ๆ โคบุตรจึงกลับไปเมืองพาราณสีจับปุโรหิตฆ่าและช่วยชุบชีวิตสองกษัตริย์ มณีสากรจึงผูกพันกับโคบุตรมาตั้งแต่เล็ก ต่อมาโคบุตรได้ขอเดินทางไปท่องเที่ยวโดยมีพระอรุณติดตามไปด้วย ส่วนมณีสากรเป็นผู้หญิงจึงไม่ได้ตามไป

โคบุตรเดินทางไปถึงเมืองกาหลงได้พระธิดาอำพันมาลาเป็นชายาและได้พาหีนกลับมาที่เมืองพาราณสี โคบุตรอภิเษกให้มณีสากรเป็นมเหสีฝ่ายขวา อำพันมาลาเป็นมเหสีฝ่ายซ้าย แต่โคบุตรนั้นรักมณีสากรมากกว่าจึงได้ห่างเหินอำพันมาลาไป ฝ่ายอำพันมาลาเห็นโคบุตรรักแต่มณีสากรจึงทำเสน่ห์ให้โคบุตรหลงตน มณีสากรจึงมีเรื่องทะเลาะวิวาทกับอำพันมาลาและก็ถูกโคบุตรที่หลงมนต์เสน่ห์อยู่เยียนตี ทำให้นางได้รับความอับอายและเจ็บช้ำทั้งกายและใจ มณีสากรจึงให้นกขุนทองไปตามพระอรุณที่เมืองพาราณสีมาช่วยแก้เสน่ห์ให้กับโคบุตร เมื่อพระอรุณแก้เสน่ห์ได้สำเร็จอำพันมาลาถูกเนรเทศออกจากเมือง ส่วนมณีสากรก็ได้เป็นมเหสีคนเดียวของโคบุตร

2.5.1.1 รูปร่างหน้าตา

มณีสาครเป็นหญิงที่มีความงามมาก ดังจะเห็นได้จากอาภัพภักยาของโคบุตรเมื่อเจอนางตอนใดเป็นสาวแล้วถึงกับตะลึงในความงามของนาง

☉ พระโคบุตรสุริย์วงศ์ผู้ทรงเดช
 พึงแรกงามอร่ามตา
 แค้นจิตที่ยังพิศไม่เต็มพักตร์
 แต่แรกรูปร่างอร่ามทรง
 คิดแค้นตาน่าจะดำให้แตกหัก
 ให้กลัดกลุ้มรูมริ่งตะบึงไป

ชำเลื่องเนตรเพ่งพิศขนิษฐา
 กิริยามองอนชะอ้อนองค์
 กำเรปรักจิตรำพึงตะลึงหลง
 ไม่เดินดงไปให้ยากลำบากใจ
 ไม่รู้จักคนงามก็เป็นได้
 ด้วยพระทัยร้อนรุ่มในการรัก

(“โคบุตร” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :54)

2.5.1.2 ลักษณะนิสัย

มณีสาครมีนิสัยหึงหวง เมื่อนางเห็นโคบุตรไปอยู่กับอำพันมาลา ก็เกิดความหึงหวงและเมื่อรู้ว่าถูกทำเสน่ห์นางก็ยิ่งโกรธจึงไปต่อว่าแต่ก็ถูกอำพันมาลาพูดจาเยาะเย้ยถากถาง ทำให้นางโกรธแค้นมากยิ่งขึ้น

☉ แสนสงสารนางมณีศรีสวัสดิ์
 ทั้งอำพันมาลาไม่พาทิ
 ให้แค้นคั่งดังแสงอัคคีสุม
 สุดจะขืนกลืนกลืนชลนา
 โอ้พระร่มโพธิ์ทองของน้องเอ๋ย
 หรือน้องนี้มีโทษไม่โปรดปราน

จอมกษัตริย์ภัสดาหันหน้าหนี
 ไม่นอบนบเทวีเหมือนก่อนมา
 ยิ่งกลัดกลุ้มเจ็บจิตขนิษฐา
 นางโคกรำให้อาลัยลาน
 ไม่ควรเลยที่จะร้างห่างสมาน
 ให้เมียกลับอัประมาณไม่เมตตา

(“โคบุตร” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :69)

ด้วยความแค้นใจและความหึงหวงสามีทำให้มณีสาครทะเลาะกับอำพันมาลา

☉ นางมณีได้ฟังให้ตั้งแค้น
 จึงตอบวาจาพลันด้วยทันใด
 ขำมันจ้านรำนรักเขารูจบ
 พระทรงศักดิ์เธอไม่รักอยู่แอบอิง
 สมคะเนแล้วกระไรไม่ไว้หน้า
 ไม่คิดถึงความหลังนั้นบ้างเลย

ยิ่งสุดแสนเคืองขัดให้ตัดขัย
 ชะอะไรแม่อำพันขยันจริง
 เหมือนดั่งกบสีตีนป็นตลิ่ง
 จึงวางวิ่งมาตามพระทราชมเขย
 สारพัดที่จะว่าเจ้าข้าเอ๋ย
 เจ้าไม่เคยแล้วอย่าเงินให้เกินการ

(“โคบุตร” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :70)

☉ นางมณีฟังสารให้ดาลเดือด
 อย่าพักทำสารระแนงักตัวไป
 ทั้งสามีก็เห็นดีไปด้วยได้

ประหนึ่งเลือดดอสุชลจะหล่นไหล
 ดอกจำปานี้ของใครนางอำพัน
 กำลังแค้นขัดใจว่าถลัน

ไปหาหมอปุลูกเสกทำเลขยันต์
เป็นผู้หญิงวิ่งตามพระทรงฤทธิ์
คุณบิดรมารดรเขาปราณี
ยังขึ้นหน้าทำท่ายหมายชนะ
คงจะทำเสียให้ยับลงกับกร

ให้ทรงธรรมหลงกลนางคนดี
เขาแจ้งจิตเฟื่องฟูทั้งกรุงศรี
ถึงไม่มีก็มีให้อนาทร
ไม่ลดละลิ้นลมดั่งคมศร
เมื่อภูธรจะไม่เลี้ยงก็บรรลัย

(“โคบุตร” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่:70-71)

มณีสาคกรเป็นคนไม่เจ้าคิดเจ้าแค้น เมื่ออำพันมาลามาขอขมามณีสาคกรก็ให้อภัยและพลอยเตร้าโศก
ร่วมไปกับชะตากรรมของนางอำพันมาลาด้วย

◎ โฉมยงทรงฟุ้งสุนทรหวาน
ที่กันเคืองเปลื้องปลดสลใจ
อุตสาห์กลั่นกันแสงเสียเถิดน้อง
นิจจาเอ๋ยเคยอยู่สบายองค์
เวลาใดจำให้ไกลนิเวศน์
จะได้ใครไปเป็นเพื่อนในเถื่อนทาง
แม้รอดถึงพาราบิตาน้อง
นี้พารากรุงไกรก็ไกลกัน
ไอ้นิจจาครั้งนี้เจ้าพี่เอ๋ย
แม้ช่วยได้พี่มิให้เจ้าจรัล
อันความผิดมิได้คิดที่ตรงเจ้า

คิดสงสารกัลยาหน้าดาไหล
พลอยรำไรเล่าโฉมนางโฉมยง
พี่ไม่ปองผูกกรรมนวลหง
ฝูงอนงค์แซ่ซ้องประคองนาง
ไอ้สมเพศนวลน้องจะหมองหมาง
สงสารนางโฉมยงเจ้าทรงครรภ์
จะประคองแก้ไขไม่อาสัญ
เจ้าโศกคัลลย์สงสารนางเทวี
กระไรเลยเบาใจไม่พอที่
เป็นสุดที่ใจจนพันกำลัง
เพราะกรรมเราย่อมสร้างแต่ปางหลัง

(“โคบุตร” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :93-94)

2.5.1.3 สถานภาพและบทบาท

ในฐานะภรรยา มณีสาคกรเป็นภรรยาที่รักสามี แม้ว่าโคบุตรจะไปหลงเสน่ห์อำพันมาลา นางก็ไม่ได้
โกรธเคืองโคบุตร

2.5.2 อำพันมาลา

อำพันมาลาเป็นมเหสีฝ่ายซ้ายของโคบุตร นางเป็นธิดาของท้าวทลวิราชเจ้าเมืองกาหลง เมื่อโคบุตร
และพระอรุณออกเดินทางท่องเที่ยวจนมาถึงเมืองกาหลง อำพันมาลาได้พบกับโคบุตรต่างก็หลงรักกันและ
แอบอยู่ด้วยกันโดยไม่ให้ท้าวทลวิราชรู้ แต่ในที่สุดท้าวทลวิราชก็ทราบเรื่อง โคบุตรจึงพานางหนีกลับมาอยู่ที่
เมืองพาราณสี

เมื่อกลับมาถึงเมืองพาราณสี อำพันมาลาพบว่าโคบุตรมีมณีสาคกรอยู่อีกคนหนึ่งทำให้นางเสียใจและ
เมื่ออภิเษกแล้วโคบุตรก็เอาแต่ลุ่มหลงมณีสาคกรทำให้นางน้อยใจจึงตัดสินใจตัดสินทำเสน่ห์โคบุตรซึ่งทำให้โคบุตร
เกลียดมณีสาคกร แต่เมื่อพระอรุณมาแก้เสน่ห์ได้ อำพันมาลาจึงต้องโทษประหารแต่เนื่องจากทุกคนเห็นว่านาง
กำลังตั้งครรภ์จึงขอให้โคบุตรลดโทษเหลือเพียงเนรเทศออกไปจากเมือง

2.5.2.1 รูปร่างหน้าตา

อำพันมาลาเป็นผู้หญิงที่มีรูปร่างงดงามมาก จนเป็นที่เลื่องลือไปทั่วเมือง ดังความว่า

ทูลกระหม่อมจอมเมืองมิ่งมงคล	ชื่อท้าวทลวิราชเจริญพร
ได้ดำรงนคราเมืองกาหลง	อันนามองค์บุตรีศรีสมร
ชื่ออำพันมาลาพะวงอน	อรชรน้อยนั่งดังแกลังกลิ่ง
ถึงรูปเขียนเขียนวาดสะอาดเอี่ยม	จะเทียบเทียมพระลูกเจ้าไม่เท่าถึง

(“โคบุตร” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :35)

นกขุนทองชมความงามของนางอำพันมาลาให้โคบุตรฟังว่า

แล้วเล่าเรื่องกล่าวโฉมประโลมใจ	งามวิไลล้ำนางสำอองตา
ถึงนางในไกรลาสว่างามล้ำ	ไม่งามขำเหมือนเจ้าแม่ของปักษา
จะเปรียบกร่อนดังวงไอยรา	จะดูสองนัยนาดังนิลแนม
เปรียบขนงเหมือนหนึ่งวงธนูหัว	ทั้งสองเต้าตั้งเต่งปลั่งแฉล้ม
ดังสัตบุษย์มุคปริ้มคงคาแวม	ทั้งสองแก้มเปรียบอย่างมะปรางทอง
เหมือนเจ้าพ่อพอสมเป็นคู่ขึ้น	อันชายอื่นแล้วไม่มีเสมอสอง
ทั้งสมบัติพิศฐานก็เนื่องนอง	ดูจทองแกมแก้วประกอบกัน

(“โคบุตร” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :40)

เช่นเดียวกับโคบุตรเมื่อได้ไต่ยลโฉมอันงดงามของนางด้วยสายตาตนเอง

.....	เจ้างามคมขาวขำล้ำวิไล
โอษฐ์สะอาดสะอาดบรรจงจิ้ม	เหมือนจะยิ้มแย้มรับทั้งหลับไหล
คอระหงดังบุหลนสำหรับไพร	พระขนงโก่งสุดนัยนานาง
นิ้วพระหัตถ์ทักเทียมลอออ่อน	ลำพระกรกลมละอองทั้งสองข้าง
เล็บแฉล้มแซมซ้อยดังจืดวาง	ทั้งสองปรางเปล่งนวลชวนให้เชย
ทั้งสองถันสันทักดอกบัวหลวง	เป็นพุ่มพวงงามสุดแรกผุดเผย

(“โคบุตร” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :45)

2.5.2.2 ลักษณะนิสัย

อำพันมาลา มีนิสัยหึงหวงสามีเช่นกัน เนื่องจากเมื่อหนีตามโคบุตรกลับมาเมืองพาราณสีก็ต้องพบว่าโคบุตรมีท่าทางพึงพอใจมณีสาศรมากกว่าและยังอภิเษกมณีสาศรเป็นมเหสีฝ่ายขวาให้นางเป็นฝ่ายซ้ายทำให้นางเสียใจและน้อยใจ และตัดสินใจทำเสน่ห์โคบุตร

◎ โฉมอำพันมาสน้ำตาตก
แรกก็หมายว่าพระไร่นารัก
นี่ก็แล้วละอีกสละอื่นให้

ให้เจ็บอกใหญ่หลวงเพียงทรวงหัก
จึงหาญหักตามติดไม่คิดอาย
ชลนัยน์น้องเนตรนางโฉมฉาย

(“โคบุตร” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :54)

โฉมมณีสาครบรรลัษณ์
อำพันนั้นก็รักเป็นปานกลาง
นางอำพันทรงครรรค์อยู่อ่อนอ่อน
เฝ้าเคล้าคลึงฝ่ายขวาไม่ราวัน
ด้วยไกลวงศัพทาคณาญาติ
ไม่มีชื่อกลิ่นเข้าไม่เต็มคำ
ธรรมดานารีสามีร้าง
จะหาผู้รู้เวทวิเศษฌาน
จึงเรียกนางสาวใช้ที่ไวจิต
นี่แน่เจ้าเรารักกันนะนาง
เป็นวาสนาคราวชะตานี้ดกยับ
ช่างต่ำต้อยน้อยหน้าไปตาเดียว
เหมือนตัวข่าน่าที่จะเป็นใหญ่
แม้ไม่คิดถึงองค์ว่าทรงครรรค์
ใครช่วยชูก้นหน้าเหมือนข้าคิด
ทั้งเงินทองของมีมีเสียตาย

พระทรงศักดิ์รักใครไม่างนาง
ทั้งสองนางก็เป็นที่เราดีกัน
พระภูธรละเมินอยู่เห็นหัน
โฉมอำพันคิดค้นแสนระกำ
ไอ้อนาถหนอใครจะอุปถัมภ์
นางปิ่นปวนครวญคร่ำระกำนาน
เพราะจิตจางความรักสมัครสมาน
มาแก่การพิสมัยมิให้วาง
มานั่งชดปราศรัยมิให้ทวง
ข้าอ้างว่างสุริย์วงศ์มาองค์เดียว
แสนอาภัพภูวไนยเธอไม่เหลียว
จริงจริงเจียวนี้แน่เจ้าจึงเล่ากัน
เธอกลับให้น้อยหน้าเพียงอาสัพ
ไม่ขออยู่สู้กลืนน้ำใจตาย
ถึงดวงจิตก็จะให้เหมือนใจหมาย
พอแก่อายุให้เหมือนว่าไม่อาลัย

(“โคบุตร” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :64)

2.5.2.3 สถานภาพและบทบาท

ในฐานะภรรยา อำพันมาสาเป็นภรรยาที่รักสามีมาก ดังจะเห็นได้จากการที่นางทำเสน่ห์จนถูกสั่งประหารก็เพราะรักโคบุตร และอิจฉามณีสาครที่ได้รับความรักจากโคบุตรมากกว่า

การที่โคบุตรหลงรักทั้งมณีสาครและอำพันมาสาเพราะทั้งสองต่างก็มีรูปโฉมที่งดงาม โดยเฉพาะมณีสาครที่มีรูปงามกว่าทำให้โคบุตรเอาใจใส่มากกว่าอำพันมาสา

2.6 บทละครเรื่องอภัยนุราช

เรื่องอภัยนุราชมีเนื้อหาล้น ตัวละครหญิงที่มีบทบาทโดดเด่นในเรื่องนี้จึงมีเพียงคนเดียวคือทิพมาลี

ทิพมาลีเป็นแม่เหลืของท้าวอภัยนุราชมีโอรสชื่อว่าพระอนันต์และธิดาชื่อว่าวรรณ ดังที่กล่าวไว้ตอนต้นเรื่องว่า

◎ มาจะกล่าวบทไป
กับโฉมขององค์ทิพมาลี

ถึงท้าวไทยอภัยนุราชเรื่องศรี
ครองบุรีรมเยศเขตคัน

มีโอรสธิดาน่ารัก
เชษฐาชื่อว่าพระอนันต์

ประไพพัทตร์ลักษณะเลิศเจด้นั้น
น้องชื่อวรรณาสุดาถาวร

(“อภัยนุราช” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :579)

ท้าวอภัยนุราชได้ไปล่าสัตว์และได้เผาศาลของเทพารักษ์ ทำให้เทพารักษ์โกรธมากและตั้งใจแก้แค้น
ท้าวอภัยนุราชให้เสียดูกเมียและบ้านเมือง จึงได้ไปเข้าสิงคนทรงเจ้าคือศรีสาหลงแล้วมาทำเสน่ห์ให้
ท้าวอภัยนุราชหลงใหลจนพากลับไปอยู่ที่เมืองด้วย ท้าวอภัยนุราชขลุกอยู่กับศรีสาหลงจนไม่ยอมออกจาก
ราชการ ทิพนมาลีทราบเรื่องจึงไปพบและเกิดวิวาทกัน ศรีสาหลงทำที่ว่าถูกทิพนมาลีทำร้ายจนตาบอดและวอน
ขอท้าวอภัยนุราชให้ควักดาบทิพนมาลีมาใส่ให้दनแทน พระอภัยนุราชหลงเชื่อจึงสั่งให้ควักตานาง

2.6.1 รูปร่างหน้าตา

สุนทรภู่ไม่ได้บรรยายลักษณะรูปร่างหน้าตาของทิพนมาลีไว้แต่อย่างใด

2.6.2 ลักษณะนิสัย

ทิพนมาลีมีนิสัยหึงหวงสามี เมื่อเห็นว่าพระอภัยนุราชไม่ออกจากราชการเพราะมัวแต่ลุ่มหลงศรีสาหลง
ทำให้นางเกิดการทะเลาะโต้แย้งกันกับศรีสาหลงด้วยความหึงหวงและว่าศรีสาหลงว่าไม่คู่ควรกับพระอภัยนุราช

๐ ครั้นถึงจึงเผย幔บัง
ตัดจริดกรีดมือกระพือพัด
หน้านี้วักวักผูกผูกยักษ์
ดาพองสองผมนมยาน
เห็นท่วงทีโอ้เฒ่าเจ้าเล่ห์
น้อยหรือนั่งตั้งปิ้งทำขิงตา
จึงเข้าใกล้ไต่ถามนางงามนี้
ทำละเมิดเพลิดเพลิดเหลือเกินนัก
จะขอถามนามวงศ์พงศ์เฒ่า
ยวนลาวชาวละครหรือมอญไทย

เห็นนางนั่งบนแท่นเก้าแขนหยัด
แป้งผัดหน้าขาวเหมือนจาวตาล
ไม่ควรพระจะรักสมัศรสมาน
ยังโปรดปรานประหลาดหวาดวิญญาน
ทำเสน่ห์ยาแฝดแพศยา
ไม่พูดจาจองหองจะลองทัก
นั่งร่วมที่พระองค์ทรงศักดิ์
ไม่รู้จักเราบ้างหรืออย่างไร
พวกพ้องของเจ้าเป็นชาวไหน
บอกให้รู้บ้างอย่าพรางกัน

(“อภัยนุราช” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :589)

๐ ได้ฟัง

เหลือที่จะสะกดอดใจ
จึงชี้หน้าว่าแค้นแค้นแค้น
เห็นทรงศักดิ์รักใคร่ใกล้เคียง
กูเป็นพระมเหสีเอก
มีงชาติขามานั่งบัลลังค์รัตน
เชื่อดีมีสิ่งอิกัก
ขึ้นนั่งแท่นมั่นคือถือทะนง

แค้นตั้งดังว่าเลือดตาไหล
มันฮึกฮักชักไ้กลับไล่เสียง
วาสนายาแฝดพุดแผดเสียง
มาท่อมเถียงลามเลียมเทียมทัด
ร่วมที่ภิเษกเอกฉัตร
เก้าแขนแค้นหยัดดัดทรง
พุดจانب้นแจ้อเห็นเธอหลง
จะถีบส่งลงให้สาใจมึง

(“อภัยนุราช” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :589)

2.6.3 สถานภาพและบทบาท

ในฐานะภรรยา ทิพมาลีเป็นภรรยาที่รักเคารพยกย่องและจงรักภักดีต่อสามี ดังคำอ้อนวอนของนาง เมื่อตอนที่ท้าวอภัยนุราชสั่งให้ควักลูกตานางที่กล่าวว่า

◎ ไฉ้ผ่านเกล้าเจ้าประคุณ	เคยพึงบุญอุ้นเกศเกศา
แต่รื้อราวสาวหนุ่มคุ้มชรา	ไม่ข้องขัดอชฌาพระสามี
มาเกิดเชษฐเป็นเคราะห์เพราะวิวาท	ให้ขุนเคืองเปื่องบาทบาศรี
เพราะเบาจิตผิดพลั้งครั้งนี้	พระภูมิจงโปรดยกโทษทัณฑ์
ถ้ามั่นควักจักขุปะทุบอด	เหมือนม้วยมอดชีวาอาสัญ
จงโปรดไว้ให้มีชีวัน	อยู่เลี้ยงเจ้าอนันต์กับบรรณา
พระองค์จงคิดถึงเมียมั่ง	มาไกลทั้งบิดรวงศ์วงศ์
พระชบะยอมกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงมา	ไม่นิราศคลาคลาผ้าธุลี
ถึงมีเลี้ยงเคียงองค์พระทรงเดช	ใช้เช่นเป็นวิเสทโรงสี
สะท้อนอ้อนวอนว่าพระสามี	ไต่ก็กอดบาทไม่คลาคลา

(“อภัยนุราช” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 596)

ในฐานะแม่ ทิพมาลีเป็นแม่ที่ห่วงลูกทั้งสองคน ด้วยกลัวว่าลูกจะถูกรังแกและทำร้ายจึงได้สั่งสอนลูกให้รักกันและดูแลตัวเองให้ดีอีกทั้งยังฝากฝังผู้อื่นให้ช่วยดูแลลูกของตน

◎ ไฉ้ลูกแก้ววาวตาของแม่เอ๋ย	แม่เคยเลี้ยงถนอมจอมขวัญ
อยู่กับเจ้าเข้าเย็นได้เห็นกัน	ครั้งนี้ชีวันจะบรรลีย์
ทั้งสององค์จงจำคำสั่ง	คอยระวังกายาอชฌาสัย
มั่นขับหนีดีบ่ต้องโพล่ภัย	พากันไปพึ่งพระอัยกา
มั่นเลี้ยงดูอยู่ดีทั้งพี่น้อง	จงปกป้องครององค์ไว้วงศ์
ฝายน้องรักภักดีฝ่ายพี่ยา	พ่ออย่าคำดีน้องจงครองกัน
แม่นี้ชีวิตไม่รอดแล้ว	จะคลาแคล้วแก้วตาม้วยอาสัญ
จะเกิดไหนให้สองพี่น้องนั้น	ได้กำเนิดเกิดกรรมของมารดร
แล้วฝากฝังทั้งปวงข้าหลวงใหญ่	มั่นหน่อไท่ผิดพลั้งช่วยสั่งสอน
สงสารลูกผูกใจอาลัยวอน	สะท้อนอ้อนโศกาอาลัย

(“อภัยนุราช” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 594-595)

ทิพมาลีเป็นตัวละครหญิงอีกตัวหนึ่งที่รักเคารพสามี มีบทบาทเป็นผู้ตามและยอมรับผลการกระทำซึ่งเกิดจากสามีทุกประการ

2.7 บทสอนอ่านเรื่องกาพย์พระไชยสุริยา

เรื่องกาพย์พระไชยสุริยามีตัวละครหญิงเพียงตัวเดียว คือสุมาลี และด้วยความที่เรื่องมีขนาดสั้น สุมาลีจึงมีบทบาทเพียงเล็กน้อยแต่ก็สามารถสะท้อนให้เห็นลักษณะของผู้หญิงในทัศนะของสุนทรภู่ได้เช่นกัน

สุมาลี

สุมาลี เป็นนมเหสีของพระไชยสุริยา แห่งเมืองสาเวถี ดังกล่าวว่า

☉ จะรำคำต่อไป	พอล่อใจกุมาร
ตระณีนีมีราชา	เจ้าพาราสาเวถี
☉ ชื่อพระไชยสุริยา	มีสุคามเหสี
ชื่อว่าสุมาลี	อยู่บุรีไม่มีภัย

(“กาพย์พระไชยสุริยา” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :519)

บ้านเมืองของพระไชยสุริยาสงบสุขเรื่อยมา จนพวกเหล่าเสนาไม่สนใจงานราชการเพราะมัวแต่หลงใหลกับการบันเทิงสุราและนารีตลอดเวลาไม่เอาใจใส่ดูแลบ้านเมือง ไม่ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรมทำให้เกิดอาเพศมีน้ำท่วมเมืองสาเวถี นอกจากนี้ผีป่ายังทำให้ชาวเมืองล้มตายเป็นจำนวนมาก

☉ อยู่มาหมูเข้าเฝ้า	ก็หาเยาเว่นารี
ที่หน้าตาดีดี	ท่ามะโหรี่ที่เคหา
☉ คำเข้าเฝ้าสืขอ	เข้าแต่หอล้อมกามา
หาได้ให้ภริยา	โลโกพาให้บ้าใจ
☉ ไม่จำคำพระเจ้า	เหไปเข้าภาษาไสย
ถือดีมีข้าไท	ฉ้อแต่ไพร่ใส่ชื่อคา
.....	
☉ ผีป่ามากระทำ	มะระณะกรรมชาวบุรี
น้ำป่าเข้าธานี	ก็ไม่มีที่อาศัย
☉ ข้าเฝ้าเหล่าเสนา	หนีไปหาพาราไกล
ชีบาล่าลีไป	ไม่มีใครในธานี

(“กาพย์พระไชยสุริยา” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :519-520)

พระไชยสุริยาจึงพาสุมาลีและบริวารลงเรือสำเภาทิ้งบ้านเมืองออกสู่ทะเล แต่เรือสำเภาก็ถูกพายุจนเรือแตก พระไชยสุริยากับสุมาลีว่ายน้ำมาขึ้นฝั่งได้แต่ก็ต้องตกกระกำลำบากอยู่ในป่า พระอินทร์เสด็จมาสอนธรรมแก่พระไชยสุริยาและมเหสี ทั้ง 2 พระองค์ปฏิบัติธรรมจนได้ไปสู่สวรรค์

2.7.1 รูปร่างหน้าตา

สุนทรภู่ไม่ได้กล่าวถึงลักษณะรูปร่างหน้าตาของสุมาลี

2.7.2 ลักษณะนิสัย

สุนทรภู่ไม่ได้กล่าวถึงลักษณะนิสัยของสุมาลี

2.7.3 สถานภาพและบทบาท

ในฐานะภรรยา สุมาลีเป็นภรรยาที่ดี แม้ว่าจะตกยากมาใช้ชีวิตอยู่ในป่าอย่างยากลำบากแต่นางก็ทำหน้าที่ของภรรยาอยู่ครบถ้วนนับถือดูแลพระไชยสุริยาอยู่ตลอดเวลาเท่าที่จะทำได้ ดังความว่า

๐ ส่วนสุมาลี วันทาสามี เทวีย่งาน เฝ้ายู่ดูแล
เหมือนแต่ก่อนกาล ให้พระภูบาล สำราญวิญญา
(“ภาพย์พระไชยสุริยา” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :522)

พระไชยสุริยาเองก็มองเห็นว่าสุมาลีเป็นภรรยาคู่ทุกข์คู่ยาก ดังที่ได้กล่าวกับนางว่า

๐ ภูธรอนนินเฆา เคียงคลั่งเกล้าเยาวมาลัย
ตกยากจากศฤงคาร สงสารน้องหมองพักตรา
๐ ยากเย็นเห็นหน้าเจ้า สร้างไศกเศร้าเจ้าพี่อา
อยู่วังดังจันทรา มาหม่นหมองละออหวล
๐ เพื่อนทุกข์สุขไศกเศร้า จะรักเจ้าเฝ้าสงวน
มิ่งขวัญอย่าร้างจวน นวลพัศตร์น้องจะหมองศรี

(“ภาพย์พระไชยสุริยา” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :524)

นางสุมาลีจึงเป็นผู้หญิงที่มีความประพฤติเป็นกุลสตรี ให้ความเคารพสามีและจงรักภักดีต่อสามีถึงตกยากลำบากอย่างไรก็ยังอยู่เป็นคู่ทุกข์กับสามีตลอดไม่ทิ้งกัน

จากที่ได้ศึกษาลักษณะตัวละครฝ่ายหญิงของสุนทรภู่มาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า ตัวละครหญิงของสุนทรภู่มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ ตัวละครที่มีลักษณะเด่นตามอย่างการสร้างตัวละครที่เป็นแบบฉบับและตัวละครที่มีลักษณะเด่นที่แตกต่างไปจากตัวละครหญิงแบบฉบับ ดังที่ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2534 : 495) ซึ่งศึกษาตัวละครหญิงในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้กล่าวสรุปไว้ในตอนที่ศึกษาตัวละครหญิงในวรรณคดีนิทานและการแสดงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นว่า

เมื่อพิจารณาตัวละครหญิงทั้งหมดในวรรณคดีนิทานและการแสดง อาจกล่าวได้ว่ากวีใช้ลักษณะอุดมคติของผู้หญิงไทยเป็นพื้นฐานของการสร้างตัวละคร ทำให้สามารถแบ่งตัวละครหญิงในวรรณคดีประเภทนี้ได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ตัวละครหญิงที่มีลักษณะเด่นตามแบบอุดมคติ ซึ่งหมายถึงตัวละครหญิงที่สร้างขึ้นจากแนวคิดอุดมคติตามที่ปรากฏในวรรณคดีคำสอนและนิราศ และตัวละครหญิงที่มีลักษณะเด่นไม่เป็นตามแบบอุดมคติ ซึ่งหมายถึงตัวละครหญิงที่มีลักษณะบางอย่างขัดแย้งกับอุดมคติ

ตัวละครหญิงที่มีลักษณะเด่นตามอุดมคติก็จะมีรูปร่างหน้าตาสวยงาม มีกิริยาท่าทางสุภาพเรียบร้อย อ่อนหวาน มีความอดทน รักซื่อสัตย์ต่อสามีและมีสถานภาพเป็นผู้ตาม ส่วนตัวละครหญิงที่ไม่เป็นไปตามแบบอุดมคติจะมีลักษณะที่ขัดแย้งกับแบบอุดมคติก็คือ มีความเก่งกล้า มีสติปัญญาไหวพริบ มีความมั่นใจในตัวเองและไม่ยอมเป็นผู้ตามผู้ชายในทุก ๆ เรื่อง

อย่างไรก็ตามถึงแม้สุนทรภู่จะสร้างตัวละครหญิงอย่าง ละเวงวันพา สุวรรณมาลี วาลี ทิพเกสร ขึ้นมาให้มีลักษณะเข้มแข็ง กล้าหาญ ฉลาดเฉลียว มีความเป็นผู้นำแตกต่างไปจากตัวละครแบบฉบับอย่าง เกษรา ทิพมาลี มณีสาครหรือสุมาลีก็ตาม แต่ตัวละครหญิงที่มีลักษณะต่างไปจากอุดมคติหรือแบบฉบับนี้ก็ยังคงลักษณะของตัวละครหญิงในอุดมคติอยู่ด้วย คือนางเหล่านั้นยังคงมีรูปโฉมงาม ความประพฤติดี มีความซื่อตรงต่อสามี ยึดมั่นในคำสั่งสอน รักนวลสงวนตัว

การที่สุนทรภู่สร้างตัวละครหญิงกลุ่มหนึ่งให้มีแตกต่างไปจากเดิมคือมีความฉลาด เก่งกล้าและมีสถานะเท่าเทียมตัวละครชายเช่นนี้ นับว่าเป็นการสร้างความแปลกใหม่ให้กับวงการวรรณคดีและเป็นการเสนอแง่มุมในการพิจารณาสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงในช่วงระยะเวลานั้นอีกแง่มุม ซึ่งน่าจะสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของผู้หญิงในทัศนะของสุนทรภู่ในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. รูปร่างหน้าตา

ตัวละครหญิงที่สุนทรภู่สร้างขึ้นมากือบทุกตัวล้วนแต่มีรูปโฉมงดงามทั้งสิ้น เช่น สุวรรณมาลี ละเวงวันพา เสาวคนธ์ เกษรา ทิพเกสร สร้อยสุตา แม้แต่ผีเสื้อสมุทรเมื่อแปลงกายเป็นมนุษย์ก็เป็นหญิงงามเช่นกัน ยกเว้นวาลีเท่านั้นที่มีรูปร่างหน้าตาไม่สวย ตัวละครฝ่ายชายต่างก็พากันหลงใหลรูปโฉมของตัวละครหญิงเหล่านี้ทั้งสิ้น พระอภัยมณีหลงโฉมของเงือก สุวรรณมาลีและละเวงวันพา แต่กับภรรยาอีกสองคนคือ ผีเสื้อสมุทรกับวาลี พระอภัยมณีไม่ได้รักเลย เพราะผีเสื้อสมุทรเป็นยักษ์มีรูปร่างใหญ่โตหน้าตาน่ากลัว ส่วนวาลีก็มีรูปร่างหน้าตาขี้เหร่ แม้พระอภัยมณีจะชื่นชมว่านางมีสติปัญญาดีแต่ก็แต่งตั้งให้นางเป็นแค่สนมเท่านั้น ทั้งนี้พระอภัยมณีอาจคำนึงถึงความเหมาะสมด้วย ถ้าพระองค์มีเมียมีรูปร่างหน้าตาไม่งามก็คงทำให้เป็นที่นิินหาได้ นอกจากนี้ โคนบุตร ลักษณะวงศ์และสิงห์ไกรภพ ต่างก็หลงรูปโฉมของตัวนางซึ่งทั้ง มณีสาคร อำพันมาลา ทิพเกสรและสร้อยสุตา ต่างก็เป็นหญิงงามทั้งสิ้น

การที่สุนทรภู่สร้างตัวละครหญิงให้มีรูปร่างหน้าตาสวยงามเช่นนี้อาจเป็นการสร้างตัวละครตามขนบในการแต่งวรรณคดี ที่ตัวละครเอกฝ่ายหญิงจะต้องมีรูปร่างหน้าตาสวยงาม แต่มีข้อสังเกตได้ว่าตัวละครฝ่ายชายจะหลงใหลในรูปโฉมของตัวละครหญิงทันทีที่ได้พบ ทั้งที่เห็นจากภาพวาดหรือได้พบตัวจริง ด้วยลักษณะเช่นนี้ อาจเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงทัศนะของสุนทรภู่ว่า ผู้หญิงควรจะมีรูปร่างหน้าตาที่สวยงามจึงจะเป็นที่พึงพอใจของผู้ชาย ถ้าผู้หญิงคนใดด้อยทางรูปร่างหน้าตาก็จะไม่เป็นที่สนใจของผู้ชาย ซึ่งจะเห็นว่า สุนทรภู่ได้แสดงทัศนะต่อผู้หญิงในชีวิตจริงว่า ผู้หญิงควรมีรูปร่างหน้าตาสวยงามอย่างผู้หญิงชาววัง

2. ลักษณะนิสัย

ตัวละครหญิงของสุนทรภู่ส่วนหนึ่งมีลักษณะนิสัยที่แตกต่างไปจากตัวละครหญิงในอุดมคติ คือตัวละครหญิงเหล่านั้นเป็นผู้ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีความสามารถในการต่อสู้ เช่น เรื่องพระอภัยมณี สุวรรณมาลี ละเวงวันพา เสาวคนธ์ นางทั้งสามคนจะเป็นธิดากษัตริย์และก็ได้ร่ำเรียนวิชาการต่อสู้ การใช้อาวุธ การทำสงครามและความรู้ในด้านต่าง ๆ นอกเหนือไปจากวิชาทางการเรือนและนางก็สามารถทำศึกสงครามชนะฝ่ายชายได้อีกด้วย ส่วนวาลีแม้จะเป็นหญิงชาวบ้านธรรมดาแต่ก็ได้ศึกษาเล่าเรียนจนมีความเฉลียวฉลาดรอบรู้ ในเรื่องสิงห์ไกรภพ สร้อยสุตาก็ได้แสดงสติปัญญาไหวพริบช่วยให้ตนเองและสิงห์ไกรภพรอดพ้นจากเพชรพระยาธรรมาได้

นอกจากสร้างตัวละครหญิงมีสติปัญญาไหวพริบและความสามารถ สุนทรภู่ยังได้ให้ตัวละครฝ่ายชายรู้สึกชื่นชมและยอมรับที่ตัวละครหญิงมีความสามารถเก่งกล้า พระอภัยมณีเอยชมสุวรรณมาลีที่สามารถรบกับโจรอีก 9 ท้า และชมเสาวคนธ์ว่ามีสติปัญญาดีที่สามารถแก้ค่ายกลของมังกรมาได้ หรือการที่พระอภัยมณีซึ่งเป็นผู้ชายที่ชอบผู้หญิงรูปงามต้องยอมมองข้ามหน้าตา รูปร่างภายนอกของวาลีและแต่งตั้งให้นางเป็นสนมก็

เพราะชื่นชมที่นางมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ดังที่ได้กล่าวไว้ว่าความงามของวาสิอยู่ที่วิชาความรู้ ซึ่งสุนทรภู่เองก็เป็นผู้มีความตั้งใจในการศึกษาหาความรู้ดังที่ได้กล่าวไว้ในนิราศภูเขาทองว่า

ขอฟังเฟื่องเรื่องวิชาปัญญา

ทั้งให้ทรงศีลขันธในสันดาน

(“นิราศภูเขาทอง” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 115)

ในเพลงยาวถวายโอวาทสุนทรภู่ก็กล่าวถึงคุณประโยชน์ของการศึกษา ดังที่ว่า

อันความคิดวิทยาเหมือนอาวุธ

ประเสริฐสุดซ่อนใส่เสียในฝัก

สงวนคมสมนึกใครอีกชัก

จึงค่อยชักเชือดฟันให้บรลัษ

(“เพลงยาวถวายโอวาท” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 614)

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงควรมีความรู้ความสามารถในหลาย ๆ ด้าน นอกเหนือไปจากวิชาทางการเรือน ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าสุนทรภู่พิจารณาคุณค่าของผู้หญิงที่ความคิดสติปัญญานอกเหนือไปจากรูปกายภายนอก อีกทั้งยังเห็นว่าเรื่องของสติปัญญาความสามารถนั้นเป็นเรื่องที่ผู้หญิงสามารถชวนชายเรียนรู้เพิ่มเติมกันได้ ทั้ง วาสิ สุวรรณมาลี ละเวงวันพา เสาวคนธ์ ต่างก็ต้องเรียนรู้ฝึกฝนจึงจะมีความชำนาญจนสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์

ทั้งนี้ตัวละครหญิงกลุ่มหนึ่งก็มีนิสัยกล้าหาญ ในเรื่องพระอภัยมณี สุวรรณมาลี ละเวงวันพา เสาวคนธ์ รำภาสहरี ยุพาผกาและสุลาลีวัน ล้วนแต่เป็นผู้หญิงที่มีจิตใจเข้มแข็งและมีความกล้าหาญไม่แพ้ผู้ชาย ผู้หญิงเหล่านี้เคยทำหน้าที่เป็นแม่ทัพออกสู้รบกับฝ่ายศัตรู สามารถตัดสินใจได้ด้วยตัวเองไม่ต้องอาศัยผู้ชายและบางครั้งก็เป็นฝ่ายให้ความช่วยเหลือผู้ชายได้อีกด้วย อย่างในกรณีของสุวรรณมาลีที่ต้องเป็นผู้นำทัพรบกับอีกเก้าเมืองในขณะที่พระอภัยมณีไม่มีสติเพราะหลงใหลรูปเสน่ห์ของละเวงวันพา ถ้านางไม่มีความเข้มแข็งกล้าหาญก็คงไม่สามารถรักษาเมืองผลึกไว้ได้ ละเวงวันพาก็เช่นกันถ้าไม่เข้มแข็งและตั้งใจจริงก็คงไม่สามารถปกครองเมืองลังกาได้ หรือในเรื่องสิงหไกรภพ สร้อยสุดาาก็คงไม่สามารถช่วยให้สิงหไกรภพและตนเองรอดพ้นจากเพชรพระยาธรรมาได้ถ้านางขาดสติและไม่มีจิตใจที่เข้มแข็งกล้าหาญ

การที่สุนทรภู่สร้างตัวละครหญิงให้มีลักษณะนิสัยที่แตกต่างไปจากตัวละครหญิงแบบฉบับเช่นนี้ อาจกล่าวได้ว่าสุนทรภู่มีความเห็นว่าผู้หญิงไม่จำเป็นต้องอ่อนแอหรือคอยให้ผู้ชายช่วยเหลือเพียงฝ่ายเดียว ในทางตรงข้ามถ้าผู้หญิงเข้มแข็งก็สามารถที่จะช่วยเหลือตนเองและคนรอบข้างได้

ในเรื่องลักษณวงศ์ สุนทรภู่ให้ทิพเกสรเป็นตัวละครหญิงที่มีความรักศักดิ์ศรีของตนเองมาก ดังในเหตุการณ์ที่นางถูกยี่สุ่นใส่ร้ายจนลักษณวงศ์สั่งประหารชีวิต แต่ทิพเกสรก็ไม่ยอมที่จะสารภาพความจริงหรือเปิดเผยว่าตนเองเป็นใครจนกระทั่งตัวเองตาย ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าทิพเกสรมีลักษณะที่แตกต่างไปจากตัวละครหญิงอื่น ๆ ยิ่งนัก การที่สุนทรภู่ให้ทิพเกสรเป็นผู้หญิงที่รักศักดิ์ศรีเช่นนี้ก็น่าจะเป็นการสะท้อนทัศนะที่ว่าผู้หญิงก็มีศักดิ์ศรีเช่นกันและก็ควรที่จะยืนหยัดเพื่อรักษาศักดิ์ศรีของตน

ตัวละครหญิงส่วนมากของสุนทรภู่มีลักษณะนิสัยหึงหวง โคร่งเรื่องเกือบทุกเรื่องที่สุนทรภู่แต่งขึ้นมานั้นต้องมีเรื่องแสดงความขัดแย้งระหว่างผู้หญิงสองคนที่มีสามีคนเดียวกัน ในเรื่องพระอภัยมณี ตัวละครหญิงในเรื่องเกือบทุกตัวมีอารมณ์หึงหวงที่รุนแรง ซึกที่เมืองลังกากลายเป็นศึกใหญ่ก็เพราะ สุวรรณมาลีหึงหวงกับละเวงวันพาทำให้ประชาชนชาวเมืองต้องเดือดร้อนไปด้วย ถึงแม้ทั้งสองจะดีกันในตอนท้ายเรื่องแต่ก็เกิดมี

แข่งกับพระอภัยมณี ทำให้พระอภัยมณีน้อยใจและตัดรำคาญด้วยการไปออกบวช เสาวคนนั้นก็เช่นเดียวกัน เพราะความหึงหวงสุดสาครจึงได้หนีการอภิเษก ทำให้พ่อแม่ได้รับความเดือดร้อนและสุดสาครต้องออกตามหาเป็นเวลานาน หรือทิพเกสรที่หึงหวงลักษณะวงศ์ประกอบกับรักศักดิ์ศรี จึงไม่ยอมแสดงตัวเองให้ทุกคนรู้จักกระทั่งตัวเองตายทำให้ลักษณะวงศ์เสียใจมาก อำพันมาลาเองที่หึงโคบุตรกับ มณีสาครจึงได้ทำเสน่ห์ แต่เมื่อถูกเปิดเผยก็ต้องได้รับโทษ

สุนทรภู่ต้องการแสดงทัศนะว่าผู้หญิงไม่ควรที่จะแสดงความหึงหวงมากเกินไป นอกจากจะทำให้สามีรำคาญใจไม่พอใจแล้ว ก็ไม่ได้ทำให้เกิดผลดีกับฝ่ายผู้หญิงด้วย สุวรรณมาลีและละเวงวันพาก็ไม่ได้อยู่ร่วมฉันสามีภรรยากับพระอภัยมณีอีกและต้องออกบวชตามพระอภัยมณี ทิพเกสรก็ไม่ได้อยู่กับลักษณะวงศ์ และตนเองก็ต้องตายทิ้งลูกไว้เป็นกำพร้า อำพันมาลาที่ถูกไล่ออกจากเมืองทั้ง ๆ ที่ยังตั้งครรภ์ หรือผีเสื้อสมุทรที่ตามหึงหวงเหนียวรั้งให้พระอภัยมณีอยู่กับนางจนในที่สุดก็ต้องตายด้วยฝีมือพระอภัยมณีนั่นเอง และสุนทรภู่ได้สร้างเกสรราชินีมาให้เห็นเป็นตัวอย่างผู้หญิงที่ปราศจากการหึงหวงสามีซึ่งในที่สุดก็มีความสุขในชีวิตอยู่กับศรีสุวรรณ

ทัศนะของสุนทรภู่ในเรื่องนี้ปรากฏชัดในคำพูดของท้าวทศวงศ์ที่มักจะตักเตือนนางเกสรไม่ให้หึงสามีอยู่เสมอ ดังที่กล่าวว่า

ท้าวทศวงศ์ทรงพระสรวลเสียงคึกคัก
เมื่อชาติหน้าข้าจะมีสักทีหนึ่ง
แม่เกษรามาลีหล่อนมิเคย
ถึงดีชั่วผัวผิดอย่าคิดโกรธ
แม้หึงหวงล่วงพระราชอาชญา

ท่านยายยักษ์อย่าไปสอนลูกอ่อนเลย
ยายจึงหึงให้แทบตายเถิดยายเอ๋ย
อย่าหึงเลยลูกรักชายพักตรา
รู้สึกโทษแล้วเธอรักเสียหนักหนา
จะขัดเคืองเบื่องหน้าเป็นราศี
(พระอภัยมณีคำกลอน : 827)

สินสมุทรก็เคยเอ่ยถึงเรื่องความหึงกับนางอรุณรัศมีโดยกล่าวไว้ว่า

สินสมุทรว่านี่แน่แม่อรุณ
ถือศีลห้าอย่าหึงโกรธซึ่งใคร

อยากได้บุญงายดอกจะบอกให้
ก็จะได้โสดาไม่ช้าก็
(พระอภัยมณีคำกลอน : 1065)

ในวรรณกรรมนิราศสุนทรภู่ก็ได้แสดงทัศนะเช่นนี้ไว้ในนิราศเมืองแกลง ดังที่ได้กล่าวขอให้จันอย่าหึงหวงไว้ว่า

อย่ารู้จักผลลัทธิพิศขุ่น
ให้แยมั้มพริ้มพร้อมน้อมวิญญูณ

แขนแต่ล้วนรอยเล็บเจ็บหนักหนา
แล้วก็อย่าหึงตะปึงตะบอน

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 79)

3. สถานภาพและบทบาท

ตัวละครหญิงของสุนทรภู่ เช่น มณีนีศาตร ทิพนาลี สร้อยสุดา ล้วนแต่มีสถานภาพทางครอบครัวและทางสังคมเป็นข้างเท่าหลังคือเป็นเพียงผู้ตามเท่านั้น โดยมีสามีเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตทุกอย่าง แต่ตัวละครหญิงในเรื่องพระอภัยมณีส่วนมากมีลักษณะที่แตกต่างออกไป คือมีความเป็นผู้นำและมีสถานภาพทางสังคมเท่าเทียมฝ่ายชาย เช่น ละเวงวันพา ที่มีฐานะเป็นถึงกษัตริย์ปกครองเมืองลังกาและได้รับการยอมรับจากประชาชน สุวรรณมาลีก็เป็นแม่ทัพนำทหารมาต่อสู้เพื่อชิงพระอภัยมณีถึงเมืองลังกา เสาวคนธ์ก็มีกองทหารของตนเองและสามารถสู้รบจนได้เมืองวาหุโลมมาครอบครอง นางทั้งสามคนต่างก็แสดงให้เห็นว่ามีความสามารถเช่นเดียวกับผู้ชายและสามารถกำหนดการดำเนินชีวิตของตนเองได้ ดังที่ละเวงวันพาเลือกที่จะอยู่ดูแลเมืองลังกาต่อไปโดยไม่ยอมตามพระอภัยมณีกลับมาเมืองผลึก สุวรรณมาลีเองก็กล้าที่จะปฏิเสธการเข้าพิธีอภิเษกกับพระอภัยมณีโดยการหลีกเลี้ยงไปออกบวช เสาวคนธ์ก็ได้ตัดสินใจหลบหนีการอภิเษกเนื่องจากนางไม่พอใจสุดสาคร ตัวละครหญิงเหล่านี้มีความคิดเป็นของตนเองและสามารถตัดสินใจทำสิ่งต่าง ๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาใครทั้งยังสามารถให้ความช่วยเหลือผู้อื่นได้อีกด้วย ที่สำคัญตัวละครชายในเรื่องนี้ต่างก็ยอมรับในสถานภาพของพวกนางที่ไม่ได้เป็นเพียงผู้ตามเท่านั้น การที่ตัวละครหญิงในเรื่องพระอภัยมณีมีลักษณะเช่นนี้ก็น่าจะเป็นการแสดงให้เห็นว่าสุนทรภู่มีทัศนะที่ยอมรับและยกย่องว่าผู้หญิงก็มีสถานภาพทางสังคมได้เท่าเทียมผู้ชาย

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าตัวละครหญิงหลายตัวจะมีสถานภาพทางสังคมที่ทัดเทียมกับผู้ชาย แต่สุนทรภู่ก็ยังคงมีทัศนะว่าในครอบครัวผู้หญิงก็ยังต้องยกย่องให้เกียรติสามีและมีสถานภาพเป็นผู้ตาม ดังละเวงวันพาที่อยู่ในสังคมนางเป็นกษัตริย์ปกครองผู้คนมากมายแต่ในครอบครัวนางก็ต้องเคารพให้เกียรติพระอภัยมณีเป็นผู้นำ ดังนางกล่าวว่า

ถ้าเป็นพระเสด็จอยู่แดนไกล
นี้ผ่านเกล้าเล่าก็อยู่จนผู้หญิง

ฉันจับได้จะได้ทำแต่ลำพัง
จะต้องนั่งตามสำเนาเหมือนเท้าหลัง
(พระอภัยมณีคำกลอน : 1245)

เมื่อพิจารณาบทบาทของภรรยาของตัวละคร แสดงให้เห็นว่าภรรยาที่ดีในทัศนะของสุนทรภู่ ประการแรกต้องมีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามี ตัวละครหญิงทุกตัวจึงมีความซื่อสัตย์ซื่อตรงต่อสามี สุวรรณมาลีที่ไม่ยอมกลับไปกับอุศเรนก็เพราะได้ปักใจรักพระอภัยมณีไปแล้วถึงแม้จะยังไม่ได้อภิเษกกันก็ตาม ยิ่งเมื่อเป็นภรรยาแล้วนางก็มีความซื่อสัตย์และภักดีต่อพระอภัยมณีมากยิ่งขึ้น ละเวงวันพาเองก็เช่นเดียวกันถึงแม้พระอภัยมณีจะเป็นศัตรูแต่เมื่อเป็นสามีนางก็ซื่อสัตย์ต่อพระอภัยมณีเสมอแม้จะห่างเหินกันไปถึง 19 ปีก็ตาม เจือก เกษรา รำภาสहरี ยุพาผกา สุลาลิวัน สร้อยสุดา ทิพเกสร ทิพนาลีและสุมาลี ล้วนแต่มีความรัก ความซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อสามี ซึ่งในวรรณกรรมนิราศสุนทรภู่ก็แสดงทัศนะว่าผู้หญิงควรมีความซื่อสัตย์ต่อสามี ดังที่อธิฐานอยู่เสมอว่าขอให้ตนได้พบกับผู้หญิงที่มีความซื่อสัตย์ต่อสามี

ประการที่สอง สุนทรภู่มีทัศนะว่าภรรยาต้องทำหน้าที่ดูแลปรนนิบัติ ยกย่องให้เกียรติสามี ดังในเรื่องสิงห์ไกรภพ ลักษณะวงศ์และพระอภัยมณี ก่อนที่ลูกสาวจะออกเรือนไปนั้น สร้อยสุดา มณีนีศาตรและเกษรา ก็ได้รับการอบรมจากมารดาถึงการประพฤติปฏิบัติตนของภรรยาที่ดีต่อสามี ดังกล่าวว่า

.....
 สายสุดใจไปอยู่ต่างบุรี
 แม่โถมยงจงอุดสำหรับภักดี
 อันชายอื่นหมิ่นแสนทั้งแดนไตร
 ทั้งสมพักตร์ศักดิ์ตระกูลประยูรหงส์
 กุศลสร้างปางก่อนบ่อนแก้ว
 อย่าตั้งถือถือตัวให้ผัวร้อง
 แม้นท้าวหวังสั่งสอนจงผ่อนตาม
 หนึ่งในสมกรมในผู้ใดโปรด
 เธอรักเขาเจ้าอย่าขัดพระอัชฌา
 จงทำชอบบอบน้อมค้อยอมอด
 แม่เนื้อเย็นเป็นที่พึ่งพี่น้อง
 หนึ่งในบิดราชมารดรงค์ของทรงฤทธิ์
 จงฝากองค์วงศ์สาสามี
 ระวางตัวผัวรักแล้วมักหน่าย
 จะเดินทางกลางชลพนาคร

(“สิงห์ไกรภพ” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :213-214)

เจ้าโถมงามทราชมรักของแม่เอ๋ย
 ภัสดาอุปมาเหมือนนบิต
 สรงเสวยค้อยระวางอย่าพลั้งพลาด
 ถึงท้าวโศกแม่อย่าสรวลจงควรคิด
 ผัวเคียดแม่อย่าเคียดทำโกรธตอบ
 ถึงท้าวรักก็อย่าเหลิงละเลิงกาย
 ความลับแม่อย่าแจ้งแกลงไข
 แม้นปากชั่วตัวจะดีก็มีดาว
 อันหญิงชั่วผัวร้างนิตราคร
 มารดาพร่ำสอนจงทำตาม

(“โคบุตร” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :60-61)

อย่าถือองค์นงลักษณ์ว่าอัศจรรย์
 ต้องชื่อตรงจงรักด้วยภักดี
 ถ้าเธอกริ้วแม่อย่าโกรธพิโรธตอบ
 อนึ่งเหล่าสาวสุรางค์นางกำนัล
 เมื่อคราวทุกข์ปลุกใจให้พระทัยขึ้น
 ราชการภารธุระอย่าละเมิน
 อันหญิงดีเพราะผลปรนนิบัติ

นางร่ำสอนสร้อยสุตามารศรี
 อย่าให้มีผิดพลั้งระวางภัย
 บำรุงรักภัสดาอัชฌาสัย
 จะหาสุภะในยมิได้แล้ว
 ได้สืบวงศ์วานเครือทั้งเชื้อแก้ว
 พระลูกแก้วจงอุดสำหรับพยายาม
 จะเป็นข้อเข็ดหลาบด้วยหยาบหยาม
 อย่าทูลความขวางขัดภัสดา
 ถึงจะโกรธอย่าให้ออกมานอกหน้า
 เหมือนคงคาขึ้นคงกับลงคลอง
 บำรุงรักใคร่อย่าให้หมอง
 จงครีกรองครององค์ให้จงดี
 อย่าควรคิดขัดข้องให้หมองศรี
 ได้เป็นที่พึ่งพาให้ถาวร
 จะอับอายเร่งฟังแม่สั่งสอน
 จงถาวรพูนสวัสดิ์กำจัดภัย

อย่าลืมเลยจงจำคำแม่สอน
 จงโอนอ่อนฝากองค์พระทรงฤทธิ์
 เมื่อไสยาสน์ผ่อนพร้อมถนอมจิต
 ระวางผิตอย่าให้ผ่านวรกาย
 เอาความชอบมาดับให้สูญหาย
 ครั้นระคายแล้วมักมีราศีดาว
 จงกล้ำกลืนกลบไว้อย่าให้ฉาว
 พระทัยท้าวเธอจะแค้นระแวงความ
 อัปลักษณ์ถ้าคนจะหยาบหยาม
 แล้วโถมงามแต่งกายให้ส่ายใจ

แม่ดวงเนตรนี้กว่าเหมือนทาสี
 ถึงราตรีกราบบาทอย่าขาดวัน
 ประณตนอบโอนอ่อนค้อยผ่อนผัน
 อย่าป้องกันหึงหวงให้ล่วงเกิน
 อย่าเร่งรีนเรีตร้างท่าทางเหิน
 จึงเจริญราศีไม่มีมิว
 รักษาสัตย์สุ่ม้วยอยู่ด้วยผัว

ผัวยิ่งรักหนักหญิงก็ยิ่งกลัว

อย่าถือตัวต่อชายจะหน่ายใจ
(พระอภัยมณีคำกลอน : 130)

จะเห็นได้ว่าคำสอนของแม่ทั้งสามคนมีใจความที่สอดคล้องกันในเรื่องของการวางตัวของภรรยาที่ดี คือ จะต้องรัก ยกย่องเชิดชูเกียรติและซื่อสัตย์ต่อสามี ต้องมีความอดทนอดกลั้นอย่าหึงหวงสามี คอยดูแลปรนนิบัติ เอาใจใส่ ยามเมื่อสามีมีความทุกข์ก็ร่วมทุกข์ด้วย ต้องอ่อนน้อมกับญาติของสามีและอย่าทะเลาะงอน ถือคนว่าสามีรัก คำสอนเหล่านี้ น่าจะเป็นสิ่งที่สุนทรภู่ต้องการแสดงให้เห็นว่าภรรยาที่ดีควรมีลักษณะอย่างไร อาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะของภรรยาในอุดมคติของท่าน

ทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงที่ต้องทำหน้าที่เป็นแม่นั้นจะเห็นได้ชัดจากบทบาทของวันทอง สุนทรภู่ได้แสดงให้เห็นว่าแม่ที่ดื๋นั้นควรมีความรักความสนใจและห่วงใยลูกอย่างที่ว่าวันทองมีต่อพลายงาม นางรักและให้ความเอาใจใส่ลูก เมื่อเห็นว่าเย็นแล้วลูกยังไม่ได้กลับบ้านมาซึ่งผิดปรกตินางก็ออกไปตามหา และในตอนที่ต้องลาจากลูก วันทองก็แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกของแม่ที่เป็นห่วงลูกได้เป็นอย่างดี ส่วนเงือกก็เป็นแม่ที่รักเป็นห่วงและหวังดีตลอดจนหวังดีกับลูกเสมออยากเห็นลูกเจริญรุ่งเรือง ทิพนาลีก็รักและเป็นห่วงลูกเช่นกันเมื่อตนเองจะต้องตายก็ได้ฝากฝังลูกให้คนอื่นดูแลแทนตนเอง สุวรรณมาลีก็แสดงถึงความเป็นแม่ที่ดีไม่ได้คิดรังเกียจสินสมุทรและสุดสาครลูกเลี้ยงของตน ให้ความรักเหมือนกับเป็นลูกของตน อีกทั้งละเวงวัณฬา ราพาสะหรี ยุพาผกาและสุลาลีวันนั้นก็ก็เป็นแม่ที่รักลูกอย่างมีเหตุผล เมื่อเห็นว่าลูกทำผิดก็ไม่ได้เข้าข้างและยังได้ตักเตือนสั่งสอน

จากการศึกษาวรรณกรรมประเภทนิทานสามารถกล่าวได้ว่าผู้หญิงในทัศนะของสุนทรภู่ควรเป็นผู้หญิงที่มีรูปร่างหน้าตาสวย เป็นผู้หญิงเก่งมีสติปัญญา มีความมั่นใจในตนเอง กล้าแสดงออก รักศักดิ์ศรีของตน สามารถดูแลช่วยเหลือตนเองได้ แต่ต้องไม่มีนิสัยเจ้าอารมณ์ มีหิฐูและนิสัยหึงหวงจนเกินไป นอกจากนี้เมื่อมีบทบาทเป็นภรรยาก็ต้องมีความซื่อสัตย์ต่อสามี ยกย่องให้เกียรติตามสมควร และเมื่อเป็นแม่ก็ต้องรักและเอาใจใส่ลูกอยู่เสมอ

3 ทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงในอุดมคติ

นอกเหนือจากผู้หญิงในชีวิตจริงที่สุนทรภู่ได้แสดงทัศนะและผู้หญิงในเรื่องแต่งที่สร้างบทบาทไว้จากการพรรณนา สุนทรภู่ยังได้กล่าวถึงลักษณะของผู้หญิงไว้อีกคนหนึ่งเป็นผู้หญิงในความฝัน โดยกล่าวไว้ในรำพันพิลาป

รำพันพิลาปเป็นเสมือนบันทึกความทรงจำ มีเนื้อความกล่าวถึงทั้งเรื่องที่ผ่านมาและเรื่องราวที่เกิดขึ้นขณะนั้น ซึ่งสุนทรภู่ดำเนินเรื่องบางส่วนเป็นความฝัน เฉพาะในฝันสุนทรภู่พรรณนาว่าขณะกำลังว่ายน้ำอยู่ในทะเลจนที่จะสิ้นกำลังอยู่นั้น มีนารีรูปร่างงามคนหนึ่งมาช่วยชีวิตไว้และได้พามาที่วัดที่มีพระศิลาขาวที่วัดนี้ สุนทรภู่ได้พบกับผู้หญิงหลายคนแต่ละคนมีลักษณะรูปร่างโฉมต่างกันไป

๐ แล้วรำภาวนาในพระไตรลักษณ์

หอมกลิ่นธูปประจักษ์กลับสลาย

สิ้นกำลังยังมีนารีรุ่น

ประหารรักหนักหน่วงตัดหวังหาย

ฝันว่าวายสลายชเลอยู่เอย

รูปเหมือนหุ่นเหาะเร่ร้อนเวหา

ช่วยจงไปไว้ที่วัดได้ทันนา
ทั้งพระทองสององค์ล้วนทรงเครื่อง
พอเสียงแซ่แลหาเห็นนารี
ล้วนใส่ช่องป้องพักตร์คู่ลักขณะ

พระศิลาขาวล้ำดังสำลี
แลเลื่อมเหลืองเรืองจรัสรัศมี
ล้วนสอดสีสายน้อยนับร้อยพัน
เหมือนนางสะสวยสมล้วนคมสัน

(“รำพันพิลาป” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 276)

มีอยู่นางหนึ่งทีรูปโฉมงดงามล้ำเลิศ สุนทรภู่พรรณานางมีรูปร่างหน้าตางดงาม คมขำ ผิวพรรณ
สะอาด กิริยามารยาทเข้มข้อย เมื่อพิจารณาการแต่งกายสุนทรภู่คิดว่านางน่าจะเป็นหญิงสูงศักดิ์

ที่เอกองค์ทรงศรีฉวีวรรณ
ทั้งคมขำล้ำนางล้ำางสะอาด
ใส่เครื่องทรงมงกุฎตั้งบุตรี
รูปจรัสพิศโฉมวิไลเลิศ
พอแลสบทลบทระมายชายชำเลือง
ล้ำพระกรอ่อนชดประณตน้อม

ตั้งดวงจันทร์แจ่มฟ้าไม่ราตี
โอษฐ์เหมือนชาติจิมเจิมเฉลิมศรี
แก้มฉวีเนาวรัตน์จรัสเรือง
เหมือนหุ่นเชิดโฉมเข้มแฉล้มเหลือง
คู่ปลดเปลื้องเปล่งปลั่งกำลังโลม
แลละม่อมเหมือนหนึ่งเขียนวิเชียรโฉม

(“รำพันพิลาป” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 276)

หญิงนางนั้นงามจนสุนทรภู่ไม่แน่ใจว่าเป็นมนุษย์หรือเทพธิดา

หรือชาวสวรรค์ชั้นฟ้าภาไพยม
แปลกมนุษย์ผุดผ่องละอองพักตร์
ครั้นปราศรัยไต่ถามนามกร
ขึ้นถามอีกหลีกเสียงทำเมียงม่าย
นางน้อยน้อยพลอยตามงามงามดี
แล้วชวนว่าอย่าอยู่ชมพู่ทวีป
แล้วทรงรถกลดกลั่นนางทั้งนั้น
ที่นึ่งทิพย์ลิบเลื่อนคล้อยเคลื่อนคล้าย
ประเดี้ยวเดี้ยวเฉียวฉิบแลลิบลับ

มาประโลมโลกาให้อา वर्ณ
วิไลลักษณ์ล้ำเลิศประเสริฐสมร
ก็เคื่องค้อนขามเขินสะเทินที่
เหมือนอายชายเฉยเมินตำเนินหนี
เก็บมาลีเลือกถวายได้หลายพรรณ
นิมนต์รับไปสำราญวิมานสวรรค์
นั่งที่ชั้นลดล่อมน้อมค่านับ
พรรณรายพรายเรื่องเครื่องประดับ
จนลมจับวับใจอาลัยลาน

(“รำพันพิลาป” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 276)

เมื่อนางนั้นจากไปสุนทรภู่ก็โศกเศร้าเสียใจมากคิดว่าท่านคงไม่มีวาสนาที่จะได้ครองคู่และก็ไม่รู้ว่าจะ
หาทางติดตามได้อย่างไร แล้วสุนทรภู่ก็ฝันไปว่านางเมขลามาช่วยให้ได้พบเทพธิดา

◎ นี่จิตใจไม่รู้จักที่หลักแหล่ง
เมื่อยามฝันนั้นว่านี่นั่งตรีกตรอง
เห็นโฉมขององค์เอกเมขลา
รัศมีเปล่งดังเพ็ญจันทร์

สุดแสงสวาทหมายไม่วายหมอง
เดือนหงายส่องแสงสว่างดังกลางวัน
จุจินดาดวงสว่างมากกลางสวรรค์
พระรำพันกรุณาด้วยปราณี

ว่านวลหงส์องค์นี้อยู่ชั้นฟ้า
วิมานเรียงเคียงกันทุกวันนี้
จะให้แก้วแล้วก็ว่าไปหาเกิด
ที่ขัดข้องหมองหมางเป็นอย่างไร

ชื่อโฉมเทพธิดามิ่งมารศรี
เหมือนหนึ่งพี่น้องสนิทร่วมจิตใจ
มิให้เกิดการระแวงแห่งไหน
จะผันแปรแก้ไขด้วยใกล้เคียง

(“รำพันพิลาป” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 277-278)

เรื่องราวความฝันของสุนทรภู่ที่ไปชื่นชมเทพธิดาองค์หนึ่งนี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ (2543 : 276) ได้กล่าวว่า “สุนทรภู่หมายถึงกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ”

พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าวิลาส กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ เป็นพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาบาง เมื่อ พ.ศ. 2354 มีพระอนุชาทรงพระนามว่าพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าลักขณานุคุณ พระองค์ทรงมีพระสิริโฉมงามยิ่งและเป็นที่โปรดปรานรักใคร่ของพระราชบิดา นับว่าเป็นพระเจ้าลูกเธอเพียงพระองค์เดียวที่ได้ทรงกรมในรัชกาลนั้น สิ้นพระชนม์ ในปี พ.ศ. 2388 ขณะที่สุนทรภู่แต่งรำพันพิลาปทรงมีพระชนมายุ 34 พรรษา และทรงเป็นผู้อุปการะสุนทรภู่ขณะที่บวชและจำพรรษาอยู่ที่วัดศรีสุดาราม

อย่างไรก็ตาม สุนทรภู่จะตั้งใจให้เทพธิดาในความฝันมีความหมายถึงใครนั้นคงไม่สามารถระบุได้ชัดเจน แต่การที่สุนทรภู่เปรียบนางในฝันว่าเป็นเทพธิดาหรือนัยหนึ่งคือภาพของผู้หญิงที่งามพร้อมทุกด้านและมีฐานะสูงศักดิ์นั้น อาจกล่าวได้ว่าผู้หญิงในความฝันหรือเทพธิดาเป็นตัวแทนภาพลักษณ์ของผู้หญิงในอุดมคติของสุนทรภู่ ซึ่งเป็นผู้หญิงที่สวยงามเพียบพร้อมไปทุกด้านทั้งรูปร่างหน้าตา การแต่งกายสวยงาม กิริยาท่าทางเรียบร้อยสุภาพ พุดจาไพเราะสุภาพ จิตใจดี มีเมตตา มีคุณธรรม อารมณ์ดี มีสติปัญญา มีชาติตระกูลสูง สุนทรภู่ปรารถนาจะได้ผู้หญิงลักษณะเช่นนี้มาเป็นคู่ครอง แต่ไม่สมปรารถนาได้ในความเป็นจริง จึงได้แต่ขอให้ได้พบคู่ครองที่มีลักษณะเช่นนี้ในชาติหน้า ดังที่กล่าวว่า

ถึงชาตินี้พี่มิได้บุญไม่เคย

ขอขึ้นเซยชาติหน้าด้วยอารมณ์

(“รำพันพิลาป” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 277)

จากการศึกษาทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงกลุ่มต่าง ๆ จากวรรณกรรมทั้งประเภทนิราศและประเภทนิทาน สามารถสรุปทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงได้ดังต่อไปนี้

1. ด้านรูปร่างหน้าตา

สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงควรมีรูปร่างหน้าตาและการแต่งกายที่สวยงาม

2. ด้านกิริยาท่าทาง

สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงควรมีกิริยามารยาท ท่าทางที่อ่อนช้อยเรียบร้อย พุดจาอ่อนหวานและวางตัวให้เหมาะสมกับสถานภาพและสถานการณ์

3. ด้านลักษณะนิสัย

สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงควรมีความรักนวลสงวนตัวและไม่ควรโลภในทรัพย์สินเงินทอง ส่วนผู้หญิงที่มีฐานะเป็นภรรยาควรดูแลปรนนิบัติ ยกย่องให้เกียรติและต้องมีความซื่อสัตย์ต่อสามี อีกทั้งไม่ควรแสดงความหึงหวงสามีมากเกินไป ส่วนผู้หญิงที่มีฐานะเป็นแม่ควรรักและดูแลเอาใจใส่ลูกอยู่เสมอ

4. ด้านความรู้

สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงควรได้รับโอกาสในการศึกษาหาความรู้ในวิชาการด้านอื่น ๆ สามารถอ่านเขียนหนังสือได้ เพื่อเอาไว้ช่วยเหลือตนเองและผู้อื่น

5. ด้านความสามารถ

สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงควรมีความสามารถหลาย ๆ ด้าน และยอมรับว่าผู้หญิงสามารถเป็นผู้นำได้เช่นกัน

บทที่ 3

ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนากับผู้แต่ง

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทัศนากับผู้แต่งเป็นการศึกษาสาเหตุหรือปัจจัยสำคัญที่ทำให้สุนทรภู่มีทัศนคติต่อผู้หญิงในแง่มุมต่าง ๆ หรือการศึกษาที่มาของการแสดงทัศนะ โดยศึกษาควบคู่ไปกับชีวประวัติของสุนทรภู่และสิ่งแวดล้อม เช่น เรื่องราวของบุคคลใกล้ชิด บุคคลสำคัญ เหตุการณ์สำคัญ สภาพสังคมตลอดจนวรรณกรรมในช่วงระยะเวลานั้น

การศึกษาผลงานวรรณกรรมโดยพิจารณาประวัติผู้แต่งควบคู่ไปด้วยจะช่วยทำให้เข้าใจเรื่องได้เด่นชัดขึ้น เนื่องจากบุคลิกภาพ ความคิด ตลอดจนประสบการณ์สำคัญ ๆ ในชีวิตของผู้แต่งมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการสร้างงาน ดังที่ ศรีสุตา จริยากุล (2532 : 291) กล่าวว่า “ การศึกษาชีวประวัติผู้แต่งมีคุณค่าต่อการวิจารณ์ผลงานของผู้แต่งแต่ละคน เพราะผู้วิจารณ์จะได้เห็นแนวคิดที่ซ่อนอยู่ภายในใจผู้แต่ง พื้นเพ รากฐานเดิมที่หล่อหลอมผู้แต่งขึ้นมา ”

ดังนั้นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทัศนากับผู้แต่งจึงจำเป็นต้องศึกษาชีวประวัติและเรื่องราວความสัมพันธ์กับผู้หญิง ซึ่งจะช่วยให้เห็นถึงเหตุที่มาของทัศนะของสุนทรภู่ได้ ดังจะกล่าวถึงชีวประวัติโดยย่อของสุนทรภู่ว่าต่อไปนี้

สุนทรภู่เกิดในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชครองราชย์ เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2329 ณ บริเวณสถานีรถไฟบางกอกน้อยในสมัยปัจจุบัน บิดามารดาไม่ปรากฏหลักฐานว่าชื่อใด แต่ได้แยกทางกันตั้งแต่สุนทรภู่วัยเด็ก สุนทรภู่อาศัยอยู่กับมารดาซึ่งทำหน้าที่เป็นแม่นมของพระองค์เจ้าหญิงจกมลพระธิดาในกรมพระราชวังหลัง ต่อมามารดาได้มีสามีใหม่ มีบุตรหญิงด้วยกันอีก 2 คน ชื่อ ฉิม กับ นิ่ม

สุนทรภู่อุปการะขึ้นมาในกรมพระราชวังหลังและได้เรียนหนังสือที่วัดใกล้ ๆ ปรากฏว่าสุนทรภู่มีความเฉลียวฉลาดในวิชาทางเขียนอ่านและมีนิสัยรักในเชิงกลอนอยู่มากจึงได้แต่งกลอนเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ รวมถึงนิทานคำกลอนเรื่องโคบุตร

ในระหว่างเวลานั้นสุนทรภู่อักลอบคบหากับผู้หญิงชาววังคนหนึ่งชื่อ จัน เมื่อความทราบถึงกรมพระราชวังหลัง จึงต้องโทษจำคุกด้วยกันทั้งคู่ แต่ถูกคุมขังอยู่ไม่นานก็พ้นโทษ

ราวต้นปี พ.ศ.2350 ภายหลังจากพ้นโทษ สุนทรภู่ได้เดินทางไปบ้านกร่ำ เมืองแกลงเพื่อเยี่ยมบิดาของตนที่ออกบวชอยู่ สุนทรภู่พักอยู่กับบิดาได้ไม่นานก็เดินทางกลับกรุงเทพฯ มาอยู่ที่พระราชวังหลัง ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในพระองค์เจ้าปฐมวงศ์พระโอรสในกรมพระราชวังหลังและแต่งนิราศเมืองแกลง ต่อมาก็ได้แต่งงานกับจัน

ช่วงปลายปี พ.ศ. 2350 สุนทรภู่มีเรื่องทะเลาะโกรธเคืองกับจันและต้องเดินทางตามเสด็จพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ไปนมัสการพระพุทธบาท เมื่อเดินทางกลับมาได้แต่งนิราศพระบาท ขณะนั้นยังไม่ได้ปรับความเข้าใจกับจัน และได้แยกกันอยู่ ต่อมาสุนทรภู่ได้ลาออกจากมหาดเล็กและเดินทางท่องเที่ยวไปตามที่ต่าง ๆ จนได้ไปทำหน้าที่บอกดอกสร้อยสักวาและบอกบทละครคณะนายบุญยัง รวมถึงได้แต่งกลอนบทละครเรื่องลักษณวงศ์

พ.ศ. 2377 นิมถึงแก่กรรม ตามจึงมาอยู่กับสุนทรภู่ ต่อมาสุนทรภู่ได้พาพัดซึ่งบวชเป็นเณรกับตามเดินทางไปวัดเจ้าฟ้าอากาศที่อยู่ชานเพื่อหาอายุวัฒนะตามลายแทงที่ได้มา แต่ไม่ประสบผลสำเร็จจึงเดินทางกลับกรุงเทพฯ เมื่อกลับมาได้ย้ายมาอยู่ที่วัดมหาธาตุเพื่อให้อยู่ใกล้วังที่ประทับของพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ ในช่วงนี้ได้แต่งนิราศวัดเจ้าฟ้าโดยแต่งให้เป็นคำของเณรพัด นิราศอิเหนาและแต่งเรื่องพระอภัยมณีต่อจากที่ได้แต่งค้างไว้

ต้นปี พ.ศ.2378 พระองค์เจ้าลักขณานุคุณทรงประชวรและสิ้นพระชนม์ ทำให้สุนทรภู่ขาดผู้อุปการะ จึงได้ลาสิกขา ขณะนั้นมีอายุได้ 50 ปี รวมเวลาบวช 10 พรรษา เมื่อสึกออกมาสุนทรภู่ก็มีชีวิตที่ลำบากมาก ไม่มีที่อยู่อาศัยต้องอาศัยในเรือจอดนอนตามสวนไปเรื่อยกับลูกชายทั้งสองคน หาเลี้ยงชีพด้วยการรับจ้างแต่งกลอนและขายบทกลอนนิทานที่แต่งเอาไว้ เช่น เรื่องพระอภัยมณี ลักษณะวงศ์ ขณะนั้นสุนทรภู่ได้มัวเป็นภรรยาและมีบุตรชายด้วยกันชื่อน้อย

พ.ศ.2383 สุนทรภู่คิดจะบวชอีกครั้งประกอบกับพัดมีอายุครบบวชเป็นภิกษุ สุนทรภู่จึงได้กราบทูลเรื่องราวของตนถวายกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระองค์จึงอุปการะบวชให้ทั้งสุนทรภู่และพัด และทรงแนะนำให้ไปอยู่กับสมเด็จพระวันรัตน์ ณ วัดราชบูรณะ แต่ไปอยู่ได้ไม่นาน สุนทรภู่ก็ขอกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสย้ายไปอยู่วัดเทพธิดาราม

พ.ศ.2384 สุนทรภู่ได้เดินทางไปจังหวัดสุพรรณบุรีโดยมีพัด ตาม ลูกศิษย์และลูกบุญธรรมคือกลั่น และซุบร่วมเดินทางไปด้วย และได้แต่งโคลงนิราศสุพรรณ เมื่อกลับมาอยู่ที่วัดศรีสุดารามสุนทรภู่ก็ได้รับอุปการะจากสมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมหมื่นอภัยสุสดาเทพ ซึ่งเป็นพระพี่นางของพระองค์เจ้าลักขณานุคุณและได้แต่งรำพันพิลาป

พ.ศ.2385 สุนทรภู่ลาสิกขา สมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมหมื่นอภัยสุสดาเทพทรงแนะนำให้สุนทรภู่ถวายตัวแด่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ซึ่งโปรดเรื่องกาพย์กลอน สุนทรภู่จึงได้มาอยู่ที่พระราชวังเดิมอันเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ต่อมาสุนทรภู่ได้เดินทางไปนมัสการพระปฐมเจดีย์ โดยได้พาตามและน้อยไปด้วย และได้แต่งนิราศพระปฐมเล่าเรื่องการเดินทาง เมื่อเดินทางกลับมาสุนทรภู่ก็ยังคงอาศัยอยู่ที่พระราชวังเดิมและได้แต่งเรื่องพระอภัยมณีต่อไปอีกจากเดิมที่ตั้งใจจะให้จบแค่ตอนพระอภัยมณีออกบวช เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมหมื่นอภัยสุสดาเทพทรงโปรดเรื่องนี้มากและมีรับสั่งให้แต่งต่อ สุนทรภู่จึงต้องขยายเรื่องให้ยืดยาวออกไป

พ.ศ.2394 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ให้มีพระยศเทียบเท่าพระองค์ มีพระนามาภิไธยว่า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว และให้เสด็จมาประทับที่พระราชวังบวร ข้าราชการบริพารทั้งหลายรวมถึงสุนทรภู่จึงตามเสด็จมาด้วย

ในปีเดียวกันนั้นสุนทรภู่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์อีกครั้งเป็นพระสุนทรโวหาร ตำแหน่งเจ้ากรมอาลักษณ์ฝ่ายพระราชวังบวร ขณะมีอายุได้ 66 ปี ผลงานที่แต่งในสมัยรับราชการครั้งนี้ ได้แก่ บทละครเรื่องอภัยนุราชซึ่งแต่งถวายพระองค์เจ้าดวงประภา พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เสภาพระราชพงศาวดารซึ่งแต่งตามรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้ยังมีบทเห่กล่อมพระบรรทมเรื่องจับระบำ เรื่องกาگی เรื่องพระอภัยมณีและเรื่องโคบุตร ซึ่งใช้กล่อมบรรทมเจ้านายทั่วทั้งพระราชวังในสมัยนั้น

สุนทรภู่รับราชการในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงปี พ.ศ.2398 ก็ถึงแก่กรรม รวมมีอายุได้ 70 ปี

จากชีวประวัติของสุนทรภู่จะเห็นได้ว่า สุนทรภู่มิประสบการณในวัยเด็กที่ขมขื่นเนื่องจากบิดามารดาหย่าร้างกันและต่างฝ่ายต่างก็ขาดสัมพันธภาพที่ดีต่อสุนทรภู่ ซึ่งตามแนวทางการศึกษาทางจิตวิทยาได้กล่าวว่ พัฒนาการและประสบการณในวัยเด็กโดยเฉพาะอย่างยิ่งประสบการณอันเกี่ยวเนื่องกับสัมพันธภาพระหว่างเด็กกับพ่อแม่จะเป็นรากฐานสำคัญยิ่งของบุคลิกภาพของมนุษย์ ดังนั้นกล่าวได้ว่าลักษณะบุคลิกภาพของสุนทรภู่ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากประสบการณที่สุนทรภู่ได้รับในวัยเด็ก ดังที่ วนิตา ลิขิตกันทิมา (2517 : 252) ซึ่งได้ศึกษาบุคลิกภาพของสุนทรภู่ได้อธิบายถึงสาเหตุแห่งบุคลิกภาพของสุนทรภู่ไว้ว่า

สุนทรภู่ต้องประสบเคราะห์กรรมแต่เยาว์วัย คือเติบโตมาในครอบครัวที่มีสภาวะบ้านแตกเพราะการหย่าร้างของพ่อแม่ ทำให้สุนทรภู่ต้องได้รับความกระทบกระเทือนทางจิตใจด้วยการขาดความรักความอบอุ่นจากพ่อแม่ ก่อให้เกิดความวิตกกังวลเรื้อรังและเป็นปมสำคัญในจิตใจไร้สำนึกของสุนทรภู่ ซึ่งมีบทบาทในการกำหนดบุคลิกภาพของสุนทรภู่ออย่างสำคัญยิ่ง

บุญสวย เชิดเกียรติกุล (2525 : 33) นายแพทย์ทางจิตวิทยาซึ่งได้วิเคราะห์ชีวิตและงานของสุนทรภู่ตามหลักจิตวิทยาได้กล่าวถึงสาเหตุแห่งบุคลิกภาพของสุนทรภู่ในทำนองเดียวกันว่า

ครอบครัวที่พ่อแม่มีความขัดแย้งทะเลาะทูปดักัน เณยเมยต่อกันแสดงความสุขภาพที่เย็นชาต่อกัน หรือถึงกับหย่าร้าง จะทำให้เด็กเกิดความสับสนวุ่นวาย เกิดความกลัวไม่เข้าใจและไม่อยากจะถูกถามไถ่ เกิดความหวาดหวั่นต่ออนาคต เกิดความผิตหวังและขาดความสับสนวุ่นวาย เกิดความรู้สึกว่าขาดที่พึ่ง ขาดความสำคัญ เป็นคนถูกทอดทิ้ง ผลลัพธ์ก็คือเด็กเกิดความแค้นเคืองพ่อแม่ มองโลกด้วยความน้อยเนื้อต่ำใจ อันเป็นสิ่งที่ขัดขวางจิตใจที่จะเติบโตในการเข้าใจโลกและปรับตัว ซึ่งชีวิตของสุนทรภู่มิลักษณะเช่นนี้และแสดงออกมาทางบุคลิกภาพ

ทั้ง วนิตา ลิขิตกันทิมา และ บุญสวย เชิดเกียรติกุล ต่างก็มีความเห็นที่ตรงกันว่า การที่สุนทรภู่ขาดความรักความอบอุ่นจากครอบครัวมาตั้งแต่เด็กมีผลต่อสภาพจิตใจ พฤติกรรม รวมถึงบุคลิกภาพซึ่งแสดงออกมาทางลักษณะนิสัย ความคิด ความเชื่อและทัศนะที่มีต่อเรื่องต่าง ๆ

นอกจากนั้น สิ่งแวดล้อมคือสภาพสังคมที่สุนทรภู่อาศัยอยู่ การอบรมปลูกฝังจากคนใกล้ชิดประสบการณที่ได้เรียนรู้จากการดำเนินชีวิต สิ่งเหล่านี้ก็มีส่วนสำคัญในการสร้างสม อุปนิสัย ค่านิยม ทัศนคติ หลายประการของสุนทรภู่ ดังที่ สุนีย์ แจ้งใจธรรม (2516 : 19) ซึ่งได้ศึกษาเกี่ยวกับบุคคลและเหตุการณ์ที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมของสุนทรภู่ได้กล่าวถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อกวีไว้ว่า

อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม (Physical Environment) ลักษณะภูมิอากาศที่แตกต่างกัน (Climatic Differences) ความรู้สึกนึกคิดประจำถิ่น (The Spirit of an area) หรือสามัญสำนึกในสิ่งต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดกันมาหลายชั่วคน ซึ่งรวมกันเป็นลักษณะประจำท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้จะเป็นเครื่องจรรโลงใจในการสร้างสรรค์วรรณกรรม

เมื่อสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อผลงานวรรณกรรมของกวี นั้นหมายความว่าสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ มีอิทธิพลต่อทัศนะหรือความนึกคิดของกวีซึ่งได้ถ่ายทอดออกมาเป็นวรรณกรรมนั่นเองเนื่องจากทัศนะกวีกับวรรณกรรมมีความสัมพันธ์กัน ดังที่ วิทย์ ศิวะศรียานนท์ (2531 : 30-31) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อทัศนะของกวีในวรรณกรรมไว้ว่า

กวีไม่ใช่เป็นแต่กวี หากเป็นคนที่เกิดในยุคใดยุคหนึ่ง ซึ่งมีสิ่งแวดล้อม มีสภาพการเมืองและเศรษฐกิจแตกต่างกับสมัยอื่น กวีเกิดในสมัยใดจะรอดพ้นจากอิทธิพลแห่งสิ่งแวดล้อมหาได้ไม่ ถึงแม้กวีจะพยายามหลบหลีกเพียงใด ความจิตตภาพเห็นความรู้สึกที่ตนมีอยู่เป็นส่วนรวมกับคนร่วมสมัยก็ไม่วายที่จะแพร่พรายออกมา

ดังนั้นกล่าวได้ว่า สภาพชีวิตและการอบรมเลี้ยงดูในวัยเด็ก ประสบการณ์และการเรียนรู้ในการดำเนินชีวิตตลอดจนสภาพแวดล้อมของสุนทรภู่อาจคลี่คลายหรืออธิบายความเป็นมาของอุปนิสัยค่านิยมหรือทัศนคติบางประการของสุนทรภู่ได้ดังต่อไปนี้

1 ทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงด้านรูปร่างหน้าตา

การที่สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงควรมีรูปร่างหน้าตาสวยงามเหมือนกับผู้หญิงชาววัง น่าจะมีสาเหตุมาจากการที่ในวัยเด็กสุนทรภู่ได้รับการเลี้ยงดูอยู่ในบริเวณพระราชวังหลัง เนื่องมาจากการดาหน้าทำหน้าที่ย้ายการดูแลพระองค์เจ้าหญิงจกมล พระธิดาในกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข สุนทรภู่จึงเติบโตขึ้นมาในสภาพแวดล้อมและสังคมของคนในวังได้ใกล้ชิดและมีความผูกพันคุ้นเคย จึงน่าจะส่งผลทำให้มีทัศนคติที่ดีต่อชาววัง ซึ่งทางจิตวิทยาได้อธิบายถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อบุคคล ดังที่ สติธ วรศาสตร์ (2540 : 14) ได้กล่าวว่า

สิ่งแวดล้อม (Environment) มีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพมาก ตั้งแต่ทารกอยู่ในครรภ์มารดาสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อการสร้างบุคลิกภาพตั้งแต่ต้นมาจนตลอดชีวิต ในวันแรกที่คลอดออกมาพบกับสิ่งแวดล้อมนานาชนิด เมื่อเล็กก็ได้พบกับสิ่งแวดล้อมในวงจำกัด สิ่งที่ได้พบมีผลต่อเนื่องไปยังความเจริญเติบโตของเด็กเป็นอันมาก ผลแห่งการที่บุคคลได้รับจากสิ่งแวดล้อมนี้จะถูกสั่งสมมาเรื่อยจนกลายเป็นลักษณะที่เป็นของแต่ละบุคคล

สุนทรภู่อาศัยอยู่ในบริเวณพระราชวังมาตั้งแต่ยังเด็กได้มีโอกาสพบเห็นผู้หญิงชาววังที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นกุลสตรีที่เพียบพร้อมบ่อยครั้ง จึงน่าจะทำให้สุนทรภู่ฝังใจกับลักษณะของผู้หญิงชาววังและเห็นว่า ผู้หญิงชาววังเป็นผู้หญิงที่มีรูปร่างหน้าตาสวยงามมากกว่าผู้หญิงกลุ่มอื่น

ทั้งนี้ ในสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้แบ่งผู้หญิงออกเป็น 2 กลุ่มคือผู้หญิงชาววังกับผู้หญิงชาวบ้าน ซึ่งทั้งสองกลุ่มมีสภาพความเป็นอยู่และวิถีชีวิตที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ผู้หญิงชาววังได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้หญิงที่มีความเป็นกุลสตรีที่เพียบพร้อม มีรูปร่างหน้าตาและการแต่งกายที่สวยงามตลอดจนได้มีการเปรียบเทียบเรื่องของการดูแลรักษาความงามและการแต่งกายของผู้หญิงทั้ง 2 กลุ่มไว้ในสุภาษิตสอนหญิงว่า

◎ เมื่อยามตรุษยามสงกรานต์มีงานหลวง	แต่งให้งามตามกระทรวงหาว่าไม่
ครั้นสิ้นเขตเทศกาลทำงานไป	อย่ารำไรมัดหน้าทั้งดาปี
เมื่อไปเป็นชาววังจึงนั่งแต่ง	แต่พอแจ้งเขาก็จับกระจกหวี
ด้วยสำราญการอะไรนั้นไม่มี	จะหาคู่คู่แต่ที่เจ้าพระยา

(“สุภาษิตสอนหญิง” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 626)

จงนั่งเจียมท่มเจียมเสียมหจิม
อย่านั่งลายกรายกรุยทำจุยไป

อย่ากระหยมยศถาอัชฌาสิย
ตัวมิใช่ชาววังไม่บังควร

(“สุภาสิตสอนหญิง” รวมนิทานสุภาสิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 627)

จะเห็นได้ว่าเสรีภาพในการตกแต่งตัวเองให้งดงามของผู้หญิงชาวบ้านมีน้อยกว่าผู้หญิงชาววังมาก เนื่องจากต้องทำงานหนัก โอกาสในการที่จะแต่งตัวให้สวยงามนั้นมีเพียงเมื่อมีงานบุญหรืองานเทศกาลต่าง ๆ เท่านั้นไม่ได้มีโอกาสทำอยู่เป็นประจำเหมือนผู้หญิงชาววังที่มีโอกาสในการดูแลรักษาความงามอยู่ตลอดเวลา ทั้งยังได้กล่าวทำนองว่าผู้หญิงบ้านนอกนั้นไม่ค่อยรู้จักเรื่องของการตกแต่งให้สวยงามพอดี มักจะแต่งมากเกินไปแทนที่จะสวยขึ้นกลับทำให้ดูน่าขามากกว่า

จะแต่งตัวก็อย่ามัวแต่การแต่ง
ใช้บ้านนอกขอกนามาแต่เยิง

อย่าทาแป้งจับกระหม่อมเข้าจนเหลิง
ท่าเซาะเซิงเขาจะไหว้งไรไป

(“สุภาสิตสอนหญิง” รวมนิทานสุภาสิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 626)

นอกจากนี้สุนทรภู่ยังอาจได้รับอิทธิพลมากจากค่านิยมที่ว่า ผู้หญิงต้องหมั่นดูแลตกแต่งตนเองให้งดงาม ดังที่ปรากฏในสุภาสิตสอนหญิงซึ่งได้สอนให้ผู้หญิงต้องรู้จักหมั่นดูแลรักษาความงาม รวมถึงการตกแต่งกายให้สวยงามตามสมควรเพื่อให้หน้าดูสมเป็นผู้หญิง ถึงแม้ว่าจะมีรูปร่างหน้าตาสวยอยู่แล้วก็ตาม แต่ถ้าไม่รู้จักแต่งตัวบ้างก็จะทำให้ความสวยงามลดลง

จะนุ่งห่มพอสมศักดิ์สงวน

ให้สมควรรับพัศตร์ตามศักดิ์ศรี

จะผัดหน้าทาแป้งแต่งอินทรีย์

ดูฉวีผิวเนื้ออย่าเหลือเกิน

จะเก็บไรไฉมให้สมพัศตร์

บำรุงศักดิ์ตามศรีมิให้เขิน

เป็นสุภาพราบเรียบและเจริญ

คงมีผู้สรรเสริญอนงค์ทรง

ใครเห็นน้องต้องนิยมชมไม่ขาด

ว่าฉลาดแต่งร่างเหมือนอย่างหงส์

ถึงรูปงามทราชมสงวนนวลอนงค์

ไม่รู้รักแต่งองค์ก็เสียงาม

(“สุภาสิตสอนหญิง” รวมนิทานสุภาสิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 621)

ในสายตาของคนทั่วไปจึงมองว่าผู้หญิงชาววังมีรูปร่างหน้าตาสวยงามมากกว่าผู้หญิงชาวบ้านทั่วไป รวมทั้งสุนทรภู่ด้วย

ดังนั้นการที่สุนทรภู่ได้พักอาศัยอยู่ในบริเวณพระราชวังหลังมาตั้งแต่เด็กซึ่งทำให้ได้พบเห็นและใกล้ชิดผู้หญิงชาววังอยู่เสมอและค่านิยมที่ยกย่องให้ผู้หญิงชาววังเป็นผู้หญิงที่มีรูปร่างหน้าตาและมีการแต่งกายที่สวยงาม จึงน่าจะเป็นสาเหตุที่ทำให้สุนทรภู่มองว่าผู้หญิงชาววังเป็นผู้หญิงที่มีความงามมากกว่าผู้หญิงอื่น ๆ และทำให้สุนทรภู่เห็นว่าผู้หญิงควรจะมียูปร่างหน้าตาและการแต่งกายที่สวยงามเหมือนผู้หญิงชาววัง

2 ทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงด้านกิริยาท่าทาง

สุนทรภู่เห็นว่าผู้หญิงควรมีกิริยาท่าทางนุ่มนวล อ่อนช้อย เรียบร้อย รู้จักวางตัวให้เหมาะสมกับ สถานการณ์และสถานภาพอย่างผู้หญิงชาววัง การที่สุนทรภู่มีทัศนะเช่นนี้น่าจะมีสาเหตุมาจากการที่สุนทรภู่ ได้เคยอาศัยอยู่ในวังได้ใกล้ชิดและเห็นการปฏิบัติตนของชาววังมาตั้งแต่เด็ก ซึ่งผู้หญิงชาววังมีโอกาสได้รับ การอบรมกิริยามารยาทอยู่เสมอต่างไปจากผู้หญิงทั่วไป ดังที่ บุญยงค์ เกศเทศ (2517 : 196-200) กล่าวว่า

สตรีชาววังยังได้รับการอบรมเรื่องกิริยามารยาทจนมีคำกล่าวเป็นสำนวนว่า เรียบร้อยเหมือนชาววัง ด้วยลักษณะ มารยาทของชาววังเป็นที่นิยมยกย่องโดยทั่วไปนี้ บุรุษทั้งหลายก็หมายปองจะได้ชาววังมาเป็นภรรยาเพราะถือว่าสตรีได้ เข้าไปศึกษาอบรมจนจบหลักสูตร ฝ่ายสตรีชาววังนั้นมักมีกิริยามารยาทและวาจาไม่ประณีตงดงามและไม่ไพเราะเจริญ หูเทียบกับสตรีชาววัง เนื่องจากพื้นฐานการศึกษาอบรมแตกต่างกัน ประกอบกับสตรีชาววังต้องรับภาระในครอบครัว ตลอดจนต้องช่วยสามีในการประกอบอาชีพ จึงไม่มีเวลาฝึกฝนอบรมกิริยามารยาทเหมือนสตรีชาววัง

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ (2530 : 10-11) ก็ได้กล่าวถึงการอบรมมารยาทของผู้หญิง ชาววังไว้ว่า “ที่ในพระราชวังจึงเป็นแหล่งสำหรับเรียนวิชามารยาทสำหรับกุลสตรีเปรียบเหมือนวิทยาลัย อันเป็นที่ผู้มีบรรดาศักดิ์ชอบส่งธิดาเข้าไปฝากให้ศึกษาในสำนักเจ้านายและผู้อื่นที่สามารถฝึกสอน คนทั้ง หลายจึงชมชอบผู้หญิงชาววังมาแต่โบราณ”

นอกจากนี้ในสุภาษิตสอนหญิงยังได้กล่าวถึงวิธีการปฏิบัติตนและกิริยามารยาทของผู้หญิงว่าควรมี ลักษณะใด ซึ่งแสดงให้เห็นค่านิยมที่ว่าผู้หญิงที่ดีต้องมีกิริยามารยาทเรียบร้อย

◎ ประการหนึ่งซึ่งจะเดินดำเนินนาค	ค่อยเยื้องย่างตรรกย่อ่งไปกลางสนาม
อย่าไกวแขนสุดแขนเข้าห้ามปราม	เสียมงามสงวนไว้แต่ในที่
อย่าเกินกรายย้ายออกยกผ้าห่ม	อย่าเสยผมหางทางหว่างวิถี
อย่าพูดเพ้อเจ้อไปไม่สุติ	เหยาเรือนมีกลับมาจึงหาหรือ
ให้กำหนดจดจำแต่คำชอบ	ผิดระบอบแบบกระบวนอย่าควรถือ
อย่านุ่งผ้าพกใหญ่โตสะตือ	เขาจะลือว่าเล่นไม่เห็นควร
อย่าลืมตัวมัวเดินให้เพลินจิต	ระวังปิดป้องของสงวน
เป็นนารีที่อายหลายกระบวน	จงสงวนศักดิ์สง่าอย่าให้อาย
อึ่งเนตรอย่าสังเกตให้เกินนัก	จงรู้จักอาการประมาณหมาย
มันประสพพบเหล่าเจ้าชู้ชาย	อย่าซม้ายทำชะม้อยตะบอยแล

(“สุภาษิตสอนหญิง” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 622)

ด้วยเหตุที่ในวัยเด็กที่สุนทรภู่ได้อาศัยอยู่ในพระราชวัง มีโอกาสได้ใกล้ชิดชาววังมาตลอดจึงน่าจะ ฝังใจกับลักษณะกิริยาท่าทางของผู้หญิงชาววังที่มีโอกาสได้รับการอบรมและกวดขันในด้านกิริยามารยาท ท่าทาง การวางตัวอยู่เสมอ ประกอบกับค่านิยมของผู้หญิงชาววังให้เป็นตัวแทนของสตรีที่มีความงาม เพียบพร้อม จึงน่าจะเป็นสาเหตุที่ทำให้สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงควรมีกิริยาท่าทางเหมือนผู้หญิงชาววัง

3 ทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงด้านลักษณะนิสัย

3.1 ผู้หญิงไม่ควรแสดงอารมณ์หึงหวงสามีมากเกินไป

จากการศึกษาผลงานวรรณกรรมประเภทนิราศและประเภทนิทานจะเห็นได้ว่าสุนทรภู่มีทัศนะว่า ผู้หญิงไม่ควรที่จะแสดงอารมณ์หึงหวงสามี ดังที่ได้กล่าวไว้โดยตรงในนิราศและจากการสร้างตัวละครหญิงหลายตัวให้มีนิสัยหึงหวงสามี การที่สุนทรภู่มีทัศนะเช่นนี้น่าจะมีสาเหตุมาจาก “จัน” ภรรยาคนแรกที่สุนทรภู่รักและผูกพัน ทั้งนี้เพราะจันเป็นผู้หญิงที่มีนิสัยหึงหวงมาก ดังที่สุนทรภู่ได้กล่าวไว้ในนิราศเมืองแกลงให้จันลดความหึงหวงลงบ้างว่า

อย่ารู้จักผลึกพลิกทั้งหยิกข่วน
ให้แยมยั้มพริ้มพร้อมน้อมวิญญาน์

แขนแต่ล้วนรอยเล็บเจ็บหน้าหน้า
แล้วก็อย่าขี้นึงตะบึงตะบอน

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 79)

ถึงเจ็บไข้อย่างไรไม่ตายไม่คลายรัก
ช่วยยั้มแยมยั้มแซมขึ้นอย่ามีนตึง

มีแต่ลักลอบนีกรำลึกถึง
ให้เหือดหึงลงเสียบ้างจงฟังคำ

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 81)

อีกทั้งความหึงหวงของจันเมื่อครั้งที่สุนทรภู่ได้นิยามมาเป็นภรรยาอีกคนก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สุนทรภู่มีเรื่องทะเลาะวิวาทกับญาติผู้ใหญ่จนต้องโทษจำคุกและต้องหย่าร้างกันไป ซึ่งอาจทำให้สุนทรภู่รู้สึกเจ็บช้ำบอบกับผู้หญิงที่มีนิสัยหึงหวง

ในนิทานเรื่องพระอภัยมณี ตัวละครหญิงหลายตัวมีนิสัยขี้นึง โดยเฉพาะสุวรรณมาลีซึ่งมีนิสัยหึงหวงพระอภัยมณีมาก ซึ่งมีผู้กล่าวกันว่าสุนทรภู่ได้ถ่ายทอดบุคลิกลักษณะของจันมาเป็นตัวสุวรรณมาลี ดังที่ ธนิต อยู่โพธิ์ (สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร. 2518 : 279 ; อ้างอิงจาก ธนิต อยู่โพธิ์.) ได้กล่าวถึงตัวละครผู้หญิงในหนังสือเรื่อง ตัวละครและเหตุการณ์ในเรื่องพระอภัยมณีว่า

ตัวละครผู้หญิงหลายตัวน่าจะได้อิทธิพลมาจากผู้หญิงที่มีบทบาทในชีวิตจริงของสุนทรภู่ เช่น นางสุวรรณมาลีน่าจะมาจากแม่จัน ภรรยาคนแรกของสุนทรภู่ซึ่งกล่าวกันว่าสุนทรภู่รักมากที่สุดและคร่ำครวญถึงอยู่เสมอ แม้ว่าจะได้แยกกันในตอนหลังก็ยังไม่วายรำพันถึงในนิราศหลายเรื่อง นักวรรณคดีส่วนมากเห็นพ้องต้องกันว่า แม่จัน น่าจะเป็นต้นแบบของนางสุวรรณมาลีเพราะอุปนิสัยของนางสุวรรณมาลีที่ขี้นึงหนักหนาตรงกับนิสัยของแม่จัน อีกทั้งสุนทรภู่รักและผูกพันภรรยาคนแรกนี้มากรวมทั้งเกรงใจมากด้วย เช่นเดียวกับที่พระอภัยมณีรักและเกรงใจนางสุวรรณมาลี เมื่อสังเกตลักษณะนิสัยของนางสุวรรณมาลีและเปรียบเทียบกับแม่จันตามที่มีผู้กล่าวถึงไว้ในหนังสือหลายเล่มก็รู้สึกว่่าจะเป็นไปได้ที่สุนทรภู่เอาแม่จันมาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างนางสุวรรณมาลี

นอกจากนี้ วนิดา ลิขิตกันทิมา (2517 : 221) ได้กล่าวในทำนองเดียวกันว่า “การที่สุนทรภู่แสดงวามไม่ประสงค์จะได้พบหรือรักใคร่กับหญิงขี้นึงก็คงเนื่องจากระอาในฤทธิ์หึงของจัน”

ดังนั้นการที่สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงไม่ควรแสดงความรักหวงสามีมากเกินไปจึงน่าจะมีสาเหตุมาจากบุคคลใกล้ชิด คือ จัน ภรรยาของท่านที่มีนิสัยขี้นึงมาก

3.2 ผู้หญิงควรซื่อสัตย์ต่อสามี

สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงควรซื่อสัตย์กับคนรักหรือสามี ดังที่ได้กล่าวไว้ในคำอธิบายในคราวที่ไปนมัสการพระพุทธบาทว่าขออย่าให้ได้พบกับผู้หญิงไม่ซื่อสัตย์

สตรีหนึ่งแพศยาหญิง

ทั้งสองสิ่งอย่าได้คิดพิศมัย

(“นิราศพระบาท” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 100)

คำว่า “ผู้หญิงแพศยา” ในกฎหมายตราสามดวง ที่ว่าด้วยเรื่อง พระไอยการลักษณะผ้าเมีย (2515 : 210-211) ได้อธิบายลักษณะพฤติกรรมและกำหนดบทลงโทษไว้ว่า

สำหรับหญิงที่ทำชั่วด้วยชาย 2 คน ขึ้นไม่ในวันเดียว เรียกว่าหญิงแพศยา มีบทลงโทษให้เอาปูนเขียนหน้าเป็นตาราง พร้อมทั้งสวมพวงมาลัยดอกชบาเอาขึ้นชาย่างประจาน ให้จองจำชายชู้ไว้ในคาโดยให้นั่งอยู่ใต้ชาย่างของหญิงเป็นเวลา 3 วัน ต่อจากนั้นจึงเอาตัวทั้งชายหญิงมาลงโทษโบยอีก

สุนทรภู่แสดงความรู้สึกเกลียดชังผู้หญิงที่ไม่ซื่อสัตย์ ดังที่ได้กล่าวไว้อีกครั้งในคำอธิบายในคราวนมัสการพระปฐมเจดีย์ว่า ขอให้ชาติหน้าอย่าได้เจอผู้หญิงที่ไม่ซื่อสัตย์อีกเลยแม้ว่าจะมีรูปร่างหน้าตาสวยงามก็ตาม ขอให้ได้พบกับผู้หญิงที่มีความจริงใจแม้จะด้อยในเรื่องความงามก็ไม่ใช่เป็นไร ส่วนผู้หญิงที่เคยหลอกหลวงก็กล่าวถึงด้วยความแค้นเคืองโดยขอให้ผู้หญิงเหล่านั้นกลายเป็นแม่ม่าย ดังกล่าวว่า

◎ อึ่งหญิงทั้งสัตย์เราตัดขาด

ข้างนอกนวลส่วนข้างในใจสุดา

ถึงรูปชั่วตัวดำระยำยาก

ถึงปากแหว่งข้างขอไม่ทอดทิ้ง

จนแก่กกงกเงินเดินไม่รอด

อันหญิงลึงหญิงค่างหญิงอย่างนั้น

.....

.....

◎ แต่นารีขี้ปดได้หลดหลอก

ทั้งลั่นน้องสองลั่นเพราะหมื่นชาย

ถึงเนื้อน้ำธรรมชาติไม่ปรารถนา

เหมือนปลาร้าร้ายกาจอุจาดจริง

รู้รักปากรักหน้าประสาหญิง

จะรักยิ่งยอตรรกให้หนักครั้น

จะสูกอดแก้วตาจนอาลัย

ไม่ผูกพันพิศวาสให้คลาดคลา

.....

.....

ให้ออกดอกทุกวี่วันเหมือนมันหมาย

เป็นแม่ม่ายเห้งเต้งวังเวงใจ

(“นิราศพระปฐม” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่:310-312)

การที่สุนทรภู่เห็นว่าผู้หญิงควรมีความซื่อสัตย์คือสามีเช่นนี้น่าจะมีสาเหตุมาจาก “มารดา” เพราะมารดาของสุนทรภู่หย่าร้างกับบิดาแล้วแต่งงานใหม่ซึ่งสร้างความเสียใจให้กับสุนทรภู่มาก และเห็นว่ามารดาเป็นผู้หญิงที่ไม่ซื่อสัตย์ต่อบิดา ซึ่งน่าจะส่งผลทำให้สุนทรภู่มีทัศนะที่ไม่ดีต่อผู้หญิงที่ไม่ซื่อสัตย์ต่อสามี

ทั้งนี้เรื่องความรู้สึกเกลียดผู้หญิงไร้สัตย์ วนิดา ลิขิตกันทิมา (2517 : 249) ได้อธิบายถึงสาเหตุตามหลักจิตวิทยาไว้ว่า

ความรู้สึกงเกลียดจงรักภักดีนี้อาจเป็นกระบวนการปฏิบัติงานของอิตตา เพื่อจะผ่อนคลายความวิตกกังวลจากการเก็บกอดความรู้สึกเกลียดมารดาในจิตไร้สำนึก จึงเมียงความรู้สึกดังกล่าวไปยังหญิงที่มีพฤติกรรมคล้ายคลึงมารดากล่าวคือ หย่าร้างกับสามีแล้วไปมีสามีใหม่เหมือนกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งความรู้สึกเกลียดมารดาในจิตไร้สำนึก กระตุ้นให้สุนทรภู่มีปฏิกิริยาชิงชังหญิงที่มีพฤติกรรมคล้ายมารดาอย่างรุนแรง

จากประวัติจะเห็นได้ว่า มารดาของสุนทรภู่หย่าร้างกับบิดาตั้งแต่สุนทรภู่ยังเด็กและได้แต่งงานใหม่มีบุตรสาวเพิ่มอีก 2 คน ซึ่งคงทำให้สุนทรภู่ไม่ได้รับความรักความอบอุ่นรวมถึงการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร สุนทรภู่คงรู้สึกโกรธแค้นและโทษมารดาที่เลิกกับบิดาแล้วมาแต่งงานใหม่ ทำให้ตนเกิดความรู้สึกว่าเหวและคงจะฝังใจกับพฤติกรรมของมารดามาก เมื่อผู้หญิงที่ตนรักทอดทิ้งไปมีสามีใหม่ยิ่งเป็นการตอกย้ำความรู้สึกนี้ซึ่งน่าจะเป็นสาเหตุที่ทำให้สุนทรภู่มีทัศนคติว่าผู้หญิงควรซื่อสัตย์ต่อสามี

นอกจากนี้ สุนทรภู่ยังได้รับอิทธิพลจากค่านิยมที่ว่าภรรยาต้องมีความซื่อสัตย์ต่อสามี ดังที่กล่าวไว้ในสุภาษิตสอนหญิงว่า

เป็นสตรีมิใช่ชายเสียตายศักดิ์

อันความดีมีอยู่คู่ไร

จะมีคู่ก็ให้รู้ปรนนิบัติ

อย่าคิดร้ายย้ายแยกทำแปลกปลอม

อย่าคบชู้สู่สมนิยมหวัง

.....

จงกันภัยในเล่ห์เสนาหา

เอาความสัตย์ตัดตั้งปฏิกูล

จงซื่อต่อภัสตราสามี

อย่าให้มีราตรีที่กินใจ

ถึงที่สุดทดลองก็ทองแท้

หญิงเดี๋ยวนี้แม้มีสัตยา

จะปลุกรักเรรวนหาควรไม่

อย่าพอใจชั่วให้มัวมอม

จงซื่อสัตย์สุจริตคิดถนอม

มโนแน่มเสนหาต่อสามี

ไม่จี้รังกาลดอกบอกโฉมศรี

.....

อย่าให้มาปนปะจงประหาร

จึงเกิดการยากเข็ญไม่เป็นไร

จนชีวิตศรีสวัสดิ์เจ้าตัดชัย

อุปไมยเหมือนนอนงค์องค์สีดา

ด้วยนางแน้อยู่ในสัจจริฐาน

ภัสตราภักดิ์รักขึ้นหนักครัน

(“สุภาษิตสอนหญิง” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 632)

ในเรื่องเสภาขุนช้างขุนแผน ขุนแผนได้เอ่ยชมวันทองว่าเป็นผู้หญิงที่ดีมีความซื่อสัตย์ที่ครองตัวรอสามี

นี้หากว่าวันทองไม่เข้าหอ

ถ้าหญิงอื่นก็จะเสียประเพณี

รออยู่ถึงเจ็ดราตรีนี้

เจ้าดีสิ้นสุดอยุธยา

(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน : 276)

แต่ฝ่ายวันทองต้องรำพันด้วยความน้อยใจ ด้วยขณะที่นางครองตัวอย่างยากลำบากเพื่อรอขุนแผนกลับมา ฝ่ายขุนแผนกลับได้ภรรยาใหม่อีกคน ซึ่งสะท้อนให้เห็นค่านิยมในเรื่องความซื่อสัตย์ของคู่ครองที่แตกต่างระหว่างชายหญิง

เสียแรงน้องครองตัวไม่มัวหมอง
 ดุจไข่มองไว้ในศิลา
 แต่พระพามีได้ขายมาพัตต้อง
 สงวนตัวทำผ้าไว้เท่าไร

ดั่งแว่นทองส่องสว่างพระเวหา
 อุตส่าห์ซ่อนเร้นทั้งเรือดโร
 ตัวน้องราศีหาไม่
 พอได้พบผัวก็เกิดความ
 (เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน : 283-284)

ด้วยเหตุที่มีค่านิยมเช่นนี้ วันทอง โมราและกากี จึงถูกประนามว่าเป็นผู้หญิงชั่วและถูกยกขึ้นมาเป็น
 อุทาหรณ์สำหรับสตรีเสมอ

ดังนั้นการที่สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงควรมีความซื่อสัตย์ต่อสามี จึงน่าจะมีสาเหตุมาจากการที่สุนทรภู่
 มีความฝังใจมาตั้งแต่วัยเด็กกับพฤติกรรมของมารดาที่หย่าร้างกับบิดามาแต่งงานใหม่ประกอบกับได้รับ
 อิทธิพลจากค่านิยมที่เห็นว่าผู้หญิงต้องซื่อสัตย์ต่อสามี

3.3 ผู้หญิงควรดูแลปรนนิบัติและยกย่องให้เกียรติสามี

สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงที่ทำหน้าที่ภรรยาที่ดีนอกจากจะต้องดูแลปรนนิบัติสามีแล้วยังควรเคารพ
 ยกย่องให้เกียรติสามีเป็นผู้นำครอบครัวอีกด้วย ดังที่ได้แสดงไว้ในลักษณะตัวละครหญิง เช่น เกษราที่เป็น
 ผู้หญิงที่เคารพยกย่องสามีอยู่เสมอ หรือแม้แต่วรรณพาทที่มีฐานะเป็นถึงกษัตริย์เมืองลังกามีฐานะเป็นผู้นำ
 แต่เมื่อนางมีฐานะเป็นภรรยานางก็ให้เกียรติและยกย่องสามีให้เป็นผู้นำ ดังในตอนที่น่าางพูดกับพระอภัยมณีที่
 มอบหมายให้นางลงโทษมังคลาและคนอื่น ๆ ว่า

ถ้ามันพระเสด็จอยู่แดนไกล
 นี่ผ่านเกล้าเกล้าก็อยู่จนผู้หญิง

ฉันจับได้จะได้ทำแต่ลำพัง
 จะต้องนั่งตามสำเนาเหมือนเท้าหลัง
 (พระอภัยมณีคำกลอน : 1245)

นอกจากนี้สุนทรภู่อยังได้แสดงทัศนะไว้ในตอนที่แม่อบรมสั่งสอนลูกสาวก่อนออกเรือน ทั้ง เกษรา
 สร้อยสุดาและมณีสครต่างก็ได้รับคำสั่งสอนให้ดูแลปรนนิบัติและเชื่อฟังสามี

การที่สุนทรภู่มีทัศนะเช่นนี้ก็น่าจะมีสาเหตุมาจากอิทธิพลของค่านิยมขณะนั้นที่ผู้หญิงต้องเคารพ
 นอบน้อมต่อสามีและมีฐานะเป็นเพียงผู้ตามเท่านั้น ทั้งนี้อาจพิจารณาได้จากวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ ซึ่งแต่งขึ้น
 ในสมัยเดียวกันที่ไม่ใช่ผลงานของสุนทรภู่อีกได้กล่าวถึงหน้าที่และบทบาทของภรรยาไว้ในทำนองเดียวกัน เช่น

ศรีประจันสอนพิมพ์พิลาไลยเมื่อครั้งแต่งงานกับพลายแก้ว โดยให้เคารพสามีอย่ามัวแต่หึงหวงเพียง
 อย่างเดียว

เนื้อเย็นจะเป็นซึ่งแม่เรือน
 เข้านอกออกในให้ระวัง
 อย่าหึงหวงจ้วงจาบประจานเงิน
 แม่เลี้ยงมาหวังจะให้ดี

ทำให้เหมือนแม่สอนมาแต่หลัง
 ลูกนั่งนอบนบแก่สามี
 อย่างก่อกินก่อนผัวไม่พอที่
 จงเป็นศรีสวัสดิ์สุขทุกเวลา
 (เสภาขุนช้างขุนแผน : 164)

บุษบาสอนศรีมาลาเมื่อครั้งแต่งงานกับพระไวย เมื่อเห็นว่าลูกสาวต้องอยู่ร่วมกับภรรยาของสามีอีกคนหนึ่ง จึงได้สั่งสอนให้รู้จักอดทน หมั่นปรนนิบัติและซื่อสัตย์และอย่าขัดใจสามี

จงอุตส่าห์เสี้ยมค่อยเจียมตน
จงซื่อตรงต่อผัวรักกลัวเกรง
ปรนนิบัติอย่าให้ขัดน้ำใจเขา
ข้าวของสารพัดหมั่นเก็บไว้

อย่าให้คนทั้งปวงล่วงข่มเหง
อย่าครั้นเคร่งครัดว่ากับข้าไท
การเรือนการเหยาเอาใจใส่
ระวังระไวดูแลอย่าแซะเชือน
(เสภาขุนช้างขุนแผน : 815)

เกสรสอนสร้อยทองเมื่อต้องถวายตัวกับพระพันวษา โดยสอนหน้าที่ของภรรยาที่ดีต้องคอยปรนนิบัติและต้องเคารพนบนอบต่อสามี

คำบุราณท่านว่ามาแต่ก่อน
ว่าวิสัยภรรยาประพฤติดัว
อย่างหนึ่งทูลจริตคิดร้ายผัว
อีกอย่างหนึ่งการงานคร้านทั้งสิ้น
อันหญิงดีที่เป็นภรรยา
หนึ่งเลี้ยงดูภักศดาด้วยปราณี
หนึ่งนั้นเคารพนบนอบผัว
จึงอยู่เย็นเป็นสุขทุกคืนวัน

สำหรับสอนสตรีที่มีผัว
ดีชั่วเจ็ดอย่างต่างต่างกัน
อีกอย่างมัวโลกโมโหโสน
ทันว่าเมียอุปาทร์ชาติกาล
กำหนดไว้ในตำราว่าเป็นสี่
หนึ่งร่วมทุกข์สุขมีเสมอกัน
หนึ่งยอมตัวให้ใช้ไม่เดียดฉันท์
ด้วยผัวนั้นวางใจที่ในตัว
(เสภาขุนช้างขุนแผน : 571)

ในเรื่องอิเหนา ท้าวหมันยาสอนจินตะหราเมื่อนางงอนอิเหนาและไม่ยอมคืนดีด้วย โดยบอกให้นางเด็กโกรธอิเหนาและสอนให้รู้จักหน้าที่ภรรยาที่ดีซึ่งต้องเคารพนบน้อมต่อสามี

ตัวก็เป็นปิ่นพระสนมนาฏ
จงตั้งใจจงรักภักดี
เจ้าอย่าหุนหันจงนบนอบ
ถึงรักเจ้าเจ้าอย่ากำเริบใจ
จงต่างฤทัยนัยน์เนตร
เจ้าอย่าเคียดคุมโทษา

อย่าประมาทให้เคืองเบื่องบพศรี
ถึงจะมีสิ่งเคืองประการใด
ให้ประกอบด้วยอัชฌาสัย
เร่งเจียมตัวกลัวภัยภูบาล
การในพระนิเวศน์วังสถาน
องค์พระภักศดาเรืองศรี
(อิเหนา : 1147)

ในสุภาษิตสอนหญิงก็ได้กล่าวถึงหน้าที่ของภรรยาที่ดีไว้เช่นกัน

แม้ผัวเดือดเจ้าจงดับระงับไว้
เขาเป็นไฟเราเป็นน้ำคอยพราพรหม

อย่าพอใจขึ้นเสียงเถียงประสม
แม้ระดมขึ้นทั้งคู่จะรู่วาม

อันโทโสโมโหไม่อดได้
ที่ชาวบ้านท่านไม่รู้จะรู้ความ
เอาใจผัวจะรักเจ้าหนักหนา
แม้ผัวทุกซึกซิกไขไม่เสบย
จงแยมสรวลปลอบให้ชอบขึ้น
ค่อยถนอมกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงดูทัย
จะพูดจาสารพัดประหยัดปาก
ความสิ่งไรในจิตจงปิดงำ
การสิ่งไรที่ชั่วผัวเขาห้าม
อย่าต้อตึงถือตนเป็นคนเชื่อน

ความในใจก็จะดังออกกลางสนาม
อย่าทำตามใจนักมักจะเคย
หมั่นนำพาการเรือนอย่าเชื่อนเฉย
อย่าวายเวยลามลวนให้กวนใจ
เห็นเร้งรื้นหัทยาจึงปราศรัย
แม้สิ่งไรเขาไม่ชื่อนอย่าขึ้นทำ
อย่าพูดมากเติมต่อซึ่งข้อขำ
อย่าควรนำแนะออกไปนอกเรือน
ประพฤติดตามแบบแผนให้มั่นเหมือน
จงเย้ยเอื้อนโอภาให้น่าฟัง

(“สุภาษิตสอนหญิง” รวมนิทานสุภาษิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 633)

จะเห็นได้ว่าคำสอนทุก ๆ คำสอนมีเนื้อความเดียวกันคือสอนให้เคารพยกย่องให้เกียรติสามีเป็นผู้นำไม่ว่าผู้หญิงคนนั้นจะเป็นผู้หญิงชาวบ้านธรรมดาอย่างพิมพ์ฉิลาลอย ลูกสาวขุนนางอย่างศรีมาลาหรือธิดา กษัตริย์อย่างสร้อยทองและจินตะหรา ส่วนเนื้อความในสุภาษิตสอนหญิงก็จะสอนถึงหน้าที่ของภรรยาที่ต้องดูแลเอาใจใส่และไม่ทำความรำคาญใจให้แก่สามี ซึ่งสะท้อนค่านิยมเกี่ยวกับหน้าที่ของภรรยาได้เป็นอย่างดี ดังที่ บุญยงค์ เกศเทศ (2517 : 531) ได้กล่าวถึงสถานะในครอบครัวของผู้หญิงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นไว้ว่า “ในด้านครอบครัวเจ้านายสตรีชั้นสูงพนักงานชาววังและสตรีชาวบ้านล้วนอยู่ในอำนาจของผู้ชายโดยสิ้นเชิง เนื่องจากผู้ชายเป็นผู้นำเป็นหัวหน้าตลอดจนเป็นผู้บังคับบัญชา ส่วนสตรีเป็นแต่เพียงบริวารของชายเท่านั้น”

ดังนั้นการที่สุนทรภู่มีเห็นว่าผู้หญิงควรยกย่องให้สามีเป็นผู้นำครอบครัวนั้นจึงน่าจะมีสาเหตุมาจากการได้รับอิทธิพลจากค่านิยมที่มีต่อผู้หญิงในเรื่องหน้าที่และบทบาทของภรรยาที่ต้องดูแลปรนนิบัติและเคารพยกย่องให้เกียรติสามีอยู่เสมอ

3.4 ผู้หญิงควรรักษาวลสงวนตัว

สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงควรรักษาวลสงวนตัวก่อนที่จะแต่งงาน ดังนั้นตัวละครหญิงในวรรณกรรมของสุนทรภู่ส่วนมากมีความรักษาวลสงวนตัว ไม่ยอมให้ชายใดล่วงเกินแม้จะเป็นคนรักก็ตาม เช่น สุวรรณมาลี ละเวงวันพาหรือเกษรา ดังกล่าวว่า

ละเวงวันพากล่าวกับพระอภัยมณี

ถึงรักใคร่ใจจริงไม่ทิ้งสัตย์
ยังเจ็บไข้ใจเปรียบข้าวเกรียบเกรียม
น้องหมายมาดชาตินี้ไม่มีชู้
พระก็ได้ไถลน้องถูกต้องตัว

ขอผ่อนผัดพอให้หายที่อายเหนียม
อย่าและเลียมลูปต้องให้หมองมัว
แม้มีคู่ก็ให้เห็นว่าเป็นผัว
โดยชั้นชู้ก็ยังรักศักดิ์สตรี

(พระอภัยมณีคำกลอน : 640-641)

เกษรากล่าวกับศรีสุวรรณ

ที่ข้อนั้นครั้งจะเชือกก็เหลือใจ
ถ้ารักนักก็หน่ายคล้ายอิเหนา
แม้พระองค์ทรงเดชเจตนา
เสด็จกลับกรุงไกรโอศวรรย์
มาทูลองค์ทรงศักดิ์จักรพาล
ซึ่งจะลอบชอบชดพิสมัย
ทูลแถลงแจ้งความแต่ตามตรง

เขาวัวไหวหานักก็มักรา
ต้องจากเขาวายุพินจินตะหรา
จงตรึงตราตรองความตามบุราณ
จึงจัดสรรทูตถือหนังสือสาร
โปรดประทานก็จะได้ดังใจจง
เห็นจะไม่เหมือนจิตคิดประสงค์
พระโณมยงอย่าได้อางขนางเอย
(พระอภัยมณีคำกลอน : 67)

ทัศนะเกี่ยวกับผู้หญิงในเรื่องของการรักษานวลสงวนตัว การรักษาพรหมจารีหรือการรักษาความบริสุทธิ์ ก่อนแต่งงานนั้น สุนทรภู่จะได้รับอิทธิพลมาจากค่านิยมในสมัยนั้นที่ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้มาก ดังที่ หลวงวิจิตรวาทการ (2514 : 145) แสดงทัศนะว่า “ความบริสุทธิ์ของสตรีน่าจะเป็นอุปกรณ์สำคัญที่จะช่วยให้ สตรีมีอำนาจในครอบครัว เนื่องจากเป็นเครื่องคุ้มกันตัวสตรีมิให้สามีดูหมิ่นดูแคลนได้ง่าย ๆ สามีจะเกรงใจและ ให้เกียรติยกย่องเสมอ”

ค่านิยมเรื่องการรักษาพรหมจารีและการมีสามีเพียงคนเดียวของสตรีในสังคมสมัยสุนทรภู่ ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมหลายเรื่องในสมัยนั้น เช่น สุภาวดีสอนหญิง ที่แสดงให้เห็นว่าคุณค่าของสตรีขึ้นอยู่กับ การรักษานวลสงวนตัว

ผู้ใดเกิดเป็นสตรีอันมีศักดิ์
สงวนงามตามระบอบให้ชอบกล
เป็นสาวแสนร่ายสวสอาด
แม้แต่กร้าวรานร่อยถอยราคา

บำรุงรักษากายไว้ให้เป็นผล
จึงจะพ้นภัยพาลการนิินทา
ก็หมายมาดเหมือนมณีอันมีค่า
จะพลอยพาหอยหายจากการนาง

(“สุภาวดีสอนหญิง” รวมนิทานสุภาวดีและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 621)

◎ จงรักษานวลสงวนนามห้ามใจไว้
คิดถึงหน้าบิดาแลมารดร
เมื่อสุกงอมหอมหวานจึงควรหล่น
อย่าชิงสุกก่อนห้ามไม่งามดี

อย่าหลงไหลจำคำที่ร้อสอน
อย่ารีบร้อนเร็วนักก็มักไม่ดี
อยู่กับต้นอย่าให้พรากไปจากที่
เมื่อบุญมีคงจะมายุ่งปารมภ์

(“สุภาวดีสอนหญิง” รวมนิทานสุภาวดีและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 624)

เพราะฉะนั้นสาเหตุของการที่สุนทรภู่มิทัศนะว่าผู้หญิงควรรักษานวลสงวนตัวนั้นนอกจากจะเป็นค่านิยม ส่วนตัวแล้วอีกส่วนหนึ่งน่าจะเป็นเพราะรับอิทธิพลมาจากค่านิยมในสมัยนั้น

3.5 ผู้หญิงไม่ควรหนีภัยโลก เห็นแก่ทรัพย์สินเงินทอง

การที่สุนทรภู่มีทัศนะเช่นนี้น่าจะมีสาเหตุมาจากการที่สุนทรภู่มีความคับแค้นใจในฐานะของคนที่ยากจนและปรารถนาที่จะมีฐานะที่ร่ำรวย

จากชีวประวัติจะเห็นได้ว่าสุนทรภู่มีฐานะยากจน มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ลำบาก มีช่วงเวลาที่รับราชการในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเท่านั้นที่นับว่าชีวิตที่สุขสบายแต่ก็เป็นเพียงระยะสั้น ๆ เท่านั้น ยิ่งภายหลังจากลาสิกครั้งแรก การดำเนินชีวิตยิ่งลำบากมากถึงกับไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งซึ่งสุนทรภู่รู้สึกไม่พอใจกับสภาพชีวิตและฐานะของตนมาก ดังที่ได้กล่าวแสดงความขมขื่นและชิงชังความยากจนของตัวเองมาตั้งแต่วัยหนุ่ม ในคราวที่ได้เดินทางไปเมืองแกลงว่าที่ท่านต้องมาเดินทางมายากลำบากนี้เป็นเพราะความยากจน ดังกล่าวว่า

ถึงคลองขวางบางกระเทียมสะท้อนนอก
เห็นแต่หมอนอ่อนแอบอรุณ

โธ่มาคกอ้างว้างอยู่กลางหน
เพราะความจนเจียวจึงจ้ำระกำใจ

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ : 64)

สุนทรภู่คิดว่าการที่ตนไม่เคยสมหวังในเรื่องใด ๆ เลยนั้นก็เพราะมีฐานะที่ยากจน ใคร ๆ จึงพากันหลีกหนีไปหมด

พอลอกเรือเมื่อตะวันสายยันหย้า
ตะลึงเหลียวเปื้อยเปื้อยเปล่าเมื่อคราวจน

ละอองน้ำค้างย้อยเป็นฝอยฝน
ไม่มีคนเกื้อหนุนกรุณา

(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ : 119)

โดยเฉพาะพวกผู้หญิงต่างก็พากันทอดทิ้งท่านไปเพียงเพราะมีฐานะยากจน

ถึงปากง่านนามบอกบางกอกน้อย
เหมือนน้อยทรัพย์ลับหน้านิราจร

ยิ่งเศร้าสร้อยทรวงน้องดังต้องตร
ไปแรมรอนราวไพรใจรัญจวน

(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ : 120)

นารีใดที่ได้รักแต่ลักลอบ
เมื่อยุขฉัพพัคคพรากเพราะยากจน

เสนห์มอบหมายรักเป็นพัศผล
แบ่งกุศลสุตาทุกนารี

(“นิราศพระปฐม” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ : 311)

ดังนั้นเมื่อได้ไปนมัสการพระพุทธรูปสุนทรภู่จึงได้กล่าวอธิษฐานขอให้ชาติหน้าอย่าให้ตัวท่านต้องโอดมายากจนและมีชีวิตที่ลำบากอีก ดังคำอธิษฐานว่า

ฉันทเกิดมาชาตินี้ก็มีกรรม
ได้เคืองแค้นแสนยากลำบากบอก

แสนระยำยุบยับด้วยอัปจน
ไม่สมประกอบทรัพย์สินก็ขัดสน

แม้กลับชาติเกิดใหม่กลายเป็นคน

ชื่อว่าจนแล้วจงจากกำจัดไถล

(“นิราศพระบาท” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ : 100)

มิใช่แค่คำอธิษฐานให้ตัวเองมีฐานะร่ำรวยเท่านั้นกับผู้อื่นสุนทรภู่ก็จะอวยพรให้มีฐานะมั่งมีด้วยเช่นกัน

ขอแบ่งบุญสุนทราถาวรสวัสดิ์

ให้บริบูรณ์พูนสมบัติพิพัฒน์ผล

เกิดกองทองกองนายกอย่ายากจน

เจริญภัยพ้นพาลสำราญเรือง

(“รำพันพิลาป” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ : 283)

วนิดา ลิขิตกันทิมา (2517 : 179) ได้กล่าวถึงทัศนคติของสุนทรภู่ที่มีต่อความยากจนไว้ว่า

ด้วยความรู้สึกคับแค้น ชมชื่นในความยากจนนี้เอง ผลักดันให้สุนทรภู่มีความสนใจในการเล่นแร่แปรธาตุถึงขนาดลงทุนลงแรงไปในการเล่นแร่แปรธาตุหลายครั้งดังกล่าแล้ว โดยปรารถนาความมั่งคั่ง ซึ่งสุนทรภู่เชื่อว่าจะทำให้ตน “ผาสุกทุกสิ่งนอนกลิ้งพุง” (รำพันพิลาป) และไม่ขาดญาติขาดรักอีกต่อไป ความปรารถนาในความมั่งคั่งของสุนทรภู่จึงมิใช่ความต้องการอย่างผิวเผินในด้านของความสบาย หากแต่เป็นความปรารถนาที่จะทัดเทียมกับผู้อื่นทั้งในแง่ของความมั่งคั่งมีตา และที่สำคัญก็คือ สุนทรภู่เชื่อว่าเงินจะทำให้ตนสมปรารถนาในความรัก

อาจกล่าวได้ว่า นอกเหนือไปจากการที่สุนทรภู่ปรารถนาจะมีฐานะที่มั่งคั่งร่ำรวยเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีสุขสบายแล้ว สุนทรภู่ยังเห็นว่าการมีฐานะที่ร่ำรวยจะช่วยให้ตนเชิดหน้าชูตาทัดเทียมกับผู้อื่นในสังคมพร้อมด้วยญาติมิตร ไม่มีใครมาดูถูกได้อีก โดยได้แสดงทัศนะไว้ว่าเงินสามารถบันดาลให้ได้ทุกสิ่งตามที่ปรารถนา โดยเฉพาะเรื่องของความรักจากผู้หญิง

ทุกวันนี้มีทรัพย์เขานับถือ

เหมือนเราหรือเขาจะรักมีผลไล่

(“นิราศพระประธม” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ : 304)

คำบุราณท่านว่าเหล็กแข็งกระด้าง

เอาเงินจ้างอ่อนตามความประสงค์

(“เพลงยาวถวายโอวาท” รวมนิทานสุภาชีวิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 613)

การที่สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงไม่ควรมียศย์โลภเห็นแก่ทรัพย์สินเงินทอง จึงน่าจะมีสาเหตุมาจากความรู้สึกคับแค้นใจที่ตนมีฐานะยากจนซึ่งทำให้พลาดหวังจากทุกเรื่องรวมถึงหญิงคนรัก และเห็นว่าผู้หญิงเหล่านั้นมีความโลภเห็นแก่ทรัพย์สมบัติของฝ่ายชาย ดังที่ได้กล่าวเป็นทำนองตำหนิผู้หญิงไทยที่ไปแต่งงานกับผู้ชายจีน ซึ่งในสมัยนั้นชาวจีนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองไทยนั้นบางกลุ่มมีฐานะร่ำรวย ดังที่ ส. สุนทราภิรมย์ (2526 : 84-87) ได้กล่าวถึงบทบาทของชนจีนในเศรษฐกิจของสยามในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2400 ว่า

เศรษฐกิจของคนจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น คนจีนที่เข้ามาทำมาหากินในแผ่นดินสยามได้ประกอบอาชีพใน 4 ประเภท คือ พวกทำสวน พวกใช้แรงงาน พวกค้าขายและพวกที่เป็นเจ้าภาษีอากร ซึ่งสามารถเข้ากุมเศรษฐกิจของสยามใน 3 แขนง คือ กุมงานเกษตรกรรม กุมงานกรรมกรและกุมงานการค้าขาย นอกจากนี้คนจีนบางพวกยังได้รับราชการเป็นขุนนาง มีฐานะดีและกุมเศรษฐกิจของประเทศสยามในเวลาต่อมา จากการที่คนจีนที่เข้ามาอาศัยทำมาหากินในแผ่นดินไทยจนมีฐานะร่ำรวย เป็นเจ้าภาษีอากรกันมากมายเช่นนี้เอง ผู้ที่มีความรักชาติและมีความคิดชาตินิยมจึงได้กล่าวถึงพวกเจ้าภาษีอากรเหล่านี้ไว้ว่า

มาถึงโรงภาษีขังตัง	ตัวโผนั่งแจ่มแจ้งด้วยแสงเทียน
ไว้ผมเปียเบียดสาวชาวสล้าง	เป็นจีนต่างเมืองมาแต่พาเหียร
มีความรู้สิ่งใดไม่ได้เรียน	ยังพากเพียรมาได้ถึงใหญ่โต
เห็นคี่แน่แต่วิชาหาหมู่ใหญ่	เราเป็นไทยนึกขึ้นมาน่าโมโห
ต้องอดอยากปากตรอมจนผอมโซ	ยังพาโลดสำให้ซ้ำใจ

คำกลอนนี้แสดงความคิดเห็นว่าชาวจีนที่มาอาศัยอยู่ในเมืองไทยนั้นไม่ได้เรียนหนังสือหรือมีความรู้มากมาย แต่ด้วยความสามารถและความขยันหมั่นเพียรจนทำให้มีฐานะร่ำรวยแตกต่างกับคนไทยที่เป็นเจ้าของประเทศแต่มีความเป็นอยู่ที่ยากลำบาก

ทั้งนี้คงเป็นเพราะสุนทรภู่มีความอิจฉาผู้ชายชาวจีนเหล่านั้นที่มีฐานะร่ำรวยและมีภรรยาสวยแตกต่างไปจากตนที่มีฐานะยากจนซึ่งสุนทรภู่คิดว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้คนอื่นต่างก็พากันหลีกหนีตนไปกันหมด

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าสาเหตุที่ทำให้สุนทรภู่เห็นว่าผู้หญิงไม่ควรมีความโลภเห็นแก่ทรัพย์สินเงินทองของฝ่ายชายน่าจะมาจากการที่สุนทรภู่มีความคับแค้นใจในเรื่องฐานะที่ยากจนของตนและอิจฉาผู้ที่มีฐานะร่ำรวย โดยเห็นว่าผู้ที่มีฐานะร่ำรวยจะสมหวังในทุก ๆ เรื่องโดยเฉพาะเรื่องความรัก แตกต่างจากตนที่มีฐานะยากจนซึ่งเป็นสาเหตุทำให้พลาดหวังจากทุก ๆ เรื่องรวมทั้งความรัก

3.6 ผู้หญิงที่มีฐานะเป็นแม่ควรรักและดูแลเอาใจใส่ลูก

การที่สุนทรภู่มีทัศนะเช่นนี้น่าจะมีสาเหตุมาจากการที่สุนทรภู่เป็นผู้ที่ขาดความรักความอบอุ่นตั้งแต่วัยเด็กเนื่องจากบิดาและมารดาหย่าร้างกัน การที่บิดาและมารดาตัดสินใจแยกทางกันตั้งแต่เพ็งมีบุตรคนแรก แสดงว่าคงมีเรื่องขัดแย้งกันรุนแรง ซึ่งการหย่าร้างน่าจะมีผลกระทบต่อจิตใจมารดาเพราะต้องกลายเป็นหญิงม่ายและรับการเลียดลูกตามลำพัง ซึ่ง วนิดา ลิขิตกันทิมา (2517 : 235) ได้กล่าวถึงสภาพจิตใจของมารดาที่ส่งผลกระทบต่อสุนทรภู่ไว้ว่า

จิตใจและอารมณ์ของแม่มคงจะไม่มั่นคงนักและย่อมเป็นเหตุให้สัมพันธภาพที่มีต่อบุตรเป็นไปอย่างไม่ดีอีกด้วย โดยสภาพการณ์ดังกล่าวนี้ สุนทรภู่จะมีชีวิตในวัยเด็กอย่างไม่เป็นสุขในครอบครัวที่มีสภาวะบ้านแตก ทำให้สุนทรภู่ไม่ได้รับความรัก ความอบอุ่นจากมารดาผู้เลี้ยงดูและบิดาผู้ละทิ้งไป

อีกทั้งภายหลังจากการหย่าร้างมารดาของสุนทรภู่ได้มีสามีใหม่ มีบุตรอีกสองคนและเข้ารับตำแหน่งแม่หมของพระองค์เจ้าหญิงจกมล พระธิดาในกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข ดังนั้นเมื่อมารดาดำรงเลี้ยงดูบุตรคนใหม่และถวายเป็นการเลี้ยงดูพระองค์เจ้าหญิงจกมลควบคู่ไปกับการเลี้ยงดูสุนทรภู่ที่กำลังเจริญเติบโต การดูแลเอาใจสุนทรภู่จึงน่าจะบกพร่อง สัมพันธภาพระหว่างสุนทรภู่กับมารดาจึงไม่น่าจะดีเท่าที่ควร ดังที่ วนิดา ลิขิตกันทิมา (2517 : 238-239) ได้กล่าวสรุปถึงความสัมพันธ์ระหว่างสุนทรภู่กับมารดาไว้ว่า

สุนทรภู่เป็นเด็กซึ่งเผชิญกับภาวะบ้านแตกมาแต่เยาว์วัยและตกอยู่ในความดูแลของแม่ ความล้มเหลวในชีวิตสมรสของแม่จะเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้แม่ขาดสัมพันธภาพอันดีกับสุนทรภู่ ทั้งที่จะโดยตั้งใจด้วยความเคียดแค้นสามีหรืออาจจะเนื่องจากภาวะความกดดันทางอารมณ์และจิตใจ ทำให้มีการปฏิบัติต่อลูกไม่คงเส้นคงวาหรือมีที่ทำไม่ได้โดยไม่ได้ตั้งใจก็ตาม ในฐานะที่แม่เป็นที่พึ่งทางใจ เป็นหลักของความมั่นคงความปลอดภัยทั้งทางกายและทางจิตใจเพียงผู้เดียวในชีวิตวัยเด็กของลูก ทำให้ซึ่งขาดสัมพันธภาพอันดีของแม่ซึ่งอาจรวมถึงการปล่อยปละละเลยในการเลี้ยงดู เป็นการโถมตีจู่โจมในวัยเด็กซึ่งมีความปรารถนาในความรักความอบอุ่นจากมารดาเป็นที่สุดเพื่อความรู้สึกปลอดภัยและความมั่นคงทางใจของเขา สุนทรภู่มองจะรู้สึกถึงความขาดความรัก ความอบอุ่นจากมารดา ทำให้เขาเกิดความวิตกกังวลอย่างเรื้อรัง เกิดความรู้สึกไม่ปลอดภัยขาดความมั่นคงทางใจและรู้สึกว่าตนไม่มีความหมายสำหรับใคร

ดังนั้นสุนทรภู่จึงมีลักษณะของผู้ที่ขาดความอบอุ่นและขาดความมั่นคงทางจิตใจ อันเนื่องมาจากการขาดความรักและการดูแลเอาใจใส่จากบิดามารดามาตั้งแต่ในวัยเยาว์ซึ่งสุนทรภู่ได้แสดงความรู้สึกไว้ในผลงานหลายครั้ง โดยกล่าวถึงการแยกทางของบิดาและมารดาไว้ว่า

ชะรอยกรรมทำสัจให้พลัดพราย
มาพบพ่อท้อใจด้วยไกลแม่
ชนนีอยู่ศรีอยู่ธยา

จึงแยกย้ายบิดุราษญาติกา
ให้ตั้งแต่เตร้างร้อยละห้อยหา
บิดามาอ้างว่างอยู่กลางไพร

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ : 77)

สุนทรภู่ยังได้สะท้อนความรู้สึกที่ต้องการความรักความอบอุ่นจากบิดามารดา โดยการแสดงความสะเทือนใจเมื่อเห็นสัตว์แสดงความรักต่อลูกของมัน ดังที่กล่าวถึงความรักของแม่ลิงที่มีต่อลูกและไม่ยอมทิ้งลูกไปไหน

เวทนาวานรอ่อนน้อยน้อย
บ้างเกาะแม่แลโลดกระโดดปลิว
◎ โอ้พ่อแม่แต่ชั้นลิงไม่ทิ้งบุตร
ที่ลูกอ่อนป้อนนมนั่งชมเชย

กระจอยร้อยกระจิดจิดจิดจิว
ดูหอบหิวมิให้ถูกตัวลูกเลย
เพราะแสนสุดแสนหานิจจาเอ๋ย
กระไรเลยแลเห็นน่าเอ็นดู

(“นิราศเมืองเพชร” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ : 328)

◎ ลูกค้างอย่างย้อมขาด
เหลือองอ่อนโอ้เอ็นดู
แม่อุ้มซุ่มซิ่นชู
กอดแอบแนบอกห้อย

ชมภู
เด็กน้อย
ชมลูก จูบเอ๋ย
หกโหม้โหม่ทายน

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ : 197)

เมื่อเห็นแม่นกคอยดูแลหาอาหารมาให้ลูก สุนทรภู่นำมาเปรียบกับบุตรของตนซึ่งรู้สึกว่าเหวเพราะไม่มีแม่มาคอยดูแลเหมือนลูกนก โดยกล่าวด้วยน้ำเสียงแสดงความสะเทือนใจซึ่งบอกถึงความรู้สึกเหงาและต้องการความอบอุ่นจากแม่ว่า

ติดถึงเมื่อเรือน้องมาคลองนี้
 สะอื้นไอ้โพล่เพล้ถึงเวลา
 บ้างเร้งร้องซ้องแซ่กรอกรกริต
 ลูกอ่อนแอแม่ป้อนชะอ้อนเอียง
 เอ็นคูนกกกบุตรแล้วสุดเศร้า

จะชวนซั่มประเทศกับเซษฐา
 สกุนาข้ามฝั่งไปรังเรียง
 หวิวหวิวหวีดเวทนาภาษาเสียง
 บ้างคู่เคียงเกล้ากลอเสียงซอแซ
 เหมือนบุตรเราเคียงข้างไม่ห่างแห

(“นิราศพระประหม” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ : 306)

เวลาเย็นเห็นนกวิหกกบิน
 บ้างแนบคู่ชูกอเข้าซ้อแซ
 บ้างคลอเกล้าเข้าเคียงประเอียงอร
 ที่ไร้คู่อยู่เปลี่ยวตัวเดี่ยวโดด
 ลูกน้อยน้อยคอยแม่ชะแง้มอง
 มาตามติดบิดากำพร้าแม่
 เห็นลูกนกอกน้องนี้หมองใจ

ไปที่ถิ่นทำรังประนังนอน
 เสียงจอนจอนจับสลับสลอน
 เอาปากป้อนปีกปกกกประคอง
 ไม่เด่นโลดแลเหงาเหมือนเศร้าหมอง
 เหมือนอกน้องตาบน้อยกลอยฤทัย
 สุดจะแลเหลียวหาที่อาศัย
 ที่ฝากไข่ฝากผีไม่มีเลย

(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ : 128)

ในวรรณกรรมประเพณีนิทาน สุนทรภู่สะท้อนความรู้สึกออกมาโดยการให้ตัวละครเอกในแต่ละเรื่อง ต้องพลัดพรากจากพ่อแม่ตั้งแต่ในวัยเด็กทั้ง สินสมุทร สุดสาคร ลักษณะวงศ์ ไคบุตรต่างก็ต้องไปอาศัยอยู่กับผู้อื่นตั้งแต่เด็ก

พระไคบุตรสุรียาน้ำตาไหล
 ยิ่งแลลับพระบิดายิ่งจาบัลย์

ด้วยอาลัยสุรียฉายน้นผายผัน
 สะอื้นอื้นกำสรตระทดกาย

(“ไคบุตร” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 5)

สิงห์ไกรภพก็แสดงความคิดถึงพ่อและแม่ที่ต้องจากกันตั้งแต่เด็ก

แสนวิโยคโศกเศร้าเสียพระทัย
 ขับบรรดาข้าคนไปพันตึก
 ไอ้อำภัพอัปประกาศพันทวี

คิดอาลัยถึงชนกชนนี
 คะเนิงนึกตรึกตรองให้หมองศรี
 มิได้มีพ่อแม่อยู่แต่ตัว

(“สิงห์ไกรภพ” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 160)

เนื่องจากการเป็นผู้ที่ขาดความอบอุ่นจากมารดาตั้งแต่เด็ก จึงน่าจะมีผลทำให้สุนทรภู่มีทัศนะว่า ผู้หญิงอยู่ในฐานะแม่ต้องทำหน้าที่เป็นแม่ที่ดี คือต้องมีความรักเอาใจใส่ให้ความอบอุ่นกับลูกอยู่เสมอ ดังจะเห็นได้จากการที่สุนทรภู่กำหนดให้ตัวละครหญิงที่มีบทบาทเป็นแม่มีความรักความเอาใจใส่ห่วงใยลูกมาก เช่น ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนกำเนิดพลายงาม วันทองเป็นแม่ที่ดี คือมีความรักและดูแลเอาใจใส่ลูก ดังที่กล่าวถึงความอาลัยในตอนที่พลายงามจะต้องเดินทางไปอยู่กับย่าที่กาญจนบุรีที่กล่าวว่า

นางวันทองร้องไห้จิตใจหาย
ไอ้ลูกแก้วแววตาจะลาไป
จะเลี้ยวหลงววงกระหกระเหิน
ไต่ยากเย็นเข็ญใจอะไรเลย
เดี๋ยวนี้เล่าเจ้าจะพราดไปจากแม่
พลาสรรวมสอตกอดแอบไว้แนบกาย

กอดเจ้าพลาสรยามน้อยละห้อยให้
หนทางป่าค้ำไม้พ้อไม่เคย
เจ้าจะเดินไปถูกฤทธาสุกเอ๋ย
เพราะกรรมเคยพราดสัตว์ให้พลัดพราย
แม่จะแลเห็นใครนำใจหาย
ละอื่นให้ไม่วายฟายน้ำตา

(“เสภาขุนช้างขุนแผน” รวมนิทานสุภาภิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 103)

เงือกก็เป็นแม่อีกคนหนึ่งที่มีความรักและความห่วงใยลูกอย่างลึกซึ้ง ดังที่กล่าวถึงในตอนที่สุดสาคร
จะขอลาไปติดตามหาพระอภัยมณี

๐ นางเงือกน้ำกำสรตสลดจิต
จะทวนทักขัตไฉมิให้จร
นางดูหน้าอาลัยใจจะขาด
ละอื่นอันตันใจอาลัยลาน
ไอ้ทุลหวัตัวแม่ไม่ห้าม
แต่ปราณีที่ไม่แจ้งรู้แห่งทาง
เคยกินนมชมชื่นระรื่นรส
ทั้งยอมเยาว์เบาความได้สามปี

สุดจะคิดกับทรวงดวงสมร
สุดสาครของแม่จะแตกดาล
ดังฟ้าฟาดทรวงแยกให้แตกฉาน
แสนสงสารโศกาแล้วว่าพลาสร
สุดแต่ตามใจปองอย่าหมองหมาง
จะอ้างว้างวิญญานในวารี
พ้อจะอดนมหมองละอองศรี
เล็กเท่านี้จะไปอะไรเลย
(พระอภัยมณีคำกลอน : 377)

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการที่สุนทรภู่มีลักษณะของผู้ที่ขาดความอบอุ่น มีความรู้สึกว่าเหงา ต้องการความรักความใกล้ชิดจากมารดาซึ่งเป็นความรู้สึกภายในจิตใจไร้สำนึกอันเนื่องมาจากสัมพันธภาพระหว่างท่านกับมารดาตอนข้างห่างเหินกันมาตั้งแต่ยังเด็ก ส่งผลให้สุนทรภู่มีทัศนคติต่อผู้หญิงที่มีบทบาทเป็นแม่ว่าควรอยู่ใกล้ชิดกับลูกให้รักความอบอุ่นดูแลเอาใจใส่อยู่เสมอ

4 ทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงด้านความรู้

สุนทรภู่นิยมยกย่องการศึกษาหาความรู้เพราะเห็นว่าวิชาความรู้เป็นสิ่งที่มีความหมายมาก ตัวสุนทรภู่เองก็เป็นผู้ที่ขยันใฝ่หาความรู้เช่นกัน ทั้งที่การศึกษาของสังคมไทยสมัยนั้นยังอยู่ในวงแคบ ผู้ที่มีโอกาสได้รับการศึกษามีอยู่จำนวนน้อยและจำกัดอยู่ในชนชั้นสูงเท่านั้น แต่สุนทรภู่มีโอกาสได้รับการศึกษามีความรู้กว้างขวางและได้เป็นอาจารย์สอนลูกศิษย์อีกหลายคน สุนทรภู่ได้เคยกล่าวถึงความตั้งใจในการศึกษาหาความรู้ของท่านไว้ว่า

ขอฟังเฟื่องเรืองวิชาปัญญา

ทั้งให้ทรงศีลขันธในสันดาน

(“นิราศภูเขาทอง” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ : 115)

การที่สุนทรภู่ให้ความสนใจกับการศึกษามากเช่นนี้ วนิดา ลิขิตกันทิมา (2517 : 204) ได้กล่าวถึงสาเหตุว่า

การที่สุนทรภู่สนใจศึกษาเล่าเรียน ก็อาจเป็นเพราะความสนใจวิชาการประพันธ์ นอกจากนี้ความปรารถนาที่จะมีชื่อเสียงเกียรติยศมีส่วนส่งเสริมให้สุนทรภู่ใฝ่แสวงหาความรู้อย่างมาก ด้วยสุนทรภู่เชื่อว่าความรู้จะช่วยเชิดชูศักดิ์ “ซึ่งยศศักดิ์จักประกอบจรรยารัฐ ได้เชิดชูช่วยเฉลิมให้เพิ่มพูน” (เพลงยาวถวายโอวาท) ซึ่งความปรารถนาชื่อเสียงเกียรติยศของสุนทรภู่เป็นผลมาจากการหาสิ่งทดแทนการขาดความรักจากมารดา

เมื่อสุนทรภู่เห็นประโยชน์ของการศึกษาเช่นนี้ นอกจากตนเองจะหมั่นหาความรู้แล้วยังแนะนำให้ผู้อื่นเห็นถึงประโยชน์ของการศึกษาด้วยเช่นกัน ดังในเพลงยาวถวายโอวาทที่สุนทรภู่แต่งถวายเจ้าฟ้ากลางและเจ้าฟ้าปิ๋ว สุนทรภู่ได้กล่าวถึงคุณประโยชน์ของความรู้และขอให้ทั้งสองพระองค์ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนให้รอบรู้ในทุก ๆ เรื่อง ดังความว่า

อุตสาห์เรียนเขียนอ่านบุราณราช
ลำดับศักดิ์จักรพรรดิขัตติยวงศ์
ด้วยพระองค์ทรงสยมบรมนาถ
กรมศักดิ์หลักชัยพระอัยการ
อเนิงให้รู้สุภาสิตบัณฑิตพระร่วง
ราชาศัพท์รับสั่งให้บังควร
ทั้งพุทธไสยไตรดาทวยยุค

ไสยศาสตร์สงครามตามประสงศ์
อุตสาห์ทรงจดจำให้ชำนาญ
บังคับราชการสิ้นทุกถิ่นฐาน
มณฑลเียบบาลพระบัญญัติตัดสินานวน
โคลงเพชรพวงมิดชอบทรงสอบสวน
ทราบให้ถ้วนถี่ไว้จะได้ทูล
ให้ทราบทุกที่ถวิลบดินทร์สุร

(“เพลงยาวถวายโอวาท” รวมนิทานสุภาสิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 612)

เมื่อได้พบกับผู้ที่มีความรู้ก็ให้รับเข้าไปขอศึกษาเรียนรู้ อย่าได้ถือยศศักดิ์ว่าเป็นเจ้านาย จะทำให้กลายเป็นผู้ที่รอบรู้มากขึ้น

◎ นักปราชญ์ราชครูซึ่งรู้หลัก
อุตสาห์ถามตามประสงศ์จำนงใน

อย่าถือศักดิ์สนทนาอัชฌาสัย
จึงจักได้รู้รอบประกอบการ

(“เพลงยาวถวายโอวาท” รวมนิทานสุภาสิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 612)

สุนทรภู่ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการศึกษาว่าเปรียบเสมือนอาวุธสามารถเอาไว้ป้องกันตัวได้ และวิชาความรู้นี้เองก็จะอยู่ติดตัวและคอยช่วยเหลือเราตลอดไป

◎ อันความคิดวิทยาเหมือนอาวุธ
สงวนคมสมนึกใครอีกชัก

ประเสริฐสุดซ่อนใส่เสียในฝัก
จึงค่อยชักเชือดฟันให้บรรลัย

(“เพลงยาวถวายโอวาท” รวมนิทานสุภาสิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 613)

อันข้าไทได้ฟังเขาจึงรัก
เขาหน่ายหนีมิได้อยู่คู่ชีวา

แม้ถอยศักดิ์สันอำนาจวาสนา
แต่วิชาช่วยกายจนวายปราณ

(“เพลงยาวถวายโอวาท” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 614)

ในวรรณกรรมประเภทนิทาน สุนทรภู่ก็มักจะให้ตัวละครกล่าวถึงคุณประโยชน์ของการศึกษาอยู่เสมอ เช่น เรื่องเสภาขุนช้างขุนแผนตอนกำเนิดพลายงาม ทั้งขุนแผนและวันทองต่างก็สอนพลายงามให้ขยันตั้งใจเล่าเรียนเพราะวิชาความรู้ต่าง ๆ จะช่วยให้เจริญก้าวหน้า

ขุนแผนสอนพลายงาม

☉ ครานี้ขุนแผนแสนสุภาพ
ลูกเห็นแต่แม่คุณค่อยอุ้มใจ
อันตำรับตำราสารพัด
ถ้าลืมหลงตรงไหนไขออกดู
แล้วลบหลังสั่งความพลายงามน้อย
รูสิ่งไรก็ไม่สู้วิชา

ก้มกราบมารดา น้ำตาไหล
ช่วยสอนให้พลายงามเรียนรู้ความ
ลูกเก็บจัดแจงไว้ที่ในตู้
ทั้งของครูของพ่อต่อกันมา
เจ้าจงค่อยรำเรียนเขียนคาถา
ไปเบื้องหน้าเติบโตใหญ่จะให้คุณ

(“เสภาขุนช้างขุนแผน” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 111)

นางวันทองสอนพลายงาม

นางกอดจูบลบหลังแล้วสั่งสอน
พ่อไปดีศรีสวัสดิ์กำจัดภัย
ลูกผู้ชายลายมือนั้นคือยศ

อำนวยพรพลายน้อยละห้อยให้
จนเติบโตยิ่งยวดได้บวชเรียน
เจ้าจงอุตส่าห์ทำสมาธิสมาธิ

(“เสภาขุนช้างขุนแผน” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 106)

ในเรื่องพระอภัยมณี ทั้งพระอภัยมณีและศรีสุวรรณต่างก็เป็นผู้ที่เห็นประโยชน์ของการศึกษา จึงได้เดินทางไปร่ำเรียนวิชาและกล่าวถึงประโยชน์ของการศึกษาว่า

พระเชษฐาว่าจริงแล้วเจ้าพี่

วิชามีแล้วใครไม่ข่มเหง
(พระอภัยมณีคำกลอน : 4)

มีความรู้อยู่กับตัวกลัวอะไร

ชีวิตไม่ปลดปลงคงได้ดี
(พระอภัยมณีคำกลอน : 9)

พระฤาษีก็สอนสุดสาครให้เห็นถึงประโยชน์ของวิชาความรู้

รูสิ่งไรก็ไม่สู้วิชา

รู้รักษาตัวรอดเป็นยอดดี
(พระอภัยมณีคำกลอน : 391)

นอกจากนี้ในด้านการศึกษาวิชาการของตัวละครในนิทานเรื่องพระอภัยมณียังมีลักษณะเด่นที่แสดงความคิดก้าวหน้าต่างไปจากวรรณคดีร่วมสมัยอย่างน่าสนใจ คือการให้พระอภัยมณีตัวเอกของเรื่องเรียนวิชาการดนตรีแทนการต่อสู้ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสุนทรภู่มีทัศนะว่าวิชาการในศาสตร์ต่าง ๆ นั้นต่างก็มีคุณประโยชน์ในตัวเองทั้งสิ้น ดังที่พระอภัยมณีกล่าวว่า

อันดนตรีมีคุณทุกอย่างไป

ย่อมใช้ได้ดังจินดาคำบุรินทร์
(พระอภัยมณีคำกลอน : 12)

และยังให้พระอภัยมณีกับสินสมุทรฝึกพูดภาษาต่างชาติอีกด้วย

หัดภาษาฝรั่งทั้งจีนจาม

ราวกับลำพูดคล่องทั้งสององค์
(พระอภัยมณีคำกลอน : 171)

การที่สุนทรภู่มิถุนิยมยกย่องการศึกษาหาความรู้ เห็นคุณค่าความสำคัญและประโยชน์ของการศึกษาดังที่ได้กล่าวมานั้น น่าจะเป็นสาเหตุที่ทำให้สุนทรภู่มิถุนั้นเห็นว่าผู้หญิงควรมีความรู้ โดยเห็นว่าผู้หญิงก็ควรที่จะมีโอกาสได้รับการศึกษาในสาขาอื่น ๆ นอกเหนือไปจากวิชาการเรือนซึ่งจะทำให้ช่วยเหลือตนเองและฝ่ายชายได้เช่นกัน

โอกาสในการศึกษาของผู้หญิงไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีน้อยมาก ผู้หญิงที่อยู่ในชนชั้นสูงเท่านั้นที่มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนจนอ่านเขียนได้ ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชธาดา (2530:21) ได้กล่าวถึงการศึกษาของสตรีในสมัยนั้นว่า “สตรีไทยยังไม่มีโอกาสศึกษาอย่างแพร่หลาย ผู้ที่มีโอกาสจะได้รับการศึกษามักเป็นพระเจ้าลูกเธอ บุตรีข้าราชการซึ่งอยู่ในพระบรมมหาราชวังเท่านั้น”

สุนทรภู่มิถุนั้นได้รับอิทธิพลจากสตรีบางท่านในสมัยนั้นที่มีโอกาสได้รับการศึกษามีความสามารถในการอ่านและเขียนหนังสือได้ ดังที่ บุญยงค์ เกศเทศ (2517 : 152) ได้ศึกษาสถานภาพของสตรีไทยในวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้กล่าวถึงการศึกษาของสตรีในสมัยนั้นว่า

สตรีชั้นสูงในสมัยรัตนโกสินทร์ ที่ได้ศึกษาวิชาหนังสือจนสามารถเขียนบันทึกเรื่องราวทางเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ได้ ดังมีปรากฏเป็นหลักฐานคือ กรมหลวงนรินทรเทวี (เจ้าครอกวัดโพธิ์) ได้เขียนหนังสือบันทึกเหตุการณ์ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในปี พ.ศ. 2310 เป็นลำดับมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 3

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีสตรี 2 คนที่เป็นที่รู้จักในสังคมที่มีความสามารถในการแต่งกาพย์กลอนและแต่งจนเป็นเรื่องราวจนได้รับการยอมรับและยกย่องให้เป็นกวีหญิงในยุคสมัยนั้น คือ คุณพุ่ม ซึ่งได้รับฉายาว่า “บุษบาทำเรือจ้าง” เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงทางด้านการแต่งกลอนลัทธิ กวีนิพนธ์ที่สำคัญคือ เพลงยาวเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และสตรีอีกคนคือ คุณสุวรรณ ซึ่งเป็นข้าหลวงของกรมหมื่นอัปสรสุตาเทพ ผลงานที่ปรากฏ คือ เพลงยาวจดหมายเหตุเรื่องกรมหมื่นอัปสรสุตาเทพประชวร กลอนเพลงยาวเรื่องหม่อมเปิดสวรรค์ บทละครเรื่องพระมะเหลเถไถและบทละครเรื่องอุณรุทร้อยเรื่อง

สุนทรภู่มิถุนั้นรับรู้เรื่องราวของสตรีบางท่านเหล่านี้ที่ได้รับการศึกษาจนสามารถอ่านออกเขียนได้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับทัศนะของท่านที่เห็นว่าผู้หญิงก็ควรได้รับการศึกษา จึงได้นำมาเป็นแบบอย่างในการสร้างตัวละครหญิงในเรื่องพระอภัยมณีให้ได้รับการศึกษาเล่าเรียนวิชาความรู้ด้านต่าง ๆ

ดังนั้นการที่สุนทรภู่เห็นว่าผู้หญิงควรมีความรู้ในด้านต่าง ๆ และมีโอกาสศึกษาหาความรู้จึงน่าจะมีสาเหตุมาจากค่านิยมส่วนตัวที่เห็นประโยชน์ของการศึกษาหาความรู้และได้รับอิทธิพลมาจากตัวอย่างสตรีในยุคสมัยนั้นที่ได้รับการศึกษาในด้านอื่น ๆ นอกเหนือไปจากการเรียนเพียงอย่างเดียว

5 ทักษะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงด้านความสามารถ

สุนทรภู่มิทัศนะว่าผู้หญิงควรที่จะมีความสามารถในด้านต่าง ๆ อีกด้วยนอกเหนือไปจากด้านการเรียนและเป็นผู้ที่ยอมรับว่าผู้หญิงก็เป็นผู้ที่มีความสามารถเก่งกล้าเป็นผู้นำได้เหมือนผู้ชายเช่นกัน การที่สุนทรภู่มิทัศนะเช่นนี้ น่าจะมีสาเหตุมาจากการที่สุนทรภู่ได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมในขณะนั้น

ทั้งนี้ตามที่ได้มีผู้ศึกษากันว่าเรื่องพระอภัยมณีนั้นนอกเหนือจากการแต่งขึ้นจากจินตนาการของสุนทรภู่เองแล้ว สุนทรภู่อยังได้นำเรื่องราวของบุคคลและเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์รวมถึงเรื่องราวจากวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ ทั้งของไทยและต่างประเทศมาปรุงแต่งเป็นเรื่องพระอภัยมณีอีกด้วย ฉะนั้นการที่สุนทรภู่มิทัศนะที่ยอมรับในความสามารถของผู้หญิงเช่นนี้ ส่วนหนึ่งน่าจะมีที่มาจากการที่สุนทรภู่ได้รับรู้เรื่องราวของวีรสตรีต่าง ๆ ในสมัยนั้นและเกิดความรู้สึกชื่นชมยกย่องจึงได้นำมาสร้างให้เป็นบุคลิกลักษณะของตัวละครหญิง ซึ่ง เจือ สตะเวทิน (2516 : 84) ได้กล่าวถึงความคิดเรื่องให้ภักษัตริย์เป็นสตรีของสุนทรภู่ว่า "สุนทรภู่อาจได้จากประวัติศาสตร์อังกฤษตอนพระนางวิกตอเรียเสวยราชย์ เพราะเวลานั้นไทยกับอังกฤษติดต่อกันแล้ว สุนทรภู่อคงทราบดีจึงแต่งให้นางละเวงเป็นภักษัตริย์ในเรื่องของตนบ้าง"

พ.ณ ประมวลวนารค (2515 : 98) ได้กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า

สุนทรภู่น่าจะได้รู้เรื่องอังกฤษมีพระราชินีครองประเทศ เพราะในสมัยนั้นมีฝรั่งเข้ามาอยู่ในไทยแล้วสุนทรภู่เองก็เคยอยู่ในราชสำนัก คงจะมีความรอบรู้ในเรื่องเหล่านี้พอสมควร อาจจำนำเอาเค้าเรื่องนี้มาแต่งให้ภักษัตริย์ผู้หญิงครองลังกา เพราะในขณะนั้นลังกาคงเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษอยู่ด้วย

พระนางวิกตอเรีย ครองราชย์เมื่อ พ.ศ.2380 ตรงกับสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาเดียวกับที่สุนทรภู่แต่งเรื่องพระอภัยมณี

นอกจากนี้การที่ตัวละครหญิงมีความกล้าหาญและมีฝีมือในการทำศึกสงครามไม่แพ้ผู้ชาย สุนทรภู่อคงนำวีรสตรีของไทยในสมัยนั้นมาเป็นแบบอย่าง คือ ท้าวเทพกษัตรีกับท้าวศรีสุนทรหรือคุณหญิงจันกับคุณหญิงมุขที่เป็นสตรีที่มีความกล้าหาญออกทำศึกกับทหารพม่าเพื่อปกป้องเมืองถลาง ในคราวสงคราม 9 ทศวรรษรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และท้าวสุรนารีหรือคุณหญิงโมที่มีความสามารถวางแผนลวงกองทัพของเจ้าอนุวงศ์ได้สำเร็จในคราวศึกขบถเจ้าอนุวงศ์ สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

เหตุการณ์ทั้งสามเหตุการณ์เกิดขึ้นในช่วงชีวิตของสุนทรภู่ ซึ่งสุนทรภู่อคงจะได้รับรู้เรื่องราวจึงเกิดความประทับใจในวีรกรรมและชื่นชมในความสามารถและความกล้าหาญของวีรสตรีเหล่านี้ จึงได้นำมาเป็นแบบอย่างในการสร้างตัวละคร ดังที่ สุนีย์ แจ่มใจธรรม (2516 : 223) ได้กล่าวว่า

เรื่องราวของท้าวเทพกษัตรี ท้าวศรีสุนทร ที่เกณฑ์ไพร่พลต่อสู้กับพม่าจนพม่าหมดเสบียงอาหารต้องยกทัพกลับไป ทำให้เมืองถลางรอดพ้นจากเงื้อมมือข้าศึกเมื่อครั้งสงครามเก้าทัพก็ คือ เรื่องราวการต่อสู้ของครอบครัวชาวนครราชสีมาซึ่งมีคุณหญิงโมเป็นหัวหน้ากับกองทัพขบถเจ้าอนุวงศ์ เวียงจันทน์ ในรัชกาลที่ 3 ก่อ เป็นวีรกรรมที่น่าจะเป็นความจรรโลงใจให้สุนทรภู่อสร้างลักษณะหรือกำหนดบทบาทของตัวละครหญิงในวรรณกรรม

ทั้งนี้การนำพฤติกรรมของวีรบุรุษและวีรสตรีมาใส่ในวรรณกรรม วิทย์ ศิวะศรียานนท์ (2531 : 4-5) ได้กล่าวไว้ว่า

การกระทำอันกล้าหาญของวีรบุรุษหรือวีรสตรีแม้จะเป็นชนชาติอื่นเป็นความจรรโลงใจให้กวีสร้างวรรณกรรมนั้นเพื่อสรรเสริญ ยิ่งเป็นการกระทำของวีรบุรุษหรือวีรสตรีชาติเดียวกันก็ยิ่งเป็นที่จับใจ คั่นตันใจหลายเท่าทวีคูณ วรรณกรรมของชาติต่าง ๆ จึงเต็มไปด้วยคำประพันธ์ที่สรรเสริญความกล้าหาญ ความทะนงมองอาจและความบึกบึน มีน้ำอณูน้ำทนของบรรพบุรุษของตน

ถึงแม้ว่าสุนทรภู่จะไม่ได้แต่งผลงานขึ้นมาเพื่อเป็นวรรณกรรมยอพระเกียรติ อย่างเช่น ลิลิตยวนพ่าย หรือลิลิตตะเลงพ่าย แต่ก็นับได้ว่าเรื่องราวของวีรสตรีเหล่านี้มีอิทธิพลต่อทัศนคติของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิง ทำให้สุนทรภู่มีทัศนคติยอมรับและเห็นว่าผู้หญิงก็ควรมีความสามารถในการเป็นผู้นำได้เหมือนผู้ชาย

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดสามารถสรุปได้ว่าสาเหตุหรือที่มาของทัศนคติของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงในประการต่าง ๆ นั้น ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากการบุคลิกภาพของสุนทรภู่ในด้านต่าง ๆ อันสืบเนื่องมาจากชีวิตในวัยเด็กที่ครอบครัวแตกร้าง บิดามารดาแยกทางกัน และสิ่งแวดล้อมตั้งแต่บริเวณพระราชวังหลังซึ่งเป็นที่สุนทรภู่เจริญเติบโต บุคคลที่ใกล้ชิดทั้งมารดา ภรรยาและบรรดาชาววังที่คุ้นเคยมาตั้งแต่เด็ก บุคคลที่เป็นที่มีชื่อเสียงในสังคม ตลอดจนค่านิยมหลาย ๆ ประการในสมัยนั้น ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นสิ่งที่มามีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดและทัศนคติของสุนทรภู่

บทที่ 4

กลวิธีการเสนอทัศนะ

การเสนอทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงในผลงานวรรณกรรม จำแนกได้ 2 ประเภท คือ กลวิธีในการเสนอทัศนะที่มีต่อผู้หญิงในชีวิตจริงกับกลวิธีในการเสนอทัศนะที่มีต่อผู้หญิงในเรื่องแต่ง ซึ่งมีกลวิธีต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. กลวิธีในการเสนอทัศนะที่มีต่อผู้หญิงในชีวิตจริง

1.1 การเสนอทัศนะโดยคำพูด

สุนทรภู่ออกมาตรง ๆ ว่ามีทัศนะต่อผู้หญิงอย่างไร เช่น สุนทรภู่มิทัศนะว่าผู้หญิงควรมีลักษณะเหมือนผู้หญิงชาววัง ดังที่ได้กล่าวแสดงความชื่นชมทั้งเรื่องของรูปร่างหน้าตาการวางตัวไม่ว่าผู้หญิงชาววังเหล่านั้นจะมีกิริยาท่าทางที่ชวนชัณ

สงสารนางขาวในที่ไปด้วย
หวักระจกตกแตกกระจายดิน
จะป็นขึ้นกุบช้างไม่กางขา
มือตะกายสายรัดสภณร์ค่อ

ทั้งไถถั่วเครื่องแต่งแป้งขมิ้น
เจ้าของผินหน้าหาน้ำตาลลอ
แต่โดยผ้ากริดกรอมทำชอมช่อ
เห็นช้างงองวงหนักก็หวีดอึ้ง

(“นิราศพระบาท” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :94)

ลูกมะม่วงร่วงกลาดดาษกระเด็น
อยู่ใกล้วังตั้งนี้นางสาวสาว

เสียดายเป็นกลางไพรมิได้การ
จะโน้มน้าวกิ่งเก็บเกษมศานต์

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :76)

ในทัศนะของสุนทรภู่ผู้หญิงควรมีรูปร่างสวยงาม ดังที่ได้กล่าวเป็นทำนองตำหนิผู้หญิงที่มีลักษณะตรงข้าม คือ ผู้หญิงที่ขาสวยมีแข้งทุ และเห็นว่าผู้หญิงไม่ควรจะหุเพราะ ทำให้หุเป็นรูและยานดูไม่งาม

◎ บ้านตั้งฝั่งน้ำที่
ลาวอยู่รู้เสียงสนอง
ปลูกผักหักพินดอง
หุเจาะเหมาะแต่หน้า

กดีทอง
เหน่อช้า
ตามเถื่อน เพื่อนแอ
แน่น้อยกลอยใจ

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :184)

๑ นางเกรียงเสียงเพราะพร้อง	กหนองกแหง
สาวผูกผูกมัดแดง	ประดับพร้อย
คิ้วตาน่านวลแดง	ดลหม่อม จอมเอย
แก่งทู่หุยานย้อย	อย่างลว่าพาคลาย

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :204)

๑ สาวสาวเหล่าลูกกลว่า	หน้าชม
ยิ้มย่องผ่องผิวผม	ผูกเกล้า
คิ้วตาน่านวลสม	เสมอฮ่อม งามเอย
แก่งทู่หุเจาะเจ้า	จึงต้องหมองศรี

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :230)

สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงควรมีกิริยามารยาทเรียบร้อย พุดจาไพเราะ ดังที่มักจะกล่าวตำหนิผู้หญิงชาวบ้านว่ามีกิริยาทำทางที่ไม่เรียบร้อย การวางตัวไม่เหมาะสม รวมทั้งพุดจาไม่ไพเราะ

ถึงบ้านแกลงลัดบ้านไปย่านกลาง	เห็นฝูงนางสาวเสื่อนั้นเหลือใจ
แต่ปากพลอดมือสอดชุกขยิก	จนมือหงิกงอแงไม่แบได้

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :76)

ถามราคาผ้าขาวจะว่านซื้อ	ล้วนอออือกุกะหนูกะหนี
ที่เคหาคำหวานนานนานมี	เป็นว่าขี้คร้านพังแต่ซังตาย

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :77)

ดูหนุ่มสาวชาวบ้านรำคาญจิต	ไม่น่าคิดเข้าในกลอนอักษรสนอง
ล้วนวงศ์วานวานเครือเป็นเชื้อของ	ไม่เห็นน้องนี้ก็น้ำน้ำตากระเด็น
แล้วไปชมกรมการบ้านดอนเค็จ	ล้วนเลี้ยงเปิดหมูเนื้อดูเหลือเชียว
ยกกระบัตร์กัดช้อนทุกเข้าเย็น	เมียที่เป็นท่านผู้หญิงนั่งปิ้งปลา

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :78)

ผู้หญิงชาวบ้านที่เนื้อตัวสกปรกหอมเหม็น มีคราบโคลนติดตามเนื้อตัว สุนทรภู่ก็ตำหนิว่า

เห็นสาวชาวไร่เขาไถที่	บางพาที่อือเออเสียงเหอนเหอน
แลขี้โคลนใส่ตาบเป็นคราบคอ	ผ้าห่มห่อหมากแห้งตาแบ่งมาน

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :75)

สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงควรแต่งกายให้สุภาพเรียบร้อย ดังที่ได้กล่าวตำหนิการแต่งกายของผู้หญิง
ชาวมอญและชาวลาวในทำนองว่าแต่งกายไม่เรียบร้อย คือนุ่งผ้าโดยไม่เย็บปลายทั้งสองข้างให้ติดกัน เวลา
เดินทำให้มองเห็นขาอ่อน ดูไม่สุภาพ

ให้รู้ร้อนอ่อนจิตระอิดแรง
ตาโองตุงนุ่งอ้อมลงกรอมสัน
เห็นขาวาววาวแวบอยู่หว่างกลาง

เห็นมอญแต่งตัวเดินมาตามทาง
เป็นแบบยลเมื่อยกขยับย่าง
ไครยลนางก็เป็นน่าจะปราณี
(“นิราศพระบาท” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :88)

เห็นพวกชายฝ้ายมอญแต่ก่อนมา
ฝ้ายสาวสาวเกล้ามวยสวยสะอาด
ทั้งห่มผ้าตารีเหมือนสีรุ้ง
เมื่อยกเท้าก้าวอย่างสว่างแวบ
นี้หากเห็นเป็นเด็กแมนจักจิ้น

ล้วนสักขาเขียนหมึกจารึกพุง
แต่ขยาดอยู่ว่านุ่งผ้าถุง
ทั้งผ้าถุงนั้นก็อ้อมลงกรอมตีน
เหมือนฟ้าแลบแลผาดแทบขาดศีล
เจียนจะปิ่นชุ่มซำไปตามนาง
(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :126)

◎ ถึงระยะสระไปยชชฌ์
ฝ้านุ่งถุงทบยาว
กลีบกลับวับแวมวาว
เด็กว่าฟ้าแลบจะม้าย

บ้านลาว
ย่างย่าย
แวมแวม แทบแอ
มุงค้อนงอนงาม

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :185)

ในส่วนที่เกี่ยวกับนิสัย สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงไม่ควรแสดงความหึงหวงก็ได้กล่าวขอให้แม่จันลด
ความหึงหวงลงบ้าง

อย่ารู้จักผลักพลิกทั้งหยิกข่วน
ให้แยมยืมพร้อมพร้อมน้อมวิญญูณ

แขนแต่ล้วนรอยเล็บเจ็บหนักหนา
แล้วก็อย่าขี้นึงตะบึงตะบอน
(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 79)

ถึงเจ็บไข้อย่างไรไม่คลายรัก
ช่วยยืมแยมแซมขึ้นอย่ามีนตึง
พื่อมทุกขบุกป้ามหารณพ
อย่าบิดเบือนเชื่อนข้าทหารกำ

มีแต่ลักลอบนึกรำลึกถึง
ให้เหือดหึ่งลงเสียบ้างจงฟังคำ
มาหมายพบพูดความกับงามขำ
แต่อยู่กรำตรอมกายมาหลายเดือน
(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 81)

สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงควรละความโลภ ดังที่ได้ตำหนิผู้หญิงไทยที่ไปแต่งงานกับชาวจีนว่าเป็นคนโลภ ยอมแต่งงานด้วยเพราะเห็นแก่ทรัพย์สินเงินทองของฝ่ายชาย

ถึงบางหลวงสว่างส่องเข้าคลองเล็ก
เมียขาวขาวสาวยล้นรายไป
ไทยเหมือนกันครั้นว่าขอเอาหอห้อง
มีเงินจัดคั้ง้างเหมือนอย่างเจ๊ก

ล้วนบ้านเจ๊กขายหมอยุ่อกโซ
หัวอกโ้้อายใจมิใช่เล็ก
ต้องขัดข้องแข็งกระด้างเหมือนอย่างเหล็ก
ถึงลวดเหล็กสนร้อนอ่อนละไม

(“นิราศเมืองเพชร” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :325)

ถึงปากน้ำลำคลองที่ท้องทุ่ง
มีรางรองสองชั้นทำคันไผ่
นำชมบุญขุนพัฒน์ไม่ขัดข้อง
เมียน้อยน้อยพลอยเป็นสุขไรจุกเจิม
ทุกวันนี้มีทรัพย์เขานับถือ
สงสารจนอันอันให้ตันใจ

เจ๊กเขาทุ่งเหล้ากลั่นคว้นโขมง
ผูกเชือกโยงยื่นชักคอยดักเดิม
มีเงินทองทำทวิภาณุเสริม
ได้พูนเพิ่มวาสนาเสียวว่าไทย
เหมือนเราหรือเขาจะรักมีผลักใส
จนเข้าในปากน้ำลำประโตน

(“นิราศพระปฐม” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :304)

◎ ลุดนชนบทบ้าน
โรงเจ็กตั้งริมดิน
นั่งนับทรัพย์สิ่งสิน
เมียช่างสาวยลวยล้ำ

ชนมจีน
ทำน้ำ
สยายเพ่า เล้าแฮ
สลัษผู้ หูหนาง

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :182)

1.2 วิธีเสนอทัศนะโดยคำอธิบาย

สุนทรภู่ใช้วิธีการเสนอทัศนะผ่านคำอธิบายต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือ เนื้อความโดยทั่วไปในคำอธิบาย สุนทรภู่จะกล่าวขอในสิ่งต่าง ๆ ที่ปรารถนาจะได้ในชีวิตทั้งเรื่องขอให้มียูบงาม มีฐานะที่มั่งคั่ง มีความเป็นอยู่ที่สุขสบายและแสดงทัศนะเกี่ยวกับลักษณะของผู้หญิงที่ปรารถนาจะได้มาเป็นคู่ครอง เช่น ในคราวที่ไปนมัสการพระพุทธบาทสุนทรภู่อธิบายขอให้ชาติหน้าอย่าได้พบกับผู้หญิงขี้หึงและผู้หญิงไม่ซื่อสัตย์

◎ พี่เข้าเคียงเบื่องขวาฝ่าพระบาท
กราบกราบแล้วตริกรำลึกปอง
มาคำรพพบพุทธบาทแล้ว
ฉันเกิดมาชาตินี้ก็มีกรรม
ได้เคืองแค้นแสนยากลำบากบอก
แม้กลับชาติเกิดใหม่เป็นกายคน
สตรีหึงหนึ่งแพศยาหญิง
สัญชาติชายทรชนที่คนใด

อภิวาทหัตถ์ประนังขึ้นทั้งสอง
เดชะกองกุลที่ตนทำ
ขอคุณแก้วสามประการช่วยอุปถัมภ์
แสนระยำยุบยับด้วยอัปจน
ไม่สมประกอบทรัพย์สินก็ขัดสน
ชื่อว่าจนแล้วจงจากกำจัดไกล
ทั้งสองสิ่งอย่าได้ชิดพิศมัย
ให้หลีกไกลร้อยโยชน์อย่าร่วมทาง

ถ้ารักใครขอให้ได้นั้นด้วย
อย่ารู้มีโรคในสารพวงค์
หนึ่งบิดามารดาคนญาติ
ความระยำคำใดอย่าได้ยิน
ทั้งหวายตรวนลั่นเครื่องที่ลำบาก
ใครปองร้ายขอให้กายมันเป็นเอง

บุญจงช่วยปฏิบัติอย่าขัดขวาง
ทั้งรูปร่างขอให้ราวกับองค์อินทร์
ให้ผุดผาดผาสุกเป็นนิจสิน
ให้สุดสิ้นสูญหายละลายเอง
ให้ปราศจากทั้งคนเขาข่มเหง
ให้ครั้นเกรงเกียรติยศปรากฏครัน

(“นิราศพระบาท” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 100-101)

คำอธิษฐานในคราวที่เดินทางไปนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ในนิราศพระปฐม นอกจากสุนทรภู่ขอฝากผลงานให้เป็นที่รู้จักไปทั่วแล้ว ยังได้แสดงทัศนะถึงลักษณะของผู้หญิงที่ต้องการมาเป็นคู่ครอง คือต้องเป็นผู้หญิงที่มีความซื่อสัตย์ จิตใจหนักแน่นมั่นคงแม้จะด้อยในเรื่องรูปร่างหน้าตาบ้างก็ตาม ดังนี้

◎ หนึ่งหญิงทั้งสัตย์เราตัดขาด
ข้างนอกนวลส่วนข้างในใจสุตา
ถึงรูปชั่วตัวดำระยำยาก
ถึงปากแหว่งแฉ่งขอไม่ทอดทิ้ง
จนแก่กกงกเงินเดินไม่รอด
อันหญิงถึงหญิงค่างหญิงอย่างนั้น

◎ ขอเดชะพระมหาอาณิสส
เสนอให้โนให้คนนั้นกรณา

◎ หนึ่งน้องหญิงมิ่งมิตรพิศวาส
ขอคุณพระอาณิสสค์ช่วยส่งไป

◎ ที่ยังอยู่คู่เคยไม่เขยอื่น
มิ่งมิตรพิศวาสไม่กลาดแคลน
นารีใดที่ได้รักแต่ล็กลอบ
เผอิญขัดพลัดพรากเพราะยากจน
ให้ได้คู่สู่สมภิรมย์รัก
สืบสกุลพลสวัสดิ์ในปักผิ

◎ แต่นารีขี้ปดได้หลดหลอก
ทั้งสิ้นน้องสองสิ้นเพราะหมิ่นชาย

◎ ที่จงจิตพิศวาสอย่าคลาดเคลื่อน
อย่าหมองหมายห่างเหินเสนห์ใน
เป็นคู่สร้างทางกุศลผลสำเร็จ
ยังมีถึงซึ่งนิพพานส้าราญกาย

◎ แม้เป็นไม้ให้พืนี้เป็นนก
แม้เป็นนารีผลวิมลจันทร์
แม้เป็นบัวตัวพืเป็นแมงภู่

ถึงเนื้อน้ำธรรมชาติไม่ปรารถนา
เหมือนปลาไร้ภัยกาจอุจาดจริง
รู้จักปากรักหน้าประสาหญิง
จะรักยิ่งยอตรรักให้หนักครัน
จะสูกอดแก้วตาจนอาสัญ
ไม่ผูกพันพิศวาสให้คลาดคลา
ซึ่งเราทรงศักราชพระศาสนา
เหมือนในอารมณ์รักประจักษ์จริง
ซึ่งสันชาติชนม์ภพสบสมัย
ถึงห้องไตรตรึงษ์สถานพิมานแมน
จงปรากฏยศยืนกว่าหมื่นแสน
ให้หายแค้นเคืองทั่วทุกตัวคน
เสนห์หมอบหมายรักเป็นพักผล
แบ่งกุศลส่งสุดาทุกนารี
ที่สมศักดิ์สมหน้าเป็นราศรี
ร่วมชีวิตกันสองคนไปจนตาย
ให้ออกดอกเหมือนที่มั่นหมาย
เป็นแม่หม้ายแท้งเต้งวังเวงใจ
ให้ได้เหมือนหมายมิตรพิสมัย
ได้รักใคร่ครองกันจนวันตาย
สรรพเพชญ์โพธิญาณประมาณหมาย
จะกลับกลายเป็นไฉนอย่าไกลกัน
ให้ได้กกกิงไม้อยู่ไพรสัณฑ์
ขอให้ฉันเป็นพระยาวิชาธร
ได้ขึ้นชูสู่สมชมเกษร

เป็นวารีพื้หวังเป็นมังกร
 แม้นเป็นถ้ำน้ำใจใครเป็นหงส์
 แม้นเนื้อเย็นเป็นเทพธิดา
 กว่าถึงซึ่งมหาศิวาโมกข์
 เสวยสวัสดิ์ชวัลนานอนันต์

ได้เซยซ่อนชมชเลทุกเวลา
 จะได้ลงสิงสู่ในคูหา
 พื้ขออาศัยเสน่ห์เป็นเทวี
 เป็นสันตโศกสันตมมนุษย์สวรรค์
 เหลือจะนับกับปัลลพทุธันดร

(“นิราศพระประธม” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :310-312)

1.3 วิธีเสนอทัศนะโดยการเปรียบเทียบ

วิธีนี้สุนทรภู่แสดงทัศนะโดยการนำผู้หญิงกลุ่มหนึ่งมาเปรียบเทียบกับผู้หญิงอีกกลุ่มหนึ่งเพื่อให้เห็นถึงลักษณะที่แตกต่างของผู้หญิงกลุ่มต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1.3.1 การเปรียบเทียบผู้หญิงชาววังกับผู้หญิงชาวบ้าน

สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงควรมีลักษณะเหมือนผู้หญิงชาววัง โดยการเปรียบเทียบผู้หญิงชาววังกับผู้หญิงชาวบ้าน เช่น เรื่องของการดูแลรักษาความสะอาด สุนทรภู่เปรียบเทียบให้เห็นว่าผู้หญิงชาวบ้านนั้นไม่รู้จักดูแลรักษาความงามปล่อยให้ร่างกายสกปรกต่างจากผู้หญิงชาววังแม้แต่นางข้าทาสยังงามกว่าผู้หญิงชาวบ้าน

ถึงทับนางวางเวงฤทัยวับ
 นางชานากิไม่น่าจะชื่นใจ
 อันนางนคราถึงทาสี
 ไฉ้พลัดพรากจากบุรินแล้วสิ้นงาม

เห็นแต่ทับชานาอยู่อาศัย
 คราบขี้ไคลคร่ำคร่าดังทาคราม
 ดีกว่านางทั้งนี้สักสองสาม
 ยิ่งคิดความขวิญหายุเสียด

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :63)

บางคูเวียงเสียงเจียบเชียบสัจ
 รูปนางบางคูเวียงเหมือนเหนียงนา

เป็นจังหวัดเวียงสวนล้วนพฤกษา
 ไม่เหมือนหน้านางนั่งในวังเวียง

(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :301)

ดูรูปร่างนางบรรดาแม่คำเคียง

เห็นเกลี้ยงเกลี้ยงกล้องแก้งเป็นอย่างกลาง

.....

.....

ดูก็งามตามประสาพนาเวศ

ไม่นวลเนตรเหมือนหนึ่งในไศวรรย์

(“นิราศเมืองแกลง” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :68)

สุนทรภู่ยังได้เปรียบเทียบอีกว่าผู้หญิงชาวบ้านไม่มีเสน่ห์ชวนมองแตกต่างกับผู้หญิงชาววังที่มีความงามมองแล้วเพลินตามากกว่า

เคยชมเมืองเรืองระยับจะลับแล้ว
 เคยดูดีที่ป่าหนานวลนวล

ไปชมแถวทุ่งท่าสวนป่าสวน
 จะว่างเว้นเห็นล้วนแต่มอมแมม

เคยชมชื่นรื่นรสแป้งสดสะอาด
โอใจจิตมืดเหมือนเมื่อเดือนแรม

จะชมหาดเห็นแต่จอกกับดอกแฉม
ไม่เยื้อนแยมกลีบกลืนให้ตันโดย
(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :120)

มาถึงเตร็ดเขตมอญสลอนแล
ดูเรือนไหนไม่เว้นเห็นลูกก่อน
ไม่ยิ่งยอตลอดเปล้าเหมือนชาววัง

ลูกอ่อนแออุ้มจุงพระรุงพระรัง
ไม่หยุดหย่อนอยู่ไฟจนไหม้หลัง
ล้วนเปล่งปลั่งปลื้มใจมาไกลตา
(“นิราศวัดเจ้าฟ้า”ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :122)

แต่มีผู้หญิงชาวบ้านอยู่คนหนึ่งคือ จี๊ว ที่สุนทรภู่ชมว่ามีความงามเหมือนผู้หญิงชาววัง

ไอ้ฟุ้งบุตรสุดสวาทฉลาดเปรียบ
ถึงแขวงแควแลลือชื่อจิวราย
งามเสี้ยมเอี่ยมอ้อมเมื่อพริ้มพัคตร์
แสนสุภาพกราบกำประนมนิ้ว
ถึงย่านน้ำลำประทวนรำจวนจิต
ไปลอบโลมโฉมเฉกที่เมฆบัง

ต้องทำเนียบนึกไปก็ใจหาย
สะอื้นอายออกความเหมือนนามจิว
ดูน่ารักเรือนผกก็สมผิว
เหมือนโฉมจิวงามราวกับชาววัง
เหมือนใจคิดทวนทบทลบล้าง
เปรียบเหมทอนั่งแอบอุ้มทุกทุ่มโมง
(“นิราศพระประธม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 304)

1.3.2 การเปรียบเทียบผู้หญิงชาวกรุงกับผู้หญิงบ้านนอก

สุนทรภู่แสดงทัศนะว่าผู้หญิงควรแต่งกายให้สวยงาม โดยเปรียบเทียบผู้หญิงชาวกรุงกับผู้หญิงชาวบ้าน ดังที่กล่าวว่าคุณผู้หญิงลาวชาวกรุงแต่งกายสวยงามมากกว่าผู้หญิงลาวที่อยู่บ้านนอก

ถึงบ้านลาวเห็นแต่ลาวพวกชาวบ้าน
ไม่เหมือนลาวชาวกรุงที่นุ่งลาย

ล้วนหุยานอย่างบัวเหมือนห้วงหวาย
ล้วนกริดกรายหีบหย่องทรงสำออง
(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :123)

แต่เมื่อพบผู้หญิงชาวบ้านที่รู้จักดูแลตกแต่งตนเองให้สวยงามเหมือนผู้หญิงชาวกรุง สุนทรภู่ก็ได้กล่าวชม

เมื่อกราบลงคลาเคลื่อนออกเลื่อนล่อง
ทั้งผัดหน้าทาขมิ้นทรงกลั่นฟุ้ง
ที่แพรรายหลายนางสำอองโฉม
ขมิ้นแอ้อยู่แต่ในเมื่อง
พวกโพงพางนางแม่ค้าขายปลาเต่า

เห็นหน้าน้องนามหุ่นนั่งชุนถุง
รู้บำรุงรูปงามอร่ามเรือง
งามประโลมเปล่งปลั่งอสงเหลืออง
มาฟุ้งเฟื่องฝ่ายเหนือทั้งเรือแพ
จับกระเหม่มาได้เหลือชั้นเรือแห
(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :138)

1.3.3 การเปรียบเทียบผู้หญิงไทยกับผู้หญิงเชื้อชาติอื่น

สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงไทยมีรูปร่างหน้าตาสวยงามกว่าผู้หญิงชาติอื่น ดังที่ได้เปรียบเทียบผู้หญิงไทยกับผู้หญิงชาวชวา

ไปที่เกาะอิเหนาชาวชวา
จุมกโด้งโง้งรุ่มทั้งหนุ่มสาว
ไม่เพริศพริ้งหญิงชายคล้ายคล้ายเงาะ
ไม่แงงออนอ่อนแอ้นแขนไม่อ่อน

วงศ์สัญญาแดหวาน่าหัวเราะ
ไม่เหมือนกล่าวราวเรื่องทูเหียงเจาะ
ไม่มีเหมาะหมดจดไม่งดงาม
ไม่เหมือนสมรเสมอภาษาสยาม

(“รำพันพิลาป” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :288-289)

สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงควรแต่งกายให้สวยงามสุภาพเรียบร้อย ดังที่ได้เปรียบเทียบการแต่งกายของผู้หญิงไทยกับผู้หญิงมอญ โดยกล่าวว่าผู้หญิงไทยแต่งกายสวยงาม สุภาพเรียบร้อยและเหมาะสมมากกว่าผู้หญิงมอญ

ถึงเกร็ดย่านบ้านมอญแต่ก่อนเก่า
เตี้ยวนี้มอญถอนไรจุกเหมือนตุ๊กตา

ผู้หญิงเกล้ามวยงามตามภาษา
ทั้งผัดหน้าจิบเขมาเหมือนชาวไทย

(“นิราศภูเขาทอง” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :111)

ถึงบางกระโนได้เห็นหน้าบรรดาพี่
ดูจริตคิดจะจนเป็นมอญกลาย
แต่ไม่มีกิริยาด้วยผ้าห่ม
ฉันเตือนว่าผ้าแพรลงแช่น้ำ
เขารู้ตัวหัวร่อว่าฟ่อน้อย
รู้กระนี้มือยากบอกมิออกไย

พวกนารีเรืออ้อยเที่ยวลอยขาย
ล้วนแต่งกายกันไรเหมือนไทยทำ
กระพือลมแล้วไม่ป้องปิดของชำ
อ้อยสองสำนั้นจะเอาสักเท่าไร
มากินอ่อนแอบแฝงแกล้งไซ
น่าเจ็บใจจะต้องจำเป็นตำรา

(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ :123)

1.4 การเสนอทัศนะโดยใช้ความเปรียบ

วิธีการเสนอทัศนะโดยใช้ความเปรียบเป็นวิธีที่สุนทรภู่ใช้ในการแสดงทัศนะที่มีต่อผู้หญิงโดยเปรียบลักษณะของผู้หญิงว่ามีลักษณะเหมือนกับอีกสิ่งหนึ่ง

1.4.1 การเปรียบเทียบจิตใจของผู้หญิงกับชื่อและประวัติสถานที่

สุนทรภู่แสดงทัศนะว่าผู้หญิงควรมีความซื่อสัตย์ต่อสามี โดยการเปรียบเทียบจิตใจของผู้หญิงกับชื่อสถานที่บางแห่งที่ตนเดินทางผ่าน เช่น ในนิราศพระบาทเมื่อเดินทางผ่าน “บางซื่อ” สุนทรภู่ก็ขอให้ฉันมีจิตใจซื่อสัตย์ต่อท่านเหมือนกับชื่อของสถานที่นั้น โดยเปรียบเทียบว่า

ถึงบางซื่อชื่อบางนี้สุจริต
มิตรจิตขอให้มิตรใจจร

เหมือนขึ้นจิตที่พี่ตรงจ้านงสมร
ใจสมรขอให้ชื่อเหมือนชื่อบาง

(“นิราศพระบาท” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 86)

เมื่อเดินทางผ่าน “สามเสน” ซึ่งเรียกแผลงมาจากเดิมคือ “สามแสน” สุนทรภู่ก็นำลักษณะการเปลี่ยนแปลงชื่อมาเปรียบกับจิตใจของหญิงคนรัก โดยขอให้ฉันมีจิตใจที่หนักแน่นอย่าเปลี่ยนแปลงเหมือนกับชื่อสถานที่นั้นเลย

ถึงสามแสนแจ้งความตามสำเหนียก	เมื่อแรกเรียกสามแสนทั้งกรุงศรี
ประชุมจุดพุทธรูปในวาริ	ไม่เคลื่อนที่ชลธารบาดาลดิน
จึงสาปนามสามแสนเป็นชื่อคั่ง	เออชาวกรุงกลับเรียกสามแสนสิ้น
นี้หรือรักจะมีน้าเป็นราชิน	แต่ชื่อดินเจียวยังกลายเป็นหลายคำ
ขอใจนุชที่ฉันสุจริตรัก	ให้แน่นหนักเหมือนพระพุทธรูปเลขาข้า
ถึงแสนคนจะมวอนชะอ้อนคำ	สักแสนคำอย่าให้เคลื่อนจงเหมือนใจ

(“นิราศพระบาท” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 86)

ระหว่างเดินทางเมื่อเห็นแม่น้ำแยกออกเป็นสองสายเพราะมีเกาะกั้น ก็เปรียบเหมือนใจของผู้หญิงที่คงจะเป็นสองเช่นกัน

ไถ่กระแสนแควเดียวที่เดียวหนอ	มาเกิดก่อเกาะถนัดสัดหน้า
ต้องแยกคลองออกเป็นสองทางคงคา	นี้หรือคนจะมีน้าเป็นสองใจ

(“นิราศพระบาท” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 89)

นอกจากนี้เมื่อเห็นซากกำแพงกรุงศรีอยุธยาที่ดูแข็งแรงแต่ก็ถูกพม่าเผาทำลายได้ สุนทรภู่ก็นำเรื่องความแข็งแกร่งของกำแพงมาเปรียบกับจิตใจของผู้หญิงคนรักที่ไม่รู้ว่าจะมีจิตใจที่ซื่อสัตย์มั่นคงต่อตนเพียงใดว่า

พืดูใจค่ายนอกออกหนักแน่น	ดังเขตแคว้นคูขอบนครหลวง
ไม่เห็นจริงใจนางในกลางทรวง	ชายทะเลวงเข้ามาบ้างจะอย่างไร

(“นิราศพระบาท” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 91)

1.4.2 การเปรียบเทียบพฤติกรรมของผู้หญิงกับธรรมชาติของสัตว์

สุนทรภู่แสดงทัศนะว่าผู้หญิงควรพูดจาไพเราะ โดยการเปรียบว่าผู้หญิงชาววังว่ามีเสียงไพเราะราวกับเสียงร้องของนกกาเหว่า

พอจวนรุ่งฝูงนกวิหกร้อง	ประสานซ้องแซ่ดังแตรสังข์
กระเหว่าขานเสียงสำเนียงดัง	เหมือนชาววังหวีดเสียงสำเนียงนวล

(“นิราศพระปฐม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 299)

สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงไม่ควรแสดงอารมณ์โกรธออกมาเพราะจะทำให้ความน่ารัก มีเสน่ห์หมดไป เปรียบเหมือนกับเสียงร้องแซ่ของฝูงนกกระจาบ

จนเข้ารู้ดูทางมากลางเตียน
กระจาบจับนับหมื่นดูตื่นดาษ
เหมือนโกรธซึ่งหึงหวงด้วยช่วงชิง
จนต้นไม้ใบงอกออกไม่รอด
ลมกระทั้งรักกระจาบระยาบโยน

ถึงป่าเกรียนเกรียวแซ่จ้อแจจริง
เหมือนตลาดเหลือหูเพราะผู้หญิง
ชุมจริงจริงจิกใจดกระโดดโจน
ดูกรองกรอดเกรียมกร่องกรองกรอยโกรน
ตัวมันโหนหวงคู่คอยชู้คน

(“นิราศวัดเจ้าฟ้า” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 132)

สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงไม่ควรทอดทิ้งสามีเพราะจะทำให้สามีเสียใจ โดยการเปรียบกับธรรมชาติของแมงดาที่ตัวเมียให้ตัวผู้เกาะหลังหากินอยู่ด้วยกัน เมื่อคนจับเอาตัวเมียไปทิ้งตัวผู้เอาไว้ลำพังตัวผู้ก็จะอดตาย

.....
ให้สามีขี่หลังเที่ยวผิงแผ่
เขาจับเป็นเห็นสมเพศเวทนา
ฝ่ายตัวผู้อยู่เดียวเที่ยวไม่รอด
ต้องอดอยากจากเมียเสียน้ำใจ
แม้คนเดียวนี้มีหญิงไม่ทิ้งผัว
โอ้อาลัยใจอย่างนางแมงดา

อกเอ๋ยไอ้เอ็นคุหนูแมงดา
ตามหล้าแหล่งเลนเค็มเล็มรักษา
ทิ้งแมงดาผัวเสียเอาเมียไป
เหมือนดาบอดมิได้แจ้งตำแหน่งไหน
ก็บรล้วยแลกลาดดาษดา
ถึงรูปชั่วฉนั้นจะรักให้หนักหนา
แต่ดูหน้าในมนุษย์เห็นสุดแล

(“นิราศเมืองเพชร” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 333-334)

สุนทรภู่แสดงทัศนะว่าผู้หญิงควรจะมีชีวิตที่สัตย์ต่อสามี ดังที่ได้เปรียบกับพฤติกรรมของปูตัวเมียที่ลอกกินเนื้อปูตัวผู้ขณะที่ลอกคราบ

ไอ้เอ็นคุหนูไม่มีซึ่งศีรษะ
ไม่มีเลือดเชื้อคณะปะแต่มัน
แม้เมียออกลอกคราบไปคาบเหยื่อ
ระวังดูอยู่ประจำทุกคำเข้า
จึงเกิดไขไร้ผัวเที่ยวยั่วเย้า

เท้าระกะก้อมโก่งม่งโค้งชัน
เป็นเพศพันธุ์ไร้ผัวเพราะมัวเมา
เอามาเมื่อภรรยาเมตดาเขา
อุตส่าห์เฝ้าพุ่มพักเพราะรักเมีย
ยังแต่เมียเคลื่อนคล้อยขึ้นขึ้นลอยแพ

(“นิราศเมืองเพชร” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 329)

นอกจากนี้สุนทรภู่ได้แสดงทัศนะว่าพฤติกรรมรักร่วมเพศเป็นพฤติกรรมที่ผิดปรกติผู้หญิงไม่ควรประพฤติเช่นนั้น โดยการเปรียบพฤติกรรมของผู้หญิงที่มีพฤติกรรมรักร่วมเพศที่คอยกีดกันไม่ให้ผู้ชายคนอื่นเข้าไปข้องเกี่ยวกับคู่ของตนว่าเหมือนเป็นแดนที่หวงดอกไม้ของตน ดังความว่า

วัดปะขาวขาวเหลือเชื่อไม่ได้
แม่หม้ายสาวชาวโคกโกลกมี
ไอ้เคราะห์กรรมจำตลาดนิราศรัก

ด้วยดวงใจเจ้ามันคล้าดำมืดหมึ
เหมือนแม่ศรีสาครจะอ้อนเอว
เพราะขัดขวางความในเหมือนไขว่เฉลว

ทั้งเกลียดล้นนินทาพาลาเลว	เหมือนควันเปลวปลิวต้องให้หมองมอม
เสียดายแต่แม่ศรีเจ้าพี่เอ๋ย	จะชวดเซยชวนชิตสนิทสนอม
เหมือนดอกไม้ไกลแค้นเพราะแต่นตอม	ใครแปลงปลอมปลิดสอยมันค่อยตาย
บางบำหรุเหมือนบำรุบำรุงรัก	จะพึงพิภพพิศวาสเหมือนมาดหมาย
ไม่เหมือนนีกตริกตรองเพราะสองราย	เห็นผักฝ่ายเพื่อนลงด้วยทรงโลม

(“นิราศพระประธม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 297)

1.4.3 การเปรียบเทียบพฤติกรรมผู้หญิงกับปกติวิสัย

สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงไม่ควรจะมีพฤติกรรมที่ผิดปกติวิสัย ดังที่ได้เปรียบผู้หญิงที่นิยมการมีรักร่วมเพศกับการรับประทานข้าวของคนไทย ซึ่งปกติทานข้าวเจ้าแต่เมื่อได้ไปลองทานข้าวเหนียวแล้วก็ไม่ยอมกลับมาทานข้าวเจ้าอีก เหมือนกับผู้หญิงที่ไปหลงใหลผู้หญิงด้วยกันเองจนไม่ยอมสนใจผู้ชาย

สงสารแต่แม่มายสายสวาดิ	นอนอนาถหนาวน่าน้ำตาไหล
อ่านหนังสือหรือนางจะลองใน	เสียดายใจจางจิตไม่ยิดยาว
แม้ยอมใจให้สตัยจะนัดน้อง	ไปร่วมห้องหยาบมายทั้งหายหนาว
นี่หลงเพื่อนเหมือนเคี้ยวข้าวเหนียวลาว	ลืมข้าวเจ้าเจ้าประคุณที่คุ้นเคย
โอ้คิดอื่นหมิ่นแสนไม่แมนเหมือน	ที่ร่วมเรือนร่วมเตียงเคียงแขนง
สัจเสียงเที่ยงคืนเคยขึ้นเซย	เมื่อไรเลยจะคืนมาชื่นใจ

(“นิราศพระประธม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 308)

บางบัวบ้านชื้อพร่อง	สนองน้ำ
นีกเช่นเหน็บคำ	คู่พร่อง
เคี้ยวเหนียวเกี่ยวมาทำ	แทนเคี้ยว เจ้าเอ๋ย
คราวเคราะห์เพราะเกี่ยวข้อง	ขัดคางขวางเชิง

(“โคลงนิราศสุพรรณ” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 179)

นอกจากนี้สุนทรภู่ยังได้เปรียบผู้หญิงที่หลงใหลเพศหญิงด้วยกันนั้นเหมือนกับคนที่ไปหลงเชื่อกับเรื่องการทรงเจ้าเข้าผี ซึ่งเป็นเรื่องที่ขาดเหตุผลเป็นการหลอกลวงที่เชื่อถือไม่ได้

ที่ปลูกรักจักได้ขึ้นทุกคืนคำ	ก็เตี้ยต่ำตายฝอยกรองกร้อยโกรน
ที่ขึ้นเซยเคยรักเหมือนหลักประโคน	ก็หักโค่นขาดสูญประยูรวงศ์
ยังเหลือแต่แม่ศรีสาครอยู่	ไปสิงสู่เสน่หานางสาหัส
จะเชยเจ้าเท่าไรก็ไม่ลง	ให้คนทรงเสียใจไม่ได้เซย

(“นิราศพระประธม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 295-296)

ที่ท้ายบ้านศาลเจ้าของชาวบ้าน
เห็นคนทรงปลงจิตอนิจจัง
ซึ่งคำปดมดท้าวว่าเจ้าช่วย
อันเจ้าวณิธีถึงรับก็กลับกลาย
แต่บ้านนอกขอกนาอยู่ป่าเขา
เหมือนถึงเพื่อนเพื่อนหลงว่าทรงดี

บวงสรวงศาลเจ้ามีบายศรีตั้ง
ให้คนทั้งปวงหลงลงอบาย
ไม่เห็นด้วยที่จะได้ดังใจหมาย
ถึงเจ้านายที่ได้ฟังจึงจะดี
ไม่มีเจ้านายจึงต้องฟังผี
ไม่สู้ผีได้แล้วเจ้าแก้วตา

(“นิราศพระประชม” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 305)

1.5 วิธีเสนอทัศนะโดยความฝัน

สุนทรภู่แสดงทัศนะถึงลักษณะของผู้หญิงในอุดมคติที่เป็นผู้หญิงที่มีความงามเพียบพร้อมทั้งรูปร่างหน้าตา กิริยามารยาท การแต่งกาย ฐานะและชาติตระกูล โดยใช้วิธีการกล่าวอ้างว่าเป็นความฝันในเรื่องรำพันพิลาปซึ่งพรรณนาว่าหลับและฝันถึงเทพธิดาองค์หนึ่งซึ่งมีความงามล้ำเลิศ

แล้วรำภาวนาในพระไตรลักษณ์
หอมกลิ่นธูปธูประยับหลับสบาย
สิ้นกำลังยังมีนารีรุ่น
ช่วยจูงไปไว้ที่วัดได้ทัศนาศ
ทั้งพระทองสององค์ล้วนทรงเครื่อง
พอเสียงแซ่แลหาเห็นนารี
ล้วนใส่ข้อมป้อมพักตร์ดูลักษณะ
ที่เอกองค์ทรงศรีฉวีวรรณ
ทั้งคมขำล้ำนางสำอางสะอาด
ใส่เครื่องทรงมงกุฎดังบุตรี

ประหารรักหนักหน่วงตัดทรวงหาย
ฝันว่าวายสายชลอยู่เอย
รูปเหมือนหุ่นหေးเร่ร้อนเวหา
พระศิวาขาวล้ำดังสำลี
แลเลื่อมเหลือองเรืองจำรัสศรี
ล้วนสอดสีสายน้อยนับร้อยพัน
เหมือนนางสะสวยสมล้วนคมสัน
ดังดวงจันทร์แจ่มฟ้าไม่ราตรี
โอษฐ์เหมือนชาติจิมเจิมเฉลิมศรี
แก้วมณีเนาวรัตน์จำรัสเรือง

(“รำพันพิลาป” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 276)

มีผู้กล่าวกันว่าเทพธิดาที่สุนทรภู่กล่าวถึงนั้นคือกรมหมื่นอัปสรสุตาเทพ อย่างไรก็ตามในตอนสุดท้ายของความฝันสุนทรภู่ก็ย้ำว่าเป็นเพียงเรื่องของความฝันเท่านั้นไม่ใช่เรื่องจริง โดยกล่าวไว้ว่า

คิดจนตื่นฝันพังระฆังฆ้อง
ด้วยเดิมฉันฝันได้ลวิมลพักตร์
ถวิลหวังตั้งแต่นั้นจนวันนี้
ด้วยเกิดเป็นเช่นมนุษย์บุรุษราช
ขอขมาการุญพระสุนทร

กลองหอกกลองทิมทิมกระหึ่มเสียง
สุดแสนรักลักประโลมโฉมฉวี
ขออย่ามีโทษโปรดยกโทษกรรม
มาหมายมาคณางสวรรค์ร่วมบรรจถรณ์
ให้เทพารักษ์โยนเดโชชัย

(“รำพันพิลาป” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 279)

จึงแต่งตามความฝันรำพันพิลาป
จะสั่งสาวชาวบางกอกข้างนอกใน
จึงเอื้อมอ้านางสวรรค์ตามฝันเห็น
ไม่รักใครในแผ่นดินสิ้นสุธา

ให้ศิษย์ทราบสุนทราภรณ์
ก็กลัวภัยให้ขยาดพระอาชญา
ให้อ่านเล่นเป็นเล่ห์เสน่ห์หา
รักแต่เทพธิดาสุราลัย

(“รำพันพิลาป” ชีวิตและงานของสุนทรภู่ : 280)

2. วิธีการเสนอทัศนะที่มีต่อผู้หญิงในเรื่องแต่ง

2.1 การเสนอทัศนะผ่านการพรรณนาตัวละคร

สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงควรมีรูปร่างหน้าตาสวยงามและกิริยามารยาท โดยการพรรณนาลักษณะรูปร่างหน้าตาของให้ตัวละครหญิงที่มีบทบาทสำคัญในเรื่องต่าง ๆ มีรูปร่างสวยงาม เช่น สุวรรณมาลี ละเวงวันทา สร้อยสุตา มณีสาคร อำพันมาลา ดังที่สุนทรภู่ได้ให้ตัวละครชายกล่าวชมโฉมนางเหล่านั้นไว้ เช่น พระอภัยมณีได้กล่าวพรรณนาชมความงามของสุวรรณมาลีไว้ว่า

พระเพ่งพิศดูพักตร์
ช่างเปล่งปลั่งยังไม่มีราศีพาน
.....
พระโอษฐ์เอี่ยมเทียมสีลิ้นจีจิม
ขนงเนตรเกศกรกัลยา

ดูนารักรูปทรงส่งสัญญาณ
.....
.....
เป็นลักยิ้มแถมหมายทั้งซ้ายขวา
ดั่งเลขาผุดผ่องละอองนวล
(พระอภัยมณีคำกลอน : 177)

เมื่อพระอภัยมณีได้พบละเวงวันทาก็ได้กล่าวพรรณนาชมรูปโฉมว่ามีความงามเหมือนพระจันทร์
วันเพ็ญ

งามเสียมเอี่ยมอิมดูพริ้มพักตร์
นัยน์ตนิลชิดแฉ่มแจ่มกลม
นวลละอองสองแก้มเหมือนแยมยิม
พระโอษฐ์อิมพริ้มพรายชมัยดา
แล้วลิมองค์ทรงกระแอมแล้วแยมเยื่อน
ดั่งลอยฟ้ามมาให้ชมเหมือนลมปลิว

พระเกศปักปิ่นทองใส่ช่องผม
แต่ทรวงห่มส่านพยับนงหลับตา
ดูจิมลิ้มหลงเสน่ห์ในเลขา
พอประดาเต็มรักพระยักคิ้ว
แม่งามเหมือนเดือนเพ็ญช่างเปล่งผิว
แล้วลอยลี้ลับไปเสียไกลตา
(พระอภัยมณีคำกลอน : 432)

สิงห์ไกรภพพรรณนาชมโฉมสร้อยสุตาว่าเป็นผู้หญิงที่งามช้าและมีมารยาททั้งงดงาม

นกแก้วแปลงแฝงพฤษภาดาชะม้อย
ประไพพักตร์ลักษณะล้ำทั้งขำคม

เห็นนางสร้อยสุดารำนำสนม
สมที่ห่มดาดปิด창ปิดเบือน

จะหักไปไม่พ่นวนอยู่กลาง

ตั้งหนึ่งนางโฉมฉายจะวายปราณ
(“พระอภัยมณีคำกลอน” : 548-549)

สุวรรณมาลีเป็นแม่ทัพรบกับศัตรูที่เป็นผู้ชายถึง 9 เมือง แม้จะได้รับบาดเจ็บแต่นางก็ไม่หวาดหวั่นหรือย่อท้อ แสดงให้เห็นว่านางมีความเข้มแข็ง กล้าหาญ

☉ ฝ่ายโฉมยงองค์มิ่งมเหสี
ถูกเกาทัณฑ์กลั่นแกล้งแข็งพระทัย
ต่างหยุตรถดองค์ดำรงนั่ง
ให้เสียวซาบอาบจิตด้วยพิษยา
แม่นี้ถูกลูกธนูอยู่ไม่ได้
สักครู่หนึ่งจึงจะมาไม่ช้านาน
แล้วเอียงไหล่ให้แลดูแผลเจ็บ
สุดสาครถอนสะอื้นกลืนน้ำตา

เมื่อไพร่รุมจับรับไม่ไหว
เอาสไบพันทับให้ลับตา
โลหิตหลังไหลซาบอาบอังสา
ยังอุตส่าห์สั่งความสามกุมาร
จะไปใส่ยาแก้แผลสमान
พอช่วยด้านตั้งมั่นกันพารา
ยังเมื่อยเหน็บจนกระทั่งถึงอังสา
แล้ววันทาทุลงองค์นางนงคราญ
(พระอภัยมณีคำกลอน : 484)

เสาวคนธ์ถึงแม้จะอายุน้อยแต่นางก็มีความกล้าหาญ ดังที่นางไปช่วยสุวรรณมาลีทำศึกสงครามกับเมืองลังกา

ส่วนโฉมยงนางเยาว์เสาวคนธ์
จึงขับสิงห์วิ่งออกมานอกค่าย
แล้วร้องว่านางผกาเรามาพบ
แต่ฆ่าฟันกันตายเสียหลายหมื่น
มาเราสองลงกันประจัญบาน
เราเด็กกว่าอายุก็ยังอ่อน
เร่งออกมาราวีทั้งมีครรรภ์

เห็นนายพลนางผกาออกมารบ
ห้ามไพร่นายน้อยใหญ่ให้สงบ
ให้พลรบกันทำไมมิใช่การ
มิได้ตื่นเคหนาน่าสงสาร
ให้ทหารเห็นทั่วไม่กลัวกัน
เจ้าฝึกสอนมาแต่ผิวตัวขยัน
ไม่ควรพรั่นดอกอุตส่าห์เอาผ้ารัด
(พระอภัยมณีคำกลอน : 855)

สุนทรภู่ได้แสดงทัศนะว่าผู้หญิงควรได้รับโอกาสในการศึกษาซึ่งจะทำให้มีสติปัญญาที่เฉลียวฉลาดสามารถแก้ไขปัญหาด่าง ๆ โดยการให้ตัวละครหญิงในเรื่องพระอภัยมณีได้ศึกษาหาความรู้ เช่น สุวรรณมาลีได้ศึกษาเล่าเรียนเพื่อเอาไว้ช่วยเหลือตนเองเพราะไม่มีพี่น้องผู้ชายเป็นที่พึ่ง

นางกอดจูบลูบหลังสินสมุท
จึงว่าแม่แต่อยู่กับพระอัยกา
ด้วยไม่มีพี่น้องเป็นชายชาติ
จึงเรียนเมื่อเมื่อธูระจะจำเป็น

ช่างแสดงสุดซื่อถามตามภาษา
อ่านตำราช่างที่มิได้เว้น
จะหมายมาดช่วยทุกข์เมื่อขุกเข็ญ
พอพบเห็นเข้าก็ได้แก้ไขกัน
(พระอภัยมณีคำกลอน : 306)

ละเวงวันหาต้องศึกษาหาความรู้ต่าง ๆ เพราะนางต้องเป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมือง

นางจดจำคำนับรับตำรา	ทั้งผืนผ้าแผนที่ดีด้วยดีใจ
เอาใส่หีบจับจับระดับกระดาษ	ตำรับราชสงครามตามวิสัย
ให้คนหามตามหลังเข้าวังใน	นางตั้งใจพากเพียรเรียนตำรา
รู้วิสัยไตรเพทประเทศถิ่น	ภูมิแผ่นดินแดนทะเลพระเวหา
	(“พระอภัยมณีคำกลอน” :429-430)

วาลีได้ศึกษาเล่าเรียนเพราะเป็นเชื้อสายพราหมณ์จึงได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ต่อ ๆ กันมา

เป็นเชื้อพราหมณ์ความรู้ของผู้เฒ่า	แต่ก่อนเก่าเดิมบุราณนานนักหนา
เป็นมรดกตกต่อกันมา	นางอุตส่าห์เรียนเล่าจนเข้าใจ
รู้ฤทธิ์ผาไฟดินสำแดงเหตุ	ทั้งไตรเพทพิธิคัมภีร์ไสย
ครั้นเจนแจ้งแกลังเอาเข้าเผาไฟ	มิให้ใครพบปะพระคัมภีร์
ถึงหน้านาฟ้าฝนจะชุกแล้ง	ช่วยบอกแจ้งตายายให้ยายที่
จนได้ผลคนลือนางวาลี	เป็นหมอดีคู่แสนสุดใจ
ใครไปมาหาของกำนัลฝาก	พอเลี้ยงปากตามประสาอัชนาลัย
	(พระอภัยมณีคำกลอน :344)

เสาวคนธ์ได้ศึกษาวิชาต่าง ๆ เพราะตามอย่างสุดสาคร

พระหน่อน้อยพลอยเพลีนเจริญจิต	กับน้องหญิงมิ่งมิตรขนิษฐา
พระไปไหนไปด้วยจ้านรรา	เสียงจะจำจ้อแจ้ไม่แงงอ่อน
หน่อกษัตริย์หัดอะไรก็หัดบ้าง	เป็นคู่สร้างเรียนรูด้วยครูสอน
กระบวนศึกฝึกฝนชนกฤษ	ต่างราญรอนเรียนครูให้รู้ครบ
รำกระบี่ตีกระบองดาบสองข้าง	ทั้งจักรว้างโล่เขนได้เจนจบ
ถึงกลางที่พี่น้องเล่นสองรบ	ดีกระทบแทงฟันประจัญทัพ
	(พระอภัยมณีคำกลอน :401-402)

สุนทรภู่มีทัศนะว่าเมื่อผู้หญิงได้รับการศึกษามากขึ้นก็จะทำให้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ดังที่ได้กำหนดให้ตัวละครหญิงหลายตัวสามารถใช้สติปัญญาเอาตัวรอดได้ในยามคับขัน เช่น สุวรรณมาลีที่สามารถวางกลลวงเอาตัวรอดจากการถูกโจรสลัดรังแกหรือการวางแผนรบกับอุศเรนให้สินสมุทรจนได้รับชัยชนะ ส่วนละเวงวันหาที่มีความฉลาดเฉลียวเมื่อฝ่ายลังกาตกเป็นรองฝ่ายผลึก นางก็วางแผนให้พระอภัยมณีซึ่งหลงเสน่ห์นางมาอยู่ฝ่ายเดียวกัน

แต่ครั้งนี้มีอุบายให้ตายจิต	ก็สุดคิดขัดสนจนหนักหนา
จะรบบลับประยุทธ์สุดปัญญา	จึงทำกล้าแกลังตามตามทำนอง

ท่านนี้หรือชื่อภักจะใคร่รู้
 พระเชษฐาปราณีเหมือนพี่น้อง
 แล้วมีหน้าซ้ำตามข้ามสมุทร
 ครั้นหักโหมใจจับไม่อับจน
 อันเยี่ยงอย่างข้างชมพูต่อสูรบ
 อันเยี่ยงอย่างข้างฝรั่งเมืองลังกา
 ประการหนึ่งซึ่งกษัตริย์กำจัดทัพ
 ย่อมรบสู้คู่ดีประจัญ
 นี่พระองค์ทรงศักดิ์รักแต่ทรัพย์
 จะผูกมิตรชิดเชือกก็เหลืออาย

ที่ซึ่งคู่ไปชมประสมสอง
 ยังขัดข้องคิดทำลายให้วายชนม์
 มายงยุทธกับผู้หญิงถึงสิงหล
 กลับแต่งกลเกี้ยวพาราสีด้วยมารยา
 หรือจึงคบคิดรักกันหนักหนา
 จะเมตตาเพราะมีไมตรีกัน
 แม้นคนหลับแล้วไม่พาให้อาสัญ
 เออเช่นนั้นหรือจะลือว่าชื้อชาย
 ทำให้หลับแล้วกริบให้ฉิบหาย
 ถึงวอดวายไว้ชื่อให้ลือชา
 (พระอภัยมณีคำกลอน :532-533)

นอกจากนี้สุนทรภู่ได้แสดงทัศนะที่ว่าผู้หญิงควรมีความซื่อสัตย์ต่อสามี โดยการให้ตัวละครหญิงมีพฤติกรรมที่แสดงความซื่อสัตย์ต่อคนรัก เช่น เต็มที่สุวรรณมาลีเป็นคู่หมั้นของอุศเรนแต่นางมิได้มีใจผูกพันด้วย นางได้ปลงใจรักพระอภัยมณี ดังนั้นเมื่ออุศเรนมารับนางจึงไม่ยอมกลับไปด้วย เมื่อนางอภิเษกเป็นมเหสีก็ยังมีความจงรักภักดีต่อสามี

สงสารนางอย่างชีวันจะบรรลัย
 น้องจะขอต่ออุทรจนสุดฤทธิ์
 ขอพระคุณบุญญาฝ่าธุลี
 แม้นสิ้นบุญทูลกระหม่อมจอมกษัตริย์
 ขอมีวามรณก่อนกษัตริย์ภัสดา
 พอเสียงปิ่นครั้นครั้นสนั่นก้อง
 รับจัดองค์ทรงแต่งแปลงเป็นชาย

ละอื่นให้ทูลลาพระสามี
 เอาชีวิตแทนทศบาทศรี
 ให้ไพร่ร่อยยับอัปรา
 จะสูญชาติยศราชพระศาสนา
 พลังไศกาทอดบาทไม่คลาดคลาย
 กลับมาห้องมณเฑียรวิเชียรฉาย
 สะพักสายแสงศร คยรอนราญ
 (พระอภัยมณีคำกลอน :476)

เกษราเป็นตัวละครหญิงที่มีพฤติกรรมแสดงให้เห็นถึงความเคารพและจงรักภักดีต่อสามีอย่างยิ่ง แม้ว่าศรีสุวรรณจะได้นางรำภาสะหรืออีกคนนางก็ไม่เคยโกรธยังคงให้ความเคารพรักและซื่อสัตย์ไม่เสื่อมคลาย

นางเกษราว่าสงสารพระผ่านเกล้า
 ถึงกระไรได้รงที่ลงยันต์
 ประเดี๋ยวนี้โอ้ฝรั่งมันขังไว้
 เสียแรงตามข้ามฝั่งมาลังกา
 แม้นไม่เลี้ยงเคียงองค์พระทรงศักดิ์
 วิบากกรรมถึงรำภาจะดำดี
 สนองคุณมุสิกฝ้าพระบาท

โอ้ใครเล่าจะช่วยแก้ไขแปรผัน
 พอทรงธรรม์ร้องคังลงมา
 จะได้ใครลอบลักไปรักษา
 ถึงกระไรได้วันทาพระสามี
 จะสมัครอยู่เป็นข้าเหมือนทาสี
 ก็ตามที่เกิดสุทนไปจนตาย
 จนสิ้นชาติชาตินี้ไม่หนีหาย

ถึงชาติอื่นเหมือนชาติไม่คลาดคลาย

พลงพุ่มพ่ายชลนาด้วยอาลัย
(พระอภัยมณีคำกลอน :832-833)

ทิพมาลีก็เป็นตัวละครอีกตัวหนึ่งที่แม้พระอภัยนุราชจะหลงเสน่ห์สาหงส์และสั่งลงโทษนางอย่างไร นางก็ไม่ได้โกรธเคืองยังคงเคารพรักสามีอยู่เช่นเดิม

ไอ้ผ่านเกล้าเจ้าประคุณ
แต่รู้ร้าวสวาทหนุ่มคัมภรา
มาเกิดเชิญเป็นเคราะห์เพราะวิวาท
เพราะเบาจิตผิดพลั้งครั้งนี้
ถ้ามันควักจักษุปะทุบอด
จงโปรดไว้ให้มีชีวัน
พระองค์จงคิดถึงเมียมั่ง
พระชบะยอมกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงมา
ถึงมีเลี้ยงเคียงองค์พระทรงเดช
ละอื่นอ่อนนวลว่าพระสามี

เคยพึงบุญอุ้นเกศเกศา
ไม่ข้องขัดอัชฌาพระสามี
ให้ขุนเคืองเบื่องบาทบทศรี
พระภูมิจงโปรดยกโทษทัณฑ์
เหมือนม้วยมอดชีวาอาลัย
อยู่เลี้ยงเจ้าอนันต์กับบรรณา
มาไกลทั้งบิดรวงศ์วงศ์
ไม่นิราศคลาดคลาฝ่าธุลี
ไซ้เช่นเป็นวิเสทโรงสี
โตก็กอดบาทไม่คลาดคลา

(“อภัยนุราช” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :596)

สร้อยสุดาแม้ต้องแยกจากสิ่งไหนภาพแต่นางก็มีความซื่อสัตย์ต่อสามีเป็นอย่างมากไม่คิดที่จะมีสามีใหม่

ไอ้คราวนี้มีชู้ก็เหมือนชู้
ละอื่นรำรำลึกเหลือตรีภตรอง
นางยกกรวอนไหว้ไทเทเวศ
ถ้ามันสิ้นบุญญาพระสามี
จะเกิดไหนให้รองละอองบาท
แสนวิโยคโศกสะอื้นทุกคืนวัน
ทั้งทรงครรภ์พริ้งจิตคิดวิตก
สู้ช้อนกายอายุสรวด์นางทั้งปวง

เพราะมีผัวมิได้อยู่เป็นคู่สอง
พระเนตรนองชลนาทุกราตรี
อมรมเมศเมืองฟ้าทุกราตรี
ให้น้องนี้มอดม้วยไปด้วยกัน
อย่าแคล้วคลาดเคลื่อนคลาจนอาลัย
อุตส่าห์กลั่นกลืนกล้ำระกำทรวง
เหมือนอย่างยกเมรุไกรไศลหลวง
ให้หิม่วงเงียบเหงาเศร้าโศกา

(“สิ่งไหนภาพ” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ : 188)

สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงไม่ควรแสดงความหึงหวงสามีมากเกินไป โดยการกำหนดให้ตัวละครหญิงกลุ่มหนึ่งให้มีลักษณะนิสัยขี้อิงและแสดงพฤติกรรมหึงหวงสามีอย่างรุนแรงสร้างความไม่พอใจแก่สามี เช่น สุวรรณมาลี

แล้วพระองค์ทรงสำราญผ่านสมบัติ
เห็นโปรดใครใหญ่ขึ้นก็มีนิต

แต่นางกษัตริย์มเหสินนั้นขึ้น
จึงทรงครรภ์ไม่ทันถึงในครรภ์
(พระอภัยมณีคำกลอน :405)

นางฟังเรื่องเคืองขัดให้อัดอัน
โมโหหึงรังรุมดังสุมไฟ
อยู่ที่นี้ผู้หญิงชิงกันเกี้ยว
ประเดี๋ยวนี้ผู้ฝรั่งชาวลังกา
ซิชะพระอนุชาก็นำแค้น
ยังสอนหลานว่านเครือเอาเชื่องวศ์

น้ำเนตรนั้นครั้นจะกลืนก็ขึ้นไหล
ยิ่งแค้นใจสินสมุทเหมือนนบุดรา
ยังโกรธเกรี้ยวกร้าวราดไม่ปรารถนา
มันชักพาเอาไปติดกับบิตูรงค์
ทำหนุ่มแน่นลองเชิงละเลิงหลง
จะบอกองค์อัศวเรศเกษรา
(พระอภัยมณีคำกลอน :729)

อันโคกอื่นหมื่นแสนในแดนโลก
ถึงเสียทองของรักสักเท่าตัว
ถึงสมบัติวิมพาบรรดาศักดิ์
ทั้งแสนแสนแสนรักคอยตักเตือน

มันไม่โคกสักซึ่งหมื่นหึงผ้า
ค่อยยังชั่วไม่เสียดายเท่าชายเขื่อน
ลูกที่รักร่วมใจก็ไม่เหมือน
จนสิ้นเพื่อนไผ่ผืนถึงวันพา
(พระอภัยมณีคำกลอน :795)

นอกจากนั้นยังได้กำหนดให้ส่วนตัวละครหญิงอีกกลุ่มหนึ่งมีพฤติกรรมที่ตรงข้าม คือไม่มีลักษณะนิสัย
หึงหวงสามีเลย เช่น เกษราที่แม้ว่าศรีสุวรรณจะไปหลงเสน่ห์รำภาสะหรี่ นางก็ไม่เคยโกรธหรือหึงหวงสามี
เลยและในที่สุดก็ได้ครองคู่กันอย่างมีความสุข

มเหสินรู้หึงตะลึงนัก
นางฝรั่งยังจะรู้จักอยู่งาน
ไ้อพระคุณทูลกระหม่อมต้องถ่อมศักดิ์
จะมัวมอมหมอมชู้ทั้งรูปทรง

ชนะศึกเสียองค์นำสงสาร
ให้สำราญหรือจะยากลำบากองค์
เพราะมีชู้ผูกไว้จึงไหลหลง
ให้แสนสงสารสะอื้นกลืนน้ำตา
(พระอภัยมณีคำกลอน :798-799)

๕ นางฟังตรัสสมุทสรพจนารก
สู้กลืนกลืนน้ำเนตรเวทนา
ขึ้นแท่นรัตนหัตถ์ประนมบังคมบาท
สะอื้นรำกำสรดแล้วพจมาน
น้องก็รู้ถือว่าข้ามมาทำศึก
แต่ฤทธิ์เดชเวทมนต์ดลเขาดี
ได้ทราบความตามมาว่าจะช่วย
นี้หากมีพีพรหมณ์ทั้งสามคน
เดชบุญทูลกระหม่อมอยู่พร้อมพรัง

แสนสวาทหวนจิตกนิษฐา
ขอสมามอบเมียงค้อยเคียงคลาน
ภูวนาถแอบองค์นำสงสาร
โปรดประทานโทษาฝ่าธุลี
ไชจะนึกเสนหารำภาสะหรี่
จึงเสียที่ถูกเสน่ห์หลงเสน่ห์กล
เจียนจะม้วยเสียวันละพันหน
จึงได้พ้นภัยตลอดไม่วอดวาย
คิดความหลังแล้วก็ให้จิตใจหาย

ไม่หึงหวงจ้วงจาบให้หยาบคาย
ซึ่งร้องให้ไ้จะเคื่องที่เร่องร้าง
เคยผูกผ่องหมองคล้ำคิดรำคาญ

ขอถวายความสัตย์ปฎิญาณ
ด้วยเห็นहांพระองค์ก็สงสาร
จะอยู่งานนวดพื้นให้บรรทม
(พระอภัยมณีคำกลอน :898)

2.3 การเสนอทัศนะผ่านสถานการณ์

สุนทรภู่แสดงทัศนะว่าผู้หญิงควรมีความสติปัญญาไหวพริบช่วยเหลือตนเองได้และควรมีความซื่อสัตย์ต่อสามี โดยการสร้างสถานการณ์ต่าง ๆ ให้ตัวละครต้องประสบ เช่น การสร้างสถานการณ์ให้สร้อยสุดาและสุวรรณอำภาท้องประสบกับภาวะคับขัน ซึ่งทั้งสองต่างก็เป็นตัวละครหญิงที่ไม่ได้มีบุคลิกภาพหรือลักษณะนิสัยที่โดดเด่นหรือแตกต่างไปจากตัวละครหญิงทั่วไปอย่างเช่น สุวรรณมาลี ละเวงวันพาเสาวคนธ์หรือวาลีที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีความเข้มแข็งและกล้าหาญเทียบได้กับผู้ชาย ทั้งสร้อยสุดาและสุวรรณอำภาก็เป็นผู้หญิงที่เรียบร้อยอ่อนโยนและมีสถานะเป็นเพียงผู้ตามเท่านั้น แต่สุนทรภู่ก็กำหนดให้นางต้องพบกับสถานการณ์คับขันเพื่อให้นางแสดงออกถึงจิตใจที่หนักแน่นมั่นคงมีความซื่อสัตย์ต่อสามีและรู้จักใช้ไหวพริบสติปัญญาหาวิธีการปกป้องตัวเองและช่วยเหลือผู้อื่นได้

เรื่องสิงห์ไกรภพ สุนทรภู่สร้างสถานการณ์ให้สร้อยสุดาชายาของสิงห์ไกรภพต้องผจญกับเพชรพระยาธรที่ต้องการนางไปเป็นภรรยาและจะทำร้ายสิงห์ไกรภพที่ถูกสะกดให้หลับอยู่ ในสถานการณ์ที่คับขันนี้สร้อยสุดาได้แสดงให้เห็นถึงความจงรักภักดีต่อสามี การมีไหวพริบสติปัญญาและความกล้าหาญช่วยเหลือให้ตัวเองและสามีรอดพ้นมาได้

นางฟังคำสำคัญให้ตันจิต
จึงกล่าวแกลังสร้างเสด้วยเล่ห์กล
จะทิ้งพี่มีผัวเหมือนชั่วช้า
แม่นเมตตาพาพี่เพื่อนชีวิต

เป็นสุดคิดสารพัดจะขัดสน
ฉันสองคนพี่น้องร่วมท้องกัน
ถึงชีวาอดวายไม่ผายผัน
ไปด้วยกันก็ไม่ขัดหทัย

(“สิงห์ไกรภพ” รวมนิทานสุภาพนิทานและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :180)

นางเสแสร้งแกลังว่ามีอาวุธ
ถือศัสตราหาผู้หญิงขึ้นจริงจัง
แม่นรักจริงทิ้งขว้างวางอาวุธ
พระยาธรร้อนจิตทั้งคิดอาช
ความรักนางวางมหาเทพอาวุธ
นางแกลังล่อพอให้ได้นิยม
หยิบพระขรรค์กลเม็ดตรีเพชรได้
แล้วแอบองค์นั่งลักษณะซบพักตรา
ค่อยแอบองค์ทรงฟันด้วยพระขรรค์เพชร
เข้าสับทอนกรกายขาดรายเรียง

ฉันกลัวสุดที่จะถือเอาเนื้อหนัง
จะให้นั่งใกล้ตัวฉันกลัวตาย
จึงจะหยุดอย่างประสงค์จำนงหมาย
จึงว่าสายสุดชีวาอย่าปรารมภ์
ให้นางหยุดจะได้ชิดสนิทสนม
ไปถึงร่มไม้ชฎีเลี้ยวลัดมา
ค่อยดีใจโฉมฉายถือซ้ายขวา
พอพระยาธรเดินเมินมาเคียง
ถูกคอเค็ดกระเด็นดินสุดสิ้นเสียง
ก็สุดเสียงลงดินสิ้นชีวิต

(“สิงห์ไกรภพ” รวมนิทานสุภาพนิทานและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :180)

เรื่องลักษณะวงศ์ สุนทรภู่ได้สร้างสถานการณ์ให้สุวรรณอำภาซึ่งเป็นแม่ของลักษณะวงศ์ถูกยักษ์วิรุณมาตลักพาตัวไปเพื่อเป็นภรรยา แต่ด้วยความที่นางมีความซื่อสัตย์ต่อสามีมากจึงได้ตั้งสัตยาธิษฐานซึ่งทำให้ยักษ์วิรุณมาตไม่สามารถล่วงเกินนางได้

ปางสุวรรณอำภาสุดาแม่
ระกำอกด้วยมาดกในมือมาร
กรรมเอ๋ยกรรมจะทำอย่างไรได้
จึงตั้งจิตพิชฐานด้วยสัจจา
ขอพรหมินทร์อินทร์จันทร์ทุกชั้นฟ้า
มั่นกุมภักดิ์มันจะมาทำยายี
พิชฐานพลางทางคิดถึงลูกรัก
เขนยทองนองน้ำพระชลนัยน์
วิรุณมาตเมียมองตามช่องฉาก
สุดกำลังที่จะรังอาร์มณทน
ค่อยโลมลูบปลุสฎางค์แล้วพลางปลอบ
จงกลืนกลืนโตกาอย่าอาวรณ์
แล้วเอนแอบแนบข้างประคองชิด
ทรงกรรแสงแกลังกล้าวด้วยวาจา
ไม่มีอายชายเข็มิจณาชาติ
หากาเมสุมิจนาเป็นอาร์มณ
ให้ลูกพราจากแม่ไม่สังเวช
ช่างไม่อายสามนตร์พลนิกาย

เจ้าตั้งแต่โตเกร้านาสงสาร
จะรุกรานน่วมรักภริมา
เห็นจะไม่พินมือทำยักษา
เดชะข้าซื่อสัตย์ต่อสามี
อย่าให้ข้าเสียตัวด้วยยักษ์
ประเวณีที่ในกายจงหายไป
ขอพระพักตร์ลงสะอึกสะอื้นให้
หลุดยาสายสมรยิ่งร้อนรน
ด้วยเพลงราคร้อนรุ่มทุกขุมขน
ขึ้นนั่งบนแท่นทองประคองกร
เจ้างามประกอบล้ำเทพอัษร
จะกล่อมมึงสมรให้นิทร
นางป้องปิดปิดหัตถ์ท้าวยักษา
ให้ยักษาเจ็บช้ำด้วยคำคม
ใจณกาจผิดอย่างปางประณม
เทียวชิงชมเชยชิดไม่คิดอาย
เป็นชายเศษอกุศลกว่าคนทั้งหลาย
ไม่ขอเห็นเช่นชายเหมือนนุกมภักดิ์

(“สิงห์ไกรภพ” รวมนิทานสุภาพจิตและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :370)

2.4 การเสนอทัศนะผ่านบทสนทนา

สุนทรภู่แสดงทัศนะว่าผู้หญิงควรมีความเฉลียวฉลาด โดยเสนอผ่านทางคำพูดของตัวละคร เช่น สะเวงวันพาที่กล่าวขอบคุณเหล่าขุนนางที่ช่วยดูแลบ้านเมือง ทำให้เหล่าขุนนางยินดีช่วยเหลือนาง ซึ่งแสดงให้เห็นว่านางเป็นผู้มีสติปัญญาดีรู้จักการผูกใจคน

เราขอบคุณขุนนางต่างตำแหน่ง
อายุเราพึงได้สิบหกปี
แต่สุดแสนแค้นเคืองเมืองผลึก
ขอปัญญาข้าเฝ้าอย่าเบาความ

ช่วยตบแต่งให้บำรุงซึ่งกรุงศรี
เป็นสตรีไม่ชำนานการสงคราม
จะทำศึกสิ้นชีวิตไม่คิดขาม
จะปราบปรามเมืองผลึกช่วยตรีภคตรา
(พระอภัยมณีคำกลอน :425)

วาสิเป็นตัวละครที่สุนทรภู่เน้นให้เห็นถึงทัศนะของตนที่ให้ความสำคัญกับเรื่องสติปัญญาของผู้หญิง โดยให้วาสิเป็นตัวละครหญิงที่มีรูปร่างหน้าตาไม่สวยแต่มีสติปัญญาที่เฉลียวฉลาดมาก โดยพิจารณาได้จากคำพูดของวาสิในหลาย ๆ ตอน เช่น ตอนที่นางพูดถึงเหตุผลที่ทำไมพระอภัยมณีถึงควรรับนางเป็นสนม

นางทูลว่าข้าน้อยนี้รูปชั่ว
แต่แสนงามความรู้อยู่ในใจ
แล้วหมายว่าฝ่าพระบาทก็มีห้าม
แต่หญิงมีวิชาเช่นข้านี้
จึงอุตสาหมายอมน้อมประณต
บรรดาผู้รู้วิชาสารพัน
แม้ทรงศักดิ์รักโฉมประโลมสวาท
ก็ผิดอย่างทางทำเนียบประเวณี
ขอพระองค์ทรงตรึกให้ลึกซึ้ง
อันรูปหญิงพริ้งเพริศล้ำเลิศลักษณ์

ก็รู้ตัวมันคงไม่สงสัย
เหมือนเพชรไพฑูรย์ฝ่าไม้ราศี
ล้วนงามงามเคยประณตบทศรี
ยังไม่มีไม่เคยเลยทั้งนั้น
ให้พระยศใหญ่ยิ่งทุกสิ่งสรรพ
จะหมายมั่นพึงพาบารมี
ไม่เลียงปราชญ์ไว้บำรุงซึ่งกรุงศรี
เห็นคนดีจะไม่มาสาพิภักดิ์
เป็นที่พึงแผ่ไปทั้งไตรจักร
ดีแต่รักรอนราญการโลกีย์
(พระอภัยมณีคำกลอน :349)

หรือในตอนนี้นางไปพูดให้อุศเรนเจ็บแค้นใจจนตาย

๐ ฝ่ายวาสิปรีชาปัญญาแหลม
ว่าพระจะส่งองค์อุศเรนไป
พระผ่านเกล้าเรานี้อาร์เหลือ
พระทัยซื้อถือว่าคุณเขามีมา
ทั้งองค์มเหสีก็มีห้าม
ด้วยเป็นมิตรบิตุรงค์ของนางเยาว์
ประเพณีจึงให้หลังหัก
จระเข้ใหญ่ไปถึงน้ำมีกำลัง
อันแม่ทัพจับได้แล้วไม่ฆ่า
ต้องดำรับจับให้มันคั่นให้ตาย
จะพลิกพลั้วชีวาเป็นอาวูฐ
ต้องดัดศีกลิกล้ำที่สำคัญ
จึงกลับแกลังแต่งกายเป็นนายทัพ
ถือธนูคู่มือทะลิตะลาน
ว่าองค์ท้าวเจ้าเกาะลังกานั้น
คงบรรลีย์ไม่ข้ามสามราตรี
พระทรงฟังสั่งว่าอย่าเพื่อยก
สงสารสุดอุศเรนพระน้องยา
นางวาสิปรีชาปัญญาเย้ย

คนสอดแนมเข้าไปแจ้งแถลงไข
จึงตรึกไตรตรองความตามปัญญา
เหมือนดูถูกลูกเสือเปื้อนนักหนา
ถึงจะว่าเห็นไม่ฟังกำลังเมา
เพราะมีความการุญคิดคุณเขา
เว้นแต่เราจะต้องทำแต่ลำพัง
มันก็มักทำร้ายเมื่อภายหลัง
เหมือนเสือขังเข้าถึงดงก็คงร้าย
ไปข้างหน้าศึกจะใหญ่ขึ้นใจหาย
จะทำภายหลังยากลำบากครัน
ประหารบุตรเจ้าลังกาให้อาสัญ
นายหมายมั่นมุ่งเห็นจะเป็นการ
เหินบกฤษคร่ำด้ามประดับสำหรับทหาร
มากราบกรานทูลพระอภัยมณี
ถูกเกาทัณฑ์สามดอกแล้วออกหนี
ขอตามดีให้กระทั่งเมืองลังกา
ยังวิตกอยู่ด้วยรักกันนักหนา
จะรบราฆ่าฟันกันไปไย
ทำเงยเงยเหมือนจะดูว่าอยู่ไหน

แล้วทำว่าถ้าจะไปรดยกโทษไว้

ก็ปล่อยให้ไปรักษาบิดาเธอ

(พระอภัยมณีคำกลอน :414-415)

สุนทรภู่เสนอทัศนะว่าผู้หญิงควรทำหน้าที่ของภรรยาที่ดีคอยดูแลปรนนิบัติและยกย่องให้เกียรติสามีผ่านทางคำพูดของตัวละคร ดังที่สุนทรภู่ให้ตัวละครแม่สอนลูกสาวเรื่องการปฏิบัติตัวกับสามีก่อนออกเรือน เช่น ในเรื่องสิงห์ไกรภพ มณฑาวดีอบรมสร้อยสุดาตอนที่นางจะเดินทางกลับบ้านเมืองพร้อมสิงห์ไกรภพ

.....
 สายสุดใจไปอยู่ต่างบุรี
 แม่เฒ่าจงอุตส่าห์สวามิภักดิ์
 อันชายอื่นหมิ่นแค้นทั้งแดนไตร
 ทั้งสมพิศรักศักดิ์ตระกูลประยูรหงส์
 กุศลสร้างปางก่อนบ่ห่อนแคล้ว
 อย่าดึงตื้อถือตัวให้ผัวร้อง
 แม่เฒ่าหวังสั่งสอนจงผ่อนตาม
 หนึ่งสนมกรมในผู้ใดโปรด
 เธอรักเขาเจ้าอย่าขัดพระอัชฌา
 จงทำชอบนอบน้อมค้อยอมอด
 แม่เฒ่าเป็นเป็นที่พึ่งพี่น้อง
 หนึ่งบิดาขมาดุรงค์ของทรงฤทธิ์
 จงฝากองค์วงศ์สาวิตรี
 ระวังตัวผัวรักแล้วมักหน่าย
 จะเดินทางกลางชลพนาคร

นางร่ำสอนสร้อยสุดามารศรี
 อย่าให้มีผิดพลั้งระว่างภัย
 บำรุงรักภักดาอัชฌาสัย
 จะหาสุภพานะมิได้แล้ว
 ได้สืบวงศ์วานเครือทั้งเชื้อแถม
 พระลูกแก้วจงอุตส่าห์พยายาม
 จะเป็นข้อเข็ดหลาบด้วยหยาบหยาม
 อย่าทูลความขวางขัดภักดา
 ถึงจะโกรธอย่าให้ออกมานอกหน้า
 เหมือนคงคาขึ้นคงกับลงคลอง
 บำรุงรสรักใคร่อย่าให้หมอง
 จงตรึกตรองครององค์ให้จงดี
 อย่าควรคิดขัดข้องให้หมองศรี
 ได้เป็นที่พึ่งพาให้ถาวร
 จะอับอายแรงฟังแม่สั่งสอน
 จงถาวรพูนสวัสดิ์กำจัดภัย

(“สิงห์ไกรภพ” รวมนิทานสุภาพนิพนธ์และบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :213-214)

เรื่องโคบุตร มเหสีประทุมทัตตอบบรมมณีสครตอนที่ยกขึ้นกับโคบุตรว่า

เจ้าโณมงามทราชมารักของแม่เฒ่า
 ภักดาอุปมาเหมือนนิมิตร
 สรงเสวยคอยระวังอย่าพลั้งพลาด
 ถึงท้าวโศกแม่อย่าสรวลจงควรคิด
 ผัวเคียดแม่อย่าเคียดทำโกรธตอบ
 ถึงท้าวรักก็อย่าเหลิงละเลิงกาย
 ความลับแม่อย่าแจ้งแก่ลงไข
 แม่เฒ่าปากชั่วตัวจะดีก็มีดาว
 อันหญิงชั่วผัวร้างนิราศรัก

อย่าลืมเลยจงจำคำแม่สอน
 จงโอนอ่อนฝากองค์พระทรงฤทธิ์
 เมื่อไสรยาสน์ผ่อนพร้อมถนอมจิต
 ระวังผิดอย่าให้ผ่านวรกาย
 เอาความชอบมาดับให้สูญหาย
 ครั้นระคายแล้วมักมีราศีดาว
 จงกล้ำกลืนกลบไว้ออย่าให้ฉาว
 พระทัยท้าวเธอจะแค้นระแวงความ
 อัปลักษณ์ถ้าคนจะหยาบหยาม

มารดาพร่ำสอนจงทำตาม

แล้วโถมงามแต่งกายให้สวยใจ

(“โคบุตร” รวมนิทานสุภาพและบทเห่กล่อมของสุนทรภู่ :60-61)

เกษราที่ได้รับการอบรมสั่งสอนถึงการปฏิบัติตัวของภรรยาที่ดีจากมารดาของนาง

อย่าถือองค์นงลักษณ์ว่าอัคเรศ
ต้องซื่อตรงจงรักด้วยภักดี
ถ้าเชอกริ้วแม่อย่าโกรธพิโรธตอบ
อเนิงเหล่าสาวสุรางค์นางกำนัล
เมื่อคราวทุกข์ปลุกใจให้พระทัยขึ้น
ราชการการธุระอย่าละเมิน
อันหญิงดีเพราะผลปรนนิบัติ
ผัวยังรักหนักหญิงก็ยิ่งกลัว

แม่มดวงเนตรนี้กว่าเหมือนทาสี
ถึงราตรีกราบบาทอย่าขาดวัน
ประณตนอบโอนอ่อนค่อยผ่อนผัน
อย่าป้องกันหึงหวงให้ล่วงเกิน
อย่าเรงรีนเรศร้างทำห่างเหิน
จึงเจริญราศีไม่มีมัว
รักษาสัตย์สัจอยู่ด้วยผัว
อย่าถือตัวต่อชายจะหน่ายใจ
(พระอภัยมณีคำกลอน : 130)

จะเห็นได้ว่าเนื้อความของคำสอนที่กล่าวมาข้างต้นนั้นจะมีใจความที่เหมือนกัน คือสอนว่าผู้หญิงที่เป็นภรรยาที่ดีจะต้องคอยดูแลเอาใจใส่ปรนนิบัติสามี เชื่อฟัง เคารพและให้เกียรติยกย่องสามีอยู่เสมอ มีความซื่อสัตย์และไม่แสดงความหึงหวงซึ่งสร้างความรำคาญใจให้สามี คำสอนเหล่านี้แสดงให้เห็นทัศนะของสุนทรภู่ที่มองว่าผู้หญิงที่ทำหน้าที่ภรรยาควรมีลักษณะเช่นเดียวกัน

สุนทรภู่ได้แสดงทัศนะที่ว่าผู้หญิงไม่ควรแสดงความหึงหวงสามีผ่านทางคำพูดของท้าวทศวงศ์ที่ห้ามปรามไม่ให้เกษราหึงหวงศรีสุวรรณ

ท้าวทศวงศ์ทรงพระสรวลเสียงคึกคัก
เมื่อชาติหน้าข้าจะมีสักทีหนึ่ง
แม่เกษรามาตีหล่อนมิเคย
ถึงดีชั่วผัวมิค่อยอย่าคิดโกรธ
แม้หึงหวงล่วงพระราชอาชญา

ท่านยายยักษ์อย่าไปสอนลูกอ่อนเลย
ยายจึงทิ้งให้แทบตายเถิดยายเอ๋ย
อย่าหึงเลยลูกรักขายพักตรา
รู้สึกโทษแล้วเชอรักเสียหนักหนา
จะขัดเคืองเบื่องหน้าเป็นราศี
(พระอภัยมณีคำกลอน :827)

และให้สินสมุทรกล่าวถึงเรื่องการหึงหวงกับอรุณรัศมี โดยกล่าวว่าถ้าผู้หญิงไม่มีอารมณ์หึงหวงถือว่าการสร้างบุญกุศลอย่างหนึ่งเช่นกัน

สินสมุทว่านี่แน่แม่อรุณ
ถือศีลห้าอย่าหึงโกรธซึ่งใคร

อยากได้บุญง่ายดอกจะบอกให้
ก็จะได้โสดาไม่ช้าที่
(พระอภัยมณีคำกลอน :1065)

นอกจากนี้สุนทรภู่ได้เสนอทัศนะที่ไม่เห็นด้วยกับพฤติกรรมรักร่วมเพศโดยให้ละเวงวันพากล่าว
สั่งสอนสุลาลีวันว่า

นางพึงคำรำพลอบให้ชอบใจ
ไม่ลำบากยากเย็นเป็นแต่เขา
ขึ้นอะไรนั้นไม่รีนเหมือนขึ้นเขย
ไม่ว่าเล่นเป็นผู้หญิงจริงจริงนะ
เขาชวนเขยเคยเองอย่าเกรงกลัว

กลัวทำไมมีผัวอย่ากลัวเลย
เค้าคลั่งเคล้าต้องถูกดอกกลูกเอ๋ย
กลัวจะเคยเสียหน้าอีกอย่าหลีกตัว
ถึงเจ้าจะเล่นเพื่อนไม่เหมือนผัว
จงแต่งตัวตามตำรับให้จับตา
(พระอภัยมณีคำกลอน : 767)

วิธีการเสนอทัศนะที่มีต่อผู้หญิงในชีวิตจริง สุนทรภู่เสนอทัศนะโดยการใช้คำพูด การใช้คำอธิบาย
การใช้การเปรียบเทียบ การใช้ความเปรียบและการใช้ความฝัน ซึ่งต่างก็เป็นวิธีที่แสดงทัศนะของสุนทรภู่ได้
อย่างชัดเจน ผู้อ่านทราบได้ทันทีว่าสุนทรภู่มีทัศนะอย่างไรกับผู้หญิงในชีวิตจริง ทั้งผู้หญิงที่เป็นภรรยา ผู้หญิง
ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้อและผู้หญิงทั่วไป อีกทั้งยังเป็นวิธีที่สุนทรภู่ใช้แสดงลักษณะของผู้หญิงที่ท่าน
ต้องการมาเป็นคู่ครองอีกด้วย

ส่วนวิธีการเสนอทัศนะที่มีต่อผู้หญิงในเรื่องแต่ง สุนทรภู่เสนอทัศนะผ่านทางพรรณนาลักษณะตัว
ละคร พฤติกรรมของตัวละคร การสร้างสถานการณ์ให้ตัวเผชิญหน้าและผ่านคำพูดของตัวละคร วิธีการเสนอ
ทัศนะแบบนี้มีความชัดเจนชัดเจนน้อยกว่าวิธีแรก ผู้อ่านไม่สามารถทราบทัศนะของสุนทรภู่ได้ทันทีที่ต้อง
พิจารณาควบคู่ไปกับลักษณะของตัวละครหญิงทั้งทางด้านรูปร่างหน้าตา ลักษณะนิสัย สถานภาพและบทบาท
ร่วมกับเนื้อเรื่อง ตัวละครอื่น ๆ บทสนทนาและองค์ประกอบต่าง ๆ จึงจะทราบถึงทัศนะของสุนทรภู่ได้

สรุปและอภิปรายผลการศึกษาค้นคว้า

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงจากวรรณกรรมจำนวน 15 เรื่อง ตามจุดมุ่งหมายและวิธีการดำเนินการดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยจำแนกผู้หญิงเป็น 3 กลุ่ม คือผู้หญิงในชีวิตจริง ผู้หญิงในเรื่องที่แต่งและผู้หญิงในอุดมคติ เฉพาะผู้หญิงในชีวิตจริงซึ่งประกอบด้วยผู้หญิงที่สุนทรภู่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน ผู้หญิงที่สุนทรภู่มีสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับชายและผู้หญิงทั่วไป กับผู้หญิงในเรื่องแต่ง ได้ศึกษาทัศนะใน 3 ประเด็น คือ รูปร่างหน้าตา ลักษณะนิสัย สถานภาพและบทบาท ผลการศึกษารูปได้ดังนี้

ด้านรูปร่างหน้าตา สุนทรภู่แสดงทัศนะว่าผู้หญิงต้องเพียบพร้อมด้วยรูปสมบัติ คือมีรูปโฉมงดงาม มีเสน่ห์ต้องตาพึงใจ โดยเฉพาะผู้หญิงในชีวิตจริง สุนทรภู่เห็นว่าต้องมีผิวพรรณสะอาด แต่งกายสุภาพเรียบร้อยเหมาะสม

ด้านลักษณะนิสัย สุนทรภู่แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงต้องเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติของกุลสตรี มีกิริยามารยาทงดงาม พุดจาไพเราะอ่อนหวาน รักนวลสงวนตัว ยึดมั่นในกรอบจารีตประเพณี มีพฤติกรรมที่ไม่ผิดไปจากปกติวิสัยของผู้หญิง ไม่ใช้อารมณ์ นอกจากนี้สุนทรภู่ยังแสดงทัศนะว่าผู้หญิงไม่ควรมีนิสัยโลกเห็นแก่ทรัพย์สินเงินทอง คุณสมบัติอีกประการหนึ่งของผู้หญิงคือ มีความเข้มแข็ง เด็ดเดี่ยว กล้าหาญ มีความรู้ความสามารถไว้คิดแก้ไขปัญหา ช่วยเหลือตนเองและผู้อื่นได้ โดยได้แสดงทัศนะไว้ในเรื่องแต่ง

ด้านบทบาทและสถานภาพ สุนทรภู่แสดงให้เห็นว่าผู้หญิงที่เป็นภรรยาต้องรักเคารพยกย่องให้เกียรติและซื่อสัตย์ต่อสามี ต้องดูแลปรนนิบัติโดยไม่ทอดทิ้ง นอกจากนี้ต้องไม่แอ้งนอนแสดงความหึงหวงจนเกินพอดี ในฐานะที่เป็นแม่ต้องรักเอาใจใส่ให้ความดูแลลูก

ส่วนผู้หญิงในอุดมคติซึ่งสุนทรภู่จินตนาการโดยแสดงทัศนะเป็นความฝัน ต้องเป็นผู้หญิงสูงศักดิ์ ที่มีเมตตา ตีเลิศด้วยรูปสมบัติและคุณสมบัติของกุลสตรีทุกประการ

ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทัศนะกับตัวสุนทรภู่สามารถสรุปได้ว่า สาเหตุที่ทำให้สุนทรภู่มิทัศนะต่อผู้หญิงในแง่มุมต่าง ๆ นั้น มีสาเหตุ 2 ประการ ประการแรกสาเหตุที่มาจากสภาพชีวิตตั้งแต่วัยเด็ก ซึ่งสุนทรภู่เป็นผู้ที่ขาดความอบอุ่นเนื่องจากการดาหย่าร้างกับบิดาและทำหน้าที่เป็นแม่นมของพระองค์เจ้าหญิงจงกลทำให้ไม่มีเวลาดูแลเอาใจใส่ลูก สุนทรภู่จึงแสวงหาความรักจากผู้หญิงอื่นมาทดแทนและทำให้มีทัศนะว่าแม่ควรทำหน้าที่ดูแลเอาใจใส่ลูก สาเหตุประการที่สองมาจากสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวของสุนทรภู่ การที่สุนทรภู่อาศัยอยู่ในบริเวณพระราชวังหลังมาตั้งแต่เด็กจึงทำให้สุนทรภู่ได้ใกล้ชิดกับผู้หญิงชาววัง จนเกิดความประทับใจกับรูปร่างหน้าตาตลอดจนลักษณะนิสัยที่เรียบร้อยงดงามของผู้หญิงชาววัง ทำให้เห็นว่าผู้หญิงควรจะมีลักษณะรูปร่างหน้าตา กิริยาท่าทาง การวางตัว การพุดจาเหมือนชาววัง หรือบุคคลใกล้ชิดอย่างมารดาที่หย่าขาดกับบิดาแล้วแต่งงานใหม่ก็น่าจะเป็นสาเหตุที่ทำให้สุนทรภู่มิทัศนะว่าผู้หญิงควรซื่อสัตย์ต่อสามี หรือจันภรรยาที่มีนิสัยขี้น้ำใจมากก็น่าจะเป็นสาเหตุที่ทำให้สุนทรภู่เห็นว่าผู้หญิงไม่ควรแสดงความหึงหวงมากเกินพอดี

ด้านกลวิธีในการนำเสนอทัศนะ สุนทรภู่ใช้ทั้งวิธีเสนอทัศนะที่มีต่อผู้หญิงในชีวิตจริง โดยการกล่าวโดยตรง การใช้คำอธิษฐาน การเปรียบเทียบ การใช้ความเปรียบและการใช้ความฝัน ส่วนวิธีเสนอทัศนะที่มีต่อผู้หญิงในเรื่องแต่ง สุนทรภู่ใช้วิธีเสนอทัศนะจากการพรรณนาตัวละคร พฤติกรรมตัวละคร การสร้างสถานการณ์และคำพูดตัวละคร

อภิปรายผลการศึกษาค้นคว้า

การวิเคราะห์ทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมทำให้เห็นว่า สุนทรภู่เป็นผู้ที่มีทัศนะที่ค่อนข้างโดดเด่นล้ำสมัยเมื่อเทียบกับกวีอื่นในสมัยนั้น ดังจะเห็นได้ว่าผู้หญิงในทัศนะของสุนทรภู่มีลักษณะที่เข้มแข็งกล้าหาญ กล้าแสดงออก มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด สามารถช่วยเหลือตนเองได้ และมีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนในศาสตร์ต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ซึ่งจะมีลักษณะที่คล้ายกับตัวละครผู้หญิงในวรรณกรรมปัจจุบัน ที่ผู้หญิงมีความรู้ความสามารถ ช่วยเหลือตนเองได้ไม่ต้องพึ่งพาผู้ชายเพียงฝ่ายเดียว กล่าวได้ว่า สุนทรภู่มีทัศนะกว้างไกลเห็นว่าผู้หญิงต้องพัฒนาตนเองให้เก่งกล้ามากขึ้นจึงจะสามารถเอาตัวรอดได้ในสังคม

สุนทรภู่เป็นผู้ที่ให้ความสำคัญกับผู้หญิงเป็นอย่างมาก เนื่องจากการดาหย่าร้างกับบิดาตั้งแต่สุนทรภู่ยังเด็ก ชีวิตจึงผูกพันกับมารดา มากกว่าบิดา ตามประวัติสุนทรภู่ได้เดินทางไปพบบิดาเพียงครั้งเดียวเมื่อคราวที่แต่งนิราศเมืองแกลง ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าสุนทรภู่มีความผูกพันลึกซึ้งอยู่กับผู้หญิงสองคน คนแรกคือมารดา แม้ว่าสุนทรภู่จะไม่ได้เอ่ยถึงมารดาไว้ในผลงานวรรณกรรม แต่สุนทรภู่น่าจะใช้มารดาเป็นต้นแบบในการพิจารณาเลือกผู้หญิงที่จะมาเป็นคู่ครอง สุนทรภู่โกรธมารดาที่หย่าร้างกับบิดาและเห็นว่ามารดาไม่ซื่อสัตย์ เพราะได้แต่งงานใหม่ จึงทำให้สุนทรภู่ปรารถนาคู่ครองที่มีความซื่อสัตย์ แต่ในขณะเดียวกันสุนทรภู่ก็พยายามหาผู้หญิงที่มีลักษณะเหมือนมารดาเพื่อมาทดแทนความรู้สึกขาดมารดาในวัยเด็ก ซึ่งน่าจะส่งผลให้สุนทรภู่มีนิสัยเจ้าชู้และแสวงหากันรักอย่างไม่รู้จักสิ้น คนที่สองคือ จัน ดังจะเห็นว่าสุนทรภู่มักจะกล่าวถึงด้วยความอาลัยอยู่เสมอแม้ว่าจะได้เลิกรากันไปแล้ว ซึ่งจะเห็นว่าจันมีลักษณะคล้ายมารดาของ สุนทรภู่ คือมีความเด็ดเดี่ยวดังที่ทั้งคู่ได้ตัดสินใจหย่าร้างกับสามีซึ่งในสมัยนั้นถือเป็นเรื่องที่น่าอับอาย สุนทรภู่คงคาดหวังว่าจันจะมอบความรักความอบอุ่นให้แทนที่ตนไม่ได้รับจากมารดาในวัยเด็ก เมื่อเกิดเหตุต้องหย่าร้างกัน สุนทรภู่จึงรู้สึกเสียใจและผิดหวัง ดังที่ได้กล่าวประชันชั่งกันอยู่บ่อย ๆ

ส่วนบุคคลอื่น ๆ และเหตุการณ์สำคัญอย่างวีรกรรมของวีรสตรีในสมัยนั้นก็น่าจะส่งผลให้สุนทรภู่มีทัศนะว่าผู้หญิงควรมีความเข้มแข็ง กล้าหาญ สามารถช่วยเหลือตนเองได้ หรือสตรีบางคนในสมัยนั้นที่ได้รับการศึกษาก็น่าจะเป็นแรงบันดาลใจอย่างหนึ่งที่ทำให้สุนทรภู่เห็นว่า ผู้หญิงก็ควรได้รับโอกาสในการศึกษาหาความรู้เช่นกัน

นอกจากนี้จากการศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ของสุนทรภู่กับผู้หญิงในชีวิตจริงและลักษณะของผู้หญิงแต่ละคน ทำให้เห็นว่าทัศนะของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงและลักษณะของผู้หญิงที่สุนทรภู่ปรารถนาจะได้มาเป็นคู่ครองมีการเปลี่ยนแปลงไปตามประสบการณ์ ในวัยหนุ่มสุนทรภู่จะพิจารณาผู้หญิงจากลักษณะภายนอก คือจะชอบผู้หญิงที่มีรูปร่างหน้าตาและการแต่งกายสวยงาม มีกิริยาท่าทางเรียบร้อย นิ่มนวล โดยเฉพาะผู้หญิงที่มีลักษณะเหมือนชาววัง แต่เมื่อมีวัยสูงขึ้นสุนทรภู่ได้ผ่านประสบการณ์ชีวิตมากมาย มีหน้าที่การงานที่เคยทั้งรุ่งเรืองมากและตกต่ำสุด การดำเนินชีวิตที่มีทั้งสุขและทุกข์ มีความรุ่งเรืองในชีวิตและตกยากลำบาก ได้รับความเสียใจและผิดหวังจากผู้หญิงที่ตนรักประกอบกับอยู่ในสมณเพศเป็นเวลานาน ทำให้ทัศนะ

ของสุนทรภู่ที่มีต่อผู้หญิงที่ปรารถนาจะได้มาเป็นคู่ครองเปลี่ยนไป โดยให้ความสำคัญด้านลักษณะนิสัยและจิตใจ สุนทรภู่ปรารถนาคู่ครองที่มีความซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน โดยไม่คำนึงว่าจะต้องมีรูปร่างหน้าตาสวยงาม และยังมีทัศนะว่าคู่ครองควรมีความเหมาะสมกันทั้งเชื้อชาติ สังคม วัฒนธรรม ระดับชนชั้น และฐานะ สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้ชีวิตคู่ดำเนินไปได้อย่างราบรื่น

ส่วนกลวิธีในการแสดงทัศนะที่สุนทรภู่ใช้โดยการกล่าวอ้างว่าเป็นความฝัน และเนื้อความกล่าวว่าฝันถึงเทพธิดา ซึ่งมีผู้กล่าวว่าสุนทรภู่หมายถึงกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพนั้น อาจถือได้ว่าสุนทรภู่ใช้เป็นวิธีในการปกป้องตนเอง โดยไม่กล่าวถึงกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพโดยตรง

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กฎหมายตราสามดวง . (2506) . พระนคร : กรมการค้าของตุรุษสภา .
- กมล โพธิ์เย็น . (2540) . การวิเคราะห์ทัศนะเชิงทฤษฎีในเรื่องสั้นและนวนิยายของ วิมล ไทรนิมิต .
ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย) . กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ .
ถ่ายเอกสาร .
- กุหลาบ มลลิกะมาส . (2518) . *วรรณกรรมไทย* . กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง .
- จิระวิภา ทวีสวัสดิ์ . (2527) . *เปรียบเทียบตัวละครเอกหญิงกับผู้หญิงในชีวิตจริงของธอมัส ฮาร์ดี้และ
ผู้หญิงสมัยวิกตอเรียน* . ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาอังกฤษ) . กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ . ถ่ายเอกสาร .
- เจือ สตะเวทิน . (2516) . *สุนทรภู่* . กรุงเทพฯ : สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย .
- ฉันท ขำวิไล . (2498) . *100 ปี สุนทรภู่* . พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม .
- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต . (2542) . *ชีวประวัติและผลงานของสุนทรภู่* . กรุงเทพฯ : โครงการตำรา
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย .
- ดำรงราชานุภาพ , สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา . (2530) . *ความทรงจำ* . กรุงเทพฯ : มูลนิธิ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ .
- (2543) . *ชีวิตและงาน ของสุนทรภู่ ฉบับกรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่* . พิมพ์ครั้งที่ 15 .
กรุงเทพฯ : บรรณาคาร .
- ดุษฎี ชุมสาย ณ อยุธยา , ม.ล. (2524) . *วรรณกรรมพินิจเชิงจิตวิทยา* . พิมพ์ครั้งที่ 2 . กรุงเทพฯ :
ไทยวัฒนาพานิช .
- นริศรา นวดีวงศ์ , สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ และ ดำรงราชานุภาพ , สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ .
สาส์นสมเด็จ ภาคที่ 42 . พระนคร : องค์การค้าของตุรุษสภา .
- บุญยงค์ เกศเทศ . (2517) . *สถานภาพของสตรีไทยในวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงปี พ.ศ. 2325-2394
รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 3* . ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย) . กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ . ถ่ายเอกสาร .
- บุญสวย เชิดเกียรติกุล . (2525, มิถุนายน) . "จิตวิทยาสุนทรภู่," *โลกหนังสือ* . 5 (9) : 29-38.
- บุญเหลือ เทพยสุวรรณ , ม.ล. . (2539) . *แฉวรรณกรรม* . พิมพ์ครั้งที่ 2 . กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง
แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน .
- ประจักษ์ ประภาพิตยากร . (2529) . *วรรณคดีวิเคราะห์พระอภัยมณี* . พิมพ์ครั้งที่ 2 . กรุงเทพฯ :
โอเดียร์สไตร์ .
- ประทีป วาทิกทินกร . (2540) . *วรรณกรรมสุนทรภู่* . พิมพ์ครั้งที่ 6 . กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง .
- ประสิทธิ์ กาพย์กลอน . (2537) . "ความรู้ด้านวัฒนธรรมในบทเสภา 2 เรื่อง" ใน *สุนทรภู่รอบรู้วัฒนธรรม* .
กรุงเทพฯ : สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย .
- เปลื้อง ณ นคร . (2542) . *สุนทรภู่ครุฑ* . กรุงเทพฯ : ข้าวฟ่าง .
- พ. ณ ประมวญมารค . (2515) . *ประวัติคำกลอนสุนทรภู่* . พิมพ์ครั้งที่ 2 . กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา .

- เพ็ญแข งามดวงใจ . (2541) . ผู้หญิงในนวนิยายของ วิมล ศิริไพบูลย์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ .
 ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย) . กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ .
 ถ่ายเอกสาร .
- มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน . (2532) . นานาทศนต่อชีวิตและผลงานสุนทรภู่ . ชลบุรี :
 ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ .
- ราชบัณฑิตยสถาน . (2539) . พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 . พิมพ์ครั้งที่ 6 . กรุงเทพฯ :
 อักษรเจริญทัศน์ .
- วนิดา ลิขิตกันทิมา . (2517) . การศึกษาบุคลิกภาพของสุนทรภู่ตามหลักจิตวิทยา . ปริญญานิพนธ์ กศ.ม.
 (ภาษาไทย) . กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ . ถ่ายเอกสาร .
- วิจิตรวาทการ , หลวง . (2514) . วิชาการครองเรือนครองรัก . พระนคร : เสริมวิทย์บรรณาคาร .
- วินัย ภู่วะหงษ์ . (2525) . พระอภัยมณี : พระเอกคิลปิน . ม.ป.พ.
- วิภา กงกะนันทน์ . (2522) . เอกสารการสอนวิชาการใช้ภาษา (อ่าน) อท.103 และ อท.104 . นครปฐม :
 ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ .
- วิทย์ ศิวะศรียานนท์ . (2531) . วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ . กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช .
- วีรวัฒน์ อินทรพร . (2541) . การศึกษาแนวคิดสิทธิสตรีในนวนิยายของโบตัน . ปริญญานิพนธ์ กศ.ม.
 (ภาษาไทย) . กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ . ถ่ายเอกสาร .
- ศักดิ์ศรี แยมนัดดา . (2538, มิถุนายน – ธันวาคม) . “ร่ำพันพิลาปเป็นวรรณกรรมเพื่อฝันจริงหรือ ?”
 ภาษาและวรรณคดีไทย . 12 (1-2) : 1-6 .
- ศิลปากร , กรม กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ . (2529) . รวมนิทานบทเห่กล่อมและสุภาษิตของสุนทรภู่ .
 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์หัตถศิลป์ .
- ศรีธรรม ธนะภูมิ . (2535) . พัฒนาการทางอารมณ์และบุคลิกภาพ . กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์ .
- ศรีสุตา จริยากุล . (2532) . “หลักในการวิจารณ์วรรณคดีแนวชีวประวัติ” , ใน เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย
 ไทย 7 (วรรณคดีวิจารณ์สำหรับครู) หน่วย 1-6 . กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช .
- ส. พลายน้อย . (2515) . เล่าเรื่องพม่ารามัญ . กรุงเทพฯ : แพร์พิทยา .
- ส. สุนธากิรมย์ . (2526) . คนจีน 200 ปี ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร . กรุงเทพฯ : เส้นทางเศรษฐกิจ .
- สถิต วงศ์สวรรค์ . (2540) . การพัฒนาบุคลิกภาพ . กรุงเทพฯ : รวมสาส์น .
- สุนทรภู่ . (2517) . พระอภัยมณีคำกลอนของสุนทรภู่ . พิมพ์ครั้งที่ 14 . กรุงเทพฯ : บรรณาคาร .
- สุนีย์ แจ่มใจธรรม . (2516) . บุคคลและเหตุการณ์ที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมของสุนทรภู่ .
 ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย) . กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาลัยวิชาการศึกษา .
 ถ่ายเอกสาร .
- สุภรณ์ โอเจริญ . (2541) . มอญในเมืองไทย โครงการหนังสือชุดประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชีย
 ตะวันออกเฉียงใต้ . กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สำนักงาน
 กองทุนสนับสนุนการวิจัย .
- สุภาพ วรโคตร . (2542) . สตรีทัศน์ในนวนิยายของศรีบูรพา . วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย) มหาสารคาม
 : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม . ถ่ายเอกสาร .
- สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร . (2513) . พระอภัยมณี : การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์ . วิทยานิพนธ์ อ.ม.
 (ภาษาไทย) . กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย . ถ่ายเอกสาร .

ประวัติย่อผู้วิจัย

ผู้วิจัยมีชื่อ นามสกุล

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ	นางสาวอัญชลี ภูมะกา
วันเดือนปีเกิด	2 ตุลาคม 2519
สถานที่เกิด	อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	100/390 หมู่บ้านชัยพฤกษ์ ถนนเต็มรักพัฒนา ตำบลบางรักพัฒนา อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี 11110
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2537	มัธยมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนศึกษานารี
พ.ศ. 2541	ศษ.บ. (ภาษาไทย) จากมหาวิทยาลัยศิลปากร
พ.ศ. 2545	ศศ.ม. (ภาษาไทย) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ